ЗМІСТ:

ВОЛ. АНТОНОВИЧ: Над Сулою (початок поеми). 3
МИХ. КОЦЮБИНСЬКИЙ: Intermezzo. 5
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: По світу. (З подорожних вражінь): До Риму, Вічний город, Forum Romanum, Colosseum, Храм неба, Via Appia. 16
П. МИРНИЙ: Дурниця (оповіданнє). 32
О. ОЛЕСЬ: В країні мертвій і безплодній...: На чужині (пісня). 76
ОЛ. ЛОТОЦЬКИЙ: Безвістний поет-демократ. 77
ДЕНИС ЛУКІАНОВИЧ: Ландвійт скинув ся. 99
Перед святом „Свободи". ... 103
АНДРІЙ ЛИСЕНКО: Між добровольцями 1876 року (спомини лїкаря). 106
П. КАРМАНСЬКИЙ: Галичині!
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: На новий рік. 115
В. СТЕШЕНКО: Шахтярі (елегія). 127
ГНАТ ХОТКЕВИЧ: Лїтературні вражіння (За минулий рік) кінець буде 131
Староісляндські оповідання: Страхополох, перекл. Іван Франко. 146
АНАТОЛЬ ФРАНС: Пютуа, перекл. Н. Романович. 149
ЮРИЙ КМІТ: Новини західньоєвропейських лїтератур. 160
М. ШАПОВАЛ: Химери. 167
М. ГЕХТЕР: З економічного житя України в 1903 р. 168
І. БОЙЄР: Сила віри, роман. . 186
І. СМУТОК: З росийсько-українського житя (За останні місяці) 204
МИХ. ЛОЗИНСЬКИЙ: З австрійської України. 213
В. ПАНЕЙКО: За границею... 222
Бібліографія 231
Книжки надіслані до редакції.. 239
Від редакції і контори. 240
Оголошення.
Зміст II книжки.

1909.

РІЧНИК XII. ТОМ XLV.

КНИЖКА I. ЗА СІЧЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

!!Небувала нагода зложити власну бібліотеку дешевим коштом!!

ожду з низше поданих серій, зложених з 6, 5 або 4 оправлених книжок, добірних идань Українсько-руської Видавничої Спілки, в номінальній вартости **звиш 10 до 11 орон,** висилає низше підписана книгарня **за ціну тільки 7 корон** з тим, що замовлене реба присилати *найпізнійше до 1 цьвітня 1909 р.* та лише *за готівкою.* При за-овленях просимо називати число серій *словами.* При надісланю гроший з гори доста-яємо посилки оплаченою почтою. Хто купує три серії відразу, дістає в **додатку** одну нижку тогож видання після власного вибору. Хто обовязує ся спровадити всї серії, том родовжаємо право знижки на 12 місяців, так що протягом одного року на так користних умовах зможе придбати собі гарну власну бібліотеку. Замовленя приймає:

КНИГАРНЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
У Львові, Ринок ч. 10.

1. серия.

олодиславич, Орли . . . 2·20
овчок, Нар. оповіданя I. 2·—
удзиновський, Хлопська посїлість . . . . . 2·40
айне, Подорож на Гарц 1·20
оркий, Мальва . . . . . 1·50
авцкі, Народність . . . 1·—

2. серия.

нтер, Іст. геогр. відкрить 2·20
овалїв, Громадські про-мисловці . . . . . 1·60
. Твайн, Том Соєр . . . 3·—
опасан, Горля . . . . . 1·30
римський, Пальм гиля . 3·—

3. серия.

обилянська, Покора . . 1·40
ауптман, Віз Геншель . 1·60
країнка, Думи і мрії . . 1·60
аєр, Леґенди . . . . . 2·40
нґельс, Початок родини 1·90
ранко, Сїм казок . . . 1·40

4. серия.

овчок, Нар. оповід. II. . 2·—
ересаєв, Записки . . . . 3·—
нґельс, Фаєрбах . . . —·90
авлїчек, поезиї . . . . 1·60
римський, Лаговський . 3·—

5. серия.

оцюбинський, В путах шайтана . . . . . 1·60
ркан, Скапаний сьвіт . . 1·—
онтоппідан, Із хат . . . 1·40
тороженко, Література 4·40
ранко, поеми . . . . . 1·60

6. серия.

овчок, Нар. оповід. III.. 3·80
ерлиця, Композитор . . 2·—
амсум, Голод . . . . . 2·20
арєєв, Філь історії . . 2·80

7. серия.

Авдикович, Моя популярн. 2·60
Адріян, Аґрар. процес . . 1·40
Винниченко, Повісти . . . 3·—
Воробкевич, Над Прутом 1·60
Драгоманів, Шевченко . 2·—

8. серия.

Інґрем, Політ. економія . 4·—
Чайковський, Оповіданя . 2·—
Франко, Boa constrictor. . 2·20
Ярошинська, Перекиньчики 2·60

9. серия.

Кобилянська, До сьвіта . 2·40
Заревич, Хлопська дитина 1·80
Катренко, Пан Природа. 1·40
Кобринська, Дух часу . . 1·60
Степняк, Підземна Россія 3·40

10. серия.

Золя, Жерміналь . . . . 6·—
Коцюбинський, Поєдинок 2·—
Стефаник, Дорога . . . . 1·60
Тен, Фільозофія штуки . 1·40

11. серия.

Мирний, Серед степів . . 3·—
Мопасан, Дика панї . . . 1·30
Самійленко, Україні . . . 2·—
Сроковський, Оповіданя . 1·40
Франко, Місія Чума і і. . 2·80

12. серия.

Ковалів, Риболови . . . 2·—
Маковей, Оповіданя . . . 3·—
Форель, Ґіґієна . . . . . 2·40
Франко, Коваль Бассім . 1·60
Яцків, В царстві сатани. 1·60

13. серия.

Левицький, Хмари . . . . 4·80
Мирний, Морозенко . . . 0·90
Нижанковський, Співанник 2·—
Сеньобо, Австрия в 19 ст. 1·20
Франко, Полуйка . . . . 1·40

14. серия.

Коцюбинський, По людському . . . . . 2·—
Лукіянович, Від кривди . 2·—
Мартович, Хитрий Панько 1·50
Франко, На лоні природи 3·60
Фрас, Нарис ґеольоґії . . 1·60

15 серия.

Драгоманів, Листи. . . . 4·40
Франко, Захар Беркут . 1·60
Флямаріон, Небо . . . . 2·40
Чехов, Змора . . . . . 2·40

16. серия.

Короленко, Судний день 1·20
Лепкий, Кара . . . . . 2·40
Мирний, Лихі люди . . . 1·40
Толстой, Казки . . . . . 2·40
Шірер, Палєстина . . . . 3·50

17. серия.

Масперо, Стар. Історія . 2·80
Стефаник, Моє слово . . 4·—
Толстой, Відроджене 3 т. 3·60

18. серия.

Лукіянович, За Кадильну 3·—
Ковалів, Дезертир. . . . 1·60
Стороженко, Марко прокл. 1·40
Тимченко, Калевала . . . 3·—
Ферієр, Дарвінїзм . . . . 1·70

19. серия.

Гуцков, Урієль Акоста. . 1·40
Кобринська, Ядзя і Катруся 1·80
Конрад, Національна екон. 2·30
Кравченко, Будене житє 3·—
Франко, Маніпулянтка . . 2·40

20. серия.

Драгоманів, Листи. . . . 3·40
Конїський, Вік Одинця . 2·20
Лепкий, З житя . . . . . 1·20
Мартович, Нечитальник . 1·60
Коцюбинський, У го[illegible] 3·—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

РІЧНИК XII ТОМ XLV

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

СІЧЕНЬ—МАРТ—1909

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.7905
LIN
v.12
no.1–3

ВОЛ. АНТОНОВИЧ.

Над Сулою

(початок поеми)[1]).

Де Сула свойу темнуйу воду
Несе в сагу Дніпрову, глібоку,
Стоіть табур козацькій завзьатий
Гледить сумно в долину широку

На долині йак оком докинуть
Мрійуть стьаги ворожі та шанці,
Сйайуть красні кунтуші й жупани,
Оксамити, сайети, сапйанці.

Блишчать в сонці панцирних кольчуги,
Війуть крильа гусарій багатій,
Машеруйе німецька піхота,
Грізно жерла розверли гармати.

Десьать тижнів вже гордайа шльахта,
Обльага сіромьажну громаду,
Штурм по штурмі веде на окопи,
Не здолійе зломити завзьату.

Десьать тижнів кров льеться рікойу,
Труп при трупі льагайе на полі;
Та не вкорить лях хлопськойі злости,
Не добуде козачесьтво долі.

У десьату суботу над вечір
Труби трубльать — кличе в громаду

---

1) Підчас свого побуту в Римі в 1897 році пок. Володимир Бонїфатієвич, натхнений споминами античного житя, задумав в героїчній поемі представити образ козацькоі боротьби за волю. Темою взяв він славну облогу козацького війська в 1638 р. Але написав тільки заспів. Ми дали йому титул „Над Сулою" і друкуємо без всяких змін, навіть в правописи. *Редакція.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Конецпольскій гусарских ротмистрів
На остатню велику пораду.

Штурм остатній на завтра гадайе —
Споминайе предківську відвагу;
И клянеться, шчо голову зложить
Або вкорить козацьку ватагу.

У десяту суботу над вечір
Сурми сурмлять, котли відбивають;
Товариство козацьке на раду
Батьки отамани скликайуть.

В колі сотники стали, старшини,
Сивоусі діди січовиї
И нетяги из нетрів Дніпрових,
Гультяи й сиромі степовиї

Сумно дивиться коло лицарьське
Сиві чуби на грудьах повисли
Тремтять уси и зморщились чола
Мутні очи до долу поникли.

Виступа Тимохвейович Гуня
Старий батько отаман Січовий
. . . . . .

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИИ.

INTERMEZZO.

(Присвячую Кононівським полям).

Дїєві особи:

Моя утома.
Ниви у червнї.
Сонце.
Три білих вівчарки.
Зозуля.
Жайворонки.
Залїзна рука города.
Людське горе.

Лишилось тільки ще спакуватись... Се було одно з тих несчислених „треба“, які мене так утомили і не давали спати. Дарма, чи те „треба“ мале, чи велике — вагу те має, що кожен раз воно вимагає уваги, що не я ним, а воно мною уже керує. Фактично — стаєш невільником сього многоголового звіря. Хоч на час увільнитись від нього, забути, спочити. Я утомив ся.

Бо життє безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. Не тільки власне, а і чуже. А врештї — хіба я знаю, де кінчаєть ся власне життє, а чуже починаєть ся? Я чую, як чуже істнуваннє входить в моє, мов повітрє крізь вікна і двери, як води притоків у річку. Я не можу розминутись з людиною. Я не можу бути самотним. Признаюсь — заздрю планетам: вони мають свої орбіти і нїщо не стає їм на їхнїй дорозї. Тодї як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину.

Так, ти стаєш менї на дорозї і уважаєш, що маєш на мене право. Ти скрізь. Се ти одягла землю в камінь й залїзо, се ти через вікна будинків — тисячі чорних ротів — вічно дихаєш смородом. Ти бичуєш святу тишу землї скреготом фабрик, громом колїс, брудниш повітрє пилом та димом, ревеш від болю, з радости, злости. Як звірина. Скрізь я стрічаю твій погляд; твої очи, цїкаві, жадні, влазять у мене, і сама ти, в твоїй розмаїтости колїрів й форм, застрягаєш в моїй зінницї. Я не можу розминутись з тобою... я не можу бути самотним... Ти не тільки йдеш поруч зо мною, ти влазиш в середину в мене. Ти кидаєш у моє серце, як

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до власного сховку, свої страждання і свої болї, розбиті надії і свою роспач. Свою жорстокість і звірячі інстинкти. Весь жах, весь бруд свого істнування. Яке тобі дїло, що ти мене мучиш? Ти хочеш буть моїм паном, хочеш взяти мене... мої руки, мій розум, мою волю і моє серце... Ти хочеш виссать мене, всю мою кров, як той вампір. І ти се робиш. Я живу не так як хочу, а як ти менї кажеш в твоїх незлїченних „треба“, у безконечних „мусиш“.

Я утомив ся.

Мене втомили люде. Менї докучило бути заїздом, де вічно товчуть ся оті створіння, кричать, метушать ся і смітять. Повідчиняти вікна! Провітрить оселю! Викинуть разом із сміттєм і тих, що смітять. Нехай увійдуть у хату чистота й спокій.

Хто дасть менї втїху бути самотним? Смерть? Сон?

Як я чекав їх часом!

А коли приходив той прекрасний брат смерти і брав мене до себе — люде і там чигали на мене. Вони сплїтали своє істнуванне з моїм в химерну сїтку, намагались налити мої вуха та мое серце тим, чим самі були повні... Слухай но, слухай! Ти й тут несеш до мене свої страждання? Своє мерзенство? Моє серце не може більше вмістити. Воно повне у щерть. Дай менї спокій...

Так було по ночах.

А в день я здрігав ся, коли чув за собою тїнь від людини і з огидою слухав ревучі потоки людського життя, що мчали на зустріч, як дикі конї, з усїх городских вулиць.

Поїзд летїв повний людського гаму. Здавалось, город витягує в поле свою залїзну руку за мною і не пускає. Мене дратувала непевність, що тремтїла в менї: чи ростулить рука свої залїзні пальцї, чи пустить мене? Невже я вирвусь від сього зойку та увійду у безлюдні зелені простори? Вони замкнуть ся за мною і надаремне клацати буде кістками залїзна рука? І буде навколо і в менї тиша?

А коли все отсе сталось, так просто і непомітно, я не почув тиші: її глушили чужі голоси, дрібні, непотрібні слова, як тріски і солома на весняних потоках...

. . . . . одна знайома дама пятнадцять лїт слабувала на серце... трах-тарах-тах... трах-тарах-тах...дівізія наша стояла тодї... Трах-тарах-тах... Ви куди їдете?... прошу білєти... трах-тарах-тах... трах-тарах-тах.. . . . .

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Якийсь зелений хаос крутив ся круг мене і хапав бричку за всї колеса, а неба було тут так багато, що очи тонули в нїм як в морі та шукали, за щоб зачепитись. І були безпомічні.

Врештї ми вдома. Білі стїни будинку вертають менї притомність. Як тільки бричка вкотилась на широкий зелений двір — закувала зозуля. Тодї я раптом почув велику тишу. Вона виповняла весь двір, таїлась в деревах, залягла по глибоких блакитних просторах. Так було тихо, що менї соромно стало калатання власного серця.

Десять чорних кімнат, налитих пітьмою по самі вінця. Вони облягають мою кімнатку. Я зачиняю двери, наче бою ся, що світло лямпи витече все крізь шпари. От я і сам. Навкруги — нї душі. Тихо й безлюдно, а однак я щось там чую, поза своєю стїною. Воно менї заважає. Що там?

Я чую твердість і форму затоплених на днї чорної пітьми меблїв і скрип помосту під їх вагою. Ну, що-ж, стійте собі на місцї, спочивайте спокійно. Я не хочу про вас думати. Я краще ляжу. Погашу лямпу і сам потону у чорній пітьмі. Може й я обернусь тодї у бездушний предмет, який нїчого не почуває, в „нїщо". Так добре було б стати „нїчим", безгласним, непорушним спокоєм. Однак там, за моєю стїною, щось є. Я знаю, що коли б отак увійти в темні кімнати і черекнуть сїрником, як все скочило б раптом на своє місце — стільцї, канапи, вікна і навіть карнїзи. Хто знає, може б око моє встигло зловити образ людей, блїдих, невиразних, як з гобеленів, всїх тих, що лишили свої обличчя в зеркалах, свої голоси по шпарах і закамарках, форми — в мягких волосяних матрацах меблїв, а тїни — по стїнах. Хто знає, що робить ся там, де людина не може бачити...

Ну, от! які дурницї. Ти хотїв тишї й безлюддя — і тепер маєш. Хитаєш головою! Не віриш в безлюддє?

Хіба я що знаю? Хіба я знаю... Хіба я можу впевненим бути, що не відхилять ся двери... отак трошки, з легким скрипінням і з невідомої темряви, такої глибокої та безконечної, не почнуть виходити люде... всї ті, що складали у моє серце, як до власного сховку, свої надїї, гнїв і страждання, або кріваву жорстокість звіря. Всї ті, що я не можу розминутись із ними, що мене утомили... Що-ж дивного в тім, коли вони ще раз прийдуть... От я їх вже бачу. Ба, ба! Як вас багато... Се ви, що з вас витїкла кров в маленьку дїрку від салдацької кульки, а се ви... сухі препарати: вас

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

завивали у білі мішки, гойдали на мотузках в повітрі, а потому складали в погано прикриті ями, звідки вас вигрібали собаки... Ви дивитесь на мене з докором — і ваша правда. Знаєте, я раз читав, як вас повішали цілих дванадцять... Цілих дванадцять... і позіхнув. А другий раз звістку про ряд білих мішків заїв стиглою сливою. Так взяв, знаєте, в пальці чудову сочисту сливу... і почув в роті приємний, солодкий смак... Ви бачете, я навіть не червонію, лице моє біле, як і у вас, бо жах висмоктав з мене всю кров. Я не маю вже краплі гарячої крови й для тих живих мертвяків, серед яких ви йдете як крівава мара. Проходьте! я утомив ся.

А люде йдуть. За одним другий і третій і так без кінця. Вороги й друзі, близькі й сторонні — і всі кричать у мої вуха криком свого життя, або своєї смерти, і всі лишають на душі моїй сліди своїх підошóв. Затулю вуха, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний!

. . . . . Росплющую очи і раптом бачу у вікнах глибоке небо і віти берези. Кує зозуля. Бє молоточком у криштальовий великий дзвін — ку — ку! — ку — ку! і сіє тишу по травах. Уявляєть ся раптом зелений двір — він вже поглинув мою кімнату — я зскакую з ліжка і гукаю в вікно до зозулі: ку-ку... ку-ку... Добридень!...

Ах, як всього багато: неба, сонця, веселої зелени.

Біжу на подвірє. А там брязчать залізні цепи і люто ґвалтують собаки. Великі білі вівчарки, наче ведмеді, скачуть на задніх лапах і скаче на них довга кудлата вовна. Підхожу близше. Ну, чого ти, собако... як тебе звать? Ну, годі, Оверко... Не чує, не бачить. Скачуть червоні очи, скаче широкий лоб і білі хутряні ногавиці. Рветь ся й не може вискочить зовсім зубата лють з глибокої пащі і лиш підкида копицею вовни. Ну, чого ж ти, Оверко. Чого горять твої червоні очи і стоплюють у вогні разом страх і зненависть? Я не ворог тобі і тебе не боюсь. Ти можеш, найбільше, видерти шматок мого тїла, або вточити крови з моєї литки... Ах, яка се дрібниця! Яка се дрібниця, коли б ти знав... Ну, цить же, собако, цить. Правда, я розумію, ланцюг... Може ти більше на нього сердитий, а-нїж на мене... То через нього твої передні лапи мусять хапати повітрє, то він душить за горло і вганяє назад у нього твою вогняну злість. Почекай трошки. Зараз будеш на волї. Що то тодї ти менї зробиш? Ну, стій же спокійно, не шамочись, поки скинуть з тебе ланцюг... а тепер гайда. Куди ж ти, куди? Ха-ха! От дурна псина. Очи заплющила, голову в бік,

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

взяла разом ногами — і без памяти мчить ся на ослїп. Рве пазурами траву, відкидає від себе і летять на здогін за нею збиті на задку кудли. Ну, а я ж — як? забула?

Тепер у кружка... у кружка... ще раз... отак. У, благородна псина: тобі воля дорожча, ніж задоволена злість.

Тим часом менї рекомендують Паву, поважну матрону, і ї другого сина. Се страшний Трепов. Тодї як Оверко чистий санґвінїк і на все накидаєть ся ослїп, наче перед червоними очима вічно висить у нього рожевий туман — Трепов солїдний, розважний. Вїн зовсїм солїдно, обдумано наче, перекусить вам горло і в його сильних ногах, що стануть на ваші груди, буде багато самоповаги. Навіть коли він спокійно лежить і вичісує бліх з рожевого живота, пильнують підрізані вуха, дума широкий лоб і так солїдно звисає мокрий язик з ікластої пащі.

Мої днї течуть тепер серед степу, серед долини, налитої зеленим хлїбом. Безконечні стежки, скриті, інтімні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зеленї хвилї і хлюпають ними аж в края неба. Я тепер маю окремий світ, він наче перлова скойка: стулились краями дві половини — одна зелена, друга блакитна — й замкнули у собі сонце, немов перлину. А я там хожу і шукаю спокою. Йду. Невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок. Можу подумать, що я планета, яка посуваєть ся разом із сателїтами. Бачу, як сине небо надвоє ростяли чорні, дихаючі крила ворони. І від того — синїйше небо, чорнїйші крила.

На небі сонце — серед нив я. Більше нїкого. Йду. Глажу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилї. Вітер набива менї вуха шматками згуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволосі вівса. Йду далї — киплять. Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно, в зелених берегах, що хочеть ся сїсти на човен й поплисти. А там ячмінь хилить ся й тче... тче з тонких вусів зелений серпанок. Йду далї. Все тче. Хвилює серпанок. Стежки зміять ся глибоко в житї, їх око не бачить, сама ловить нога. Волошки дивлять ся в небо. Вони хотїли бути як небо і стали як небо. Тепер пішла пшениця. Твердий безостий колос бє по руках, а стебло лїзе під ноги. Йду далї — усе пшениця й пшениця. Коли-ж сьому край буде? Біжить за вітром, немов табун лисиць й блищать на сонцї хвилясті хребти. А я все йду, самотний на землї, як соцен

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на небі, і так менї добре, що не паде між нами тїнь когось третього. Прибій колосистого моря йде через мене кудись у безвість.

Врештї стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна́, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всї струни. Стою і слухаю.

Повні вуха маю того дивного гомону поля, того шелесту шовку, того безупинного, як текуча вода, пересипання зерна. І повні очи сяєва сонця, бо кожна фарба і кожна стеблина бере від нього й назад вертає відбитий від себе блиск.

Раптом все гасне, вмірає. Здрігаюсь. Що таке? Звідки? Тїнь? Невже хтось третїй? Нї, тільки хмарка. Одна хвилинка темного горя — і вмить усміхнулось направо, усміхнулось налїво — і золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба. Наче хотїло злетїти. Тодї тільки передо мною встала його безмежність, тепла, жива, непереможна міць. Вівса, пшениці, ячменї — все се зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить, все забірає в полон. Молода сила тремтить і пориває з кожної жилки стебла: клекотить в соках надїя й те велике жаданнє, що його звати — плодючість. Я тільки тепер побачив село — нужденну купку соломяних стріх. Воно ледве помітне. Його обняли й здушили зелені руки, що простягли ся під самі хати. Воно заплуталось в ниві, як в павутинні мушка. Що значать для тої сили оті хатки? Нїчого. Зілють ся над ними зелені хвилї й поглинуть. Що значить для них людина? Нїчого. Он вийшла в поле дрібна біленька цятка і потопла у нїм. Вона кричить? співає? і робить рух? Нїма безвладність просторів все се ковтнула. І знов нїчого. Навіть слїди людини затерті й закриті: поле сховало стежки і дороги. Воно лиш котить тай котить зелені хвилї і хлюпає ними аж в края неба. Над всїм панує тільки ритмічний, стриманий шум, спокійний, певний у собі, як живчик вічности. Як крила тих вітряків, що чорнїють над полем: байдужно і безупинно роблять в повітрі круг, немов говорять: так буде вічно... так буде вічно... in saecula saeculorum... in saecula saeculorum...

Пізно я повертав ся до дому. Приходив обвіяний духом полїв, свіжий, як дика квітка. В складках своєї одежи приносив запах полїв, мов старозавітний Ісав. Спокійний, самотний, сїдав десь на ґанку порожнього дому й дивив ся, як будувалась ніч. Як вона ставила легкі кольони, заплїтала сїткою тїней, зсувала й підносила

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вгору непевні, тремтячі стїни, а коли все се зміцнялось й темнїло, склепляла над ними зоряну баню.

Тепер я можу спокійно спати, твої міцні стїни стануть між мною і цїлим світом. Надобраніч вам, ниви. Й тобі, зозуле. Я знаю, завтра, з ранїшним сонцем, влетить до мене у хату твоє жіноче контральто: ку-ку!.. ку-ку... І зразу дасть менї настрій привіт твій, моя найблизша приятелько.

Трепов! Оверко! Пава! Чотири пальцї у рот — і дикий степовий свист. Біжать. Як троє білих ведмедів. Може вони мене роздеруть, а може приймуть запросини в поле. Хо-хо! Той Оверко не може без штук. Стрібає, наче дурне теля і скоса наводить червоне око. Трепов гордо несе свою вовну і ставить ноги, наче білі кольони. Його підрізані вуха стрижуть. Пава ступає поважно, мелянхолїйно хитає задом і одстає. Я йду за ними і менї видно легке гойданнє всїх трьох крислатих хребтів, мягких, вовнистих й звіряче сильних.

Їм трохи не до вподоби, здаєть ся, занадто гаряче сьогодня сонце, яке робить із них такі яскраві плями, але я повний приязни до сонця і йду просто на нього, лице в лице. Повернутись до нього спиною — крий боже! яка невдячність! Я дуже щасливий, що стрічаюсь з ним тут, на просторі, де нїхто не затулить його обличчя, і кажу до нього: сонце! я тобі вдячний. Ти сїєш у мою душу золотий засїв — хто знає, що вийде з того насїння? може вогнї?

Ти дороге для мене. Я пю тебе, сонце, твій теплий, сцїлющий напій, пю як дитина молоко з матернїх грудей, так само теплих і дорогих. Навіть коли ти палиш — охоче вливаю в себе вогняний напій й пянїю від нього.

Я тебе люблю. Бо... слухай:

З тьми „невідомого“ зявив ся я на світ — і перший віддих, і перший рух мій — в темряві матїрнього лона. І досї той морок наді мною панує — всї ночи, половину мого життя, — стоїть він між мною й тобою. Його слуги — хмари, гори, темницї — закривають тебе від мене — і всї троє ми знаємо добре, що неминуче настане час, коли я, як сіль у водї, роспущусь в нїм на віки. Ти тільки гість в життї моїм, сонце, бажаний гість — і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останнїй промінь на хмарах, продовжую тебе у вогнї, в лямпі, у феєрверках, збіраю з квіток, з сміху дитини, з очей коханої. Коли ж ти гаснеш і тїкаєш від

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мене — творю твою подобу, даю найменше їй „ідеал“ і ховаю у серці. І він мені світить.

Дивись же на мене, сонце, й засмали мою душу, як засмалило тїло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до сонця звертаюсь, як до живої істоти. Невже се значить, що мені вже бракує товариства людей?)

Ми йдемо серед поля. Три білі вівчарки і я. Тихий шепіт пливе перед нами, диханнє молодих колосків збірається ся в блакитну пару. Десь з боку вохко підпадьомкає перепел, бренькнула в житї срібна струна цвіркуна. Повітрє тремтить від спеки і в срібнім мареві танцюють далекі тополї. Широко, гарно, спокійно.

Собакам душно. Лягли на межі, як три копиці вовни, звісили з ротів язики і носять боками з коротким свистом. Я сїв біля них. Всї тільки дихаєм. Тихо.

Час зупинив ся, чи лине? Може пора?

Лїниво всї встали, лїниво ступаєм з ноги на ногу й несемо обережно додому спокій. Йдемо повз чорний пар. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надїї. Вітаю. Спочивай тихо під сонцем, ти такаж втомлена, земле, як я. Я теж пустив свою душу під чорний пар...

Нїколи перше не почував я так ясно звязку з землею, як тут. В городах земля одягнена в камінь й залїзо і недоступна. Тут я став близький до неї. Свіжими ранками я перший будив сонну ще воду криниці. Коли порожнє відро плескалось денцем об її груди, вона ухала гучно з просоння у глибинї й лїниво вливалась у нього. Потому тремтїла, сиза, на сонцї. Я пив її свіжу, холодну, ще повну снів, і хлюпав нею собі у лице.

Після того було молоко. Білий пахучий напій пінивсь у склянцї і прикладаючи його до уст — я знав, що то вливаєть ся в мене мягка, як дитячі кучері, віка, на якій тільки ще вчора цїлими роями сидїли фіолєтові метелики цвіту. Я пю екстракт луки.

Або той чорний, разовий хлїб, який так гарно, по сїльськи пахне. Він менї близький, наче дитина, що зросла на моїх очах. Он біжить він полями, як дикий вовнистий звір і вигинає хребет. А край ниви стоять вітряки, наче пастки на нього і готуюють вже зуби, щоб стерти зерно на білу муку... Я все се бачу і про сті, безпосереднї мої стосунки з землею.

Я тут почуваю себе багатим, хоч нїчого не маю. Бо поза всякими програмами й партіями — земля належить до мене. Вона

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

моя. Всю її, велику, роскішну, створену вже, — всю я вміщаю в собі. Там я творю її наново, вдруге — і тоді здаєть ся менї, що ще більше права маю на неї.

Коли лежиш в полї лицем до неба і вслухаєш ся в многоголосу тишу полїв, то помічаєш, що в нїй щось є не земне, а небесне.

Щось наче свердлить там небо, наче струже металь, а вниз спадають тільки дрібні, просїяні згуки. Ниви шумлять навколо і заважають. Жену від себе голоси поля і тодї на мене як дощ спадають небесні. Тодї пізнаю. Се жайворонки. Се вони, невидимі, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню. Дзінку, метальову й капризну, так що вухо ловить і не може зловити її переливів. Може співає, може смієть ся, а може зайшлось від плачу.

Чи не краще сїсти тихенько й заплющити очи? Я так і зроблю. Сїдаю. Круг мене темно. Блискають тільки гострі, колючі згуки і дрібно сиплеть ся регіт на метальову дошку, як шріт. Хочу спіймати, записати у памяти — і не виходить. От- от, здаєть ся... Тью-і, тью-і, ті-і-і... Нї, зовсїм не так. Трійю-тіх-тіх... І не подібно.

Як вони оте роблять, цїкавий я знати? Бють дзьобами в золото сонця? Грають на його проміннях, наче на струнах? Сїють пісню на дрібне сито і засївають нею поля?

Росплющую очи. Тепер я певний, що то з того посїву зійшла срібна сїтка вівсів, гнеть ся й блищить, мов шабля, довговусий ячмінь, пливе текуча вода пшениці.

А з гори сипле тай сипле... витрушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердлить крицю, плаче, голосить і сїє регіт на дрібне сито. Он зірвав ся один яскравий згук і впав між ниви червоним куколем.

Я вже більше нїчого не годен слухати. Та пісня має у собі щось отруйне. Будить жадобу. Чим більше слухаєш, тим більше хоче ть ся чути. Чим більше ловиш, тим труднїйше зловити.

Тепер я бігаю в поле й годинами слухаю, як в небі співають хори, грають цїлі оркестри.

Вночи прокидаюсь, сїдаю на ліжку й напруджено слухаю, як щось свердлить мій мозок, лоскоче серце і тремтить біля вуха чимсь невловимим.

Тью-і, тью-і, ті-і-і... Нї, зовсїм не так.

Цїкавий я знати, як вони оте роблять?

Врештї таки підгледів.

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висїла над полем. Тріпала крильми на місці напруджено, часто і важко тягнула в гору невидиму струну, від землї аж до неба. Струна тремтїла й гучала. Тодї, скінчивши, падала тихо у низ, натягала другу з неба на землю. Єднала небо з землею в голосну арфу і грала на струнах сімфонію поля.

Се було прекрасне.

Так протїкали днї мого intermezzo, серед безлюддя, тиші і чистоти. І благословен я був між золотим сонцем й зеленою землею. Благословен був спокій моєї душі. З під старої сторінки життя визирала нова і чиста — і невже я хотїв би знати, що там записано буде? Не затремтїв би більше перед тїню людини і не жахнувсь від думки, що може горе людське десь причаїлось і чигає на мене?

Коли таке станеть ся чудо, то се буде ваша заслуга, зелені ниви з шовковим шумом, й твоя, зозуле. Твоє журливе „ку-ку“ спливало як сльози по плакучій березї і змивало мою утому.

Ми таки стрілись на ниві — і мовчки стояли хвилину — я і людина. То був звичайний мужик. Не знаю, яким я йому здав ся, але крізь нього я раптом побачив купу чорних соломяних стріх, затертих нивами, дївчат у хмарі пилу, що вертають з чужої роботи, брудних, не гарних, з обвислими грудьми й кістлявими спинами... блїдих жінок у чорних подертих запасках, що схилялись як тїни над коноплями... пранцюватих дїтей в суміш з голодними псами... Все, на що дивив ся й чого наче не бачив. Він був для мене наче паличка дирижера, що викликає раптом з мертвої тиші цїлу хуртовину згуків.

Я не тїкав; навпаки, ми навіть почали розмову, наче давні знайомі.

Він говорив про речи, повні жаху для мене, так просто й спокійно, як жайворонок кидав на поле пісню, а я стояв та слухав і щось тремтїло в менї.

Ага, людське горе, ти таки ловиш мене? І я не тїкаю? Вже натягли ся ослаблені струни, вже чуже горе може грати на них!

Говори, говори...

Що говорити? У сїм зеленім морі він має тільки краплину. До кого прийшла гарячка та подушила дїти, тому ще легше.

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На иншого зглянеть ся Бог... А в нього аж пять ротів, як вітряків, щось треба кинуть на жорна.

„Пятеро дїток голодних чомусь не забрала гарячка“.

Говори, говори...

Люде хотїли голіруч землю узяти, а тепер мають: хто їсть сиру, хто копає її в Сібіри... Йому ще нїчого: рік лупив вошї в тюрьмі, а тепер раз на тиждень становий бє йому морду...

„Раз на тиждень бють людину в лице“.

Говори, говори...

Як тільки неділя — люде до церкви, а він „на явку“ до станового. А все таки менша образа, як від своїх. Боїш ся слово сказати. Був тобі приятель і однодумець, а тепер може продає тебе нишком. Відірвеш слово, як шматок серця, а він кине його собакам.

„Найблизша людина готова продати“.

Говори, говори...

Ходиш між людьми, як між вовками. Одно — стережеш ся. Скрізь насторожені вуха, скрізь простягнені руки. Бідний в убогого тягне сорочку із плота, сусїд в сусїда, батько у сина.

„Між людьми, як між вовками“.

Говори, говори...

Людей їдять пранцї, нужда, горілка, а вони в темряві жеруть один одного. Як нам світить ще сонце і не погасне? Як можемо жити?

Говори, говори. Роспечи гнївом небесну баню. Покрий її хмарами твойого горя, щоб були блискавка й грім. Освіжи небо і землю. Погаси сонце й засвіти друге на небі. Говори, говори...

Город знову простяг по мене свою залїзну руку на зелені ниви. Покірливо дав я себе забрати і поки залїзо тряслось та ляшало, я ще раз, в останнє, вбірав у себе спокій рівнини, синю дрімоту далеких просторів. Прощайте, ниви. Котїть собі шум свій на позолочених сонцем хребтах. Може комусь він здасть ся, так як менї. І ти, зозуле, з вершечка берези. Ти теж строїла струни моєї душі. Вони ослабли, пошарпані грубими пучками, а тепер натягають ся знову. Чуєте? Ось вони бренькнули навіть... Прощайте. Йду поміж люде. Душа готова, струни тугі, налажені, вона вже грає...

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

ПО СВІТУ.

До Риму[1]).

І знов летимо горі Арном з Тоскани до Риму. Сю дорогу, 310 кільометрів, яку наші предки, не такі дуже давні, відбували в кілька день, наш поїзд наважив ся відбути в 5 з половиною годинах і запихуючи ся добуває з себе всї сили, щоб стати на час. Благословенний винахід, що відставляє теперішнього чоловіка в 31 годину з Відня в Париж, а в 30 з Берлїна до Риму! Правда, за яких 25—30 лїт люде, розуміють ся, будуть жалісливо або глумливо покивувати головою, міркуючи, яку масу часу тратили на переїзди, в якій невигодї їздили люде наших часів в своїх зелїзничих поїздах, замість аби подорожувати скоро і вигідно бальоном, чи якимсь иньшим раціональним знарядом. Але ми, „люде з минулого столїтя“, призвичаєні задоволяти ся малим, хвалимо собі й наш поїзд, та з вдоволеннєм покивуємо головою, вважаючи, як він трясе і хитає нами в розгонї. Коли б ще до тої західньої швидкости додати де-що з росийських винаходів — спальні місця за невелику доплату, плацкарти, більшу просторність. Всї сї атрібути безконечних росийських віддалень придали ся-б і тут, в міру того як люде все меньше мають часу і можности „подорожувати“ старою модою: від одного міста до другого, затримуючи ся в кождім. Тепер урвавши кілька тижнїв часу на подорож, дуже часто призначають його на пробуток в якімсь певнім місцї, через те хотять дістати ся до нього як найскорше, не тратячи скупо відміряного часу на перерви.

Сим разом я переборов навіяний ріжними оповіданнями подорожників і провідників страх перед італїйською другою клясою й їду нею та переконуюсь, що сї оповідання про неї пішли від якихось дуже вибагливих людей. Діло в тім, що в Італії, як у Росії є на зелїзницях ретресивний поясний тариф (Zonentarif); в Італії він починаєть ся вище 250 кільом., і чим на дальше віддаленнє берете білєт, тим дешевше коштує; через те друга і перша кляса тут, при дальших подорожах, далеко приступнїйша, дешевша ніж в Австрії чи Німеччинї, й народу набиваєть ся до другої кляси велика сила. Через те тїсно, та не тільки в другій, а і в першій клясї. А зрештою не можна сказати, щоб було брудиїйше, ніж

[1]) Попередні серії: Відень, Венеція, Фльоренція в р. 1908.

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в Австрії чи в Росії, і публіка вповні можлива. Італійці взагалі народ дуже приємний: ґречний без церемонности, свобідний і простий в поводженню, услужний і привітний; чуєть ся за сим довга цивілізація — і певна свобода і невимушеність людини, яка чує себе на своїм місці і не припускає, щоб хтось мав її за людину „другого сорту“. Се те власне, чого бракує ріжним parvenu цивілізованого житя.

Тільки тісно. Лавка призначена на 4 людей, купе на вісьмох; не легко посадити повне число — а про те раз-у-раз повне число набиваєть ся до купе й сидять люде як оселедці в бочці. Багато подорожних. Три анґлійські дівчини, що подорожують „з Куком“, заняли середні місця, й поклавши під ноги свою скриньку, змостили ся, поставивши ноги на неї і забарікадувавши купе. Сухі, кістляві, проворні і вже, очевидно, розподорожовані в довгій дорозі, дрімають від одного етапу своєї дороги і оглядин до другого. Високий і худий молодий Німець з лицем вигляду лихо виправленої волової шкіри і умопомрачительної висоти ковніром оповідає другому молодому Німцеви, з гладшим лицем, що він їв за снїданнєм в ресторацийнім ваґоні. Ми щасливо зайняли заздалегідь місця при вікні і любуємо ся краєвидом Тоскани. В долині вєть ся Арно, згірями стелють ся зелені поля й огороди, розділені рядами дерев і розложених на них виноградних лоз; серед них доми і вілї, ґрупи темних кіпарісів і між ними легкі, округлі шапки пінїй; цвітуть рожевим цзітом морелї і міґдали, білим цвітом черешнї. То тут то там на високім шпилї покажеть ся монастир або замок з гордими сірими вежами й мурами, місточко роскине свої доми й церкви серед заквітчаних дерев. А в дальшім плянї над усїм отсїм підіймають ся верхи Апенинів ще присипані снїгом.

Вечеріє. Під подувом вітра нахиляють свої струмкі вершки кіпариси, вірно тримаючи ся стилю à la Boecklin, що на своїх символічних образах так любив повторяти сей мотив — ґрупи кіпарисів, що хитають ся під вітром. Рожевіють від заходу сонця верхи Апенинів і смуги снїгів на них.

Вечірні тїни лягають все густїйше, все темнїйше. Понуро бовтаєть ся під нами Тразіменське озеро — місце клясичної побіди Ганібаля над Римлянами, що полягли тут такою масою, аж самих рицарських перстенів, знаку рицарської гідности, цїлі мірки набрали Картаґенцї, як оповідає старий переказ. Ніч спускаєть ся на землю, й здаєть ся, що тїни тих поляглих ще й досї носять ся коло озера в пітьмі над приспаною землею.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В ваґонї засвітили світло. Анґлїйки висадили ся на котрійсь стації, тільки Нїмцї їдуть далї, й Нїмець з кепсько виправленим лицем оповідає свому сусїду знову, що він їв, уже за обідом, в ресторацийнім ваґонї — детайлїчно й систематично, не тратячи нитки оповідання в перервах.

— Потім дали ярину, дуже добру, але вона була з оливою, а я, як ви знаєте, не їм оливи.

— Орті, кричить кондуктор. Останнїй наш перестанок перед Римом. Спішно рушаємо далї. Приглядаю ся серед пітьми, чи не розгляну клясичної гори Сорактa, оспіваного Горацієм:

Чи бачиш ти, як побілїв Сорактe
І снїгу тягарів знести уже не може...

Італїйцї дрімають, притуливши ся де і як хто міг. Нїмець докінчує оповіданнє про обід.

— На десерт давали грушки; були досить добрі, але дрібні...

— Терміні! Ми в вічному Римі.

Вічний город.

Говорячи про Венецію, я підносив незвичайну одноцїльність її минувшости, яка незвичайно впливає на силу, інтензивність враженія на нас від її памяток, від усього її житя, втїленого в її останках. Здіймаючи мову про Рим, приходить ся навпаки підчеркнути незвичайну ріжносторонність, незвичайну многогранність того богацтва історичного житя, яке розвинуло ся на його ґрунтї й полишило свою память і традициї на нїм, та не позволяє, не дає попросту спромоги скупити свою увагу на котрійсь одній сторонї, на котрійсь добі богатої минувшини „вічного городу“.

Не чіпаючи моментів меньш важних, не входячи в подїл дрібнїйший, досить згадати такі величаві й повні світового значіння епохи як римська республїка, період цїсарства, перші віки християнства, папство середнїх вікiв, ренесанс — і ми вже представимо собі се незвичайне, просто надмірне богацтво історичного житя Риму, якому тут попросту не ставало простору й місця, так що пізнїйші епохи не тільки розбивають нашу увагу, але загромаджують попереднї, заслонюють їх від нас.

Не тільки несвідомо, але й умисно часом. Старий республїканський Рим був свідомо загребаний пізнїйшим цїсарством, для якого традициї республїки були вічним докором совісти, вічною мовчазною погрозою, як для узурпаторів і тиранів. Цїсарство у чім могло старало ся ослабити її память, її традициї своєю роскішю, величю, ґрандіозністю. І кінець кінцем зробило се, осягну-

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ло свою мету — традиції республїки померхли, стали порожнїм звуком, безтїлесними привидами для пізнїйших поколїнь, а памятки республїканського Риму, бідні й непоказні переважно, славні своїми традиціями, а не блеском і величавістю форм, були закриті й задавлені величавими памятками Риму цїсарського.

Він міг се. На сїм пунктї у нас звичайно нема доброї історичної перспективи. Наша шкільна наука, скупивши всю увагу на Римі республїки, привичила нас трактувати пізнїйший цїсарський період як малоінтересний і неприємний додаток до історії Римської республїки, її епільоґ, час упадку й роскладу. Ми привикли за нею дивити ся на нього як на щось не тільки маловажне, але й малозначне. Тим часом се були пять довгих віків, повних богатої, дуже інтенсивної полїтичної й культурної творчости, що не тільки пережовувала спадщину республїки, або марнувала та руйнувала її, але й творила нове житє на основах чи руїнах старого республїканського устрою та житя. Шукала нових форм і доріг, викликала, висувала нові принціпи, нові ідеї, а при тім орудувала в порівнянню з республїкою безмірно більшими, ґрандіозними культурними й матеріальними засобами. Отже й не диво, коли дїйсно кінець кінцем цїсарство загребло й матеріально—своїми будівлями і памятками, й житєм, своїм культурним, ідейним змістом республїканський Рим, відживлений і апоетозований на ново тільки з розвоєм ґуманізму, відродження.

Але часи панованя цїсарства кінчились, і слїдом за ним ішов новий пан і володар Риму і світу — католицька церква, наступник для свого попередника ще меньше милосердний, ще меньше толєрантний, нїж яким римське цїсарство було для римської республїки. Правда, ся нова пані світу й її голова й репрезентант, новий, християнський pontifex maximus (папа) сам пильно використовував спадщину цїсарського Риму, його ідеї унїверсалїзму, його атрибути власти, його авторитет і престиж в інтересах своєї власти. Хотїв піднести значіннє своєї власти авторитетом старої цїсарської традиції і взагалї поставивши християнство на плечі старого поганства підняти тим вище його престиж. Але з другого боку були папи немилосердними — чи свідомими чи не свідомими, але лютими ворогами спадщини старого Риму, і спеціально новійшого, цїсарського Риму, який надав свій характер вічному городови. Вони не пропустили нї одного показнїйшого, лїпше захованого будинку, щоб не зробити з нього християнської церкви, або не облїпити принаймнї своїми престолами, хрестами, побожними образами. Не проминули кольони, обелїску, щоб не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

посадити на нім хреста або якогось святого. Не лишили на місці ні одної річи, яка могла-б послужити до церковного ужитку.

І на тім не кінець. За середновічною руїною прийшла руїна ренесансу, яка при всім піетизмі до античного світу й античної творчости не жалувала її останків ні для декорацій своїх роскішних, величавих будов, ні навіть на матеріял для них, коли можна було чимсь поживитись з старих будівель, з старих памяток. І вона вела далі роботу руйнования чи каліченя, деформования памяток античної старовини...

Але і для середновічного папства, для середновічного католицтва вона в ґрунті річи була такою ж неласкавою наступницею, як Рим цісарський для Риму републиканського. Правда, церква старанно користала з памяток і традицій, що потрібне і цінні були для її престижу, що мали вартість своїми впливами й леґендами серед вірних. Але творчість ренесансу, яку церква взяла тепер собі в службу, перейнята подивом і ентузіазмом для світу античного, його краси й величи, його ідей і традицій, не мала ані зрозуміння ані симпатій для раннього і середновічного християнства, трактуючи його з свого культурного і артистичного становища як сумний упадок, варваризацію, занепад культури й артизму античних часів. Покликана папством на услуги, нова творчість з усіх сил і засобів старала ся прихарити, прикрасити, удекорувати се убоге, некультурне християнство, а декоруючи, прикрашаючи, вона немилосердно нищила його памятки, його традиції, запопадливо заступаючи бідні будівлі, убогі з артистичного становища памятки раннього і середновічного християнства новими пишними, блискучими будовами ренесансу, і ще більше потім — бароковими.

В результаті два Рима виступають тепер перед глядачем з особливою імпозантністю, з найбільшою силою вражіння. Перший — побіджений і обрабований, але незмірно величавий в своїх останках і руїнах Рим цісарський. Другий — ренесанський та бароковий Рим папський XVI—XVII в. — побідний, блискучий, але часто фатуватий, більш помпезний, ніж дійсно гарний. За кілька віків повного й нероздільного панованя наложив він на Рим, його житте і особливо зверхній вигляд свої глубокі слїди, часом гарні, частійше нудні й несмачні.

Але сї слїди слабнуть і заникають під рукою нового, третього Риму — Риму зединеної Італії. Поки що він з папством, його традиціями, печатями його панованя поводить ся на тонкій делїкатности, як з противником розбитим, але ще небезпечним і сильним, якого ображені почуття треба по можности толєрувати

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і шанувати. Але в основі річи він сильно антіклерікальний, „невірний і масонський“, як його називають правовірні католики. Поки що він не руйнує традицій і слїдів панования папського умисно й відкрито, тільки силою свого істнования, перетворяючи, перебудовуючи старий, папський Рим, затирає й нищить його слїди. Але може колись зробить і се: не тільки поздирає сї хвалькуваті папські написи, які покривають собою останки античної старовини, сї розмальовані кардинальські вивіски (шільди), що прикрашають собою ріжні памятки Рима, а може сягне й глубше.

Тим більше, що спочуте переважної маси суспільности на сторонї його, а не папства.

Forum Romanum.

Глубоко, як розрита могила, лежить під ногами гробовище старого, республїканського Риму — Forum Romanum. Ґрунт сучасного Риму підняв ся над старим його рівенем взагалї дуже значно, а тут особливо, може тому, що се була низина, окружена горбами: старий рівень форуму республїканського лежить на кількадцять (до 13) метрів низше сучасного, а будови ще старші — як славна „могила Ромула“ й иньші памятки під „чорним каменем“ лежать ще на півтора метри низше пїзнійшого рівеня форуму. Сусїднї горби — Капітолїй, Палятин, Есквілїн, що обступили форум з трьох боків, побільшають се вражіннє глубокої ями, відкритого гробовища старого римського житя. Хаос розвалин — бази кольон, сходи зруйнованих храмів, серед яких як сироти висуваються кілька цїлїйших кольон, одиноких, або цїлих ґруп — достроюють ся до сього вражіння старого цвинтарища. Недогризки старого житя, яким припадком судило ся втїкти від немилосердних зубів часу.

За часів цїсарства форум був предметом особливої уважливости. Почавши від Цезаря, що енергічно взяв ся до перебудови й прикрашення його, протягом всього періоду цїсарів форум неустанно відновляв ся, забудовув ся все новими, роскішними будинками, що заступали місце старих і разом нїби то з прикрашеннєм, окруженнєм новим блеском старої республїканської старини властиво заслонювали ї новими традиціями, новим блеском і величю цїсарства. Остання монументальна памятка, яка зацїлїла на форумі до наших часів, походить аж з початку VII в. по Хр.—се кольона Фоки з 608 р. Але вже перед тим, з другої половини VI в. побідне християнство почало нищити се гнїздо старого поганства й його памятки. Старі поганські храми й публичні будинки були перемі-

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нені, або перебудовані в церкви. Стара „курія“, осїдок державного житя найстарших республїканських часів, перетворена в церкву муч. Адріана; храм Ромуля в церкву Косьми й Дамяна; храм Антонїна і Фавстини в церкву св. Льоренцо, і т. д.

Се не виратувало одначе тих будинків: сї церкви перебудовувались і змінялась, а з ними нищили ся й останки старих храмів, так що від них кінець кінцем лишили ся тільки нужденні фраґменти, або й зовсїм нїчого. Те що не пішло на церкви, нищило ся ще більше немилосердно. Старі будівлї, з своїми дорогими привозними марморами, базальтами, ґранїтами, стали каменоломами для середновічного Риму. Забирали матеріял, ще більше нищили слїпо, марно, по дурному. Дорогоцїнні кольони валились і розбивались, аби з них дістати кавалки бронзи, що вязали части кольони. Виколупували ся дїри в старих мурах, аби вирвати кусники залїза, що служили за звязки. Старі мармори палено на вапно...

За розхапуваннєм старих будівель і нищеннєм і разом із ним ішло засипуваннє старого форуму їх румовищем. На місцях усвячених клясичними традиціями підняли ся замки середновічних римських баронів. Потім зникли й вони, й старий форум став простим пастівнем, і в такій ролї, під назвою „Коровячого поля“, Campo vaccino, дожив до XIX віка. Пастівень на місцї римського форуму і корови пізнїйших Римлян, що махаючи хвостами ходять на осередку старого римського життя, гордого володаря свїту! От уже справдї „коловращеніе времен“.

З гадками відкритя старого форуму носили ся, що правда, вже в часах відродження. Сам Рафаель піддавав проєкт його реставрації. В серединї XVII в. робили ся тут розкопки, відкопано деякі останки античного будівництва, але розкопки сї мали характер грабівничий — все цїннїйше забирало ся звідси далї. Тільки в XIX в. почали ся розкопки більше консервацийного характеру, і тільки від 1870-х років поведено їх і науково і енерґічно, і вони розширяють що далї все більше старий форум не тільки в шир, відкриваючи все більшу площу, а і в глубину — глубину ґрунту і часу, відслонюючи з під пізнїйшого цїсарського і пізно-республїканського форуму останки старшого, давнїйшого житя. Так відкрито в 1899 р. під чорним каменем останки з „царських часів“ і між ними найдавнїйшу напись, яку досї маємо — все се привалене „чорним каменем“ і засипане при перебудові форуму за цїсарських часів. Коло храма Фавстини відкрито некрополь з перших часів істнованя городу, і т. и.

Все се дуже інтересне й цїнне з археольоґічного чи історич-

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ного погляду, але все таки форуму республїки, з яким звязують ся для нас ті найблискучійші традиції римського житя, ми вже таки не будемо мати. Капітолій пропав безслїдно, покритий будовою новійшого римського сенату, з XVI в. З старого Comitium, місця народніх зібрань, ледве слїд. Від ріжних памяток на форумі — тільки ймення. Від старої „ростри“ — трібуни, звідки греміли колись промови республїканських ораторів — тільки імя, бо й та нужденна цегляна стїна, що носить тепер се імя — се пізнїйша ростра Авґустова, збудована на місце давнїйшої, а тої й місця докладно вказати не можна. Фундаменти храму Згоди (Concordia), збудуваного на памятку згоди патриціїв з плебеями — се властиво фундаменти пізнїйшої Тибериєвої перебудови. Останки храма Сатурна тільки носять імя сеї старої святинї, поставленої на поч. V віка — те що бачимо, се пізня реставрація, з останнїх часів цїсарства...

Позаховували ся тільки деякі памятки з часів цїсарства — принаймнї в значнїйших фраґментах. Тріумфальна арка Септимія Севера панує над одним кінцем форуму, арка Тита і брама Константина над другим. Від півночи піднїмають ся ґрандіозні аркади базілїки Константина. Від полудня нависли над форумом одні над одними нагромаджені руїни цїсарських палат Палятина. Незабудований пізнїйше, він зістав ся одним великим руйновищем цїсарства, але і в сїм зруйнованім виді гордо підіймаєть ся над старим форумом, як символ побіди цїсарського Риму над старим республїканським.

Кінець кінцем найлїпше захованими пережитками старого республїканського і навіть перед-республїканського Риму (по традиції) зістала ся Via Sacra, вимощена вічними, що називаєть ся, глибами каменя, які зістали ся місцями в повній цїлости, і стара Cloaca Maxima, побудована по традиції ще царем Тарквінїем Старшим, для відпливу води з багнистої долини форуму. Підправлена Авґустом і Аґріпою, вона й досї сповняє своє призначеннє, і ходячи по форуму можно й тепер ще чути сморід з неї.

Сї прозаїчні річи щоденного ужитку показали себе більш трівкими, нїж пишні будови, роскішні памятки і вікопомні статуї.

Colosseum.

Флявіїв амфітеатр, чи так званий Кольосей, найбільший з театрів старинности і взагалї оден з найбільше кольосальних будинків, які мав світ, зістав ся і в своїй руїнї найбільшою античною памяткою в теперешнїм Римі. Збудований в 80 році Титом, він

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відсвяткований був цирковими забавами, що трівали сто днів і коштували житя 5000 звірів, а скільком людям — того сказати не можу. На початку III в. ударила в його блискавка, і від того огню погоріли верхи театру, але він був потім підновлений. Циркові представлення трівали в нім ще за християнських часів, тільки вже людських поєдинків не роблено. Сильні землетруси XIII в. надруйнували його і він служив якийсь час римському роду Франджіпані за кріпость. Заразом розбирали його й забирали що могли на будову, і видзьобали все зелізо з мурів, від гори до долини, навертівши обридливих дір, що страшенно поганять його вигляд зблизька.

Папа Бенедикт в XVIII в. нарештї посвятив його як святощ, на память пролитої тут крови мучеників, і тим охоронив від дальшого нищення й профанації останки старого театру, а Пій IX, як свідчить його хвалькувата напись, будовою контрафорсів запобіг дальшій його руїні. Дві марморяні таблиці, вложені в мури при вході, з інкрустованними хрестами, голосять, що кождий, хто поцілує сей хрест, дістає розгрішеннє (індульґенцію) на дванадцять днів. Людям, що дешевим коштом хотіли б дістати ся до раю, не треба отже нїчого більше як раз на дванадцять день ходити й цїлувати сї хрести, тим більше що вступ до Кольосею безплатний. Непобожна публїка одначе позаписувала сї таблиці й хрести своїми грішними йменнями, так що цїлуючи хрест, дуже легко замість того поцїлувати якого-небудь заїзжого Цвібельдуфта, як не в його персону, то в його імя.

Хоч частина театру обвалилась була зовсїм, а значна частина до половини, але все таки значний кусник його заховав ся майже в цїлости, аж до зубчатої корони, що вінчала колись мури театру. Висота його доходить майже 50 м., довжина будинку 188 м., широкість 156 м.; в нім, як рахують, могло містити ся до 50 тис. глядачів. Надвірні мури збудовані з міцного тесаного каміня, сїро-зеленавого травертину. Три ряди (поверхи) досить широких аркад, розділених пілястрами дорійського, над ними йонійського, над сим коринтийського стилю (степенованє елеґанції й роскоші) обігали наоколо всього театру. На них спочивав масивний горішний поверх, з гладкою, злегка моделїрованою стїною, з зрідка пущеними вікнами, що вінчала ся колись зубчатим вінцем. Аркади середнїх поверхів (другого і третього — чи першого і другого по галицькому) були прикрашені вставленими в них статуями (се видно з сучасних образків театру на монетах).

Гордо і пишно мусїв він тоді оглядати. Тепер се тільки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

калїка. Крім того що дві третини його розвалено зовсїм, навіть і найлїпше заховані його части потерпіли сильно, і безжалісно споганені тими немилосердними, варварськими дірами, що як кріваві рани чорніють по всьому фасаду і вражають незвичайно прикро.

Не лїпше і в середині. Склепіння коридорів, що йшли рядами попід місцями для сидження, переважно зруйновані, і тільки підпори сходів, як ребра скелєта висувають ся між ними. Обнесено, забрано, розхоплено все, що можна було знищити, винести, що мало якусь артистичну чи матеріальну вартість, і сумно виглядають обдерті цеглянні і камінні мури. З під поверхні колишньої сцени роззявляють свою пащу темні ями і півзруйновані стїни підсценних приміщень для нещасливих участників колишнїх представлень і ріжних театральних прирядів і машин. Ґрандіозність будови і — ґрандіозність знищення...

Та... колишню красу пишности, блеску, крикливу роскіш володарів світу заступила иньша краса, краса руїни, тиші, спокою і — помирення. Сї півзвалені мури, сї скалїчені сидження, сї провалля сцени не будять того страху, того прикрого чутя, яке б будили роскішні мармори і бронзи сього позорища людської ганьби і людського упокорення. Коли сими коритарами і сходами виходиш на горішню терасу і серед тиші руїни й спустошення, простерши ся під ласкавим теплом сонця, зливаєш ся душею з сим образом упадку й забутя — се страшне місце людського божевілля не викликає нїчого крім почутя спокою і тиші. На сих склепіннях і збічах хвилювали ся в обридливих конвульсіях кровожерних інстинктів тисячоголові товпи, пильно слїдячи за страшними зусиллями людей і звірів, за передсмертними муками, за аґонїєю безоружного бранця, чи запроданця - ґлядіатора. Сї мури трусили ся від звірячого реву ошалїлої юрби збожеволїлих божевілєм своєї величи „володарів світу“. Ся сцена вкривала ся плямами крови людей і звірят роздавлених звірячою пястю сих побідників світу.

Але сї образи не трівожать мене. Мох і травиця проростає тихомирно на сих страшних отворах підземних виходів сцени, на сих сидженнях глядачів, що рухом пальця засуджували на смерть вільних і невільних актьорів сих представлень. Тиша і забуте віють над сими мурами і склепіннями. Колишня кров людська висхла і випарила ся, не лишивши слїду в сім ароматї весїннього дня. І здаєть ся, що час приносить не тільки забуте, а й помиренне... Що він мирить нещасливі жертви й безтямних мучителїв їх і покровом помирення криє сї муки й провини.

Принаймні в наших почутях.

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Храм неба.

Коли наскучить дивити ся на каліцтво памяток античної старовини — на сї фраґменти мурів, бази кольон, позабирані з місця й попереношувані бозна куди стовпи, фрізи, статуї — всї сї недогризки часу, які оглядаємо з цїкавістю й жалем, як слабкі натяки на те, що воно було колись, — і захочеть ся подивити ся на щось хоч трохи цїле, не до кінця покалїчене, нема иньшої ради, як піти подивити ся на Пантеон. Се найкраще захована й найкраща памятка античного будівництва, яка нам лишила ся в Римі та мабуть і на цїлім світї.

Вже зверху досить добре захований порталь, величаві мури й склепінне потїшають око, призвичаєне до ріжних фраґментів, недорічно притулених до якихось новійших будівель. „Марк Аґріпа консуль у третє“, що поставив сей будинок тому 2036 років і надписав своє імя над сим величавим порталем, мав щастє. Нї блискавиця, що розбила будинок за Траяна, нї пізнїйші перебудови, нї папські спустошення не знищили його дїла і не стерли з нього його імени. Цїсар Гадріан відбудовавши на ново самий храм (крім порталю) по знищенню його від блискавицї, мабуть додав тільки краси старій будівлї, бо трудно собі представити, щоб давнїйша будова була гарнїйша від теперішньої. Цїсар Констанс здер з старої банї й забрав до Царгороду золочену бронзову покрівлю її — порталь став єдиною декорацією будівлї на зверх. Він витримав навіть спустошення і капризи новійших просвіщенних часів, коли папа Урбан VIII Барберінї забрав бронзові балки порталю на алтар собору св. Петра і на гармати для замку Ангела, а за те нагородив його двома дзвіницями, що дістали були характеристичну назву „ослячих ух Берніні“, їх автора. Сї ослячі уха розібрано тепер, утрату бронзового вязання порталь переболїв, а за папою зістало ся прислїв'є (гра слів): quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini (чого не зробили варвари, вчинили Барберінї).

Варвари варварами, але що папство часів упадку імперії, яке з невблаганністю тупого фанатика і безцеремонністю спадкоємця-парвеню, не минало не то що памятника, а й просто паркану, кажучи словами городничого, щоб не зробити на нїм знаку своєї побіди, заставити служити новому богу, новому культу—що се фанатичне і некультурне папство помилувало пантеон—се було особливе щастє Аґріпи. Спасла його та обставина, що папи рано дістали сей храм у власність і дарунокъ і зробивши церкву Марії з поганського храму та заступивши статуї богів олтарями, а під-

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

земельні склепіння наповнивши кістьми мучеників з катакомб (кажуть, що двадцять вісім возів костей з катакомб туди було привезено)—вони сю церкву „Марії мучеників“, або в просторічю S. Maria Rotonda, берігли як одну з головних окрас і приналежностей свого рімскаго володіння. Сенатори римські середніх віків мусїли складати папам присягу, що між иньшим будуть пильнувати й боронити також „св. Марії Ротонди“.

І Ротонда, невважаючи на всї переміни й перебудови, донесла до наших часів свою красу в виді настільки незміненім і ненарушенім, що вона викликає ентузіазм не антикварський, а артистичний, не мальовничістю руїни, не жалісним виглядом недогризенихъ фраґментів, а своєю цїлістю і її гармонїйною красою. Се чудовий въ своїй простотї, викінченности і гармонїйности гимн небу.

Кругла ротонда вінчаєть ся простою зовсїм округлою банею, що в проекції робить вражіннє півкулї (в дїйсности її високість рівняєть ся її діаметру, 43 на 43 метри). Пять рядів різблених чотирокутників (касет) виповнюють її внутрішню поверхню й служать єдиною, дуже гарною в своїй простотї й величавости декорацією. В серединї її простий круглий отвір (9 м. в промірі) служить одиноким освітленнєм будови. Під банею в рівних відступах чотирнадцять ниш для статуй і бюстів, далї сїм великих ниш, з двома гарними, добре захованими кольонами кожда, для статуй богів-плянет, по тодїшньому рахунку (Апольон сонце, Діана-місяць, Меркурій, Венера, Марс, Юпітер, Сатурн). Їм був присвячений сей Pantheum, храм неба (а не храм усїх богів, як звичайно його толкують).

Розумієть ся, статуй нема. Їх місце заступило кількаолтарів досить вульґарного типу, та кілька надгробників. Новійша Італїя додала до сих старших декорацій гроби своїх королїв; досить не артистичний, чорний саркофаґ Віктора Емануїла відкритий, місце для саркофаґа Гумберта ще задраповане чорним і завішане вінками. І той і сей також мало достроюють ся до вигляду старої святинї, як і ті рококові папські олтарі. Нові правителїї Італії хочуть, очевидно, доказати, що вони такі ж слабкі спадкоємцї старого Риму, як і середновічні папи.

Ах, коли-б ся старина нарештї опинила ся в досить інтелїґентних руках, які-б подбали про те, щоб бодай тому, що лишило ся нам, надати гідний і відповідний вид, який би не вражав недорічним мішанєм sacra profanis! Як-б поздіймано сї хрести з старих єгипетських обелїсків і фіґури святих з римських імператор-

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ських кольон, перенесено на иньше місце сї олтарі й каплиці, що роблять таке прикре й непобожне вражіннє в обстановї поганської старини, повідкидали ріжні отакі середновічні й ренесансові ослячі уха, що вінчають і досї ще ріжну античну старину!

Середновічне (та й новійше) папство не розуміло, яке непохвальне свідоцтво таким побожним усвяченнєм памяток поганства дає воно своїй церкві, яку хотїло прославити сими знаками тріумфу над старим культом. Сї церквочки, притулені до старих храмових порталів, сї олтарі й каплиці в поганських святинях, сї античні ванни, крісла, вази в ролї ріжних церковних атрибутів кінець кінцем зістають ся памятками нерозумности, тупости, фанатизму — того про що каже прислівє „застав дурня богу молитись, він собі лоба розібє". І ті, що по змозї усували б останки дурної побожности старих і новійших часів, робили-б не тільки прислугу античній спадщинї, відкриваючи її по можности в чистім, не деформованім видї, а й самій католицькій церкві — усуваючи слїди її гріхів, її фанатизму і неінтелїґентности.

Коли-б так і з Пантеона перенести на иньше місце сї олтарі, і сї королївські могили, зняти сї надгробні плити, а в нішах поставити античні статуї й бюсти, нагромаджені в музеях? Яке-б то вражіннє зробила стара ротонда, що і в нинїшнїм видї переймає захватом, одушевленнєм, невважаючи на всї ті непотрібні додатки.

Людство має право сього жадати від нинїшніх спадкоємцїв і державцїв сеї й иньших подібних памяток.

Щоб поздіймати християнські додатки з античних памяток, треба, щоб папа помирив ся з італїйським правительством відкрито й щиро, а не так, як тепер — стоячи в порозумінню очевиднім, але удаючи ображеного і непримиреного. Сього я й бажаю — в інтересах сеї античної спадщини. Щоб забрати своїх королїв з Пантеона на иньше місце, на се вистало-б кількох розумних голов в парляментї, які-б замість тих Вавилонів, що будують ся і не добудують ся нїяк на честь першого короля Зєдиненої Італії, могли б нарештї надумати поставити гробовець для своїх нових королїв, аби не класти їх в комірнім в старій будові цїсарства. Щоб позбирати недорічно приткнені тут олтарі — треба згоди папства, його капітуляції перед духом і поступом часу.

Але поки се наступить, таки підем іще раз глянути на сей величавий храм неба, вислухати сей чудовий гімн, виспіваний античною творчістю на честь старого культу світла і сонця...

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Via Appia.

„Як би я жила в Римі завсїди і мала власні коні й час, я-б що-дня їздила на Via Appia“, сказала моя жінка, першій раз побувавши на нїй.

Узькою стежкою стелила ся камінна дорога в далечинь, серед широких пасм сочистої зеленої трави, густо засіяної останками старих могил, декораційними фраґментами, кавалками статуй і написей. Широкий мелянхолїйний краєвид Кампанї розстеляв ся за ними. Налетїла хмарка й скропила дощем буйну весняну рослинність. Ми сховали ся в трійку, з дитиною, до одного з гробовців і під його склепіннєм перечекавши дощ, пішли далї, зложивши подяку тїням покійників, що прийняли нас до свого схоронища. І ся мелянхолїйна, тиха краса старої дороги лишила невимовно чарівний спомин в нас, як одно з наймилїйших вражінь, яке дав нам Рим. І на прощанне з ним вибераємо ся знову в екскурсію на Аппієву дорогу.

Екскурсія не аби яка. З нашого форестієрського кварталу, де переважно містить ся приїзжий народ, до початку Via Appia, де вона стає гарною й інтересною, звиш 8 кільометрів, і то кільометрів незвичайно прикрих і позбавлених всякої комунїкації. В сї покинені, слабо залюднені, неінтересні части Рима не ходять ні трамваї, ні омнїбуси, ні зелїзниці. Треба великого завзятя, щоб пішки перейти всї отсї запорошені улиці, потім обгорожені по обох боках високими мурами, заставлені брудними смердючими остеріями і оселями, залиті помиями початки Via Appia Antica, й видістати ся на ту частину її, яка була відкопана в 1850-х роках і полишена незабудована й незагорожена. Треба пустити ся аж сею правдивою Via Appia яких 4—5 кільометрів далї пішки (бо тут нїяких иньших комунїкаційних способів теж нема), щоб пізнати її справжню красу й упити ся її чаром. А нї, то треба взяти на яких 3—4 години фіакра і зробити цїлу сю дорогу кіньми, щоб змучивши ся вступною невдячною частю ексурсії, не втомити ся передчасно, й не відняти у себе здібности милувати ся тою справжньою старою Via Appia. Перше, подорожованнє піше — неприємне; друге, кінне, досить дороге. І тому переважна більшість туристів, вибравши ся на Via Appia, огляне слїди ніг Христових на підлозї церковки Domine quo vadis, за брамою св. Себастіана, спопуляризованої звісним романом Сенкевича, заїде в катакомби св. Калїста, доїде кінець кінцем до вежі Цецілїї Метелї, що сумно підіймає свою голову серед нових римських помийників, або що найдальше

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— до початків старої дороги. Але далї не поїде й вернеть ся відси, винїсши вражіннє, що властиво ся ославлена Via Appia дуже неінтересна річ. Але треба або нагострити серце мужеством і вибрати ся на цїлоденну екскурсію пішаком, або не пожалувати десяти-кількanадцяти франків на фіакра, коли шанують ся власні ноги, і тодї, особливо в вечірнїй годинї, відкриє стара дорога перед своїм гостем свої скарби красоти й настрою.

Via Appia славна римська дорога, побудована цензором Апієм Клявдієм в 312 р., по тім як Римляне наложили свою важку руку на полудневу Італїю. Вона доходила з початку до Капуї, пізнїйше була продовжена до Беневенту і Брундузіума, наскрізь через Італїю. Се було на свої часи чудо інжінєрської штуки, regina viarum (королева доріг). Вона розпочинала ся за Колїзеєм, від арки Константина, яку й тепер переїздить турист, їдучи на сю дорогу. Проходила через акведук Апія, в старі Капенські ворота, далї повз величезні терми Антонїнів (Каракалї) скручувала через тріумфальну арку Друза, що стоїть і тепер, хоч досить в обідранім видї, та проходила в Апієву браму (теп. брама св. Себастіана, з середновічними вежами), віддїливши від себе via Latina на лїво.

І тут, і далї, за міськими мурами вона представляла з себе рід кладовища. По обох боках її тягли ся ряди нагробників, перериванї подекуди храмами, святощами, місцями для похоронного палення небіжчиків і т. д., на кілька миль; тут-же, як і в иньших передмістях цїлий ряд підземельних кладовищ-катакомб.

В части дороги, близшій до міста, нагробники й будови античні знищені майже без останку. Ґрандіозний нагробник Цецілії Метелї, в видї круглої вежі, зістав ся одинокою лїпше захованою памяткою. В дальшій части дороги, що була відкопана в 1851 р., останків старих будівель далеко більше. Правда, й вони сильно облуплені: будівляний матеріял забирано відси без милосердя, так само все, що мало якийсь артистичний інтерес. Через те від переважної більшости будівель, нагробників і т. и. зістали ся тільки останки цегляних фундаментів, де не де — лїпше заховане склепінне гробовця, тільки облупленого з мармурових своїх декорацій; рідше памятник з релєфами покійників, з марморяною плитою написи, і. т. и. Тут же при дорозї досить інтересні останки римської оселї (vlla Ługari).

Артистичних річей взагалї тут нема що шукати — по них треба йти до музеїв; по лїпше заховані останки монументальних будівель — до Пантеону, Форуму, Колїзею; по памятки домашнього побуту — до Помпеїв. Апієва дорога се цвинтарище античного

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

римського життя, повне мелянхолійної краси і почутя спокою й спочинку. Але не цвинтарище сільське, вкрите буйною травою, що зрівняла низенькі могилки й покрила собою деревляні погнилі хрести. Буйне, суворе, величне, повне ненаситної жаги панування, володіння, уживання, римське житє знайшло тихомирний й спокійний спочинок на сій славній дорозі.

Ся простора, вкрита зеленими пасовисками рівнина Кампанї, — окружена на далекому краєвидї панорамами міст: Рима, Тіволї, Фраскаті, Альбано, котрих шкляні шиби відблискують здалека против проміння від заходу сонця, — пустинна і тиха в серединї, вкрита пасовисками і розлогими полями й густо засіяна аркадами акведуків, останками старих храмів, замків, осель. Безконечна ґалерея старих нагробників серед неї, по обох боках дороги, оброслої зеленою травицею. Купи мелянхолійних кіпарисів на старих могилах-горбах. Легкі шапки пінїй над сірими звалищами гробів. Не жахом і холодом смерти, не огидою розкладу й руіни, а тихою мелянхолійною красою спокою віє відси — гармонією бутя і небутя, житя і смерти, помирення сих двох антітез в тій гармонії інстинкту житя й дїяльности та інстинкту смерти й спокою, яку проголосив недавно — як кінцеву мету управильнення, угармонізування нашого житя, всїм нам звісний натуралїст.

(Далї буде).

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

П. МИРНИЙ.

Дурниця.

Оповіданнє.

Нездужалось. Цїлїсїнький день мене і терло і мняло і ходити не давало. Я більшу частину дня пролежав, думаючи про те, як-то сьогоднї у нашій окрузї відбудуть ся вибори від земельних власників. Чия-то, — мовляв, — візьме гору; — чи „праві“ осилять „лївих“, чи „лїві“ подужають правих?

Становий, що спасибі йому, нїколи не минає моєї хати, як їде через село, де я живу, — учора теж незнарошне завітав до мене і хвалив ся, що він добрячого підвіз возка отим „лївшукам“, щоб не дуже зазнавали ся, та в гору носа драли.

— Підвезли, кажете, возка? перепитав я його.

— Та ще й якого?!— гучно викрикнув він. Заплїшив у саме тїмя такого кола, — ого-го-о-о! — додав він, моргнувши з-лукава оком.

— А можна довідати ся, якого саме? — попитав ся я.

Становий трохи примовчав, потім духом вимчав цїлу склянку міцного та солодкого чаю з ромом, що завжде любив його уживати і, зажмуривши очи, покрутив головою.

— До якого часу не скажу,—відмовив він не швидко, усміхнувшись, — сами потім дізнаєтесь!

Памятаючи, що „всяка власть від Бога“ і завжде спочуваючи сьому заповіту з Святого Письма, — я, звісно, не посмів допитувати ся пана станового про того кола, якого він заплїшив лївшакам у саме тїмя. Я тілько прохав його ще випити одну склянку чаю, бо на дворі було холодно, а йому треба їхати.

— Нї, спасибі. І чаю більше не хочу, — відказав він,— шкода таке добро марно витрачати! Як би не їхати — випив би ще, а то на морозї — воно так за-дарма і піде собі, буцїм і не пив. А ви, — додав він менї, — осю пляшечку приховайте до якого часу. Як можна буде у вас і заночувати, тодї ми довідаємо ся, де в неї денце! А на сьогоднї — буде, бо треба зараз у дорогу збирати ся.

— Та чого ж, — питаю, — так швидко? І не перегріли ся як треба, та й у дорогу?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ніколи... От по-сю! — відказав він, черкнувши пальцем по горлянці.

— А вже, — кажу йому, — у вас і служба! Та ще під такий скрутний час, як тепереньки.

— Прямо тобі — дихати не дає! — відказав гучно становий і, схопившись, почав збиратись у дорогу.

— Що ж, і ви завтра на вибори лаштуєтесь? — спитав він, надягаючи кожуха.

— Та думка, — кажу йому, — як усе благополушно буде.

— Їдьте, — відказує становий. Там буде і Пищимуха. А вже де він буде, то без потіхи не обійдеть ся. Певне, яким небудь новим „утвором“ людей напотішить.

— Та він, — кажу, — на се вдатний.

— Та ще який вдатний! — скрикнув становий. Прямо тобі, як та сластьонниця сластьони пече, так він свої утвори вивертає... Так і сипле, так і сипле ними, наче те зерно на кіш! Та все віршами, а не як-небудь. Памятаєте його:

У лузї соловейко
Співав голосненько,
А зозуля на дубі кувала,
Та лїта віщувала?

— Памятаю, — кажу. Як же не памятати? Се ж було у отця Хведора, тодї саме, як справляв він обід з радощів, що розігнали першу Думу.

— Ото-то-то. Тодї саме! Тепер він з новим утвором носить ся: позов складає.

— Позов? Який позов? — зацікавив ся я.

— От ви його і приятель, та нїчого не знаєте; а він мене за свого ворога має, — а я все знаю! похвалив ся становий.

— На теж ви, — кажу, — і пан становий, щоб усе знати. На те і пристановлені, щоб відати, хто що думає. Бо як би такої власти не було, то хіба б же ми спали спокійно?

— Глузуйте! — відказав він.— А я вам по правдї скажу, бо я з нею нї перед ким не таю ся, не то що перед справником, а й перед самим ґубернатором!... То от я вам і скажу: що й ви, добродію... теє-то, як його,— як казав виборний у Наталцї Полтавцї.

У мене у душі чогось похолонуло.

— Як то, — питаю, — теє-то, як його?

— З ґедзском!... з душком значить! скрикнув зовсїм уже одїтий, становий, і, се кажучи, відкопилив губи, та приложивши два пальцї до носа, — як потягне у себе духу!... Пахне значить... вільним повітрєм пахтить... От що я вам скажу!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Від мене?... вільним повітрєм? ледви повертаючи язика у роті вимовив я.

—Еге-с... від вас, — усміхаючись, каже становий. Скажіть менї по правдї, от як я перед вами по правдї кажу, навіщо ви мене другу склянку чайку випити присоглашали? А ну, скажіть?

— Та як же доброго чоловіка у холод з хати випускати, не обігрівши як слїд його? відказую йому.

— Толкуйте про вільховий корінь, а дубовий — товщий! відказав менї становий своєю улюбленою приказкою, та нахилившись до мого уха, стиха зашептав: бажало ся довідати ся, якого я кола заплїшив? Думка: вихилить становий другу склянку, шебене вона його у голову і почне він клепати язиком, наче панамар той у дзвона? Ну, так я вам скажу: не на того наскочили! Становий— не дурень удав ся! Зразу помітив, куди воно стреже і... ухилив ся. От як хотїло ся і другу випити! бо ромок у вас... Хіба у самого маршала такого другого доведеть ся пити... Ви його, пане хазяїне, приховайте. Ми його другим разом укутаємо і то так, щоб і мундира скинути... бо в мундирі, бачите, тїсно... а то щоб вільно було... на просторі. Адже ж ви поважаєте тую волю? Та хто її тілько не поважає, хто не любить?! — весело граючи очима, тарахтїв пан становий, та се кажучи, кинув ся до мене, міцно обняв, дзвінко поцїлував, та, як та дзвиґа, крутнувшись, — зразу зник за дверима.

Як я, опамятавшись, вискочив був на рундук, щоб провести дорого гостя, то він уже—аж сани гарчали по глибокому снїгу, — прудко мчав ся з двору.

Вернув ся я у хату, як там кажуть: нї в сих, нї в тих. Все оте так скоїло ся несподївано, так мене здивувало!

Щось то воно не аби яке! — думав я. З одного боку — становий, як мій давнїй приятель, поводив ся зо мною, як і слїд поводитись приятелеви; а з другого — чогось він лукаво натякав про ґедзека, та про вільне повітрє. А на останку, ще й поцїлунка вліпив!..

Найбільше усього непутив мене отой поцїлунок... І пригадало ся менї Святе Письмо.. як Юда цїлував Христа, видаючи його ворогам його... Чи не хоче, бува, і становий мене отак видати?... Завіщо ж?... Здаєть ся — і вини за моєю душею нїякої не має. Живу я собі на селї тихо, нї до кого не чіпляю ся і мене нїхто не займає; не хожу у волость, довідуватись, де-що стало ся, хто кому яку шкоду заподіяв, або зле учинив, от, як плещуть, у на-

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шого отця Хведора курей покрав... не тичу свого носа на волосні, або сільські сходи, де миряне радять ся про свої громадські діла. Чого я на їх буду ходити? Воно хоч і цікаво послухати, як розумні голови керують отими справами; цікаво, але під теперішній неспокійний час і небезпешно... Ще скажуть: хожу, щоб громаду проти стражника обурювати. У їх, либонь, з стражником нема згоди: стражникови бажаєть ся, щоб прості люде його за начальство приймали, щоб, зустрівшись, шапку здіймали, надобридень казали; а вони — сказано темна темнота! — не вдаряють на те. Хто смирнійший, то ще як здалека його побачить,—у чужий двір вскочить, чи назад поверне, або боковою улицею обійде, щоб тілько не стрівати ся з ним; а хто смілий, то пройде повз його боком, або спиною повернувшись, щоб не дивитись... А як наша знахарка баба Горпиниха, що й уроки виливає, башиху шепче, і пропасницю вичитує, — то ся, як тілько стражника побачить, зараз почне хреститись, неначе зачує у церкві дзвона... хрестить ся, та причитує: Господи відверни! А як пожене, то повернеть ся, та аж тричи на слід плюне, та ще й ногою розітре, приказуючи: згинь, зникни, сатано!... Чого у їх ота незгода, та ненависть? Я так і не довідав ся. Чув якось раз, як суперечила ся стражникова жінка з простими жінками — її сусідками. Стражничиха доводила їм, що то чоловіка за для того постановлено, щоб, помеж людьми вештаючись, їх думки вивідував, та всякі лиходійні заміри дознавав, і через се вони повинні його шанувати. А їй сусідки відповідали: у нас один тілько є такий, що знає думки кожного, — Господь на небі! Отже і він святий, дав волю чоловікови, що хоче робити, а там уже — на тім світі — кожен буде за свої вчинки розплачуватись. А ти, — кажуть стражничисі, — свого чоловіка он до кого рівняєш? То ж таки Бог, а твій чоловік панський підглядач, та й більш нічого... Хорт, що ним пани хотять нас, наче зайців тих, полювати!... Он хто такий твій чоловік! — вигукували сусідки. — Я як зачув оте змаганнє, то у мене аж мороз по за спиною посипав, і — дай Боже ноги! — мерщій хильки та хильки від того місця, де дурні жінки отаке плескали і таки непримітно зник. Та нікому про те, що отам довело ся чути, і не хвалив ся, навіть самому приятелеви мойому — панови становому не сказав... Хіба, може, осе він довідав ся, що я чув, та йому не похвалив ся, та осе і ремствує на мене? — думало ся менї. Відкіля ж він зміг довідати ся про се? Відкіля довідав ся?!... А відкіль він довідав ся про мій замір підпоїти його, та вивідати правди про отого кола, що він комусь заплішив? Яж йому не казав про свою думку,

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

а він зразу дознав ся!... Ні, що не кажи, а мабуть стражничиха правду казала, що всї станові, урядники, стражники на те й призначені, щоб людські думки вивідувати... І кепсько ж вони з осим дїлом справляють ся! Скілько то люду через їх вивідуваннє пішло на казенні хлїби, а де-хто попхав ся аж туди, де Макар телят пасе?!

Отакі думки цїлий той день мою голову клопотали. Ніяк я їх не здихаюсь, та й годї! Уже я і по хазяйству ходив наглядати, — чи злаштував Омелько як слїд сани, щоб завтра на вибори їхати, чи насипав коневи вівса і наложив як слїд сїна, щоб був нагодований і не пристав бува у дорозї, бо пятнадцять верстов треба до виборів чухрати. Допитував ся і в Параски, чи здоїла корову, та птицю нагодувала?... Поки ото клопочу ся на дворі, то ще й нїчого; а як тілько верну ся у хату — знову мене думки обляжуть! Одна у голові колом стремить; друга — у душу холодом віє; третя, неначе гадина та, у саме серце упнеть ся, — ссе його, щипає... Нема менї спокою, не вдїю з думками нїчого! Розпустили ся так, що не приберу способу, як їх до купи позбирати, та над ними гору взяти. Гуляють собі по волї, неначе той вітер по степу.

І подумав я: от що воно значить — дати волю! Не даром приятель мій — пан становий так ненавидить її. Нема, каже, гіршого лиха над неї на всїм свїтї. Вона всю душу так вимотає, що чоловік робить ся ні на що здатний. Вона, — доводить, — все одно, що дикий кінь... як не обїздиш його, та не зануздаєш добре, то не поїдеш; та й то ще на короткій вожжинї треба держати дужою рукою... Отодї уже й добре буде. А як тілько попустиш, то добра не жди!

На силу я діждав ся вечора, та мерщі звелїв слати і лїг спати, щоб хоч сном свої думки перемогти. Отже все то була даремна праця! Як погасив я свїтло, та облегла мене кругом темнота, то мої думки, неначе роздрочені бджоли, так роєм і загули кругом мене. Одна за одною летять, одна одну переганяє, то зібють ся в купу, неначе кімях, то розлетять ся на всї боки, та й грають передо мною такого веремія, що мене аж острах бере, — чи не збожеволїв бува я? чи не напосїла на мене ота пропасниця, що голову приском пече, а по тїлу морозом сипле, аж зуби цокотять?...

Знеміг ся я, зовсїм занепав. Хочу лоба перехрестити, — думка: хоч хрест святий допоможе, — руки в гору не здійму; хочу молитву прочитати, а з уст зривать ся не святе слово, а прокло-

Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ни та докори на всіх отих вивідувателів думок людських, що через їх не має спокою і уміркованій людині!... Уже третї півні проспівали, за стїною у кухнї почали мої вірні слуги рушати, як я таки якось зімкнув очи, забув ся та й заснув.

Прокинув ся, а сонце геть уже підбило ся, заглядає через вікно до мене в хату, ясними плямами плазас по долівцї. Лупнув я очима, аж Омелько заглядає до мене в хату.

— Що тобі? — питаю його.

— Та казали ж лагодитись їхати сьогоднї, — одказав він.

— Їхати? Куди їхати? — здивував ся я, не пригадуючи з просоння куди ж се я загадував їхати.

— Та на вибори, чи що!—доводить Омелько.

Наче хто обухом ударив мене по тїмю! От тобі й раз! — думаю. Мав був чуть світ виїхати, щоб як раз у пору добутись, а тепер уже — он-де сонце стоїть... Куди ж я поспіну?

Досада мене така взяла! А звісно, як досада найде на господаря, то на кому ж її зірвати, як тілько не на своїх, близьких тобі людей? Як би в мене жінка була, то, певне, я їй би почав отченаш вичитувати, що не збудила; а як у мене жінки зроду не було, то, звісно, на кого ж більше ремствувати, як не на першого, хто піймав ся тобі на очи?

Я ото і почав Омелькови вичитувати: і як тобі не гріх, і як тобі не соромно у свій час не ввійти, та не розбудити мене? Мабуть і сам качав ся на лігву, аж поки сонце не вигріло! Мій хлїб їси, з мене плату береш, а дїла не хочеш робити! — докоряю його.

Омелько мій з доброго дива аж очи вирячив.

— Та я ж,—каже—скілька разів і сам довідував ся, і Параску засилав. Разом гукали на вас: пане! пора вставати! А ви — хоч би тобі усом повели. Параска, насмілившись, тихенько підійшла до вас, та ухо аж до рота наставила, довідатись — чи дишете. Бо так ви лежали, немов — хай Бог боронить! — мертві. Очи закриті, обличче блїде-блїде і руки на грудях зхрестили. Осе, думаю, так! Ну що як справдї смерть прийшла? А я ж за півроку плати не брав... Хто ж менї тепер заплатить? Не повірите — від жалю аж серце зівяло! Раз — що добрий пан був, а вдруге — і свого жалко. Та вже Параска втїшила. — Нї, каже, — дише. Ледви чутно, а дише. — То ти б, — кажу їй, — може б за руку потримала, може б ви прокинулись. — Шкода, — відказує, — бу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дити. Я, каже, чула, як вони цїлу ніченьку бухикали, та одпльовувались. Певне — не спалось, то хай хоч тепер посплять, — от ви й розсудїть: чим же я винуватий? — додав Омелько.

Розжалобила мене ота річ його. Шкода менї стало, що я його своїми докорами так нї-за-що образив. А про те, щоб не давати йому сього помітити, — думка: не буде слухатись, — мов з пересердя буркнув: клич сюди Параску, а сам іди лагодитись!

— То б то запрягати? — спитав Омелько, становлячись до мене боком.

— Тодї будеш запрягати, як скажу! А тепер мерщі клич сюди Параску, а в самого — щоб усе готове було, — відказав йому.

— Та в мене ще з вечора усе готово, а запрягти — не забарю ся... тілько гукнїть! — бубонїв Омелько, виходячи з хати.

Пішов Омелько, а я почав зводититись з ліжка. Зразу наче і бадьоро скочив, та тілько що ноги спустив до долу, — аж мене у поперек—шпиг! руки і ноги затрусились, у голову шебенуло, туман наче знявсь перед очима... От тобі й раз! — думаю. Як же осе у дорогу зривати ся?

Проте все таки звівсь, ноги в повстяники всунув, надибав свого на хутрі з шльонки халата, нарядив ся у його, підперезав ся і пішов умиватись. Думка: умию ся холодною водою, розітру ся, розімну ся, то воно може й пройде... може таки й поїду.

Почав умивати ся. Отже вода не тілько не бадьорить мене, як бувало ранїйше, а здаєть ся якоюсь неприємною, — руки від неї клякнуть, морозом по тїлу дере. Не потураю я на те, та все зливаю її і на голову, і на шию, натираю груди. Не бере мене тепло, а все — морозом сипле! Погано, думаю. Кинув хлюпостатись, та ну мерщі витиратись. Як я не шарував себе дебелим утиральником — нїчого не враю, — нема тепла, аж зубами почав цокотати; у спину і в боки коле, дух запирає! Сяк-так витер ся я, та мерщі знову у свій халат, та й почовгав у одпочивальню. А там Параска вже постелю перестиляє.

— Залиши, — кажу їй, — коцем застилати. Мабуть я знову ляжу, бо щось менї нездужаєть ся.

Параска, перебиваючи подушки, на мене через плече зиркнула, та мерщі й почала їх складати,— спідню — пряменько положила, верхню — навкосяк у гору підвела, до бильця притулила, а саму невеличку, наче пампушку ту, одним махом руки якоюсь круглою зробила і на самий поверх кинула. Потім коць вхопила сюди-туди труснула і покрила ним зразу усю постелю, ще й один бік загорнула, щоб зручно було за його узяти ся, та одвернути як під коць залїзти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Лягайте, — каже, — готово!

— І що за проворна ося Параска, — подумав я, сїдаючи на ліжко. Скинув повстяники з ніг, та так, не роздягаючи ся, з халатом і лїг. А вона — тілько хвіть! уже і коцем прикрила. Метка, як та муха!.. Лїг я, а зуби цокотять.

— Слухай, кажу, Параско. Завари, будь ласка, чаю, та подай сюди гаряченького. Може я хоч чаєм нагрію ся; щось то погано почуваєть ся.

— Ото було б за отим пикатим ночею роздїтому і без шапки аж на двір вискакувати! — буркнула вона, та мерщі і побігла до їдальні!

Чую: посудом цокотить, воду з самовара наточує, бовтає нею, хлюпаєть ся. Чай ото заварює. Проворна вдала ся, що й казати. І куховарка з неї добра, — борщу як наварить, то не їж, а прямо навхильцї пий, такий смашний, та добрий... І коло корови уміє ходити, наче справжня ричка... І вишиває, і панчохи плете... Золоті руки, та й годї! До сього всього — чепурна, весела, балакуча. Глянеш на неї — щаслива, та й годї! а про те Бог щасливою долею за для неї поскупив ся. — Одної осени заміж пішла за гарного парубка, що з москалїв повернув ся. Думка була увесь вік з ним прожити; а тут на її лихо війна з Японцем розпочала ся. Узяли ї Хведора, та як погнали, то аж уже третїй рік ні слуху, ні духу. З дороги ще таки писав, як було далеко та погано їхати. А як добув ся до міста, то з того часу ні одна вістка до неї не доходила. Чи він занедужав, та вмер; чи на війні свою голову положив; чи в полон піймав ся, — так вона і досї нїчого не знає. Другі хоч калїками повертались, про де-кого звістка прийшла, що вбито, а її наче у воду впав... Зосталась вона, — ні жінка, ні дївка! Спершу плакала, журила ся... Та що плачем або журбою поможеш? Пожила пів року у свекра та свекрухи, та й знову у найми пішла, де й виростала, бо батько та мати, ще як малою була, померли; рідна хата, як водить ся, старшому братови зостала ся, а їй довело ся по чужих людях служити. З отих наймів і заміж ішла, до чоловіка у прийми. Старі відбивали його, щоб не женив ся на наймичцї, а взяв собі хазяйську дочку, щоб і за нею було що-небудь. Ну, а за Параскою нїчого того не було, тільки брови чорні, руки моторні, та вдача весела. Звісно, що старим все оте не дуже було до вподоби. Свекруха світила очима на невістку, ще й тодї, як чоловік був дома; а як його у військо взяли, — то докорам і кінця-краю не було. І чого за чоловіком плачеш, та дїла не робиш? Або, чи вона з журби

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

заспіває, — то чого пісні заводиш, — отак по чоловікови журиш ся?.. Терпіла вона, терпіла, та щоб не змагати ся, знову у найми пішла. Осе вже другий рік у мене слугує і — спасибі їй — і слухняна, і робоча, і порядку держить ся.

Все осе якось мимоволі пробігло у моїх думках, як лежав я, заплющивши очи і дожидаючи поки Параска чай зготує. Аж ось — чую, — шамотить босими ногами і стиха цокоче склянкою на блюдці...

— Осе вам і чай готовий. Пийте, поки гарячий, — мовила вона, становлючи склянку чаю на невеличкий столик, що завжде стояв біля моєї постелі.

Потяг я мерщій той чай до себе, та, поставивши на груди склянку з блюдцем, заходив ся біля його. Гарно менї, що він і в руки гріє, і тепло в середину вливає, і бадьорить мене, неначе сили наддає. Сьорбаю я його з такою жадобою, що аж відляски по хатї розходять ся, аж Параска, витираючи чистенькою ганчірочкою пилюгу з стола та стульців, усміхаєть ся.

— Чого ти, — питаю, — регочеш? Дивуєш ся, що я так до чаю допав ся?

— Пийте, пийте на здоровє! — заторохтїла вона. Допєте сього, я ще наллю. А то — он, як пуп, посинїли, так змерзли!

— Та се ж і грію ся, бо дрижаки таки добре пробрали! — відказую їй.

— Ото нїчого бігати за отим пикатим! — знову вона за своє.

— Про якого ти пикатого у друге менї плещеш? — питаю я.

— Та вже ж не про якого? Про того, що ви його взиваєте приятелем своїм... про станового! — відрубала Параска.

— Чудна ти! — відказую їй. — Чоловік з дороги перегрітись забіг, — як же його не привітати? Спасибі, що хати не мина.

— Щеб минав, як ви з ним отак носитесь, та годите йому, не наче тій болячці!

— На те воно, — повчаю її, — начальство, щоб біля його впадати, та панькати ся з ним. Задобри його, то й воно тобі колись у пригоді стане.

Параска і головою замотала, і рукою махнула.

— Дожидайте ся від його пригоди, як від Сїрка ласки!

— Дурна ти, — вилаяв ся я, — то дурне і плещеш!

— Хай я і дурна, бо може така з роду вдала ся. А про те серцем чую, що він на вас недобре замишляє... Через те і вчащає до вас! — відказала вона.

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Щож він проти мене замишляє? — дивуючись, попитав я її.

— От, бачите, що ви й не знаєте; а я, — не бійсь, дурна, — та знаю! — з докором та згорда відказала вона.

— Що там ти такого знаєш?.. Ну, кажи, — повернув ся я до неї.

Параска аж на середину хати вискочила, та, узявшись обома руками у боки, і червоніючи на виду, наче та маківка, — запорощала.

— А з якого добра-ума він отого стражника раз-у-раз до мене підсилає?.. та наказує, щоб помічала, хто у вас буває, та про що ви з тим, хто буває, балакаєте?.. куди саме вчащаєте?.. які заміри маєте?.. вичитує Параска, аж крешучи своїми карими очима, то поводячи передо мною рукою.

То я почав був трохи нагріватись, а то від разу мене така трясучка вхопила, що склянка об блюдце тілько — цок-цок-цок! — так ходором у моїх руках і заходила.

— Та ти не брешеш, бува?.. здивовано попитав ся я.

— От хай мене осей хрест побє! — гукнула Параска і великим хрестом аж тричі перехрестила ся, а потім знову взяла ся за свою роботу — мебель витирати.

— Що-ж то тобі стражник хвалив ся, що все ото йде від станового? — не швидко попитав ся я.

— Він не хвалив ся, та я й сама про се добре знаю, — відказала Параска.

— По чім же ти знаєш? — спитав я.

— По чім знаю? — перепитала Параска. По всьому видко: — стражник подарунки за те обіцяє... А де ж йому грошей взяти на ті подарунки? Звісно, у станового!.. Потім — ще обіцяє... я б і сказала що, та не вмію назвати... дукач значить такий, що його на грудях носити.

— Медаль може? — підказав я.

— Медаль, медаль, бодай він повісив ся на їй! — скрикнула Параска. — Як будеш, — каже, — як слід наглядати, та про все менї доводити, то як запопадуть твого пана на злому учинку... чи людей буде намовляти не слухатись, чи що инче замишлятиме, — то тобі, каже начальство медаль дасть.

— Бреше, — кажу їй сердито, — твій стражник, як та руда собака, а ти за ним!.. Такого й закону не має, щоб медалї роздавали жінкам за такі вчинки... От, що я тобі скажу! — додав з притиском я.

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Може він, — відказує спокійно Параска, — і бреше, а я — за що купила — за те й продаю!.. На мою думку, — я все таки берегла ся б отаких приятелів, як становий, — помовчавши, додала вона далі... Що стражник, що становий, — всі вони одного поля ягода, одним миром мазані!.. Усі вони одного добра зичать нам...

Як почув я оте, то з нестямки аж перелякав ся.

— Що ти, — питаю злякано, — сказала? Усі вони однакові? усі одного добра зичять нам?!

— А тож! — мов ні в чім, одказує Параска.

— Та ти знаєш на що поліція заведена? — присіпав ся я.

— Знаю, — спокійно відказує Параска... На те щоб до всякого чіпляти ся, — додала.

Так я і підскочив на постелі! Підвів ся ото, та й кажу їй:

— Поліція, — кажу, — на те у кожнім царстві заведена, щоб від лиходіїв людей захищати... щоб спокій добрих людей не порушав!.. щоб вони тихо жили, та безпешно спали!..

— Про се самісіньке, — перебила мене Параска, — і стражничиха раз-у-раз про свого чоловіка каже. А я вам на се відкажу: поки у нас отого стражника у селі не було, то все добре було, — і люде спокійно спали, і ніхто до їх не чіпляв ся. А тепер — не має нікому спокою від нього. На улицю дівчата вийдуть по співати, — розганяє; на досвітки парубки зберуть ся, — а він по під віконню ходить, та підслухає, що вони балакають проміж себе... А на того, хто йому шапки не скидає, то він так узлить ся, що й по дворах ходить, та присікується ся, — на що зїдів понакладав, та гною понавертав? Прибери зараз, — каже, — а то составлю протокола. Хазяїн так відказує: як весна прийде, то все прибере: що на кізяк піде, а що на підмет вивезу. Так хоч і не кажи йому сього!.. Протокола напише, а земський штрапа накладає... Отак, до всякого і чіпляєть ся!.. От ви тепер і скажіть менї: чи на добро людям ота поліція, чи ні? — попитала вона мене.

— Та що ти, — кажу їй, — отаке про поліцію плещеш? Що-ж по твойому, — зовсім її не треба?

— А й не треба, — відказує Параска, — вона зовсім лишня! Єж такі люде, що живуть без неї, та ще й як живуть?!

— Та тобі, — кажу їй з серцем, — за осї слова і Сибірі мало!

— А що-ж, — одказує вона спокійно, — Сибір таке? Хіба й там люде не живуть?

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прямісінько тобі, — мов одуріла молодиця! Щоб як небудь навести її на те, що то дурниця, про що ото вона плеще, я почав їй далі казати.

— От же ти кажеш, що тобі й Сибіри не страшно? що й там люде живуть?

— Та вже ж і там не без людей! — одно товче вона.

— Люде то є, та тілько їх не багато, — кажу їй, — та й то все чужі... не наші люде... инчої віри, инчої мови... А з наших — одні лиходії, що їх начальство від нас туди справляє, що-б нам отут покійнїйше жило ся... А живуть вони як? Хіба вони живуть так, як ми отут живемо?.. От хоч би приміром возьми себе... Чого тобі треба? чого не достає?.. І їсти тобі є, і пити тобі є... ще й плата тобі йде до того... Хіба тобі, — питаю, — погано у мене жити?

— Чого, — відказує, — погано? На вас я нїчим не жалїю ся. Спасибі вам, ви, — каже, — добрий пан... Тілько й те сказати: як би я вам не робила, то чи ви держали б мене?

Я з диву аж закашляв ся; а вона підождала, поки я відкашляюсь, та й знову за своє:

— Поки в мене руки дужі, та сила служить, то я вам і потрібна. А як би, — не доведи Господи! — я захворіла, або сили позбула ся, — то тоді під чужий тин іди.

— А ти, — кажу, — заробітка не гайнуй, та про чорний день відкладай.

— Що той заробіток, — відказує вона. Хіба з його наскладаєш ся? Як візьмеш у руки, — то він так поміж пальцями і розійдеть ся!.. От ви, — каже, — осе гаразд розберіть, та й вирішіть, — чи справді нам, наймитам, добре живеть ся? Чи справді наша доля така, що ми дурнїсінько на неї нарікаємо?

Сими словами Параска ще більше мене здивувала. І хто їй про осе все наказав? хто їй отакі думки у голову набив?.. Не даром приятель мій — пан становий, здіймаючи у гору свого здоровенного кулака, не раз менї казав, що тепер народ став — он який! І накриво йому нїчого не кажи, бо ти йому слово, а він тобі — десятеро... Розумний дуже став! Тепер, — каже, — не те, що колись було.

Щоб як-небудь перепинити оту розмову, що Параска зняла, я їй наказав, щоб вона налила менї ще склянку чаю, та й геть собі йшла, бо ми з нею нї до чого доброго не договоримо ся.

— І то правда, — усміхаючись каже Параска, подаючи менї чай, — пора менї вже і до печі ставати, обід вам готувати. Дома ж будете обідати? нїкуди не поїдете?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Куди, відказую, їй, — мені їхати, як нездужаєть ся? Скажи Омелькови, що не поїду.

Параска пішла, а я, пючи потроху чай, почав думати про те, що Параска отут наказала.

Думки її про поліцію я від разу признав за нїкчемні і не звернув на їх нїякої уваги; а от про долю наймитів — то се і мою голову заклопотало.

І справдї, — думав я, — що чоловік заробив — то його вистача тілько на те, щоб сяк-так прохарчити ся та кінцї до купи звести... Удїлити ж з заробітку яку дещицю про чорний день — не вистачить... Поки молодий та дужий, то воно якось і байдуже про се. А як старість прийде? неміч силу зопсує?.. що тодї?.. І скілько ж то отакого люду є, та ще й прибуває що року? Про се, справдї, треба б комусь подумати, та щось пригадати, бо щоб отак і на далї йшло ся — не можна... Голодному, кажуть, і розбій не страшний. Не даром і Параска Сибіри не боїть ся і отаке чорти-батька-зна-що плеще! Се таке, що треба про його добре помитикувати... Як доведеть ся з приятелем моїм — паном становим побачитись, — перше всього запитаю його; — як на його думку осе розвязати? Він чоловік з головою, та ще й „служебний опит“ має.

І ото, допивши чаю, та поставивши склянку на стіл, я почав марити, як то осього крутого вузлика, що лихе життє його завязало, добродїй становий буде розвязувати?

І уявляєть ся перед моїми зажмуреними очима пан становий з його завжде червоним обличчем, та рішучим поглядом його жартовливо-лукавих очей.

— А ну, що скажете, добродію, про се? — усміхаючись, питаю його.

— А ви не знаєте що се таке?.. і чим воно пахне?.. — спитав мене, похнюпившись, становий.

— Чим же воно, — перепитую його, — пахне?

Він на те нїчого не відказав, тілько нехотя якось почав розстьобувати мундира, пошарив під ним рукою і витяг з бокової кешені невеличку книжечку у червоній обгортцї. — Гляньте сюди! — додав, указуючи пальцем на обгортку, де у горі великими лїтерами було надруковано: соціялїзм.

У мене аж муравлї забігали по під шкурою, як прочитав я оте слово.

Він прикро-прикро глянув на мене.

— Бачили? — суворо спитав ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Бачив, — ледви чутно одказав я.

— За для тих мудраків, що отаке пишуть, або про се базікають, є у мене, щоб ви знали, добра схованка... Отака! — додав він і заховавши книжечку у ту саме кешеню, звідки витяг, почав застьобувати мундира: раз заліз туди, — зогниеш там, а не вискочиш!.. Не втручай ся не в своє діло! не клопочи начальства! — бубонів становий. Потім, усміхнувшись, повернув ся до мене і каже:

— А по приятельству до вас, ось що я вам на ваше питанне скажу: ви знаєте, що тепер панщини нема, що обовязувала панів шіклуватись про своїх людей? Не захотіли ж її... сами не захотіли... Волї, гукали, дай! А тепер знову кричать: свобода личности!.. Осе ж вам воля й свобода... сам про себе дбай, сам про себе піклуй ся, — знову забубонів становий і від його гомону чогось мене почало гойдати — немов хвиля підхопила мене, колише і стиха несе кудись... Я так і не счув ся, коли заснув.

Прокинув ся, а сонце вже геть повернуло з-півдня, котило ся низом до спочинку. У хатї від його світла було якось червоно-червоно.

— Осе, так заснулось! — промовив я, почуваючи себе таким бадьорим та дужим, та і почав мерщій вставати. Коли тут і Параска нагодила ся.

— Уставайте вже, — каже, — обід давно перестояв ся. Я вже не то у печі, а і в вас у хатах груби давно витопила; а ви все спите.

Поки я умивав ся та прибирав ся, — сонце зовсім почало сідати. З-окола по вікнах бігали його червоні зайчики, та крізь намерзлі шибки пробивали ся у хату якимсь жовтуватим світлом, окриваючи ним тілько середню частину, а по кутках стояла вечірня темнота і блимала своїми сіро-непрозорими очима.

— Мабуть таке, що світи світло, та й давай обідати! — наказав я Парасцї.

Тілько що я сїв за стіл, та почав борщу у тарілку всипати, як Параска, ускочивши до мене, замовила:

— А до нас гость прибув! — І шатнулась до шахви, щоб гостеви тарілок наготувати.

— Який гость? — попитав ся я.

— Отой самий, щоб вас добре вилаяти! — чую я у прихожій гучний голос Пищимухи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— За те, мабуть, що на вибори не прибув? — догадуючись, питаю ся і встаю стрічати гостя.

— За те самісіньке, що ви людей тілько дурите!.. Злякали ся свого приятеля-станового, чи що? — докоряє він мене, роздягаючись.

— Чого менї його лякатись? Я ще вчора з вечора наказав Омелькови, щоб усе готово до відїзду було. А на ранок захворів.

— Знаю я вас, як захворіли! Удаєте тілько з себе хворого, — каже Пищимуха, ледве просовуючись у двері.

— Ви менї не вірите, то повірте стороннїм людїм. Он вам і Параска посвідчить, — одказую йому.

А Параска так і запорощала:

— От уже що правда, то — правда!.. Цїлу ніченьку тобі не спали: то стогнали, то бухикали...

— Здав ся циган на свої дїти! — неласково вимовив Пищимуха. — А ти — не порощи! — сердито перебив він Параску. — Твоє дїло кухня — то туди і йди!

— Я ж за для вас посуд готовила, — усміхаючись, мовила Параска. — Певне — виголодали ся, обідати будете.

— І обідати не хочу... Я лаятись приїхав! Зло мене таке розбирає, що аж гавкати хочеть ся! — гучно бубонить Пищимуха, розмахуючи своїми довготелезними руками.

Параска зареготала ся. — З усїх моїх знайомих найбільше всього уподобав ся їй Пищимуха. Чи може через те, що вона була куца, а він — саженного росту, з такими довгими усами, що кінцї їх аж за уха закладай і на його завжде суворім обличі карі очи з під настовбурчених брів грали якоюсь доброю усмішкою.

— Осе чоловік, так чоловік! — хвалилась вона. — З ним і побалакаєш, як слїд, і натїшить він тебе своєю розмовою!

— Воно ж мабуть, хто перший у хату ввіходить, то й здоровкаєть ся, — жартуючи кажу я йому і, подаючи руку, витаю: здрастуйте!

— Та вже нїчого з вами робити, — здрастуйте! — відказує він, протягаючи і менї свою, завбільшки з доброго накостеня, руку.

Поздоровкались ми.

— Ну, сїдайте ж до столу. Будемо обідати, та балакати, — кажу йому.

— І сяду. Уже коли забив ся до вас, то треба і сїсти, — каже він, опускаючись на стулець по другий бік столу, як раз навпроти мене. — Та вже і гнїв свій до вас на милость поверну, — попоїм трохи, — додав, беручись за ложку і насипаючи собі борщу в тарілку.

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— О-о, бач! а казали, що обідати не хочу?! — усміхаючись мовила до його Параска.

— А ти, сороко, не скрегочи... Киш на своє гніздо! — скрикнув він на неї, скоса блимнувши оком.

— Та осе ж і побіжу, щоб тому, хто не хоче їсти, ще й печеного з свого гнізда принести, — жартовливо відказала вона і вискочила з хати.

— Ну й де ви отаку пащекувату видрали? — повернув ся він до мене, кутуляючи у роті чималий шматок хліба, та запиваючи його борщем. — Як би у моїй хаті отака зозуля що-дня кувала, то я мабуть би і не їв, і не спав, та все її слухав! — жартує він, не перестаючи борщ сербати.

— Та годі вам, — кажу йому, — на чужих зозуль очи дерти; краще скажіть: чи були на виборах?

— Люблю бісове коріннє, хоч воно й до гріха доводить... Не даром і Адам согрішив, — бурмотав Пищимуха, а потім до мене повернув ся.

— Чи був на виборах, — питаєте? А як же...

— Ну... щож там? Чия гору взяла, — чи праві, чи ліві?

— Краще не питайте, — сердито відказує. Нагадали вибори — і їсти перехотіло ся, — веде він далі, кладучи ложку. Ох-хо-хо-хо-хо! — заохав він на всю хату. Головонько наша бідна, що в нас матінка не рідна!

— Значить, — праві взяли гору? — догадав ся я.

— Які праві? які праві? — з огидою в голосі скрикнув він. — Той правий хто йде прямою стежкою, а не з боку, як потайна собака, забігає... Юди лукаві! чорносотенці! — загукав він що сили, витріщивши на мене свої гострі очи.

— Так вони взяли гору? — занепалим голосом спитав ся я.

— Щеб не взяли, як вони отаку машину підвели! Перше всього — козаків пристосували до селян, що мають право вибірати тілько при волости. У-друге — на один день призначили вибори і при волости, і від земельних власників... через се на наші вибори приїхало наших жменя, а їх — з усієї округи насунуло!.. А в-третє?.. Тут Пищимуха нетерпляче засовав ся на стулі і почав важко дихати. — Чули, що з Василенком вчинили? — спитав ся не швидко.

— А що? Ні, не чув, — відказую.

— Та що ви з неба скотились, чи що? — сердито поспитав ся він і наче з рушниці випалив... Заарештували!.. Ваш же приятель, пан становий, се і зробив! — з докором додав він.

— Завіщо Василенка заарештували? — здивовано спитав ся я.

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А я знаю за що? Попитайте свого приятеля! — схопившись з міста і заходивши по хаті, мовив Пищимуха.

Я похнюпив ся.

— То-то він і хвалив ся, що доброго кола заплішив лівшакам у саме тімя! — якось незумисне зірвалось у мене з язика.

— А ви вже бачили ся з ним? — знову сідаючи навпроти мене і неймовірно заглядаючи менї у вічі, — попитав Пищимуха.

— Учора прихватком забігав сюди... Допитував ся: чи поїду на видори?

— Ну? — гукнув Пищимуха, міряючи мене своїм сердитим поглядом.

— Казав, що безпремінно поїду... І злаштував ся зовсім, та...

— Злякали ся? — докірливо попитав ся Пищимуха.

Досада мене за серце вщипнула.

— Слухайте, — кажу, — добродію. — Я нїколи нїчим не крию ся. Кождому правду кажу... І ви мене давно, здаєть ся, за такого знаєте. Чого ж ви тепер віри не ймете! — образливо кажу йому.

— То ви осе й розсердили ся на мене? — ласкавим голосом пита Пищимуха. Вибачте, коли я вас чим образив. Досада, бачте, мене узяла... Аж кипить у мене в серединї з досади, — засовавшись на стульцї вибачаєть ся Пищимуха.

— Треба ж обережнїйше поводитись з словом, — кажу йому. Воно оте слово — що птиця: випусти — полетить, а спіймати — не так-то легко.

— Язик мій — ворог менї — махнувши рукою, мовив Пищимуха. — Ну, вибачте ж, вибачте... Від нестямки зірвало ся з язика оте слово.

Тут саме увійшла Параска, несучи на блюдї печену качку, кругом обложену добре зарумяненими кружалочками картоплї. Смаковитий запах від качки так і пішов по хатї! Пищимуха, як глянув, то аж сплюнув.

— Та й дратуєш же ти мене осїєю стравою! — повернув ся він до Параски. Аж слина покотила ся, як побачив, що так по мистецьки качку запекла.

— Хіба я її пекла? Огонь пік! — граючи очима, відказує Параска.

— Огонь-то-огонь, а й сама рук докладала! — каже Пищимуха.

— Та вже ж не без того, щоб не перевернути того, що печеш, — шпарко прибираючи тарілки, та складуючи їх на посудину з борщем, мовила Параска.

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Як би менї отаку страву що-дня їсти, то я б як кабан годований став! — жартує Пищимуха.

— Та ви і так — нївроку собі! — відказує, усміхаючись, Параска.

— То я з роду такий удав ся, — каже Пищимуха. А як би ще їв отаку страву, якою ти свого пана годуєш, — то і в двері не потовпив ся!

— То чого ж ви тілько дивитесь, а не накладаєте. Прошу покорно! — повернув ся я до його

— Милую ся! — відказав Пищимуха. Потім узяв вилки, з-розгону вгородив їх у стегно качки і підняв його угору. — Ач, яке стегно, — прямо — очима їж! — промовив, положив його на тарілку і почав ложкою картоплї набирати та зверху смашним перепеченим жиром з під качки заливати.

— Годуйте ся, годуйте ся! Я на третє ще смачнїйшого принесу, — знявши з столу посудину з борщем і зібравшись виходити, каже Параска.

— Чого ще принесеш? — кинув їй на-вздогінцї Пищимуха.

— Варенїків! — зачиняючи за собою двері, гукнула Параска.

— Бодай тобі язик у ротї руба став! — скрикнув Пищимуха і зложив на животї у себе руки.

Трохи я зо сміху не покотив ся!

— Смійте ся, смійте ся! — каже Пищимуха. — Вас регіт розбирає, а менї не до смішки... Як би ранїйше сказала, що вареники будуть — і качки б не брав.

— А хіба так не можна, — щоб і качки, і варенїків? — питаю.

— Не помістить ся все. Борщу обпив ся, та ще як качки поїм, — вареникам нїгде буде міститись, — скаржить ся Пищимуха. — А вареники — се ж найкраща їда! — додав він.

— Не журіть ся, — кажу йому. Качка — борщ прикриє, а вареники зверху придушать. От воно і добре буде.

— Хіба? — лукаво моргнувши оком, допитуєть ся Пищимуха.

— А самі вареники з борщем не помирять ся, — довожу йому.

— Се правда, що не помирять ся. То, значить, качку їсти? — пита Пищимуха.

— А що ж, на неї дивитись?

— Хай буде по вашому! — відказав він і, прицмакуючи, узяв ся за качку, заїдаючи її присмаженою картоплею так, що вона у його аж на зубах хрущала.

Уживаючи і собі качку, я знову згадав про Василенка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— І за-віщо його арештували? — у голос вимовив я. — Шкода чоловіка! Гарний він чоловік, розумний і до діла щирий.

— Тож то й є, що гарний, та щирий! За те саме і арештували, — доводить Пищимуха. — Він усю виборчу справу на свої плечі взяв... По селах їздить, та людей підбадьорює, щоб усі спільно за діло брали ся... щоб безпремінно на вибори їхали. Ну, а наш маршал про се почув... земський довів, — та до справника, а справник — становому... От і злапали нашого голубчика! Та й тоб ще нічого, як би його одного забрали; а то — по всій окрузі стражників розіслали наказувати, що хто на вибори поїде, то з виборів уже до дому не вернеть ся, а буде з Василенком казенну страву сербати... Он у чім сила! Народ — звісно, як народ: темний — раз, заляканий — два... Хай йому, — каже, — отим виборам; краще я той день дома пересидю, бо хто ж без мене буде сімю годувати?.. Отаким-то способом і вийшло таке, що нашого брата, козака, — пучкою взяти, а їх — і в жменю не вбереш! От і вибрали усіх своїх, — повідав Пищимуха.

— З лівих ніхто не вскочив? — спитав ся я.

— Куди там вскочити? Аж нікогісінько! Усі тобі — як є — чисте чоло, одвіювати не треба, — хвалить ся Пищимуха.

— Се погано, — шкодую я.

— Та чого його й дивувати ся, як козаків до селян прилучено?.. І скажіть же, — пригадали таке? І хто воно його пригадав?

— Хіба ви не читали? — кажу. — Сенат так закон ростокмачив. У козаків, каже, земля предківська, — здавна наділена...

— Хто ж її їм наділяв, як вони своєю крівю та кістками її добували? — злюче увернув Пищимуха.

— Як вони її набували, то, — кажу, — инча річ. А закон такий справді є, щоб землі козачі тілько до козаків належали... тоб-то так, як крепацькі — крепакам, наділені.

— Так тож які землі? — перебив мене Пищимуха. Ранґові, а не ті, що кожен своїм горбом добував! А де ті ранґові тепер мають ся?.. Своя ж старшина, що потім у дворянство перелізла, і прибрала їх до своїх рук!.. Зостали ся тілько ті, що кожним своїм потом нажиті.

— Може воно й так, — відказую. — А закон за козаками признає одні предківські землі... І поки ти не докажеш, що то твоя власна земля, добута від дворянина, чи купця, чи міщанина, то й повинна вона лічитись предківською, тоб-то наділеною... А закон про вибори установляє, що всі ті, хто володіють наділеною

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

землею, — вибирають окремо від власників. От на такій підставі Сенат і вивів, що козаки повинні вибирати з надільниками.

— Сенат! Сенат! — хитаючи головою, замовив Пищимуха. — Що таке Сенат? Як ви думаєте: він старший над Думою?

Тут саме нашу цікаву розмову перепинила Параска, що вскочила до нас у хату, несучи в одній руці повну миску гречаних варенників, а в другій — чималий горщик сметани.

У Пищимухи аж очи заграли, як він побачив оте добро і, не питаючись дозволу, він мерщій наклав собі повну тарілку варенників, прилив з верху маслом, та ще й сметаною добре їх примастив, а потім, на увесь рот чавкаючи, почав їх уминати. Поки Параска прибірала печене, та непотрібний посуд, Пищимуха встиг цілу тарілку варенників укутати.

— Не має на світі кращого наїдку, як вареники! — каже він, набираючи вдруге. — Та ще як їх гарна чепоруха зготує! — додав скоса поглядаючи на Параску.

Та вся так і заширіла ся на виду, наче на неї полумям втнуло.

— А ти не дослухай ся, що ми з паном-хазяїном гомонимо. Не про тебе, галочко, річ! — повернув ся він до неї.

— Чого менї дослухати ся? — з посміхом відказала Параска. — Хіба то я вареники тулила?

— А хто ж? — попитав ся Пищимуха.

— То наш кучер — Омелько! — випалила вона і, вхопивши непотрібний посуд та похитуючись з реготу, майнула з хати.

Пищимуху так прямцем і поставило, наче його хто шпигонув гострим ножом у серце.

— Отуди к бісу! а я їх повнісіньку тарілку укутав! — не швидко промовив він. — Чи він же отой бісів Омелько хоч руки помив, як тулить вареники брав ся? — попитав ся далї у мене.

— Та не вірте, — заспокоюю його. Хіба не бачите, що то молодиця жартує? Хоче, щоб ще дужче хвалили її.

— Нї, не буду їсти! — рішучо відказав Пищимуха.

— Чому?

— Поки не впевню ся, що їх не Омелько тулив.

— Як же ви впевнитесь? — питаю.

— Кликнїть її сюди. Я вже знаю, як довідатись.

Нїчого було робити — довело ся кликати Параску.

— Показуй руки сюди! — повернув ся до неї Пищимуха, як вона увійшла.

— На віщо! Хіба я вкрала що? — наче образившись, каже Параска.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Показуй! — гука Пищимуха.

— Ну, нате! — усміхаючись, відказала Параска і виставила перед ним обидві долоні.

— Переверни до гори! — наказав Пищимуха.

Та перевернула. Пищимуха прикро глянув і промовив:

— Ну, іди собі!

Параска, дивуючись та здвигуючи плечима, вийшла з хати.

— Справді збрехала, бісова! — промовив Пищимуха і знову почав уминати вареники.

— По чому ж ви довідались? — питаю його.

— А ви не знаєте? Під нігтями борошно залишилось!

— Та ви, — дивуюсь йому, — усяку всячину знаєте.

— Від мене нїщо не вкриєть ся! — відказує він. Не тілько бабські таємниці менї відомі, а часом і про полїцейські заходи догадуємо ся... От хоч би примірно, про вашого приятеля — пана станового. Казав Василенкови: ой, стережи ся, чоловіче! не викладай йому своєї душі. — А що він, — каже, — менї зробить, коли все те, що я роблю, законом дозволено?.. От тепер і дознав ся, сердега!.. Осе маю і вам сказати: хоч він і приятель ваш, а — стережіть ся його... Він проти вас щось замишляє, — каже він менї, доївши вареників і відкидаючись на бильце стульця.

— Ну, се, — відказую йому, — дурне ви кажете! Не поводив ся б він зо мною так, як би що лихе замишляв. Учора, навіть, як прощав ся, — поцїлував.

— Поцїлував? — здивував ся Пищимуха.

— Поцїлував, — спокійно відказав я.

— Ну, начувайте ся ж! — каже Пищимуха.

— Нїчого менї начувати ся! — відказую йому. А от ви скажіть менї... тілько без утайки... яку й там, кому і на кого позов написали?

— Се він вам хвалив ся? — збентежив ся Пищимуха.

— А хоч би й він, — відказую.

— От бісів син! і звідки він про се довідав ся? — пита Пищимуха.

— Значить, се правда, що написали позов? Можна дознати ся, — куди і на кого?

— Ми вже скінчили обід? — спитав ся Пищимуха.

— Вибачайте, — кажу йому. Тепер хіба чайком осе все, що їли, придушимо?

Пищимуха устав, до образів перехрестив ся і, повернувшись до мене, мовив:

Generated on 2015-07-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Спасибі за хлїб, за сіль і за обід, що наїв ся дармоїд!

— На здоровє, — кажу йому, сам устаючи. Може тепер, поки Параска буде прибирати, та чай готувати, ми підемо до кабінету, покачаємось трохи, та покуримо.

— Хоч і ходїмо, — каже Пищимуха. — Хай там, у животї улягаєть ся страва, що чимало таки наклали її.

Незабаром ми пішли і засмаливши цигарки, полягали, я — на своїй постелї, а Пищимуха — вивернув ся на канапі.

— Бачите, — замовив він, випускаючи з рота цїлий оберемок диму, що так і закрив його від мене, — я не настоящий позов написав... Хай ті аблакати пишуть!.. А я на зразок позова зложив скаргу до другої Державної Думи про нашу горемишну козачу долю. Ото я вам казав, що мене непутить отой вчинок з козаками... що хто там його вигадав, чи Сенат, чи пани-дворяне, — не знаю... От про се я й річ у своїм позові веду... І давно вже менї, по правдї кажучи, хотїло ся дати вам прочитати, та порадитись, чи вона, — ота позова, на що-небудь здатна?.. От, примірно... у часописи якій надрукувати... щоб і другі прочитали... Може таким способом хто-небудь і зверне на осю справу увагу, тай здійме питаннє у Думі... Адже ж Дума може сьому горю пособити? — попитав Пищимуха.

— Не знаючи що то за позов, не можу вам нїчого путнього про се відповісти, — кажу йому.

Пищимуха звів ся з канапи, поліз у кешеню свого каптана, витяг звідти чималий шматок паперу і подав менї до рук.

— Нате, та в голос читайте... Ви добре по нашому читаєте... А я, лежачи, послухаю, — каже він. — Може воно навсправжки не таке жалібне буде, як менї здаєть ся, — додав він, лягаючи.

Я встав з постелї, присїв до стола і почав читати. Ось що було там написано:

„До другої Державної Думи.

Від ста шостидесяти тисяч нащадків колись славного Війська Запоріжського, що з Божої ласки мешкають по багнючих місцях та захлюпаних селах славетної на все царство Полтавщини, де позвивала свої гнобительні кубла усяка пошесть людська: обкладки, бишихи, пропасниці і инчі хвороби, що їм і щоту не має, і назви їх нїхто не знає,

Жалібний позов
на Злощасну Долю.
Пóклик.

Державная Думо, пораднице наша! Зглянь ся на нас горо-

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пашних, не обійди нас своєю ласкою, одари нас своєю утіхою, не дай нам зовсім загинути-пропасти. Ми знаємо, що тобі ніколи, що з усіх боків тебе будуть смикати, як і твою першу сестру — покійницю смикали. Чого їй тільки не доставало ся? Ес-деки та ес-ери зовсім її цурали ся, трудовики — народніми муками їй надокучали, порядники — з великого на неї гніву у вічі й за вічі плювали, на увесь світ кляли-проклинали, одні тільки кадети її прославляли: у сурми грали, в бубни вибивали, та що сили на увесь світ гукали, та всякого добра від тебе ждали: і землі, і волі, і користи доволі. А як покійниця несподівано закрила очи, то такого ґвалту наробили, що й сами мусили від його поглухнути-понїміти... Тепер, либонь, і вони побачили, що необережно при покійниці поводились, що треба б було тихою ходою йти, а не скоком гнати... Та по шкоді, кажуть і Лях мудрий! Не будемо про те згадувати, що вже промайнуло-минуло. Нехай покійниці на тім світї легенько гикнеть ся, та снять ся їй веселі сни про волю, що за нею вона так побивала ся-боліла, так старалася-клопотала ся, що й наглої смерти не побояла ся.

Ми тепер, наша ненько-новенька, ударяємо ся до тебе: вислухай наш жалібний позов, розсуди нас з нашою Злощасною Долею, що з-покон-віку пеклом на нас дише; гне нас, до самої землі нагинає; до живих печінок доймає; уїла ся як та іржа у залїзо, як трухляву деревину точить, не дає нам ясного просвітку, не хоче нас за людей мати! Зглянь ся на нас, та послухай. Ми тобі докладно про все наше горенько спишемо, не втаїмо ся ні-в-чім перед тобою, усе по правді виложимо та роскажемо, а ти розсуди, та й виріши, як нам далї бути?

Пункта перша".

— Ні, підождіть, — перепинив мене Пищимуха. — Ранійше скажіть менї: як вам осей поклик сподобав ся?

— Що-ж, — кажу йому, — написано добре, зрозуміло... і не без жару.

— Жар, кажете, є? — спитав ся він, повертаючи обличче до мене. — Тут ще мало жару! Дальше — більше буде, — похвалив ся він. — Ну, читайте далї.

Тілько що я намірив ся читати, як Параска внесла самовар у столову і почала цокотати посудою, готуючи нам чай.

— Знаєте що? — звернув ся до мене Пищимуха. — Після вашого ситого обіду, та ще висмаливши цигарку, — у роті аж

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

горить! Ходімо спершу згагу чайком придушимо, та тоді вже і за читанне приймемо ся.

— А ще краще, — кажу йому, — і чай пити, і цікаву річ читати. Адже ж такі солодощі чаю не завадять?

— Цур тілько чаєм не заливати! Бо се ж єдиний список на увесь світ зостав ся, — чернетки я знищив, — застерегає Пищимуха.

— Берегтиму як ока і краплї не дам упасти! — відказую йому.

Ото ми і пішли з Пищимухою до столової і зшиток узяли з собою, та посїдавши один проти другого і почали чаювати.

Духом вимчали по одній склянці і почав уже по другій наливати, присуваючи зшиток до себе, щоб як налию чаю, то зараз і читати... Коли се — як зашумить щось, як загудить, — аж земля задвиготїла.

— Що воно? буря почала ся? — спитав ся Пищимуха.

Не встиг він осе вимовити, як у хату до нас вбігла перелякана Параска.

— Ох, лишенько, пане! — залунала вона. — До нас повен двір стражників набігло... і становий з ними!

У мене чайник закляк у руках, а кришичка у йому тілько — дзень-дзень!

— Стражники? Становий? Чого? — здивовано запитав ся я.

А Пищимуха, наче його що шпигонуло, мерщій зірвав ся з місця.

— Певне — трусити будуть, — промовив він, та мерщій за зшиток, ухопив його з стола, перегорнув у двоє, та нагнувшись до чобота, посунув його як найглибче у халяву.

— Отут тобі буде безпечнїйше, — додав, розправляючись. Може і вас є таке, що слїд його приховати, то давайте мерщій, — повернув ся він до мене.

— Та що се ви таке вигадуєте? Щоб у мене та був трус? Хто ж його буде робити? Мій приятель — становий? Осе вигадали! — відказую я йому.

Тут у сїнешнї двері щось як застука, аж одвірки затрясли ся!

— Відчиняй! — гука з-за дверей хтось що-сили.

Побіг я до кабінету, ухопив світло, та мерщій — в прихожу.

— Хто там такий? — питаю.

— Відчиняй, тоді побачиш! — чую голос наче мого приятеля.

— Се ви, — питаю, — пане становий?

— Та я ж, я. Відчиняйте, — спокійнїйше відказує менї. — Дїло до вас маю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Відсунув я засув, розчинив двері. Коли се — так зразу два жандарі і вскочило в хату, тай оточили мене: один — з одного боку, другий — з другого. За ними і сам пан становий суне.

— Здрастуйте! — вітаюсь до його. — То ви не сами, а й гостей навели з собою? Прошу ж до хати.

— На сей раз і без вашого прохання обійдемо ся, — понуро одказує становий, роздягаючись. Діло до вас... получив наказ, — вас обискати, — ще понурійше доводить менї.

— Що ж, — кажу йому, — як такий наказ маєте, то треба його виконувати... Діло службове. Жалуйте і обискуйте. Може я й справді лихий злочинець, та тілько втаюсь, — додаю йому образливим голосом.

— Там, — одказує він, — побачимо. Само дїло покаже. — Потім повернув ся до жандаря, що стояв з одного боку біля мене.

— Іванов! — роспоряди ся, щоб стражники кругом двір і хату оточили і нїкого звідсї не випускали! — наказав пан становий жандарови.

Слухаюсь! — одказав той і в мить вискочив на двір. — Я кинув ся було за ним двері зачиняти, та другий жандарь так і виріс передо мною.

— Не турбуйте ся. На сей час ми у вас будемо за хазяїнів і розпорядчиків, а ви, — робіть те, що вам буде наказано, — суворо звернув ся до мене становий.

Дивлю ся я на його і — не пізнаю... Де й подїла ся ота завжде привітна до мене ухмилка, ласкавий голос, приятельська поведенція? Стоїть він передо мною, немов би ми й не знали ся нїколи, — суворий та гордий.

— Ходїмо перше всього до кабінету... Показуйте менї перше всього вашу бібліотеку... Папери всякі... Почитаємо й ми що ви там такого пишите по ґазетах, — наказує він менї, вступаючи у світлицю.

Я — за ним, з світлом у руках, що так воно чогось і хитаєть ся на всї боки, а за мною, трохи не наступаючи менї на пяти, — жандар цокає своїми острогами.

— О-о-о, то ви не сами дома і гість маєть ся. Се добре: понятого не треба буде шукати, — каже становий, побачивши Пищимуху, що, як верства заввишки, стояв біля стола, обпираючись на його рукою.

— Я, пане становий, за понятого не можу бути, — одказує Пищимуха своїм гучним голосом.

— Цікаво знати, — чому? — пита його, усміхаючись, становий.

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Менї треба додому їхати, — доводить той.

— Пустяковина! — одказує байдужо становий.

— Пустяковина, як свиня не кована! — забубонїв Пищимуха. — Мене дома ждуть.

— Підождуть, та й спати ляжуть. А ви нам допоможете протокола написати, — якось, глузуючи, мовить становий. — Другим, бач, помагаєте позви всякі складати, а нам і не хочете у помочі стати.

Глянув я на Пищимуху, а він — очи вирячив і дух у собі затаїв, а рука об стіл тілько — тіп-тіп-тіп! аж склянки дзеленчать на столї.

— Я нїкому нїяких позовів не складав, — ледви переводячи дух, вимовив Пищимуха.

— Таїтесь!.. А до мене певні чутки доходять,— усміхнувшись, мовив становий і повернув ся до мене.

— Приступимо ж мерщій до роботи, часу нїчого гаяти. Он і вашому гостеви треба додому поспішати, то не будемо його задержувати.

Та се кажучи, і напрямив ся до кабінету. Жандар — за ним, я — за жандарем, оглянув ся — коли й другий попорядкувавши на дворі, вернув ся до нас і цокає острогами йдучи слїдом за мною.

— Бодай ти оглух, а в того, хто доводив тобі, — язик у роті кілком став! — бубонїв Пищимуха, йдучи й собі за нами.

Увійшли ми до кабінету, жандарі поставали коло одвірків на сторожі, а ми в середину вступили. Пан становий почав мою шахву з книжками обдивлятись.

— І на віщо ви отаку силу отих книжок набгали? — звернув ся до мене пан становий. — Скілько-то грошей на їх переведено!.. Може у вас список книжок є?.. Бо кожну книжку виймати з шахви, та розглядати,—що воно та до чого, — дуже забарно. А як по списку то я миттю його переберу і яка зацїкавить, оту й подивимо ся.

— Список, — одказую йому, — є. Тільки в тім списку одні назви книжок. Навряд по їх можна довідати ся, чи то добра книжка, чи лиха.

— А ви думаєте я їх мало на своїм віку перечитав? — спитав мене становий. — Я й такі читав, що вам може не доводило ся і чути про їх! — похвалив ся далї. — Ось ке ваш список.

Я мерщій витяг цїлу книжку з столу і подав становому.

— Бачили ви коли-небудь Бандиш-Каминського — Історія Малоросії? — беручи у мене з рук списка і присїдаючи на стул до

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

столу, спитав ся становий. От книжка, так книжка! Усе тобі там списано; про всіх гетьманів є.

— У мене, одказую, — Бандиш-Каминського нема, а Костомарова є.

— Кого? — здивовано спитав ся становий.

— Костомарова, — кажу, та й почав йому перелічувати Костомарові писання: — Богдан Хмельницький... Виговщина... Руїна.

— Читав, — перебив мене становий. — Казна-що! Не вистаче він проти Бандиш-Каминського... Тут і патрети кожного гетьмана є... А в Костомарова ж нема патретів?

— Нема, — одказую.

— Ну то що-ж! — радісно промовив становий. — Та чого ви стоїте передо мною? — повернув ся він до нас. — Сїдайте, бо, стоячи, і ноги заболять.

Ми посїдали: я на стулї біля столу, а Пищимуха—на канапі.

— А є у вас така рідкосна книжка як — „Звичаї і обичаї Малоросів? — спитав, повертаючись до мене, становий.

— Нї, одказую, — і такої нема.

— Еге!.. У сїй книжцї трохи і мого гріха є, — додав далї.

— То й ви, пане становий, по писательській части грішили? — спитав його жартовливо Пищимуха.

— А ви думаєте, що ви один тілько на се мастак? — одповів йому згорда становий. — Ви пишете, та нїчого не печатаєте, а у мене от і печатане є!.. Звісно, не пустяковинка яка-небудь, а корисна штука... як, приміром, борщ зварить... путрю... саламаху... квашу... Оте все списано у тій книжцї... Був у нас, бачте, такий віце-ґубернатор... наш таки — Пирятинець... Потім і до ґубернатора дослужив ся... Так ото він і видав оту книжку, ще як віце-ґубернатором був... „Звичаї і обичаї Малоросів“... Написав циркуляра, щоб ми, полїцейські служащі, збірали всякі відомости про те, як живуть Малороси, які у їх звичаї і обичаї... що вони їдять, і як та страва готуєть ся... А я тодї був становим у самій Опошнї... Знаєте опошанські сливи?.. Містечко таке... Велике містечко і давнє... Ще за козаччини воно славило са... І тепер опошанцї зовуть його городом, хоч воно усюди містечком пишеть ся... Так я ото, у сїм містечку живучи, багато-багато всякої всячини про страву Малоросів зібрав, та гарненько усе те списав, та по начальству і послав... Довго не чутно було, що з моїми писаннями стало ся. Коли так — через рік, чи що, — приходить лист від самого таки віце-ґубернатора, у якім він дуже дякує мене за поміч і засилає на память свою книжку... Давай я її читати. Як дійшов до одділу

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„кухня Малоросів“... то щоб ви думали?.. Усе те, що я посписував, — усе дочиста напечано... Он воно що! — додав становий. — Е-е-е... корисна книжка!.. Ну, та годі нам балакати, час і до ділa брати ся.

І се кажучи, присунув ще ближче свого стула до столу і почав списка вичитувати.

— Бо-Бокль... історія ціві-цівілізації в Анґлії... — прочитав він у голос. — А ке сю книжку! — повернув ся до мене.

Я подав. Він підняв палятурку, перегорнув один листочок і глянув на бік.

— Цензурою дозволена... Ну, нате, поставте її на місці, — сказав він менї, віддаючи книжку.

Я мовчки поставив.

— Дре-дре-дре... Дрепер! — аж скрикнув становий, читаючи далї, і сплюнув. — Ну й прозвище?! І язика зламаєш, поки вимовиш. А се що за книжка?

Я знайшов і сю книжку і, розгорнувши як раз на тім місці де було надруковано, що дозволяєть ся цензурою, — подав становому.

— Ага і в сій дозвол є? Ну й сю ставте на місце.

— Та в мене, — кажу, — безцензурних немає.

— Немає, кажете, — перепитав становий. — Се добре, що немає... Святе дїло ота цензура!.. Зразу видко, шо книжка путяща... І скажіть менї: на якої лихої години усе добивались, щоб оту цензуру одмінити? Скілько тепер без отії цензури усякого сміття печатаєть ся?.. Щоб довідатись, — як от тепер, приміром, менї доводить ся, — чи путяща книжка, чи лиха, — треба всяку з їх прочитати... А коли ж його читати, як свого дїла не оббереш ся?.. Трудне, скажу я вам по правдї, наше служебне дїло, і не доведи Господи, яке трудне!.. Так ще й час такий лихий настав, що так і стережи ся... З одного боку — судом тебе стращають, а з другого — і начальство по головцї не погладить, як що прогавив. Як мине день благополушно, — то й слава Тобі, Господи!.. Ну, та що ж робити? Узяв ся, кажуть, за гуж, то не кажи, що недуж. Служиш — треба й робити... Охо-хо-хо-о! — зітхнув становий і знову почав список перечитувати.

Він читав більше про себе, коли-не-коли стиха мугикаючи щось під ніс. Ми з Пищимухою сидїли і дивили ся, як він виводив очима по писанному, як перегортав листок за листочком. У хатї було тихо та сумно; мене почав сон розбирати, а Пищимуха, сидячи на канапі, собі чогось колихав ся.

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коли се зразу щось як писне! та так і роскотило ся по хатї.

— „Да воскресне Бог і расточа-а-ать ся вразї його! — почуло ся серед нас.

Ми так з становим і кинули ся. Глянемо, — а Пищимуха сидить, закривши очи, та колишить ся. Потім лупнув очима; глянув на нас.

— Не лякайте ся, — промовив. — Се в мене в животї... Таки не помирили ся вареники з уткою, — і, се кажучи, узяв ся за живіт руками.

— Болить? — усміхаючись, спитав ся становий.

Пищимуха тілько замотав головою і, підвівшись, напрямив ся виходити.

— Нельзя! — заступаючи йому дорогу, вимовив жандар по московському і вхопив ся за піхву шаблюки.

— Пусти, пусти!.. можна, — приказав становий, здержуючись, щоб не зареготати.

Жандар одскочив, а Пищимуха дрібнесенько ступаючи, мерщій подибав на кухонні двері. Як вийшов Пищимуха, то становий так і залив ся реготом.

— Ну й штукар отсей Пищимуха! — промовив він, витираючи платком очи.

— Ми сьогодні таки справдї добре пообідали, — кажу я становому, щоб вигородити товариша.

— Та тож то й є! Досидїв ся, що далї вже й нїкуди. А нема того, щоб ранїйше сказати? — промовив становий і знову почав список переглядати.

Я мовчки сидїв, та дослухав ся, чи швидко вернеть ся Пищимуха. З ним все таки було якось охітнїйше, а без його — так і здавало ся менї, що от-от мій приятель, пан становий повернеть ся до мене і почне прохати їхати з ним. А правду кажучи, менї дуже не хотїло ся міняти свою теплу і обхідчасту хату, на якусь невідому менї кватирю.

Коли чую, — щось тупає, тілько наче не одно, а двоє йде. Глянув я — огрядна постать Пищимухи з столової суне, а за ним — ще щось шкряботить. Пищимуха увійшов до нас і я зобачив у столовій Омелька, що зза стола махав на мене рукою і викивував головою.

— Пане! пане! а йдїть лиш сюди! — гука на мене Омелько.

— Що тобі? — питаю його.

Становий собі повернув ся.

Generated on 2015-07-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Тобі чого треба? — суворо обізвав ся становий.

— Се, — кажу йому, — мій кучер. Чого тобі треба? — знову питаю Омелька.

— Та йдіть сюди... Маю щось сказати.

— Кажи при всіх, а не перешіптуватись будеш! — приказав йому становий.

— Та я, бачте, до пана з просьбою... щоб віддали менї гроші, що я заслужив у їх.

— На що тобі зараз гроші? — спитав ся становий.

— Та, бачте, стражник каже, що пана вже не одпустять а заарештують... Хто ж менї тодї гроші віддасть? А їх не мала сума набрала ся, — за півроку зажито!—каже, чухаючись у потилиці, Омелько.

У мене так муравлї і заходили по-за спиною від отих Омелькових річей; аж дух у грудях сперло; у вочах пожовтїло!.. Пропало,—думаю собі,—все пропало!.. Прощай мій тихий спокою! Уже як стражник казав оте Омелькови, то то вже певно.

— Дурний твого стражника піп хрестив, коли він отаке каже! — одказав Омелькови становий.

— Може його і дурний піп хрестив, — не знаю, бо не був при тому; а тілько бачу, що воно не на добро йдеть ся, бо навіщо же повнїсінький двір стражників нагнали? — каже Омелько.

— Не базїкай, дурню! та йди звідсїля, не перебивай нам дїла робити!—скрикнув на його становий.

— Нї, я звідсї не піду, поки менї до копієчки не буде заплачено, — рішучо одказав Омелько... — Я не за чужим прийшов, а за своїм! — додав він з притиском у голосї.

Глянув я, а пан становий все червонїє та червонїє на виду, брови насупились, очи вирячились, — трохи він ними огню не креше. — Ох, буде ж тепер — думаю, — Омелькови! Та щоб угамувати гнїв пана станового, я повернув ся до його і почав стиха казати.

— Як що ви позволите менї узяти в столї гроші, то я йому зараз віддам, щоб його заспокоїти.

— Не треба! — сердито відказав становий і, повернувшись до Омелька, ще сердитїйше замовив до його:

— Поклич менї зараз того стражника, що оту нїсенїтницю плїв тобі!

Омелько вертнув ся і мерщій зник.

— Ох, дїла, дїла! — зітхнувши і одкидаючись на спинку стула, мовив становий.

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Як би менї такого клопоту, то яб і службу залишив! — промовив Пищимуха.

— А ще кажуть: що там становому робити? яка у його робота? Йому нема нїякої роботи! — почав скаржитись становий.

Коли се — і Омелько з стражником увіходять.

— Слухай, ти! Що ти там отому дурневи плещеш? — повернув ся становий до стражника.

— Я — нїчого, ваше високоблагородіє! — одказує той.

— Нїчого? — перепитав становий. — А не казав ти, що його пана заарештують?

— Так тошно... говорив. Но се було в шутку... чтоби, значить, попугать хахла.

— Яке там в шутку? Навсправжки казав... От і Параска чула! — увернув Омелько.

Пан становий, сердито глянувши на стражника, помовчав і, ковтнувши слину, суворо до його промовив:

— Тебе на сторожі поставлено?

— Так тошно! — випалив той.

— Ну, то й знай своє дїло: сторожи, а не роспускай язика! — грізно наказав становий.

— Слухаюсь! — одказав стражник.

— Іди собі!

Стражник, як справжнїй москаль, на одній нозї крутнув ся, та й пішов з хати. Омелько зостав ся.

— А ти чого зостав ся? Іди й ти! — повернув ся до його становий.

— То пана, значить, не арештують? — спитав ся Омелько. — Як що пан зостанеть ся дома, то на що ж менї — гроші? Їм у їх безпешнїйше буде!.. Ну, а звісно, як пана заберете з собою, то краще буде, як гроші будуть при менї. — Я їх сам як небудь приховаю, — базїкав Омелько.

— Іди кажу, а не базїкай тут! — гукнув на його становий.

— От дивіть ся! здивував ся Омелько. — Хіба менї довго піти? Ступив раз-два, та й вийшов з хати... Менї аби пана мого не зачіпали... Такого пана, як наш, і цїлий свїт сходи, то не знайдеш... Добрий пан... справедливий! — одно товче Омелько, а ж менї нїяково стало від його похвальби.

— Ну, ту — йди вже! — наказує йому становий. — Як скінчимо дїло, тодї вияснить ся, — додав на прикінцї.

— То тодї мене кликнете? — не рішучо спитав ся Омелько. — Бо пан хоч і добрий... справедливий пан, а й своїх зажитих грошей жалко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— От пречепа! — скрикнув становий. — Йди кажу, поки в три-шия не дали! Покличемо, як треба буде.

— І за що його в три-шия? Я й сам піду... Мене аби кликнули... щоб, значить, моє не пропало... от чого я добиваю ся! — виходячи з хати, бубонів сам до себе Омелько.

Тілько що він вийшов і пан становий знову почав вичитувати мій список, як знову до нас донесло ся чиєсь нестямне вересчанне.

— Пусти, кажу! Бодай тебе чортяка отак цупив, як ти мене цупиш! — лементував на дворі різучий жіночий голос.

— Нельзя! Сказано тобі: нельзя! Не велено нікого пускати, — чув ся другий — чоловічий.

— Хто ж не велів? хто не велів? — ще з більшим притиском желіпав жіночий.

— Хто б не звелів, а сказано тобі: нельзя, значить - нельзя! Не пущу! — рішучо гукав чоловічий.

Ми всї насторочились... Що воно за змаганне і хто б се такий добивав ся сюди?

— А піди дознай ся, що воно там таке? — наказав пан становий жандармови. Тілько що той порвав ся було іти і забрязкотів острогами, як двері в столову розчинили ся і в їх трохи не разом вскочили — наша шептуха — баба Горпиниха, а за нею стражник, що надержував її ззаду за край кужушанки. Горпиниха, держачи въ одній руцї щось кругло завязане у хустину, другою рукою вхопила ся за одвірки і, з усїї сили напружуючись, тягла стражника за собою.

— Стій, бабо, стій! — наставляючи проти неї руки, запинив їй дорогу жандар. Побачивши перепону зпереду, стражник випустив з рук край кожушанки баби Горпинихи, а та, поточившись, так і вскочила в жандарові обійми. Пищимуха не видержав і на всю хату зареготав ся і я ледви здержував себе, щоб не сміяти ся; другий жандар, що стояв біля дверей, те ж грав очима; один тілько пан становий був спокійний і рішучий, хоч би довело ся і смерть приняти.

— Моя ти матїнко! скрикнула баба Горпиниха, — одного ирода здихала ся, другому у лаботи піймала ся! Бий вас сила Божа!.. Згинь, сатано! счезни! пропади... тьфу! тьфу! тьфу! — спльовувала баба Горпиниха.

— А що тобі, бабо, тут треба? виходячи на поріг кабінету, спитав ся її пан становий. Як углядїла баба Горпиниха станового, то від разу її обличчє так і заграло радістю, не мов вона рідного батька побачила.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Здоровенькі були, наш начальник і благодітель! — замовила вона, низько уклоняючись становому. — Прикажіть ради самого Христа-Спаса, що осї гнобителї, — бодай вони шибениці не минули! — не знущали ся з баби Горпини. Що я їм такого зробила? з чим лихим удала ся сюди, що вони мене не пускають? Я до свого пана, — дай йому, Господи, віку довгого то життя доброго! — йшла. А він — отой прудиус, — і вона махнула рукою у той бік, де стояв стражник, — в одну шкуру: не пущу!.. Я — вперед, а він — за мною; та вхопив мене, як той рябко, — звинїть, що скажу, за край кожушанки, та й тягне назад, не пускає!

— Бабо, бабо! Так не можна на стражника казати, — почав її остерегати становий. — Який він рябко? Рябком тілько собаку зовуть, а він — стражник... законом настановлений на те, щоб за порядком слїдити... Він ваш начальник.

— Який він начальник, коли він тілько й зна, що чіпляти ся до всякого? заперечила баба Горпиниха. — Ви у нас начальник! Ви — і розпитаєте, ви — і розсудите, як слїд... А він?.. Ох, дайте хоч одсапнути! дайте хоч одпочити! А тож — так заморив, так заморив, що й духу не стає! — заскаржила ся баба Горпиниха, позираючи кругом себе, де б 'його сїсти і, набачивши першого стула, та непитаючи нїкого, — прямісїнько так і повалила ся на його.

— Спочинь, спочинь, бабо, та й розкажиш, чого прийшла сюди, — каже їй становий. — А ти, — повернув ся він до стражника, — іди справляти своє дїло. Стражник вийшов і жандар знову став на своє місце біля одвірків, а пан становий походив, походив по кабінету і сїв на свого стула. Баба Горпиниха сидїла у столовій і важко одсапувалась.

— Осе таке! — розмовляла сама з собою, — і не думало ся такої напасти зажити! Хоч би приснило ся що таке, що помітку дало про напасть... І не стало ся ж нїчого, а от — дивись-ти!

— Напасть, бабо, не по дереву ходить, а по людях! — промовив до неї Пищимуха.

— Що кажите таке? — не вчувши, запитала баба і, уставши з стула, напрямила ся, до нас іти. Жандар порвав ся було їй дорогу заступити, та пан становий зупинив.

— Пусти, пусти бабу. Хай скорійше розкаже, чого їй треба, та мерщій і йде собі, — сказав він. Баба Горпиниха, човгаючи по долівцї ногами і поправляючи очіпка на голові, — увійшла до нас.

— Ну, кажи, чого тобі треба? — попитав її пан становий.

— Та чого ж менї треба? — перепитала баба Горпиниха. —

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

До пана менї треба. — Пріську — московку знаєте? — приступаючи до станового, мовила вона.

— Яку Пріську московку? — спитав ся становий.

— От тобі й забули! — здивувала ся баба... — Товсту таку та дебелу, — як іде, то під нею аж земля двегтить!.. Чорнобрива, та кароока, а на обличче, — як на кір горить! Її чоловіка у москалї взято, а їй той рік Бог сина дав.

— Від того може, що журила ся дуже за чоловіком? — лукаво моргнувши оком, спитав ся становий. Баба єхидно усміхнула ся і на щось витерла пальцями куточки свого рота.

— Та може й від того! — Хіба воно не горенько молодій та при здоровю жінцї зостати ся самій без чоловіка?.. От менї дивно, що ви її не памятаєте? — знову вона повернула на своє. — А вона вас добре знає. Якось ви одного разу запізнили ся по службі, та й зостали ся переночувати у волостї... Вона, либонь, тодї і приходила до вас...

— Ти казна-чого не плещи, а кажи дїло! замовив до неї становий, коли побачив що баба Горпиниха чогось затнула ся.

— Розпитати ся у вас, чи не чутно що про її чоловіка, — похопилась баба. — Увічливий, каже, такий отой пан становий, — пошли йому, Боже, доброго здоровя!.. Почала я, — каже, — скаржити ся на своє гірке житте, що і запасу нема нїякого, і заробити нїгде... І щоб же ви, — каже, — думали?.. Карбованця дав! — скрикнула баба.

— Та кажи вже дїло! — перебив її сердито пан становий.

— Ну, так ота Пріська-московка, та візьми і занедужай... Бог його знає, що з нею стало ся таке!.. Милїсїнька, здоровісїнька була, а то зразу — і ноги ломить, і руки зводить, а в животї, — то вибачте що скажу, — як корова реве!.. А я... та ви ж таки знаєте, що я сьому горенькови трохи допомагаю... Ото вона прислала старшу дївчинку по мене... Будь ласка, — каже, — бабусю, прийдїть, та допоможіть матері, — криком кричать на всю хату! Ну звісно, як же менї не піти? — Пішла я з дївчиною. Увійшла у хату, а вона, нещасна, — на полу вєть ся, та криком кричить! От я і почала її відчитувати... Вичитаю од перестріту — не бере і зачала від уроків — не помогає... А вона, нещасна, трохи на стіну не випинаєть ся!.. Іі — і, лишенько! Що ж тобі, думаю, робити! Скинула я горщичок... запарку заварила. — Почала утихати моя молодиця... Ну, слава Тобі, Господи! — думаю... — Значить, натрапила на слїд... Підождала я трохи, питаю: а що тобі? — Ох, каже, — спасибі вам, бабусю, — від живота одійшло,

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

та до серця доступило... так пече, так пече!.. — Потерпи ж, — кажу я їй трохи. Побіжу я ще до свого пана, — у його, дай йому, Господи, здоровя! — усякого лїкарственного запасу багато, — і масти всякої, і капельок... Попрошу я у його капельок від серця. Та се кажучи, узяла осе горщатко, — при сьому слові баба Горпиниха показала горщатко завязане у хустку, — та — хаміль — і поспішаю сюди. Приходю, значить, у двір і байдуже собі... Знаю, що у пана собак немає... чимчикую двором до хати. Коли се — де не возмись отой страждальник, чи як ви його там величаєте, — що від його нїкому просвітку не має! — та до мене. — Ти, пита, куди? — А тобі, — одказую йому, — яке дїло? Ти й сюди забрав ся? Напідсухи ходиш?... Ось я, — хвалю ся йому, — панови скажу. Може у три-шия заробиш, щоб по чужих дворах нічної доби не тиняв ся!

— Не тобі, — отказує менї, — старий шкарбуне, розсуждати, чого я тут. Вертай назад! — То, — кажу йому, — дурне: не до тебе я прийшла, не тобі мене й завертати.

— Сюди, — каже, — нельзя. Нїкого не велено пущати. — Цур дурню, — одказую йому, — і масла грудка! До нашого пана завжде вільний доступ, — хоч в день, хоч в ночи. — Був, — каже, — колись вільний, та не тепер... Ось ми, — каже, — твойому панови позбавимо волї, а то він носить ся з нею, як з писаною торбою... Плеще менї таке дурне, що й на голову не злїзе, що й слухати гидко. Ну, я щоб не змагати ся з дурнем, — від його мерщій, та і йду собі швиденько. А він за мною, та — хіп! ззаду за кожушанку. Учепив ся, наче рябко зубами. Я пну ся вперед, а він — тягне назад... Що його, думаю, з такою нахабою робити? Та й замахнула ся на його осим горщятком... А він, як сприкне: бонба! да аж до землї присів і випустив мене.

Тут Пищимуха на всю хату зареготав ся. Узяли і мене смішки. Дивлю ся, — жандари собі очима грають, а пан становий, здержуючись від реготу, тілько чмиха. Баба Горпиниха собі засміяла ся і всїх обвела очима.

— Та як, як, бабо, назвав стражник ваше горщятко? — запитав, регочучись, Пищимуха.

— А я по чім знаю, як він його назвав? Він його нїяк не називав. Скрикнув тільки: бонба! та й пустив мене. Я тодї дай Боже ноги! та мерщій до дверей. А він знову підвів ся, та ще дужче — за мною!... Ну, я вже тут ускочила в сїни. У сїнях він мене знову піймав за кожушанку. Цупить назад. — Нї, тут уже думаю, — не покуриш! Ухопила ся я чим дуже за одвірки, мерщій

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розчинила у хату двері, та й його потягла за собою... Ото ми і вскочили обоє... Так отака менї, бачите притичина з отим бісовим страждальником, щоб йому добра не було!

— Бабо, бабо! Ти казна-чого не плещи... не лай ся, — зупинив її пан становий.

— Як же його не лаяти, як він, наче та собака, причипив ся? Як би, — поздоров Боже!, не ви, наш начальник і захисник, то прийшло ся бідній бабі хоч пропадати!... Яж, — як от ви сами бачите, — за дїлом йшла, щоб людинї допомогти, а він — учепив ся, та й учепив ся, щоб за його усе лихо отак чіпляло ся! не вгавала баба Горпиниха.

— Ну, добре, добре... Чули вже се, чули, — знову перепенив її становий. Справляй мерщій своє дїло, та йди собі, бо в нас теж дїло... нїколи.

— Та я ж осе до нашого пана з поклоном. Будь ласка, паночку, зарятуйте... Дайте капельок, повернула ся баба Горпиниха до мене.

— Яких же вам капельок треба? — питаю її.

— Від серця, паночку! Що колись ви Дульчисї давали... Се, здаєть ся, було торік, у петрівку... Пахучі такі, мнятою пахнуть, — доводила менї баба.

— Так тож, бабо, не від серця, а від живота... як у кого живіт заболить... різачка нападе, — кажу я їй.

— Чи чуєте, паночку? Хіба ж воно не все рівно?... Від живота ж і до серця доходить. — Що живіт, що серце, — то все ж воно вкупі... Одному допомога, — і другому допоможе!

— Та давайте вже їй і мнятних, і гохманських, — повернув ся до мене пан становий... Се самі і є капельки жіночі! додав він.

— Се отих біленьких... кріпких? спитала ся баба Горпиниха, радїючи, що їй нагадали, як зовуть ся капельки. І-і-і, що за добрі оті гохманські каплї... цїлючі! Як що ваша ласка, то всипте і їх трохи, — повернулась вона знову до мене.

Як би ся розмова з бабою була сам-на-сам, то я б їй добірнїше роспитав ся, чим занедужала боляща, та тодї і дав би тих лїків, які признавав найцїлющими; а як осе все лучило ся випадково, та ще при такому скрутї, — то я, не вагаючись, мерщій одсипав у невеличкі фляшечки і мнятних, і гохманських капель, як раяв і пан становий, — бо був певний, що вже він не порає чого лихого, — тай віддав бабі, додавши: більше не давайте за-раз, як по 15 капель.

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Баба аж у ноги поклонила ся, та дякує:

— Пошли вам, Боже, та Пречиста Мати, усього доброго, як ви отакі добрі до нас!

— Та годі вже тобі дякувати, та поклони бити. Іди мерщій від нас! — каже їй становий.

— Надокучила? Вибачте дурній бабі, що забарила вас, наш начальнику і пораднику!... Піду. Зараз піду... Дайте тілько фляшечки приховаю, щоб не розгубити була по темноті. — І, се кажучи, баба Горпиниха почала при нас розстьобувати ся, та, висмикнувши пазуху з сорочки, почала закручувати у неї оті фляшечки.

— Та геть собі, бісова бабо! ти ще отут при нас і роздягагати ся почнеш — скрикнув на неї пан становий.

— Не знала ся, паноченьку, нїколи з ними, не при хатї їх згадуючи! — затанцювала баба, застьобуючись і підтюпцем вибігла з кабінету.

— Се ще гірше від отого вашого... пречепи!... Таку тілько пусти, то не знатимеш як і здихатись від неї, — замовив до нас становий. — Не даром її і стражник не пускав... Се видно та баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав, як писав колись Олекса Стороженко... От хто писав, так писав!... Не теперішнїх писак! — похвалив ся він, якось лукаво дивлячись на Пищимуху.

— А ви і Стороженка читали? — спитав ся його той.

— О-го! У мене цїла книжка його писань є, — почав був становий, та затнув ся, бо тут саме баба Горпиниха знову до нас вернула ся.

— Вибачте, добродію, що перебиваю вас... Накажіть кому небудь провести мене від отого сибірника... чи то пак, — при сьому слові баба Горпиниха сплюнула і докінчила, — страждальника... Бо він за мене знову вчепить ся, як учепив ся було тоді, як сюди йшла!

Пан становий спершу аж зубами заскреготав, а потім усміхнув ся, рукою махнув і наказав жандареви провести бабу аж за ворота.

— Спасибі вам! Спасибі. Пошли вам, Боже, всього, чого тілько жадаєте, — і грошей з кухву, і почоту з оберемок, і на шию медалю з хрестом! А тому сибірному, — оттаку болячку на саму пику! — показуючи кулака, заторохтїла баба Горпиниха, виходячи з хати.

— От загаяла бісова баба! — мовив становий... — А ще кажуть, що в станового не має дїла? З однією отакою бабою скілько мороки набрали ся?... Ну й служба? І-і-і й служба катор-

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жна!... Одні вибори чого стояли?... Слава Богови, що вони так скінчили ся... А як би лїві вскочили? сказав він і очи зажмурив.

— Може і справдї бабине жаданнє збудеть ся... мегдаля з хрестом заблещить на шиї? — обізвав ся до його Пищимуха, моргнувши до мене оком.

— Ой, не лукавничайте!... Хіба ви думаєте, що я не бачу, як ви моргаєте? — повернув ся до його пан становий.

— Я? — злякано спитав ся Пищимуха... То в мене звичка така, — поправив ся він далї, — і усом моргаю, і бровами поводю...

— Ка-ажіть!... А я добре знаю, що сьогоднїшнї вибори вам у печїнках сидять, — усміхнувшись, каже становий.

— Аж нїчогісїнько, — одмовив Пищимуха, похнюпившись. — І чого б їм у ті печінки лїзти?

— А от, бачите, і полїзли, — граючи очима, мовив становий. — Та буде базїкати. Ну ще знову за дїло, — додав він і, перегорнувши чимало листочків, почав знову мій список читати.

Довго він вичитував та перечитував; то перегортав де-кілька листочків не перечитавши, то знову вертав ся назад і читав часом уже і читане. Ми з Пищимухою мовчки сидїли, переглядаючись коли-не-коли один з другим. Жандари стояли, як верстви, коло дверей и сонними очима дивились на нас... Тихо, сумно, сонно... Хіба жандар, цокнувши острогами, порушить оту сонну тишу, або замутить ті лопотання перегортуваних листочків.

Пищимуха уже де-кілька разів позїхнув на всю хату.

— Спати хочеть ся? — питав його становий.

— Та вже котить на сон. Мабуть пізня доба? — спитав ся Пищимуха.

І я, і становий разом полїзли до своїх дзиґарів.

— Ого-о! Он скілько часу згаяли, уже до півночі добіраєть ся, — мовив, одкидаючись на спинку стула становий і, подумавши, додав: знаєте що? Тут мабуть скільки не читай осей список, то все одно... Не буду я його тепереньки дочитувати, а візьму з собою до дому, та дома дочитаю. Ви згодні на се? — повернув ся він до мене.

— Ваша воля — ваша й сила! — одказав покірно я.

— Та воля то моя... А я вас питаю: чи згодні?

Як що не довго будете держати у себе, — то згідний — одказав я.

— Держатему скілько буде треба, — не ласково мовив становий. — Не можу ж я зразу всю осю книжку перечитати. У мене не одно ваше дїло, а може — десятеро, та ще й важнїйших нїж ваше!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дивлю ся — Пищимуха на мене і усом моргає і очима доводе, — згожуй ся, мов!

— Згоден, — відказав я.

— Ну, добре. Ми так і зробимо, — каже становий: список з собою візьмемо, а шахву з книжками обведемо верьовочкою, та й запечатаємо.

— А як менї якої книжки буде треба? — угинаючись, замовив я.

— Та ви ж їх усї перечитали, і так добре памятаєте. На вїщо вони вам здали ся? — спитав становий.

— Инодї справитись треба, — кажу я.

— Пусте! — рішучо одказав становий. — З справкою і пождати можна. Се дїло не казенне, що його у строк зроби, а по змозї, та охотї... Підожде! — рішив за мене становий і, вставши з стула, почав потягати ся, та розправляти спину.

— А тепер треба ще ваші папери у столї переглянути. Одсувайте шухлядки! додав менї.

Я одімкнув одну, висунув.

— Тут, — довожу йому, — росхожі гроші.

— Не треба! — мовив становий. — Не гроші лїчити ми до вас прийшли.

— Звісно, — одказую. — Я покажу вам усе, щоб ви побачили, що у мене не має нїчого такого, з чим треба крити ся.

— Се добре, що у вас нїчого такого не має. І я правду кажучи, певний у тому. А треба дивити ся, бо начальство приказало.

— Твори волю пославшаго мя! увернув Пищимуха.

Становий не звернув на те нїякої уваги. Він повернув ся до мене.

— Ну, другу одмикайте!

Одімкнув я і другу. Висунув. Там лежали важні папери, а зверху велика книжка в палїтурках.

— А се що за книжка? — витягуючи її, спитав ся становий.

— Се — що-денник, — одказав я. Тут і прибутки усякі записані, і счот росходу ведеть ся... Инодї думка яка набіжить, — і її писнеш, щоб не забути, — довожу йому.

— Се цїкава книжка. Ми її візьмемо... Треба довідатись, які то набігають думки у вільного чоловіка, що йому нема обовязкової роботи, — мовив становий. — У мене теж отих думок находить сила... найпаче тодї, як ідеш... Оже нїколи їх списувати.

— Та й безпешнїйше! — увернув Пищимуха.

— І то правда! — згодив ся Становий. — А то що за бамаги під книжкою? — запитав мене.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— То, — кажу йому, — моє писанне, що до ґазет колись засилалось.

— Печатались? — спитав становий.

— Були такі що й печатались; а другі — з редакцій повертано, бо не підхожі здали ся.

Становий, не витягуючи паперів з шухлядки, узяв їх за один край і, піднявши в гору, почав по листочку на низ у шухлядку спускати.

— І се цікаво б прочитати та... буде й того, що взято! Засувайте і сю: рішив він.

Висунув я третю.

— А се, — довожу, — документи усякі: то про службу, то на землю.

— Засувайте! — не дивлячись, одказав становий. — І більше в столї не має нїчого?

— Більше, — кажу йому, — нема нїчого.

— То подивим ся ще по других хатах. Треба, знаєте щоб усе було переглянуто... для порядку! — додав він.

Пішли ми по другух хатах. Розглядали шахву з усяким збіжжем, шарудили й по за шахвою, обдивляли ся усї куточки. Завернули у кухню, під подом печі переглянули дрова і в піч заглянули на велике диво Парасцї; навіть прикомірок біля кухнї обдивились... Нїде нїчого не знайшли такого, щоб звернуло на себе увагу пана станового.

— Здаєть ся чисто усе обдивились? — спитав він, поглядаючи на жандарів. Хіба ще в сараї та конюшнї? — додав і, трохи подумавши та махнувши рукою, вимовив: та не варт холодитись! Хай уже сей гріх на моїй душі буде... Певне в сараї та конюшнї нїчого не має, опріч скоту, та хазяйського запасу?

— Не повинно б бути, — одказав я. — Про те, як я не знаю, чого ви шукаєте, то певне і не можу сказати, чи є те, чого вам треба.

— Чого нам треба? — перепитав становий і, почухавши зігнутою серединою свого пальця носа, додав: мало чого є на світї капосного? Оте капосне і шукаємо. Та у вас, певне, нїчого капосного не має?

— Здаєть ся не має, — одказав я.

— Та годї! — рішучо мовив становий. — Будемо протокола писати.

Вернули ся ми знову до кабінету, де становий написав протокола, в якому зазначив, що „по самому тщательному обыску ни-

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чего подозрительнаго найдено не было“ а в кінці додав: „списокъ книжекъ, опечатанныхъ въ шкафѣ должностною печатью и книжка подъ названіемъ дневникъ, впредь до полнаго ознакомленія съ этими бумагами присоединены къ протоколу“.

— Що, се вас задовольняє? — попитав він мене.

— Зовсім, — покірно одказав я йому.

— Ну, то будемо підписувати.

Він підписав перший, потім дав менї, як винуватому, підписати, а далї посунув Пищимуха.

— Отут, — показуючи пальцем на місце, нижче мого підпису, — пишіть так: понятий... своє званіе... имя... як по батькови величають, а на кінці хвамілію.

— Доводилось уже в таких бувальцях бути! — одказав Пищимуха і, вимахуючи пером, швидко писав усе, що йому було паном становим наказано, а на прикінці закрутив такого штучного крюка, неначе павук сїтку сплів, та ще за для чогось по серед сїтки і точку чималу поставив.

— Та ви добренно пишете! — здивував ся становий.

— Навчив ся, писаруючи колись у волостї. — одказав Пищимуха. — А сей крюк, — бачите, — і саму хвамілію поясняє: осе, значить у павутину заплутала ся муха, та й пищить... От вам і Пищимуха!

Становий зареготав ся, сховав протокола з моїми книжками у якісь палїтурки, завязав усе те гарненько на вхрест міцною вирьовочкою і, попрощавшись з нами як слїд, незабаром поїхав зо всїєю своєю юрбою.

Як вернув ся я у хату, вирядивши не жданних гостей, то побачив, що Пищимуха, заклавши руки за спину, ходив по столовій з одного кутка у другий.

— От вам і поцїлунок! — не то з жартом, не то з докором стрів він мене. — Отакі завжди пана станового поцїлунки бувають. Добрі, нїчого сказать, поцїлунки! — додав усміхаючись.

— Чого ж ви регочете? — спитав я його.

— Приятель, значить... давнїй приятель, як ви його величаєте... От вам і приятель! От вам і поцїлунок! — насміхаєть ся Пищимуха. Від такого приятеля поли вріж, та тїкай, а ви з його приятельством носитесь, як циган з писаною торбою!

— Ох ви, — кажу йому, — ненавісник поліцейських! А треба ж і до їх бути правдивим. Хіба се вони по своїй волї роблять? Велено!... От і треба наказ сповняти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Велено?! — з призирством у голосї одказав Пищимуха. Хто йому велїв?... Медалї хочеть ся заслужити, або вищої посади... Знаємо ми отаких приятелїв. Вони вам за медалю рідного батька продадуть! — тикаючи пальцем, гука Пищимуха.

— Та годї вам, — кажу, — отак гукати, щоб хто не чув.

— Ага-а, злякали ся приятеля? — ущипнув він мене.

— Чого менї його лякати ся? — одказую йому. Не їла душа часнику, то не буде й воняти! У мене не має нїчого такого, за що мене можна б обвинуватити. А як... по правдї кажучи, я увесь час душею млїв за вас... за ваш позов... Що, — думаю, — як він його у вас витрусе.

— Чортового батька покуре! — одказав гордо Пищимуха. Він дума, що як він становий, то й хитрий; а я вам признаю ся, що бувший волосний писар — хитрійший від його! От що воно! Ви думаєте, що я свого позова не спровадив від себе?

— Як? коли? здивував ся я.

— Еге-е! А на віщо ж я на живіт скаржив ся? Ви думаєте справдї у мене живіт болїв? То я тілько так удавав... таке вигадав, щоб знайти притичину вискочити з хати, та переховати... Я знаю, що як би мій позов добув ся до рук станового, то він би запровадив мене туди, де козам роги правлять!.. Не дурнїйший же я, справдї, від його! — вихваляв ся Пищимуха.

— Де ж ви, — питаю його, — заховали?

— Про те я знаю... А що?

— Та треба ж його дочитати... Цїкаво дуже! — кажу йому. — Знаєте що? Повечеряємо, та як що ви спати не хочете, то ми й дочитаємо. Добре?

— Згода — одказує Пищимуха. Піду ж його одшукувати.

— Ідїть, — кажу, а я тут вечерею роспоряжу ся.

Пищумуха вийшов, а я кликнув Параску, щоб готувала вечерю. За Параскою увийшов і Омелько і, граючи очима, почав казати менї:

— Який я радий, що вас, пане, дома зоставили. А то бісів стражник плеще та й плеще одно: тепер, — каже, — твойому панови рехт! Осе потрусимо, та й його, візьмемо з собою. Я таки і не вірив стражникови, так і другі, що з ним приїхали, кажуть: звісно, нас не брали б такого багато, як би не треба було оберігати рештанта в дорозї. Ну, мене, значить, і взяв сумнїв. Раз — вас жалко, а вдруге — і своїх зароблених грошей шкода. — Хіба б же я сикав ся за ними до вас у такий час, як би стражни-

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ка не натуркав, що вас заарештують? Ніколи в світі!.. А він — брехав, сучий син, бодай на його собаки з усього світа брехали.

— А ти, дурню, й повірив? — перебила його Параска. — Казала ж тобі: не вір і не йди... А таки поліз, Хома не вірний! До печеного, та ще огню підкладаєш!!?

— Простіть, пане! — почав перепрохувати Омелько — Бог його знає, як отаке плещуть, то як його і вцитити? Будь ласка, пробачте!.. Я такий радий, такий радий, що вас зоставили з нами... Хай ті гроші і пропадають, аби ви були дома!

— Спасибі тобі, Омельку,—почав я його дякувати, та ще мав був казати, що він таки досадив менї своїм недовірєм, коли се — трохи не трожогом вскочив у хату Пищимуха, — засмучений, та збаламучений.

— Не має там, — розводачи руками, злякано вимовля менї.

— Де ж ви заховали? — питаю його.

— Та встромив у стріху в повітці, — одказав він. А тепер обшарив усю стріху, — не має!

— Чого ви у стрісї шукали? — спитав його Омелько. —Може книжечки якої?

— А що? боязко попитав ся Пищимуха.

— Стражник витяг якусь книжечку з стріхи! — випалив Омелько. — Отой, каже, гость, чогось за повітку ходив. Треба, каже, піти довідатись, чи не переховував чого?

— Ну? — ледви вимовив Пищимуха, вирячивши очи.

— Як звернув ся стрижник, — повідав далї Омелько, — то й каже: думав, — каже, бонба або рушниця, а воно — книжечка якась. Треба, — каже, — подивитись, що воно таке. Ну, ото ми і увійшли до кухнї. Почав він при світлї розглядати, та читати. Читає, так не втне. Писано, — каже, — як і слїд, а виходять — якісь теревенї по мужичому.

— Та й де він дїв ту книжечку? попитав ся уже я.

— Де ж він дїв? Давайме, — каже, — порвемо на цигарки!

— Щож, і порвали? — злякано скикнув Пищимуха.

— До канцург рознесли! — покійно одказав Омелько. Тому — листочок — два дав, другому — ткнув... Спасибі, — і менї якусь там частину перекинув. Ось трохи залишились.

І се кажучи, Омелько витяг з кишенї де-кілька листочків.

Пищимуха не взяв їх, а вихопив з Омелькових рук, та мерщій — до світла. Глянув і я. То справдї було де — кілька листочків Пищимухного позову... Проняв мене нестямний жаль!

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Чи ти, — кажу Омелкови, — знаєш, що се таке? Хто се писав?

— А по чім же я знаю? — одказує Омелько.

— Се і кажу йому, вказуючи на Пищимуху, — он хто писав... Сам з своєї голови викладав... Може не одну нічку не спав, та пригадував, як би краще написати... А ви йолопи, що осе наробили? — докірливо вичитую Омелькови.

— Вас би отак пошматувати, як ви своїм вчинком моє серце пошматували! — скрикнув трохи не з плачем Пищимуха.

Олелько здвинув плечима і промовив:

— Як би ж ми знали, що воно таке дороге, то може і не рвали на цигарки. А то сам стражник каже: я думав, — каже, — що в стрісї переховуєть ся бонба, або рушниця, а воно — дурниця!.. Так і сказав. А стражник же не простий чоловік, — всяку всячину знає! — додав нам Омелько.

Пищимуха, наче в його зуби заболїли, ухопив ся за голову руками; а ми з Параскою жалїсливо глянули на його, та й похнюпили ся. Один тілько Омелько, дивуючись, поводив плечима та розводив руками.

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Проф. Мих. Грушевському.

В країні мертвій і безплодній,
В країні зради і пітьми,
Забутий Богом і людьми
Сумує жертвеник народній.
Травою слід заріс до нього,
Вогонь віки вже не горить
І ладан вгору не курить
І перед ним нема нікого.
Деж ви в сей час страшний вмірання,
Чому молитись не йдете,
І жертв богам не кладете
І не шепочете благання...
Чи в вас в пітьмі посліпли очи
І ви не бачите мети,
Чи сил немає в вас іти,
Чи жити з вас ніхто не хоче?!
Вам чути хід кінця страшного?
Ось він іде, біжить, біжить...—
Погляньте: жертвеник дріжить, —
Впаде... впаде!! Скоріш до нього!

НА ЧУЖИНІ.

(Пісня).

Ой чого ти, тополенько,
Не цвітеш?
Чом пожовклу головоньку
Хилиш - гнеш?!
Чом з вітрами - парубками
Не шумиш,
А змучена, засмучена,
Мов з нелюбом заручена
Все мовчиш...
Тільки часом до хмароньки
Скажеш ти:
„Ой, хмаронько, ой, чаронько
Не лети!
Зірви з мене се листячко,
Се листячко - намистечко
Без краси...
У рідную родиноньку,
На милую Вкраїноньку
Віднеси.

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ол. ЛОТОЦЬКИЙ.

Безвістний поет-демократ *).

Habent sua fata libelli, — особливо в українській літературі. В протязї останніх 100 літ твори сеї літератури появляли ся в друку якось випадково, здебільшого через случайні причини і не в свій час, а то й зовсїм не бачили світа божого. „Енеїда“ Котляревського видрукована Парпурою без відомости і згоди автора; перше виданнє „Кобзаря“ Шевченкового теж появило ся завдяки настирливости Мартоса; де-які твори Шевченка перележували в урядових архивах аж до сього часу — більш 60 літ. А як з сього боку вплинув на українську літературу приснопамятний закон 1876 р. — нїчого про те й казати: кращі твори найбільше популярних письменників бачили світ звичайно тодї вже, коли вони мали інтерес антикварний.

То й не диво, що мало не сто літ оставали ся в безвісти і дуже інтересні — формою і змістом — українські поезії, які належать до часу цїлком безплідного в нашій літературі — між „Енеїдою“ Котляревського та виданнєм харківського „Украинскаго Вѣстника“. Се — поезії земляка і сучасника Котляревського, студента петербурської духовної академії — Костянтина Пузини. Рукописи його переховували ся у рїжних духовних особ Бесарабії і врешті попали до рук відомого історика Бесарабії, архієпископа псковського Арсенія, який і передав менї ласкаво ті рукописи для оголошення. Вважаю за свій обовязок висловити тим більшу подяку власникови рукописів, що твори Костянтина Пузини, на мій погляд, вносять дуже інтересну і важну сторінку в перші часи нашої нової літератури.

Костянтин Пузина, як сказано в службовім його формулярі **), був „націи малороссійской“, народив ся в Полтавщинї р. 1790, вчив ся в полтавській (власне — в переяславській) духовній семинарії, де дістав освіту і батько нової української літератури Котляревський. Напевно можна сказати, що під час шкільної науки Пузини держали ся в семинарії національні українські традиції, що коли не натхнули у свій час Котляревському ще в школї ідею „Енеїди“, то в усякім разї після підтримували ся тут популярністю та авторитетом вихованця полтавської

*) Стаття ся — витяг з ширшої росправи, призначеної для спеціяльного видання.

**) Біографію Пузини подав д. Л. М. в „Кіевской Старинѣ“ (1904, XII) з приводу видрукованого там його листования.

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

семинарії — знаменитого автора „Енеїди“. І от, коли молодого Пузину, як найбільше серед своїх товаришів здатного до науки, послано 1809 р. в Петербург, де він вступив на першій курс саме тоді відкритої духовної академії, то національні симпатії відірваного від рідного краю юнака ще більше тут зростають. Його тягне до письменства, і з безпосереднього національного чуття він викладає і молоді свої думи і мрії, і веселі вигадки своєї жвавої, жартовливої вдачі — рідним словом. За час перебування свого в академії Пузина написав кілька віршів українською мовою: „Отъ малоросса къ малороссу“, „Вірша“, „Ода въ день ангела Т. Ф. Никольскаго 1811 г.“, „Поздравленіе съ старшинствомъ Г. А. Левицкому 6 сент. 1812 г.“, „Въ день ангела В. В. Сердобинскаго“, „Акростихъ Я. Г. Бѣлявскому“, „Малороссійская ода на смерть свѣтлѣйшаго кн. Кутузова-Смоленскаго“; єсть ще два росийських вірша — „Неизвѣстной дѣвицѣ, написавшей оду „Богъ“ та „Рифмо-творцу Плещинскому“. Всї сї вірші не багато мають літературного значіння, — тут автор просто йде слїдом за тим звичаєм, що панував серед вихованців духовної школи — обставляти усї приятельські відносини віршами, переважно жартовливого змісту. Зате безперечне значінне має вірш, названний „Ода малороссійскій крестьянинъ“. „Ода“ ся така характерна, що дозволю собі навести з неї тут важнїйші уступи, змінивши тільки авторський правопис на сучасний:

Що за ярміс такий! Я далебі не знаю
І глузду в голові собі не приберу,
Що нас всї нехтують і за посміттє мають,
Як ті дїди хлопячую ігру.
Що тільки ферт який надїне жупанок,
То вже й не руш його, бо він якийсь панок:
Чабаночку скидай, як де його зобачиш,
Скажи: „магайбі“ і до пояса вклонись,
І перед ним наш брат, як гадина, зогнись,
А тільки зачепи — то і тропи не вхватиш.
Покійник батько наш, закручуя чуприну,
Бувало, неборак, частенько каже нам,
Що нас Біг породив так, як одну дитину,
І ласку дав одну усїм своїм дїтям.
Шануя пана так, як мужика,
Хоч бачить, що в цього семряга й не така,
Не дивиться, що той шестірнею ганяє,
Що їсть, як той кабан, лежавши у сажу,
А цей мне капицю або плете гужі —
І на ріжнастенських перістих поганяє.
За що ж це, хлопцї, так, що брат глузує з брата,
Що той, хто дужчий з нас, у пику бє цього;
Що той, у кого не мальованная хата,
Не має талану, і лають всї його;

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Що мне, небіжчик він, хліб із остяками яшний,
Із здором — коли є — їсть борщ позавчорашній;
Що пан і по виску заїде крестьянина,
Як коней він його не вміє наганять,
Або як нехотя полає паненят, —
І певне — відусіль лиха йому година?
Хіба ж ми нелюди, хіба які звіряки,
Хіба і Бога ми не маєм в животі;
Хіба вже ми не варт хортової собаки,
Що нам приходить ся крутіше ще, ніж тій;
Що у панів постіль повнісінька собак
Поганих миршавих; а наш брат — неборак
У панських стій дверей, зігнувшись, цілі сутки,
Мни хліб цвілий, коли в кешеню з дому взив,
Нема — мовчи, щоб ще й синички не піймав,
Як я і сам ловив... і мабуть се не шутки.
. . . . . .
А нам, як бачить ся, сим чванить ся не гарно,
Що ми багаті і що нас пан упородив;
Бо прийдеть ся пора, що все се піде марно,
Хоть би по пояс хто у золоті ходив.
Що ми бельгочемо так всквапно по пранцузьки,
Що по московському ми цвенькаєм — по руськи,
Нїчого й те не варт, що нам шапки скидають,
Що лагоміни ми усякії їмо
І так, як маківка червона, цвітемо, —
У пеклї і в раї того не розбирають...
. . . . . .
Колись нам піп казав, що світ цей є та хата,
Де люд комедії усякії пуска:
Де грає куций пан і панї волохата,
Куди пускають грать купця і мужика,
Та халепа за те, що дивлять ся слїпцї
На пю комедію, та ще якісь льстецї,
Которі, панську тут парсону хто іграє, —
Тих хвалять, гірш ніж ми пускають хоть вони.
Та бач — не маєм ми таких свит, як пани, —
За те й на глузи нас усякий піднїмає.
Розсказує було, нехай царствує, батько,
Що в хату ту забрів, забув — який, батрак,
Де пан тодї ірав маленьке поросятко,
Кувікав, як воно, та трохи щось не так.
Розсердившись, що всї із покуття кричать:
„Прехороше“ — сказав: „я краще вмію грать“.
Йому сказали: „грай“. Тут він пішов додому,
Під полу порося взяв і принїс сюди;
Здавив його — воно пищить: „Куди, куди!“
А люде всї кричать: „Не любо се нїкому,
„Погано, мужичок! Куди тобі пістрить ся!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Негідно, заховайсь, а то дамо в висок".
Всї на його плюють, всяк із його глумить ся.
А він під полу лап, і як народ умовк,
Піднявши порося, сказав на сором всїм:
„Чи луччий ваш пискун над поросям моїм?
„Як кращий, то це тим, що ваше поросятко
„Родилось, мабуть, від чухонської свинї
„І спало, не як це, в мальованім хлївї".
Чи правду то казав менї покійний батько?
Живімо ж лучче так, як браття, між собою,
Бо граєм в хатї ми комедію одній,
Сьогоднї паном ти, а завтра і слугою
Ще може будеш, і сїряк нацупиш мій;
Сьогоднї в пояс всяк перед тобою гнеть ся,
А завтра твій лакей тобі ж насміеть ся.
Так лучче що іграть, аби іграть як треба,
Щоб нї від кого нам полаяним не буть
І ласкаве словце від всякого почуть,
А нам за цее Біг пошле талан із неба.

Ода-сатира Пузини звертає на себе увагу не стільки з боку літературного, скільки з погляду тих провідних ідей, якими вона перейнята. Се власне не твір художественної літератури, а скорійше віршований соціольоґічний трактат про відносини між панами і мужиками. Заслуговує уваги сама вже думка присвятити селянинови-кріпакови „оду" в той час, коли він міг заслужити, що найбільше, на комедію або легеньку сатиру з висміюваннем „подлого", спеціяльно пейзанського побуту та простацької мови. Навіть пародія Котляревського стояла на такім хистким ґрунтї, що далеко не всї її як слїд розуміли і навіть безперечна більшість розуміла „Енеїду", як пародію на українського мужика. Навіть „Пан та собака" Гулака-Артемовського — лиш алеґорія кріпацтва, що могла по части мирити з собою читача-пана через артистичність свого замислу. Зовсїм не те Пузинина Ода-сатира. Думки чистого і високого демократизму висловлено в нїй дуже ясно і виразно. По тій експресії виразів, якими автор малює тяжке становище кріпака і збиткуваннє над ним панства, Пузина далеко переважає попередника свого, Котляревського, і — дозволю собі сю ересь сказати — не має рівного собі серед українських письменників до самих часів Шевченка. Для ідейної характеристики тої ґрупи письменних Українців, що важала себе близькою до народа і заходила ся писати мовою його, — „Ода" Пузини стає фактом дуже цїнним.

„Ода малороссійскій крестьянин" — се фокус, що в нїм для того часу найяскравійше виявили ся демократичні ідеї, якими взагалї перенята українська література. „Ода" Пузини не була друкована, і се цїлком позбавляє її того практичного значіння і впливу, що вона могла-б

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мати для дальшого розвитку провідних ідей української літератури. Але як факт, що свідчить про певний ідейний настрій тогочасних національно-свідомих українців, у яких „понуждалися къ перу руки“, — „Ода“ не втрачає свого значіння від того, що не побачила ширшого світа. Вона нам ясно свідчить, що під тим неродючим ґрунтом, на якім стояло тоді громадянське і культурне житє, били живі ключі соціяльної громадської думки, далеко жвавійші, ніж се можна було гадати, дивлячись на зверхні результати тої підземної, внутрішньої роботи. Ті живі думки громадські про народ та про його занедбані права прибірали національну форму, властиву самій скривженій народности, і ставали насіннєм широкої української національно-демократичної програми! Таким чином „Ода малороссійскій крестьянинъ“ освітлює і углубляє перед нами той ідейний матеріял, який можна черпати із такої небагатої тогочасної української письменности, і дає нам певнїйший ґрунт для того, щоб винайти дійсне джерело демократичних ідей у новій українскій літературі.

Демократична українська література в кінці XVIII і в початку XIX в. в. — се дуже оріґінальна і навіть загадкова поява на фоні тодішнього культурного життя Росії. Щоб зрозуміти її, треба оглянутись на ті історичні фактори, що під впливом їх склав ся тогочасний політично-соціяльний лад України і всієї росийської держави.

Громадське житє на Україні придбало в той час такі форми, що, здавало ся, не могло бути тут місця думкам про народолюбство та прихильність до української національности. Се стара історія про „чайку небогу, що вивела дїток при битій дорозї“. Вже через саме ґеоґрафічне становище України доля кидала її в обійми то одної, то другої держави, що найгірше мусїло відбити ся на верхах українського народу, зробивши їх занадто хисткими в своїх політично-національних прінціпах, готовими під таким чи иншим політичним тиском міняти свою шкуру без великого протесту. Терпимий режім литовського князївства ще не робив тут великої пертурбації. Але з того часу, як Україна сполучила ся з Польщею, починаєть ся денаціоналїзація верхів українського народу, так що українську націю врешті представляла сама темна маса селянська з так само темним духовенством і жменькою міщанства та дрібного панства, що побутом своїм стояло близше до народа.

Згодом, з часів козаччини випливають нові верхи — козацька старшина, яка скоро, почувши під ногами твердий ґрунт, що давало їй нове представительство, теж зрадила своїому народови і своїй національности. Новонарожденна українська аристократія продала народно-національні інтереси за карьєру та клясові шляхетські вигоди [1]). Найбільша серед

[1]) Малоросийський ґенерал-ґубернатор кн. Репнин сказав 1831 р. імпер. Миколї I-му: „малорусскіе крестьяне порабощены происками царедворцевъ и малороссійскихъ старшинъ, пожертвовавшихъ счастьемъ родины для своихъ выгодъ“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тих вигод — кріпацтво, що передало на повну волю одній меншій частині українського народу другу, більшу частину того ж народу — одного по крови, по вірі і навіть по недавнім умовам життя. Тепер між сими двома частинами народу виросла непроходима прірва. Інтереси „панів“ і „людей“ не тільки не мали нічого спільного між собою, а й стали просто ворожими одні одним. Класова ворожнеча — се найбільш могутній фактор відокремлення, і се добре розумів уряд, коли думав таким способом — як се висловила царица Катерина II — винищити серед верхів українського народа „умоначертаніе прежнихъ временъ“. Звідси само собою ясно, як повинні були ставити ся вищі українські кляси до ідей демократизму і національности. Для українського панства переняти ся демократичними ідеями — значило відректи ся себе, зрубати ту гиляку, на якій воно держало ся; вчепившись обома руками за нові реальні класові вигоди, українське панство, певна річ, не могло принести такої саможертви. Таким чином, вищий, впливовий, інтеліґентний — клас народа не тільки не могла бутипровідником народолюбних ідей, а навпаки — мусів винищувати в самім пні усякі ознаки демократизму.

Так само мав він ставити ся й до ідеї національности. Піднявшись на хвилях життя вгору, по-над сірою масою народа, нове шляхецтво найбільше дбало про те, щоб не впірнути знову на старе місце, і для того всякі заходи робило, аби як найдальше відійти від усього, що пахло „простим“ або „подлим“ народом. Стоячи ближче до культурного світа, українське панство пильно захожусть ся коло освіти; але тою освітою воно ще більше відмежовувалось від темної маси народа... Сама освіта придбала такий характер, що прірва між сими двома головними класами українського народу не заповнялась, а углубляла ся ще більше. Стара українська школа, що недавно ще була огнищем освіти для цілої держави, тепер вже викликає незадоволенне на самій Україні — своїм релігійним, старо-схоластичним напрямкомъ, мало придатним для нових життьових потреб. Виникають заходи зреформувати київську академію на університет з богословським факультетом та крім того засновати другий університет у Батурині. А тим часом, поки ті заходи не вдають ся, українська молода шляхта вчить ся по закордонних школах та університетах (особливо въ геттингенськім) або в великім числі їде вчити ся до Петербургу [1]). Наука ся, розуміть ся, не могла дати почуття національної самосвідомости, привернути українську молодь до свого народа. А тим часом взялось правительство й за школи на Україні, повертаючи їх в способи до „обрусенія“. Народная мова остала ся тільки в народній школі, яка ще не знала тоді урядового контролю і де вчили дячки-бака-

[1]) Проф. М. Грушевскій.—Очеркъ исторіи украинскаго народа.

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ляри. Ся народня мова була, як величав її митр. Гавриїл Кременецький, „простонародное старинное здѣшнее, съ польскимъ и славянскимъ смѣшанное нарѣчіе“, або, як казав після автор першої української граматики Павловський, „ни живое, ни мертвое“, „исчезающее нарѣчіе“. Таким чином, в вищі інтелєктуальні інтереси вводила чужа школа, і інтереси української національности, як такої, мали на тім тільки втрачати.

Врешті — перевага політична, нівеляційні заходи уряду разом з культурними факторами поволі зносили все, що національно відріжняло верхи української нації від решти „благороднаго россійскаго дворянства“. Історична традиція завмірає, навіть саме імя України зникає, остаєть ся замісць того вживана в московських державних актах назва „Малороссія“. Українська старовина політична — „малороссійскія права“ — забуваєть ся. „Малорусскіе люди,“ — каже д. Пипін, — шли в русскую службу, военную и гражданскую, поставляли іерарховъ, чиновниковъ, государственныхъ дѣльцовъ и даже фаворитовъ; старая войсковая и земельная аристократія стала русскимъ дворянствомъ, какъ народъ, наравнѣ съ русскимъ, дѣлался крѣпостнымъ“.

Але хоч як глибоко пустило обрусєніе свос корінне, десь на дні душі у „благороднаго малороссійскаго дворянина“ ховали ся натуральні симпатії до всього свого рідного — хоча б то були самі романтичні симпатії до колишньої славної минувшини — козацтва, гетьманщини і т. ин. В глибшім значінні се вже була свідомість своєї окремішности та національна самоповага. Румянцов з обуреннєм, вже навіть у другій половині XVIII в., констатував, що есть люде, які „при всѣхъ наукахъ и въ чужихъ краяхъ обращеніяхъ остались козаками“ і не кидали симпатій до „своей собственной націи„ і „сладкой отчизны“; „эта небольшая кучка людей, — писав він, — инако не обзывается, что они изъ всего свѣта отличные люди, и что нѣтъ ихъ сильнѣе, нѣтъ ихъ храбрѣе, нѣтъ ихъ умнѣе, и нигдѣ нѣтъ ничего хорошаго, ничего полезнаго, ничего прямо свободнаго, что бъ имъ годиться могло, и все, что у нихъ есть, то лучше всего“. Таке поважаннє свого національнаго достоїнства, що здавало ся урядовим обрусителям надмірним, бачимо навіть серед самої гущі тогочасньої бюрократії на Україні. В „Разговорѣ Великороссіи съ Малороссіей“, писанім чиновником військової канцелярії, Україна так каже Великороссії:

Не думай, чтобы ты сама была мой властитель,
Но государь твой и мой - общій повелитель.
А разность наша есть въ приложенныхъ именахъ:
Ты Великая, а я Малая — живемъ въ смежныхъ странахъ.

Поруч з таким розуміннєм рівних прав своєї національности жили в якійсь мірі серед вищої, інтеліґентної кляси України симпатії й до

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ріжних форм своєї національности: до українського побуту, мови, пісень і взагалї до народньої мови та словесности. Ся прихильність якоїсь частини української інтелїґенції до відмін своєї національности і була причиною того, що стара українська лїтературна традиція не переривала ся в протязї усього XVIII в. Але з погляду національно-ідейних інтересів української лїтератури се ледве чи було справжнїм придбанням для неї. В тих творах книжної лїтератури XVIII в., не кажучи тут про зміст їх, бачимо навіть що до самої мови не нормальний розвиток її народньої стихії, але вперту боротьбу мертвої макароничної традиції старої лїтератури з живою народньою мовою. Боротьба та мала свої певні основи в історії. Попереду, в XVI—XVII в.в., лїтература обмежувала ся власне самими религїйними інтересами і найбільше розвинула ся в формі ріжних религїйно-полемічних творів. Для полемічних потреб найбільше годили ся мови освіти в тодїшній Польщі — латинська та польська, далї — грецька, славянська і, вже як уступка для малоосвічених читачів, мішана макаронична мова. Коли час религїйної полємики пройшов, остала ся для українського лїтературного вжитку ся іменно гібридна, макаронична мова, як все ж найближча з усїх перечисленних до живої народньої мови, що не могла здобути собі такої ж чести. Сю культурну спадщину Українцї занесли і в Московщину, де вона теж довго мала тверді права горожанства, аж поки її витисла жива течія великоруська. На Українї ж макаронична лїтературна мова, не оперта на живій народнїй стихії, держала ся значно довше — мало не до нового столїття. І треба дивувати ся, як уперто удержувала свої позиції ота каліка, аби тільки не заступила її жива, здорова, але „проста“ мова „подлого“ поспільства. Автори ріжних творів серйознаго, поважного змісту — драм, історичних хронїк, діаріушів — проти сили борять ся з народньою мовою, часто-густо підлягають її непереможній силї, а проте остають ся при тій думцї, що поважні речі треба писати поважною, книжною мовою. Їх працї, писані для вузького круга читачів, так і не бачать друкарського станка; багата історична письменність, — як лїтопись Самовидця, Величка, ріжні хроноґрафи, історичні компіляції і хроніки, цїла низка козацьких лїтописів (Грябянки, Лизогуба, Лукомського та инш.), діаріушів — остають ся в рукописах; драми навіть такого популярного автора, як Георгій Кониський, стають таким рукописним рарітером, що коли причастний до росийської й української лїтератури Лобисевич хотїв їх здобути, то мусїв звертати ся за тим з Петербурга до автора, прохаючи списати для його ті драми; але се не зражало звиклих до книжної мови авторів і вони не припускали й думки, що такі поважні речі можна висловляти простонародною мовою. Правда, той самий Лобисевич, дуже освічена людина, допускав можливість того, що в формі інтермедій, пи-

Generated on 2015-07-05 18:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

саних „во вкусѣ площадномъ, во вкусѣ Плавтовомъ“, „дастъ величіе отечеству своему нашъ Плавтъ, нашъ Мольеръ, ежели что не болѣ“; та голос його в такім напрямі ледве чи не був одиноким, та мабуть ще впливало тут особисте почутє одірваного від України петербуржця: „когда и дымъ отечества сладок — писав він в тім самім листі, — то сія вонь благоуханія мыслей отечественныхъ есть наисладчайшая“. Взагалі ж тодішні законодавці літературної моди признавали права народньої української мови тільки на той случай, щоб описати яку карикатурну, вульгарну сцену або для віршів жартовливого „домашняго обихода“, і подали навіть цілу науку про те, де і як уживати слог „мужицкій, деревенскій“. Піітика Митрофана Довгалевського (1736 р.) навчає, що в комедії повинно виводити особ низьких, себто: госпóдаря (paterfamilias), Литвина, Цигана, козака, Єврея, Поляка, Скита, Турка, Грека, Італьянця, і що комедії сі повинно писати мовою простою, селянською, мужицькою. Так воно на ділі й було, і приписи піітик додержували ся дуже пильно. В одній великодній інтерлюдії того ж таки Довгалевського „віпздитъ мужикъ на торгъ изъ синомъ, и оставивши сина, пойдетъ торговати“; в сей час підходять до сина московські „яриги“ і вдають, наче хотять зняти з вола роги; син не дає й поки він справуєть ся коло волових рогів; тим часом „яриги“ крадуть з воза торбу з пирогами. Так само в інтерлюдії Георгія Кониського виведено наївного і темного мужика, який піймав у житі бабу і бє її за те, що вона наче б то робила йому в житі „завертки“. Вживала ся ще українська народня мова в віршах побутового вжитку — в усяких сатирах, віршованих листах, поздоровленнях і т. п. Прикладом такої літератури можуть бути вірші священика Івана Некрашевича (з Київщини) — теж самого жартовливого змісту.

Взагалі сю марку сміхливости і простонароднього вульгарізма так міцно прилїплено до української мови і навіть взагалі до українського побуту, що після не відлїпили її ні Котляревський, узявши основний комічний тон у своїй „Енеїді“, ні навіть більшість перших наслїдувачів його, що не завжди розрізняли справжній комизм і юмор від грубого вульгаризма. Як міцно засїла ся традиція в трактованні українського народнього побуту, видно з того, що й далеко пізнїйше Гоголь теж дебютував народно-комічними оповіданнями з побуту українських селян. Сю традицію виводять звичайно від Котляревського, але вона значно давнїйша. І треба особливо завважити, що українська мова була в очах освічених та напів-освічених Українців XVIII в. не тільки мовою простолюдною, а іменно мовою комічних, карикатурних сюжетів, бо коли доводилось українським письменним людям звертати ся хоча б і до простолюдного побуту, але в якій поважній справі, то вони вже уникали української мови.

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тим більшої уваги заслуговує Філадельф Пузина, що почав описувати простолюдною українською мовою українського селянина-кріпака в найсерьознійшім горожанськім тонї, навіть назвавши свій твір, тому присвячений, торжественним іменем „Оди“. А треба сказати, що попередня традиція що-до вживання української народньої мови була добре відома Пузинї, бо сам він, ішовши слїдом за тою традицією, написав досить віршів „на ймення“ та инші такі побутові случаї. Один з невідомих попередників Пузини, що відважив ся написати (між 1761—1763 рр.) сатиру про надужиття панів над селянами, не мав усе ж сміливости виявити думки свої мовою тих селян, що в оборону їх він виступив. Коли б Пузина взагалї вважав на попередні з сього погляду традиції, то він мусїв би в усякім разї рахувати ся з такими популярними тодї авторитетами, як гіпотетичний, по тогочасних здогадах, автор „Истории Руссовъ“ або й філософ Сковорода, що проповідував досить революційні як на той час ідеї, але все ж, навіть у лїрічних кантах своїх, не кажучи вже про серьознійші речі, держав ся завжде славяно-росийсько-української макароничної мови.

Таким чином, стара книжна лїтература українська, що свідомо нехтувала народню стихію мови, не могла дати Пузинї навіть самого орґана лїтературної творчости — живої лїтературної мови. Перед ним, як і перед иншими письменниками з Українців, невідступно стояла така альтернатива: або вдати ся до макароничної мови української книжної лїтератури, або писати мовою великоруською, як се з успіхом робили земляки його — Рубан, Максимович-Амбодик, Козицький, Бантиш-Каменський, Хмельницький, Сохацький, Богданович, Капнист та инші. Пузина по части йдучи за Котляревським, а більш того, що самостійно, вибрав третій шлях — української народньої мови, уживаючи її для вислову думок найбільш серьозних. Чи свідомо се чинив він? З більшою певністю можна думати, що так. Дуже характерна з сього погляду приписка Пузини до одного з найбільш „возвышенныхъ“ віршів його — „Малороссійская ода на смерть свѣтлѣйшаго князя Кутузова-Смоленскаго“. До сеї найторжественнїйшої оди автор додає в кінцї таку увагу: „почтенные земляки извинять за то, что одна сія написана не чисто малороссійскимъ слогомъ. Сочинитель оной хотѣлъ только показать, что истинные малороссы и въ Петербургѣ не только чувствуютъ, но и пишуть по малороссійски. О любезная Малороссія! Кто тебя забудетъ?“ Виявляючи гарячу любов до „любезной Малороссіи“, важаючи себе за „истиннаго“ Малоросса“, Пузина пише оду, щоб довести, що українська мова здатна для вислову найповажнїйших думок. Се найкраще свідчить, який серьозний був у Пузини погляд на українську народню мову, іменно як на орґан національної лїтератури.

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коли не могла книжна література дати навіть літературної відповідної форми, то тим менше могла вона дати Пузині чи кому иншому ідейного демократичного змісту. Ідейний багаж тої літератури був дуже невисокий. Перш за все завважити треба, що з часів Петра I заведено на Україні суворий цензурний режім, який винищував усяку ідейну думку в тогочасних писаннях; урядові репресії вели до того, що більш живі теми або обходили ся, або обробляли ся так, щоб не доторкати ся живих сучасних болячок громадських. Та власне кажучи, у тогочасних, українських авторів мало було і власної охоти торкати ся тих тем і тим менше — обробляти їх в народолюбнім напрямі. То все були, як вже згадувало ся, українські інтеліґенти, що більш-меньш помазавшись миром цівілїзації, несли ся вгору і нехтували темний та „подлий“ народ. В кращім разї вони іґнорували народню масу; в історичних писаннях, що так багато їх тодї появляло ся, пани-письменники були цілком байдужі до народа, не добачали його участи в історичних подїях, як сього не добачав пізнїйше й росийський історик Карамзин; вони держали собі перед очима народ в абстрактнім розумінні, як націю, що все ж таки конкретувала ся перед ними у вищих своїх представниках. Взагалї ж, коли доводило ся брати теми, що дотикали ся народа і його життя, то в писаннях українських письменних людей того часу, що виходили з посеред козацької старшини, тхне прикрою кастовою нетерпимістю; звичайно бачимо тут глум над тими посполїтими, що хочуть досягти козацтва, або, йдучи слїдом за козаками, пнуть ся в дворяне; такі заходи висміювали ся не самі по собі, а з пріпціпа: quod licet Iovi, non licet bovi. Зберегла ся з того часу одна справдї горожанського змісту сатира, що накликає „казнь Божію на внутреннихъ враговъ отечества“, якими вважають ся ті представники тодїшньої місцевої адмінїстрації, що для їх

Убійство, нападеніе и всякое дѣло
Съ деньгами да съ патронами отправлять смѣло.

Але сатиру сю писав не чиновник, навіть не міщанин і тим більше не представник козацької старшини, а „поселянинъ трудился въ неважномъ семъ дѣлѣ“. А як до висловлених у тій сатирі думок ставили ся верхи тодїшнього українського громадянства, видко з приписки до неї, що зробив якийсь тогочасний письменний Українець, якого та сатира влучила, видимо, в саме боляче місце:

За сей пашколь, а не сатиру,
Наругательній всему миру, —

писав якийсь розгнївaний земляк, —

Іздателя висѣкти кнутомъ
Во справность прочимъ пінтóмъ,
Послѣ чрез ката предать огню:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Такой заплати достоинь мню [1]).

До народньої маси тодїшний письменний Українець кипів просто якоюсь лютою злістю. Ось як наприклад, писав божий чернець Климентій „о идучих на слободи людех“:

Ото ж мѣешь за свое теперъ дурний мужыче;
а бывшый на своего пана бунтовныче.
Не хотѣлесь панови послушенство оддавать
и в цѣлости зъ всѣмъ своимъ въ єдномъ мѣсцу пробувать.
Гинь же теперъ за свое злое непокорство:
и за упрямую твою гордость и упорство.
І добре тые чинять, що прочанъ обдирáють:
Богъ ихъ проститъ, за тое згола грѣхá не маютъ.
І не тылко потреба бъ такихъ обдырати:
але и з самими душами разлучáти.
Поневажъ не хотѣвъ пудъ кимъ бувъ чинить повинность,
обдери и хочъ забий за тую учинность.
Богъ за бунтовникá як мовятъ не повѣситъ:
але и нагородою еще потѣшить.
Кгдыжъ учинивъ своéму пáну пáкость мнòгу:
нетылко пану и самому Богу.
Як ся мѣвъ то мѣвъ, треба было бъ претерпѣти:
а за терпеніе спасеніе моглъ би мѣти.
Зачимъ вы, панóве такихъ не вáжтесь щадѣти:
втѣкаючихъ прочъ самыхъ дерѣть, бѣть и берѣть дѣти.
І отнюдь милости такимъ не покупайте:
але совершенно такъ таковымъ справуйте [2]).

Для загальної характеристики світогляду того ж автора та й взагалї тодїшнихъ людей його интелєкції, подаємо такий уступ його „о катах“:

А й кат — потреба всюди свого часу.
Злодії — вори
Забійцї — убійцї
Чвертуйте и палїть и бийте и стинайте,
А если коли кого вішати буде,
То примучить най добре — нехай не забуде.
Богъ васъ латво за то всїхъ може простити,
Если зхочете котрий той урядъ зложити.
А тепер, як належить, ремеслом тим керуйте:
І един з єдним в ласцї живіте і здравствуйте [3]).

Сї та подібні їм антигромадські, а то й просто канібальські, думки не могли, розумієть ся, бути зерном для дальшої демократичної лїтератури. Основ її демократизму, очевидно, треба шукати не тут, не в штучних писаннях людей упривілейованої кляси, цїлком перейнятої своїми клясовими еґоїстичними інтересами.

---

[1]) П. Житецкий — „Энеида К—го и древнѣйшій списокъ ея“, ст. 86—7.
[2]) Основа 1861 р. кн. І. [3]) Записки Наук. тов. ім. Шевченка т. LXXXV с. 72—3.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вже з другої половини XVIII в., коли на Україні не стало ні своєї освіти, ні своєї літератури, Українці-інтеліґенти все більше жили інтересами російського культурного життя та вдавали ся до російської літератури — і не тільки як читачі, але й як письменники. На тім ґрунті переважно й виховувала ся інтеліґенція українська — так само, як і російська, виробляли ся її громадянські та літературні погляди. Се й дало привід історикам української літератури пояснити факти української літератури впливом російської. Найбільше типичний представник такого погляду, доведеного до краю, — проф. Петров, але більш-менш такої думки держав ся й Пипін. Перший катеґорично висловлював, що новий український рух літературний „подготовленъ только воздѣйствіемъ на него идей, вкусовъ и пріемовъ сѣверно-русской литературы и потому, не смотря на мѣстный колоритъ, большею частью идетъ по слѣдамъ этой послѣдней литературы и съ ея словъ повторяетъ только зады. Въ этомъ отношеніи украинская литература нынѣшняго вѣка не есть какая либо самостоятельная отрасль общерусской литературы, и потому она должна быть разсматриваема не отдѣльно сама по себѣ, а въ тѣсной связи съ общерусскою“.

Які ж справді були в російській літературі та в ідейнім настрою російського громадянства елєменти, що слідом за ними могли-б іти в своїх літературних творах перші представники української демократичної літератури?

Коли звернути ся до тогочасної російської літератури, то справді знаходимо тут елєменти народности й демократичного напряму. Російські письменники поволї починають тратити смак до величних сюжетів та надзвичайних героїв і навіть так з сього погляду емансіпують ся, що доходять і до пародій на ті самі, колись такі недоторкані, сюжети. Поволї здобуває собі прав горожанства в літературі і звичайне буденне житє, так талановито описане в комедіях фон-Візіна. Разом з тим прокидаєть ся в російській літературі интерес до народа — ще з 70-х років XVIII в., коли Чулков видає збірник народних пісень (були там і українські); у 80-ім році виходять „Сказки“, у 82-му — „Словарь русскихъ суевѣрій“, появляють ся видання Прача, Кірші Данилова. Починаючи з 70-х р.р., появляють ся й перші народні опери — „Анюта“ Попова, „Перерожденіе“ та „Гостинный дворъ“ Матинського, „Мельникъ колдунъ, обманщикъ и сватъ“ Аблесимова; остання пєса мала справді літературу вартість і викликала пєси Княжніна („Сбитенщикъ“), Прокудіна-Горского та инших. Але все се були, власне кажучи, тільки літературні игрушки, літературно оповідані анекдоти, а не справжня, серьозна народня література. Все се ще не давало соціяльної думки про народ, про його визволеннє, про засвоєннє йому людського права. Українець Капнист,

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

автор відомої комедії-сатири „Ябеда“, ще 1783 р. написав „Оду на рабство“, де він благає царицю Катерину „сложить съ дорогой отчизны постыдное бремя веригъ“ и жде часу, коли буде знищено кріпацтво та „съ счастьемъ вольность процвѣтетъ“. Але найбільш сильну громадянську течію ввів у російську літературу Радищев, автор „Путешествія изъ Петербурга въ Москву“. Голос сього високоосвіченого гуманіста і глибокого демократа так занадто грубо вразив незвичні, делікатні вуха його аристократичних сучасників, що се коштувало авторови самого життя. „Звѣрскій обычай порабощать подобнаго себѣ человѣка, знаменующій окаменѣлое сердце и совершенное отсутствіе души, простерся по лицу земли быстротечно, широко и далеко; и мы, сыны славы, мы, именемъ и дѣлами православные, воспріяли сей обычай и, къ стыду нашему и къ стюду нашего времени, сохранили его нерушимо даже до сего дня... Отверзите темницу неволи и дайте подобнымъ вамъ вкусити сладости общежитія, къ нему же всещедрымъ уготованы, яко же и вы. Они благодѣтельными лучами солнца равно съ вами наслаждаются, одинаковые съ вами у нихъ члены и чувства и право въ употребленіи оныхъ должно быть одинаково“. Так ніхто не говорив у російській літературі ні досі, ні довго після. Се був справді виразний голос в оборону прав народньої маси, голос спражнього горожанина-демократа. І голос сей не міг не вразити всіх, до чийого вуха він доходив. Консервативнійші елементи верхів українського громадянства мусіли, певна річ, ставити ся до того демократичного поклику так, як один з них ранійше висловив ся про „пашколь“ невідомого автора горожанської сатири, рекомендувавши „пашколянта“ в три киї лупити. Але на прогресивнійших письменних Українцях „Путешествіе“ могло відбити ся інакше і навіть вплинути на їх писання.

Та в тім-то й головна річ, що трудно дослідити, в якій мірі тодішні Українці, що за перо брали ся, були знайомі з тогочасною російською літературою. З російськими народніми пєсами та поемами-пародіями Котляревський напевне був знайомий; в ріжних українських містах сі пєси грали ся (як се видно з рецензії на „Сбитенщика“ в харьковськім „Украинскомъ Вѣстникѣ“), а пародії Осипова Котляревський, як се вже вияснило ся, навіть де в чім наслідував. Але установити знайомість Котляревського, Пузини та инших з „Путешествіемъ“ Радищева — досить трудно, хоча-б уже через те, що воно було сконфісковане і заборонене — і значить не могло мати широкого впливу. Коли-б воно справді було для сучасників таким широким, невичерпаним джерелом демократизму, то найперше напила ся б з того джерела сама російська література, а се знов означило ся б тим, що появили ся б численні писання в відповіднім напрямі. Але на ділі того не бачимо, — „Путешествіе“ на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

довгий час остаєть ся в росийській літературі мало що не одиноким з сього погляду твором. Широкий-же напрям росийської літератури був тоді зовсім не демократичний і навіть просто — мало-прогресивний. Увінчаний коріфей тодішньої росийської літератури — Карамзин до смерти остав ся ворогом визволення кріпаків і тяжко обурював ся на „либералистовъ“ часу Александра I, що були захожували ся коло того визволення. Кріпацтво навіває йому патріярхальні, ідилічні картини, і ось як він малює житє і побут „поселян“-кріпаків, словами їх пісні:

Какъ не пѣть намъ? Мы счастливы.
Славимъ барина-отца.
Наши рѣчи не красивы,
Но чувствительны сердца!

Горожане насъ умнѣе,
Ихъ искусство—говорить.
Что ж умѣемъ мы? Сильнѣе
Благодѣтелей любить.

Росийська культура дуже дорого заплатила за кільки віків кріпацької неволі. Навіть прогресивні ідеї приймали ся тут не на ґрунті демократичнім і довго ще удержували характер якогось розумового аристократизму. Серед найінтеліґентнійших росийських кругів дуже довго держались гордуванне і навіть якесь призирство до всього простонародного. Найкращий приклад тому подав знаменитий критик В. Г. Белінський, як загальним відношенням своїм до народньої літератури, так особливо і найяскравіше — своїм відношенням до Шевченка.

То-ж трудно після всього сказати, що перші українські письменники черпали провідні думки свої з росийської літератури, — черпали більше, ніж сами Росияне. Правда, Пузина живе в Петербурзі — тодішнім осередку культурного життя, через свою літературну вдачу мабуть інтересуєть ся росийською літературою, і написати патріотичну оду на смерть Кутузова ледве чи не спокусила його „Ода, сочиненная на малороссійскомъ нарѣчіи по случаю временнаго ополченія“ штаб-лікарем Гр. Кошиць-Квітницьким і друкована у „Вѣстникѣ Европы“ р. 1807 (№ 9). Але ледве чи та знайомість була широкою. Житє Пузини проходило в інтернаті спеціяльної школи та ще й духовної, і трудно думати, щоб сей, такий ще молодий юнак (покинув Петербург, маючи 24 роки), так старанно, як бджола мед, збірав звідусюди дуже скупо роскидані крихти прогресивних думок. Коли-ж се припустити, то разом треба признати, що як каже росийська приказка, „на ловца и звѣрь бѣжитъ“, — що коли він сам свідомо шукав у росийській літературі відповідного для себе напряму, то, очевидно, був він тим вже попереду досить заправлений.

Так само трудно довести (як се заходить ся проф. Дашкевич, а з його голосу — й инші) безпосередній вплив на українських письменників — західно-европейських народно-національних ідей, що виявили ся в Макферсоновому „Оссіані“, Гердерових „Ідеях“ та в збірнику стародавньої народньої поезії Персі. Вони, натурально, могли-б вплинути

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рикошетом через російську літературу, але в ній самій вони — принаймні у сей час, в початку XIX в. — ясно не відбили ся. Більше має рації думка проф. Грушевського про вплив на українське літературне відродженне — ідей великої французької революції. Загородити ся від того впливу ніяк не можна було, не вважаючи на всякі заходи уряду, — вже хоча-б через те, що одна з найбільш інтеліґентних частин тодішнього громадянства — офіцерство — безпосередно знайомила ся з тими ідеями в військових походах по Европі. З західно-европейських впливів безперечно все-ж треба признати вплив масонства на Котляревського, який теж був офицером, ходив у закордонні походи і при тім добре знав чужоземні мови. Масонство зламало йому авторитет традицій, що найбільше видко з відношення його до традицій релїґійних, і прихилило його гуманну з природи вдачу до співчуття окривдженим кріпакам.

Нова українська література — се дуже складний комплекс національної творчости. Коли не можна її цілком вивести ні з одної з тих причин, які ми зазначили, то з другого боку безперечно, що кожна з тих причин вносила якусь крихту свого впливу на відродженне української літератури. В нову українську літературу влили ся живим, перетворенним елементом і стара книжна мова та література; слїди їх ясно знати на творах Котляревського і Пузини. Не можна відкидати тут впливу й російської літератури, загального впливу російської культури і навіть тогочасних західно европейських провідних ідей. Але то все були другорядні фактори, що не могли викликати до життя такої важної і глибокої появи, як нова література: остання живе й тоді, як причини ті давно вже зникли, і живе на перекір усїм стороннім, зверхнім обставинам. Все се примушує шукати джерело українського літературного відродження — в більш глибоких, орґанічних основах. Основи ті заложені в глибині, народньої псіхіки і виявляють ся з стихійно-непереможною силою тоді, як народ вже дійшов до певної фази свого життя, до певного ступіня свого розвитку. „Гдѣ источникъ этого возрожденія? — питає О. М. Пипін. — Глубочайшій источникъ его заключается в жизненной силѣ народнаго существа, въ томъ новомъ соціальномъ и литературно-поэтическомъ интересѣ къ народному, который составляетъ знаменательное историческое явленіе не только русско-славянской, но всей европейской жизни новаго времени". — Самий ход історії викликає до життя творчість народнього духа. Се акт цілком самостійний, розуміють ся, — о скільки він не залежить від внутрішніх законів людського духа, однакових для всіх людей. В історії людькости момент сей припав на другу половину XVIII-го віку і першу половину XIX-го, коли значна частина европейських народів дошукала ся до своєї внутрішньої природи. І українське національно-літературне відродженне есть один з конкретних фактів того історичного

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

процеса, „смыслъ котораго, — кажучи прекрасними словами того-ж таки О. М. Пипіна — есть инстинктивное влеченіе массъ и благородное влеченіе ихъ лучшихъ представителей развить и выразить внутреннія народныя силы въ той формѣ, какая дана ихъ происхожденіемъ и исторіей, — въ формѣ народной".

Процес той — не щось фатальне, примусово зверху надане; се внутрішня орґанічна робота самого національного духу, внутрішніх національних сил, оперта на самім житті нації, на тих її здібностях, що склали ся в результаті усього її життя. Багата внутрішнім змістом історія українського народа наложила оригінальну печать на його побут, норови, звичаї, на його світогляд, національну психольоґію і взагалі — на ввесь його національний тип. Найбільш конкретний і разом глибокий самовираз нації — се слово. Слово — то найміцніша твердиня національного духа, найпевніший сторож національно-народнього життя; се ґеніяльно висловив поет, коли сказав:

. . . . . возвеличу Я на сторожі коло їх
Малих отих рабів нїмих,— Поставлю слово.

І слово українського народа справді стало живою силою для його національного відродження. Невичерпане джерело сієї живої сили таїло ся в творах народньої словесности, куди і вдали ся ті письменні Українці, що почували себе близькими до своєї національности і свого народа. Піонерами тут були ті напів-інтеліґентні елєменти, що близько стояли до народної маси — священики, дячки, учителї-бакаляри, міщане, козаки і навіть посполиті селяне, в школах бувалі. У їх складаннях та писаннях народня мова вже перемагає всякі штучні книжні викрутаси. Але взагалі се було ще саме інстинктивне, безідейне уживанє народньої мови. З кінця XVIII в. починають ся перші етноґрафічні українські записи. Основатель нової літератури Котляревський сам був — так би сказати — живим етноґрафічним збірником, так багато знав він пісень, казок, примівок і т. и. З віршів Пузини знати, що й він добре знав народню мову, якої міг навчити ся тільки з уст народа — з безпосередніх зносин з народом і з творів народньої словесности. З його віршів видко ще, що він багато знав побутової віршованої жартовливої літератури. Так народня поезія переходила поволі в письменну літературу. Орґаном зближення їх стала народня мова — мова народньої творчости. „Возвратъ къ старымъ преданіямъ, — каже проф. Дашкевич, — служитъ иногда признакомъ оскудѣнія творчества, а иногда является источникомъ обновленія. Въ Украинѣ собираніе прозведеній народной словесности и творческая переработка ихъ и подраженіе имъ были не только послѣднею вспышкою старо-украинскаго патріотизма, но и вмѣстѣ началомъ новой жизни. Украинская литература съ конца прошлаго вѣка по-

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стоянно черпала изъ живаго источника *цѣлющей воды* народной словесности".

Нова українська художественна література тїсно звязана таким чином з народньою поезією. Зближенне на мові не могло не повести і до більш глибоких звязків — до тіснїйшого зближення з народньою масою, до розуміння соціяльних обставин народнього життя. До сього натурально доводив і ввесь попереднїй ход української історії. Полїтично-соціяльні обставини життя на Україні давали певний ґрунт для розвитку демократичної ідеї. Коли в Великоросії соціяльний лад вже був остільки старий, що всї до його звикли, як до факта, посвяченого часом і натурально неминучого, то на Україні лад той складав ся тільки тепер, на очах, і дуже різав очі. Новозаведені соціяльні відносини між паном і мужиком мали тут характер очевидної й нестерпимої несправедливости. Хоч би яку фактичну силу забрало собі на Україні панство, все ж у народній свідомости твердо держала ся глибоко-демократична в своїй основі народно-громадська ідея, як досвід усього історичного життя народа. Народ за неї наложив багато головою і не могла вона легко з голови його розвіяти ся. Народ добре памятав, як він ще недавно сам кував собі долю, як він власними руками усував з шляху свого усї перешкоди, що заважали йому вільно, по-людськи жити. Ті традиції народні реалїзували ся між іншими в народніх розрухах, що не переставали в протязї XVII—XVIII в.в. та й перейшли по части і в XIX вік. Розрухи ті мали в своїй основі — спогади про колишню свободу і розуміннє сучасної соціяльної несправедливости. Одна дума записана вже в початку XIX в., але складена, очевидно, ще в XVIII в.[1]), так малює соціяльний настрій кріпаків:

Наши дїди і прадїди того не зазнали,
Чого ми ся із батьками тепер дочекали.
Нїхто тому так не винен, як пани зробили,
Запродали душі наші, а свій край згубили.
Ми ж все бідні, нещасливі, на те ся вродили,
Щоб в неволї, як віл в ярмі, щоденно робили.
Ви прокляті, спогадайте, що ся з вами стане,
Ми в роботї не погинем, а вас всїх не стане.

Ще так живі вольнолюбиві традиції з одного боку, гостра класова ворожнеча між паном і мужиком — з другого були найбільш відповідним соціяльним ґрунтом, на якім виникала і буйно розростала ся демократична ідея, — хоч зріст той, розумість ся, не міг бути цїлком простим і натуральним. О скільки на Україні вся життьова атмосфера тремтїла від напруженнн міжкласових відносин, видно хоча б вже з того характерного факта, що навіть в російській літературі соціяльні думки

[1]) П. Житецький — Энеида Котляревского, 120.

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

проводять ся авторами-Українцями з роду, які, очевидно, вдома в себе досить надивили ся на соціяльні утиски та перебули глуху соціяльну боротьбу. Досить назвати тут Капніста, про якого вже згадувало ся вище („Ябеда“, „Ода на рабство“), Наріжного („Россійскій Жильблазъ“), Гоголя („Ревизоръ“, „Мертвыя души“).

Так національна форма народнього слова злила ся в українскій літературі з ідейним змістом — таким живим і невмірущим, як саме народнє житє. Українська література стала літературою народньої української маси. Одірвані від неї класовими інтересами верхи українського народу відбили ся від неї разом з тим і національно. Українська нація представляла ся власне самим народнім класом: такою ж народньою мусїла бути й національна література українська. Коли в сім були й невигоди, бо де-які сторони літературної творчости вимагають особливого піклування при широкій участи інтелїґентного класа, то за те для нової літератури забезпечувала ся чистота народно-демократичного напряму. До української літератури — літератури народа — брали ся тільки ті руки, що хотїли працювати на користь того народа. В сім, здаєть ся, і єсть основна причина, чому українська література стала представницею інтересів народньої маси, в тім і єсть джерело її демократизма. Міцно загартована тим ідейним демократизмом, українська література не пропала при найбільш невідповідних обставинах, яким не можна знайти нїчого подібного в усій історії світової культури. Живий, невмірущий прінціп демократизма не давав їй пропасти тоді, коли все, здавало ся, засуджувало її на смерть...

І підвалини тому провідному напряму поклали перші українські письменники. Участь в тім Котляревського переоцінювала ся або в той або в другий бік. Куліш відкидав ідейне значінне творів Котляревського. Після ж те значінне дуже вже перебільшувало ся, — особливо в статях з приводу 100-лїтнього ювілею „Енеїди“. Коли бути цілком обєктивним, то з єеї останньої оцінки треба досить спустити. Котляревський не був літературним революціонером, він не ламав рішуче старих традицій, — се видно з того, що його залюбки читали ті пани, про яких він жаровливо-неприхильно обзивав ся в своїй „Енеїді“. Народ часто-густо виступає в нього в так само карикатурнім світлі, як се бувало і у „площадних“ інтермедіях. Строго видержаної демократичної ідеї тут ще нема, і Куліш справедливо завважав, що „сам Котляревський не знав добре, що він творить, він покорявсь недовідомому велїнню народнього духа“. Але разом треба сказати, що велике значінне мало — для того часу — вже й те, що народній побит малював ся тут з надзвичайною теплотою і прихильністю до народу, що викликало гуманне співчутє до його. Без великої експресії, але все ж ясно і виразно була тут висловлена друком

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

думка про соціяльну безодню між двома станами одного народу, про несправедливость соціяльних відносин між ними. Справдї історичне значінне — за тодїшнїх обставин — мають слова Котляревського:

Панів за те там мордували — Що людям льготи не давали
І мучили зо всїх боків, — І ставили їх за скотів.

Се вже надавало поемі характер соціяльної сатири.

Коли Котляревського можна ще було розуміти так і інак, то Пузину треба розуміти тільки так, як він сам каже, — в напрямі безперечного і глибокого народолюбства. Зовсїм не алегоричний характер мають такі вірші його:

За що ж це хлопці так, що брат глузує з брата,
Що той, хто дужчий з нас, у лику бье цього?
Хіба ж ми нелюди, хіба які звірюки,
Хіба і Бога ми не маєм в животї?
Хіба вже ми не варт хортової собаки,
Що нам приходить ся крутїше ще ніж тій?
Нас Бог породив так, як одну дитину
І ласку дав усїм своїм дїтям.

Сї вірші — дуже цїнне свідоцтво того, до якого ступіня доходив ідейний демократичний настрій, з якого виникла й на якім виросла українська лїтература.

Лїтературний талан Пузини марно пропав, не розцвівши. Скінчивши р. 1814 академію, поїхав він на посаду вчителя семинарії в далеку Вологду. Р. 1822-го постриг ся він у ченцї, марячи про архиєрейську катедру. Ждати доводило ся довго, а жива, нечернецька вдача — при невідповідних умовах — псувала йому карієру, аж поки занапастила йому цїле житє: бувши ректором Кишиневської семинарії, під час якоїсь орґії він завів ся з одним учителем семинарії, почала ся велика між ними бійка, що перейшла аж у семинарський двір, принявши занадто прилюдний характер. Замість катедри, архимандрит Філадельф Пузина попав на заслання у київський Видубецький монастирь, де й помер скоро (р. 1850), в безвісти, розчарований в життї, що так грубо потоптало сю талановиту натуру.

Житє Пузини — се типична траґедія українського письменника. Чиста, почутлива натура юнака Пузини, перенята найкращими молодими думками, впивала в себе все, що було кращого навкруг його, самостійно перетворяючи той матеріял в широкі просвітно-гуманні ідеї. Любовь до рідного краю, до рідного слова, розумна, смілива і гаряча любов до скривженого і темного народа... — яких широких перспектив можна було сподіватись від дальшого розцвіту сеї такої духовно багатої натури! І все те пропало без потреби, без пуття, без глузду...

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ландвійт скинув ся.

(Ів. Бурблеви на спомин).

Перед коршмою стояли Завалівці тай балакали.

— Хтож би був гадав, що ландвійт тай сам скинеть ся.

— Сам не сам. Може наказали? Де ви бачили, щоби від меду тай відставав хто!

— Тай мід нудкий.

— Але не для Романишиних.

— А ще й муха тне.

— Не знаєте, то не кажіть. Був люстратор з повіту тай величав ландвійта на всю губу.

— Се не богато коштує, не більше як 25 срібних.

— Що коштує, то коштує, але вжеж його не всилував люстратор скидати ся, коли гроші від него взяв.

— Знак тому, що ні, але якась причина мусїла бути. Вибір дорого коштував, нема ще року, а тут диви — тай скинув ся.

— Не знаю, що вам до того. Послухайте, що я вам скажу. Я не люблю кождого, хто з буком ходить. Староста — Поляк і судія Поляк; адвокат і ґеометер — Жиди; жандарм і посесор — Жиди; війт, хоч Русин — то хрунь, а радні, хоч Русини, то підсвинки. Один другому палицю передають, а все на кого — на хлопа. Чи Лях бє, чи Жид бє, чи хрунь бє — все одно, бо все болить. А хто кому палицю передав, а щож менї до того? мене все буде болїти. Справедливий Русин живе на те, щоби платити податок, давати рекрута тай підставляти плечі під бук.

— Таже Дацко все був диштифрант, хтож би йому противив ся?

— Ви Рубчак можете також мовчати.

— А чож я маю мовчати?

— Бо ви так само не станете ландвійтом, як би й я, а то най сї журять ся, кому інтерес.

— Ви занадто розумні.

— Але він правду каже.

На те надійшли два брати Воробцї, а з ними Лисак, усї три богачики. Махнули рукою на десятника тай посунули в коршму.

— От сї, то раз — говорив Дацко. Сим то й журба тепер; вони вже й тогід водили ся зàлоб з Романишиними.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тимчасом богачики засїли у ванькирі, казали собі дати пива, а десятникови цїлого оселедця й чвертку руму тай завертають йому голову, буцїм то наймуть його їхати до Львова з сїном.

Як уже десятник поглодав ости і облизав пальцї тай дістав пива, тодї почали богачики говорити про ландвійта, так як би десятника й не було межи ними.

— Я чув таке — почав Лисак, — що Романишин таку лише штуку втяв, бо хоче, щоби його просити, а ландвійтом то він лишить ся.

— Ба, а як би не просили, як би так хтось другий підсунув ся? Романишин не дурний.

— Я таке чув від професора, а професор перший приятель Романишиному.

— Перший собі, а другий Романишиному. Менї не треба професора при тім. Як би хто сказав, через що Романишин скинув ся, я вже більше не хочу знати. Бо як знаєш, від чого йде, то можеш знати, до чого йде. Добре я кажу?

— Та добре, але нема такого, аби се слово знав. Професор каже, що не знає. А вже як Лейба не знає тай десятник не знає — то вже не може нїхто знати.

— Лейба, як Лейба, але десятник! Чи добре я кажу?

— Нї, ви не добре кажете, бо десятник не може сего знати, що знають тамті оба.

— А ви ж питали професора?

— Питав, а він зразу зацукав ся тай став гей фізик, а далї каже: „так він вас дурить, бо хоче, щоби просили“.

— А Лейба як казав?

— Жид нїчого не знає, а далї каже, що се може лиш десятник знати, бо він — каже — у ландвійта і днює і ночує і ландвійт — каже — собі так не вірить, як десятникови.

— Ба, коли й десятник не знає. Правда, татусю, що не знаєте? Чи добре я кажу? Ми собі вже говорилї: чого нїхто в селї не знає, те десятник вам повість, але й ви тепер не знаєте. Чи добре я кажу.

— А хтож мене питав, хто вам казав?

— Писар.

— А хтож би такому пиякови сказав коли правду?

— Е, ви розумний чоловік, знаєте, як і що говорити з ким. Вам не тра казати.

— Нато мене люди мають за люди. Може я не служу громадї? Таже служу. І най там хто буде ландвійтом, то не може на

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мене наставати, бо я дурно хлїба не їм. А як би я так не дивив ся, що до кого тай як, то треба колись відгавкати. А нащо мен такого?

— Правда, правда, ви старий чоловік і вас не треба вчити.

— Шкода, що не знаєте того, чого менї треба. Ви знаєте з ким говорите, татусю.

— А я ж би чому не знав? Біг-ме знаю.

— То може скажете, га?

— Вам скажу.

— Ану, випємо ще; кінчіть но свою гальбу. Тай я вам того не забуду. Хто знає, може вам тепер придасть ся до мене.

— І я так гадаю, що придасть ся. Для того я з вами говорю.

— Через щож він скинув ся?

— Через бабу.

— Та через свою?

— А через чиюж? Він з чужими собі не заходить.

— А щож їй бракувало, як по руках її цїлують? Не хотїла бути ландвійтихою?

— А видите, що найшла ся і така. Поміж бабами всїляка віра. Не вгадаєш.

— Таже невгадно. Але як то було? Ви мали чути?

— І чув і видїв. То так було. Як прощав ся з Русинами судія Ромко в „Народнім Домі“, бо йшов на инший суд, то ландвійт і вона і професор їздили всї троє на одній фірі, а мене взяли за погонича. Забавляли ся вони, кілько забавляли ся і менї кильнер виносив пару раз, а нарештї вийшли всї троє на підсїнє. Ландвійтиха кудись там поза вози засунула ся, а професор до него: „що менї з їх вина тай пива; ходїть, Дмитруню, шарнемо собі оковитки, або руму на бесерунок“. Правда, що недовго були і не дуже прийшли пяні, але ландвійтиха сидить на возї тай клене ся, що мусить раз дати тому лад, бо професор ландвійта на всьо зле наводить.

— Вона святу правду казала.

— Правду, чи неправду, але як вони прийшли, то ландвійтиха хоч би одно слово вимовила. Сама в собі зїдала ся.... Дорога погана, бо нї возом нї саньми тай треба їхати нога за ногою... Взяли професор тай ландвійт судити тих панів, що з ними забавляли ся, а найбільше городиславського професора за його бесїду до Ромка. Нїби городиславський професор казав перед собором, що деякі з професорів, щоби мали помагати, то вони псують Ромкову роботу, бо притягають село до горівки тай до фальшивих виборів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Се було до нашого Качурковського тай справедливо.

— Не знаю до кого було, але казав Качурковський, що до самої смерти буде на городиславського писати листи, до пана старости, поки його хліба не позбавить. Тай на тім замовк, лиш зубами заскреготав, як жорнами. Але по хвили зачинає Дмитро герштикати ся. Вона його відтрутила раз тай другий раз, аж він розсердив ся.

— Вже я, каже, виджу, що не буде менї житя з моєю жінкою.

На се Дмитриха підскочила.

— Що ти говориш? — питає ся.

— Не буде менї житя з тобою — каже ландвійт другий раз.

— Тому, що на возї при людях не даю себе щипати?

— Ей нї, але так менї житя з тобою не буде.

— Так, як менї з моєю — каже Качурковський.

А ландвійтиху взяв жаль за сердце тай говорить вона:

— Неправда твоя. Я в тебе не три угла тримаю, але всї чотири. Чи ти знаєш, що дієть ся в хатї, що в стайнї, а що на полї? Ой, бігме не знаєш. Таже я другий рік з тобою живу, а за той час я сама ряд даю, я з курми разом устаю, щоби твого добра пантрувати і остатна лягаю, бо ще твої дїти обходжу. Рідна мама не була для них така як я, бо рідна мама вдарить, а я бою ся. А від тебе я не маю того, що за нїхтем, бо я свого добра поназношувала до тебе. Таже нинї не найдеш навіть такої наймички, щоби тобі за самий харч служила.

— Ай, бо робітниця з неї. Ех, коби менї така жінка, я би з нею пів села придбав.

— А ти менї — каже Дмитриха — до того харчу не додаш свого серця нї крішки за мою працю. Таж но порахуй, що ти менї не принаймив нїкого, а вас з наймитом осьмеро челяди в хатї, бо ще й твоя мама при тобі, що також лише готовому дивить ся. Може хто сперечить?

— Ти правду кажеш, але менї житя з тобою не буде.

— Так, як менї з моєю, Дмитруню — доповідає Качурковський.

— Агі на тебе чоловіче. А ви Качурковський мовчіть, поки терплю, поки вам добре. Що з тобою, Дмитре? — каже знов до чоловіка. Таже рахуй, що я маю лиш осьмеро шматя кождого тижня випрати тай нераз треба вас обшити і облатати... А може не знаю до людий губи втворити? Не бій ся: був ти з панами, то правда, але й я прийму тобі в хатї чи попа чи панів тай певне сорому не наїв би ся за мене. І зварити для них умію і честь віддати і побалакати, як належить... Може хабаля маю на той час

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як ти пропадаєш днями й ночами? Не бій ся, ні. Присягати можу і в суді на хрест і під Ромкову присягу можу піти і в церкві на євангеліє можу присягати. Правда, я мала жандарма, що ходив до мене, бо одно, що кров іще в мене грає, а друге, що обіцяв зо мною женити ся. Але тобі до того зась, бо я тебе також не питаю, що ти робив перед шлюбом. А за мене ти міг чути, бо Заярків не за горами.

— Та що там говорити — каже Дмитро — був хабаль, то був, а було два, то було два, я тим не журю ся.

— За що ти мене маєш — каже ландвійтиха — я не така негідниця, як Качурковський, що має дві жінці.

А Качурковський вам мовчить, ані пари з рота.

— Я давала жандармови — каже Дмитриха — гроші, я, каже, пропила з ним яких 30 срібних тай чекала часу. Але як час минає, а він не женить ся, я поклонила ся вахмайстрови з дарунком тай питаю ся, щоби сказав по правді. Ей, як я вже знала, всьо, що жандармови ще десять років не вольно женити ся, тоді я свого любчика тай у лице і з одного боку і з другого тай за двері в сіни, а з сіний на двір. Тай ще за ворота гонила як пса. Най я сором маю, але най він стиду наїсть ся.

— То всьо фрашки, але мені не буде з тобою житя — промовляє Дмитро.

— Ей мовчи, небоже, або зараз мені кажи, задля чого нема тобі житя зо мною.

— Не знаю, але не буде.

— Як не знаєш, то мовчи.

— Так мені буде як мому приятелеви пану Качурковському.

— А наж тобі за се слово! — тай як трісне його в лице аж я підскочив. Ландвійта в лице — при людях! Мало тобі — каже — маєш другий раз! Тай як лопне, аж мені в ухах ляснуло. — За то, каже, що хочеш з мене зробити Качурковську... — А Дмитро ані пікнув. Я ще такого твердого чоловіка не бачив. Я гадав, що він убє її, що віз переверне, а він — як з каміня... І вже я від него не чув ані пів слова аж до самого дому тай дома за цілий день.

Але Качурковський замішав ся до них:

— Ви, мамусю, не бийте — каже — чоловіка тай навіть не дивуйте ся його бесїдї, бо то якось так заболить одного коло серця тай нема йому житя. Я на своє окате опудало не можу дивити ся, хоч воно золоте буде, хоч мене заріжете.

— Ти чорте з болота мовчи! Ти мені чоловіка розпиячив,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на нїнащо його зводиш, а тепер наважив ся житє нам збавити? Ах, душегубе!

— Ей мамусю, — каже професор — таж я душі нїякої не згубив, чого мене так називаєте?

— А свою тай жінчину тай Явдохи!.. Що то пан мужикови ворог лютий. Вже всьо від нас забрали тай мусите й се брати, що чоловікови наймилїйше? Свої панни зберігаєте, а мужицьким дївкам вінка збавляєте? Вже я надивила ся у попа. Там паничі до паннів приїздили тай водили ся з ними по цїлих днях, а вечерами по сему за дївками, або піддячий приводив їм у садок. А попович так само: привіз собі панну до батька і вженив ся потому з нею, але за тих два роки, нїж шлюб з нею взяв, то одній мужицькій дївці мусїв дати корову за вінок, а що тихцем пішло, то лиш піддячий знає тай він. Вам ще лиш одного бракує, щоби пані любила ся, а мужичка, щоби за неї дїти родила.

А ти, пане, не хочеш своєї жінки шанувати, твоя воля. Але чому ти не шукаєш собі потїхи у другої пані лише у мужички Явдохи? Знов заношуєте своє свинство межи нас мужиків. Лиш я не дам свому слабувати на панську слабість. Як я йому ґаздиня, як ми собі присягали, має бути по божому, а нї — то на чотири вітри, я в один бік, а ти в другий.

— Мамусю, я вам кажу, що то чари. На мене хтось кинув чари тай на вашого Дмитра.

— На, маєш Дмитрові чари в твоє погане лице!.. тай як му заїхала в щітину, аж мене тевкнув, бо він до мене сидїв плечима, а до них лицем. Він там пірвав ся до неї, а вона другий раз трас тай каже: „Семене, стійте!“ Чиї конї, того правда, кажу. Птрр... тай став. Гайда, злази менї з фіри, антихристе тай не переступай мого порога в хату, бо менї кримінал а тобі смерть.

Качурковський воркотить, а вона його хап, як оберемок соломи тай, як був у толубі, струтила його з воза, а менї каже гонити. Він біжить за возом, але де там! кожух тяжкий, а я гоню. Він ще закричав до Дмитра, щоби прийшов до него рано, але Дмитро мовчав.

— Ей, таж вона баба як грім; яка люта, така моцна. Чи добре я кажу?

— Щастє, що місяць світив, бо хто знає, чи був би Качурковський тої півтори милї приповзав ся до дому тай були би мене за свідка тягали, як би був загиб.

— А то він тодї прилїз пізно до дому тай не вчив у школї.

— Але з Дмитром що було! Приїхали ми, а він пустив з себе

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пару. Я гадав, що тепер зробить ландвійтисї суд, а він каже, що мусить іти до Качурковського. Але вона не дурна... „Поступлю я тобі тепер, то вже твоє буде верхи мого, а там би ти може і бити зважив ся. Ні. Гей Семене, визуйте його“. Що було робити? Кажу я: „ландвійте, наставте ногу, бо буде і вам і менї!“ Визув я його, вона сховала чоботи тай каже: Продам коралї, продам свою хату в Заяркові, а ти в касї гроші заложи і маєш менї скинути ся з війтівства. Не будеш ландвійтом, то будеш порядний ґазда, бо професор і писар і всї лайдаки покинуть тебе.

— Тай продала хату в Заяркові, продала, то правда. Я торгував для сина, або й на гиндель, а Жид купив на коршму.

— І Дмитро не пускає жадної штуки, він ландвійтом уже не буде. Не на те гроші в касї заложив.

— А чорні штани кравець йому пошив; таж сїм років уже війтував, уже на восьмий. Як же тепер він піде у чорних штанах жати? таж тріснуть йому в кроцї, ніж один сніп звяже.

— Ей, куди йому до того. Йому вже й мозолї з рук злїзли.

— Не бій ся, поростуть на ново. Хто таку бабу має, той мусить з мозолями в домовину піти.

— Але маєток не розлїзе ся. Щось Дмитро і дїтям лишить у домовину йдучи. Чи добре я кажу?

— На всьо божа воля, а ми можемо ще випити пива, або гараку.

— Хиба випєм гараку на кінець, бо там на дворі добра студінь.

І подав їм Лейба чвертку гараку.

Перед святом „Свободи“.

Розлогі „кватири“ з моклаками, гружівнами і нечистим торфом втягали в себе тїнь березового лїска що-раз більше і більше, чим висше підбивало ся сонце. Пан Потоцький заміняв ся з громадою: дав кватири, взяв лїс і громадським плєнїпотентам не богато заплатив. Уже всї три померли. Останнїй з них тої зими на смертній постелї сповідав ся і може не забув тодї за сей найтяжший гріх у своїм житю. Хиба не забув, бо певне чув, як його й товаришів проклинали односїльчане.

Перед „кватирами“ й перед лїсом тягне ся панський лан і попівське і клаптики людського, все під горб. Далї йде пільска дорога — та широка, за дорогою здіймають ся бурти, серед них

Generated on 2015-07-06 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

панщизняний хрест, а букви вже трохи заросли мохом. **Памятка данной свободы** 3 **мая** 1848 **г.** Країв буртів чіпляють ся хатки і церква і школа тай пнуть ся щораз висше і висше, але на сам беріг розточа, де лягли слабо родючі поля, не видрапала ся ні одна хата. Стоїть там на краю, на урочиску всипана могина і тільки в суботу в вечір на ній палять огонь. Далекий вид розлягаєть ся з могили: біжить око по рівнині, аж далекий овид замикають Вороняки.

І на панськім і на попівськім і на своїм працюють Воловатинці, а всі обзирають ся позад себе на „кватири", на тінь, чи не меншає. Надто поволи втягають ії в себе „кватири" тай годі вже раз стати на полудень. Своїм стидно, бо двірські й попівські побіч іще роблять, а тим не вольно, бо по дорозі їздить на коні окоман, а на беріжку фоси сидить дяк тай читає робітників пильнуючи. Цікава книжечка про панщину написана Франком, а треба собі перебивати читанне тай час до часу гукати на сапальників. Не так то вже й гукає дяк, а сварять ся з ним:

— Ви письменні, реєнт, а не маєте сумління. Голюкаєте на нас; нїби піп платить нам за роботу, чи що?

— Ба, хоч би страву дав, а то не дає.

— Я заплатити, заплатив йому за похоронок, на кілько сторгували, а ся днинка, то в причинку за моїм синком.

— Ба, але я з ним — Богу дякувати — не мав таки нїякого діла за сей рік, бо ані жінка не злягла, ані дитина не вмерла, а відробити три днї треба.

— Тихо був один з другим! — боронить достоїнства дяк — хочеш сварити ся, йди до єґомосця; я маю доглядати. Слушно — не слушно, а погодив ся — роби. Не треба було годити ся.

— В тім бо й річ, що нїхто не годив ся, що то якийсь старий дурний звичай, аби три днї в рік попові даремщину робити. Вже хто мав до його просьбу і менше заплатив, а день відробить— най там. Але сю даремщину, то хоч Воловатинці які дурні, а повинні би ії вже раз скасувати.

— Василю, скажіть се попові до очий.

— А таки скажу.

— Було-ж не виходити на поле, колисьте такі дуже мудрі.

— Або менї треба публїки в церкві, аби мене вичитував на сміх.

— А видите, який смілий!

— Я один не зроблю, як би всї, то инакше.

— Доста, доста! — гукнув дяк і знова похилив ся над

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

книжку; як же по хвилї знова напімнув робітників, тодї почали з ним сварку, але вже жінки:

— Не кричіть но так дуже, таже двірські менше проти нас роблять.

— Не дивив би ся книжник у книжку, лише оком на чужі жінки кидає. Ми маємо своїх чоловіків, дяче, не диви ся на нас.

А друга заспівала:

„Ой надходить темна хмара з долини знад гірки,
„Тікав реєнт голий, босий від чужої жінки".

Дяк чинить ся, що не чує і взяв ся пильно читати книжку. Тимчасом тїнь березового лїса вже втїкла з кватирів через викіп— вже полудень. На своїм уже люде стали, а на попівськім за балачкою тай не покмітили сего доброго прикладу. З гнївом тепер покидали сапи й посунули проти дяка в рів задурити себе на полуденок тїнию і хлїбом.

Дяк покинув своє місце, пішов на бурти і біля панщизняного хреста ляг під явором на спочивок тай виглядає дячихи. Молода жінка! одно що всміхнути ся до неї рад би, а також і їсти хоче ть ся. Ой, не ґаздиня з неї, нї: снїдати дає в підполудень, обідати на підвечірок, а в вечір лягає дяк, вечері не діждавши ся.

Лежав він тепер недовго, розтвореною книжкою лице накрив. Та ту зпід хреста вийшов мандатор старий, з довгим сивим вусом.

—Щож ти дурню, завтра будеш читати молебен за знесене панщини, а сегодня ти панщизняним наставником?

— Я вам не наставник, я іспитований дяк.

— Добре, добре, а щож сї люди роблять на попівськім полї, хиба не панщину? адже не беруть плати. А ти не пильнуєш їх?

— Се єґомостева мудрація, не моя.

— Тому не фиркай ся, як старший говорить, лише стань і слухай, бо впережу нагайкою. Панщина ще довго буде над вами, дарма, що кождого року ви служите панахиду по нїй. Ще не один дїдич, не один піп, не один Жид її тримає. Вона вічна, нїколи не згине. Без наставника хлоп не робить, а на своїй нивцї робить так, як за панщини колись, як тепер на поповім.

І став йому мандатор на ногу...

Нї, се єґомосць над ним і старий окоман розмовляють, а хлопцї принесли галузя, хрест на завтра маїти.

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АНДРІЙ ЛИСЕНКО.

Між добровольцями 1876 року

(Спомини лїкаря).

Часописи щодня приносять сумні вісти. Збираєть ся знов між народами бійка. Настане війна, а з неї пожежі, розгроми селянських хат, а люди будуть клясти себе і Небо і як і перше посилатимуть своїх синів, своїх дїтей на смерть, на убийства. Будуть благати християнського Бога через своїх ксьодзів чи попів дати побіду одоління над ворогом, не розуміючи одного, що вони, вони тільки одні ті вороги, даючи своїх дїтей на загальні мордерства і убийства. От в такі сумні часи, що ми переживаємо, тепер і я згадав як тридцять і більш лїт назад і менї трапилось бути на війнї Сербії з Турцією, коли Серби з запомогою росийських вольонтерів, що прозивались добровольцями, сунулись добувати корону свому князю Мілану IV. Корони не здобули і знов прийшлось вернутись в спалені і знищені свої хати, хазяйства, а росийські хрестоносцї-добровольцї потихеньку потьопались до дому, піджавши як хорти хвости свої після доброї прочуханки лозиною. Багато зложило голов своїх і Сербів і добровольцїв під Алексинацем, Креветом, Джюнїшем у нетрях і гірних пущах, зостались після них тільки вдови і сироти, котрим судилась жебрача доля. І слави не здобули собі добровольцї; зосталась тільки память про якихось пяниць, волоцюг і розбійників.

Ще в 1875 роцї почалась колотнеча в Герцоґовинї. Налетїли з Чорної-Гори воєводи-вояки, щоб запомогти своїм безборонним, знищеним братам. Воєводи Петро Павлович, Лазар Сочица і другі поназбирали чети, обороняли людей від озвірілих і диких насильників башибузуків і добре колотили Турків. В ті часи і з Росії полинуло не мало молодїжи з університетів, академій, иноді і з ґімназій, котрих щира і палка душа не могла переносити стогнів замученого народа. Забувала ся молодь тільки одно, що в їхнїй християнській державі іде иноді теж саме. Ну, про се нїчого казати. Молодь як молодь високо лїта поза хмарами, а небачить що дїєть ся перед очима. В 1876 роцї пройшла чутка, що і Сербія і Чорногорія обявили війну Турку. В той час в Росії запанувала остогидла реакція. Кінчились короткі, світлі часи шістьдесятих років, а особливо після польської рухавки заграли державцї на струнах

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лютого шовінізму. Все живе було пригнічено і загнано в мертвий куток, так що боротьба раїв турецьких, слава їх героїчних воєвод в Герцоґовині, давала хоть який небудь вихід росийській інтеліґенції. Кинутись на поміч, показати всьому світу, що вони — інтеліґентні люде не зовсім ще мертві, не раби того уряду, що лютував дома. Між ними мало було поклонників московських юродивців-славянофілів, котрі і братушек-славян вельми возлюбили, а найпаче свій рідний батіг, що лушпарив без оддиху своїх же підданих Славян. По великих містах в Петербурзі, Москві, Київі і Одесі зразу загуло, заговорило про поміч братам-Славянам і грошима і людьми вольонтерами-добровольцями. А ще більш піддавала жару преса, що щоденно оповіщала і описувала злочинства турецькі і найбільш знущанне Турків над дівчатами, молодицями, навіть над старенькими бабусями. Малюнки в гарячо-червонім кольорі демонстративно поясняли сі звірства турецькі. Всему вірили, а глядячи на малюнки плакали і роспалялись — іти всім туди на поміч.

Вольонтери-добровольці з інтеліґенції все ж були освічені щирою любовю до людей нещасних, добувати їм хотіли свободу, а після того як вони в Сербії багато стратили першого ентузіазму, вони все ж остались тими ж добрими і сердечними людьми, якими вони були і доти. Бились вони на війні з Турками так як і не треба краще, не лізли ніколи в начальники. Прості люде, що пішли в добровольці, дома ще обурені були проповідями своїх панів про злоязичних агарян-Турків, а приїхавши в Сербію нічого не розуміли, розводили руками, ображались і сердились на тих хто їх прислав, а найбільше на самих Сербів, що не такі вони вже нещасні, як писали і малювали в малюнках — і з голоду не пухнуть і дівчата їх ще ходять по доброму. Прості люде руські думали, що їх одурено, а придивившись, що Серб той куди богаче живе, ніж він сам дома — розлютувались. Податки Серб платив дуже невеликі, їх не вибивали з них справники як в Росії. Земля була дуже добра, родюча; кожний Серб окрім поля мав баштан, виноградник, мав своє вино без акциза, пив сливовицю, гнав з неї горілку. Одно слово край тік медом і молоком. Зажурились наші небораки добровольці; почали з журби пити, а який вже вояка з пяниці і детам здержуватиме його дісціпліна. До того ще і набрані офіцери росийські були з самого сміття армії. Хто прокрав ся, хто запив мертву, кого товариші повигонили з полків, все се бадиле полізло в Сербію. А проте згадуючи таке, треба сказати що сі люде йшли на смерть сміло, сміло і добре рубались з Турками на позиціях, коли обучене, лаком блискуче військо сербське, що годилось

Generated on 2015-07-05 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

більш на паради своєму князю, часто показувало свої спини і пятки. Другий призив у Сербів був вже зовсім до нічого. Вони були не обучені, не одіті, а обуті в опонки. Почали сотнями простелювати собі пальці на руках, щоб відпустили їх з армії, як негодних вже до стрільби. Проти такого загального зловжитку війська начальство нічого вже не могло поробити і приходилось увільняти їх цілими косяками.

Війна Сербії була дуже не народня. Одна тільки партія князя, його камаріля бажала сеї війни, щоб вінчати голову свого князя Мілана короною короля Великої Сербії царя Душана. Весь нарід сербський се добре розумів і знав, що королівська корона дасть тільки новий тягар податків на підданих.

При вїзді в Делїград, де був головний штаб армії, довго стояла триумфальна арка, драпірована сербськими прапорами, з надписью зверху „Да жіє кроль сербскі". Гадалось, що після того як Турки будуть побиті, князь Мілан ввійде через сю арку і обявить себе не тільки армії, а і всему миру, що він здобув собі корону.

Так от через що Серби не мали охоти підставляти свої лоби під турецькі кулї. Дуже б дорога була се корона їхнього князя. Купцї сербські, маючи добрий дохід з продажу в Австрію і Турцію свиней, овець, хлїба, вина, кукурузи не радїли і не хотїли теж війни. Зоставалась тільки придворна партія, урядовцї, що лїзли і метушились коло князя; вони лементували за війну, щоб корону князю здобути, а собі заробітки дістати за свої послуги. Було не мало і полїтиканів, що в мутній воді ловлять рибу (гроші), а вони знали добре, що усяка війна се грабіжка на підрядах.

15 серпня я з двома товаришами-лїкарями приїхав вже в Білгород. Наш санїтарний віддїл Червоного Хреста спорудило на свій кошт місто Кронштадт, морська фортеця коло Петербурга. В санїтарнім віддїлї окрім нас трьох лїкарів було ще три фершала, милосердна сестра і вісїм санїтарів матросів. З Відня ми поплили вже на пароходї в компанії не менш як чоловік 200 росийських добровольцїв, котрі усякими путями добирались до Сербії. Кого тут тільки не було! Одставні і в запасї офіцери, жовнїри, урядники усяких посад, що взяли одпуски, студенти, семинаристи, дворяни-поміщики, прості люде з хрестами на шапках. Одно слово всї ґубернії Росії і Сібіру. Гомін, крик, лайка за нерозумінне Нїмцями росийської мови. Чистий содом! Бідні Нїмцї. Прислуга на пароходї аж упріла розсажуючи і порядкуючи всю сю компанію. Пароход швидко пішов вниз по Дунаю і трохи згодом люди якось утишились. Найшлось багато перекладчиків мови нїмецької;

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розібрались з своїми речами, між собою. Вибрали одного старенького капітана за начальника всіх добровольців; з Нїмцями помирились і пішов веселий говір, сміх, а там почулась вже і гармонїя, бубон, сопілка. Почались танцї, пісні. Співали салдатські, московські пісні, иноді і нашу підхоплювали. Все йшло весело, по приятельськи, гаразд. Пяних ще не було, бо заклялись не пити горілки, а хто не видержить, — висаджали на першій пристані, щоб не соромить компанії. Спитав і я, чи на довго се, чи давно повелось, то деякі і образились. Се, кажуть, не таке дїло, щоб пити горілку. „Се святе дїло, як перед причастєм.“ А через місяць що сталось з сими спасениками! Сором і згадати: пянство непробудне, всяке непотребство, крадїжки і між своїми і у Сербів.

В Білгороді нас зустрів комітет Червоного Хреста. Кожний з комітету брав з собою чоловік 20—25 добровольців, знаходив їм зараз мешканнє, давав картку на обіди. Швидко зібравши ще скілька партий так до 400—500 чоловік, відправили до ґенерала Черняєва під Делїград, що стоїть від Білгорода кільометрів 150—180.

Наш санїтарний віддїл сперш отправили в Смедерево (Семендрія), а там швидко прийшла телеґрама найскорше доставити нас до бою, бо вже шостий день бють ся під Алексинацом і лїкарів і перевязок дуже мало. Швидко ми поїхали на широких повозахколах добрими кіньми до Делїграда і на другий день ввечері вже підїздили на позиції. Великі гори покриті були дубом, грабом і буком. Вони всюди обступали долину річки Морави, що вилась справа від шляху. По горах в ріжних місцях вилїтали білі клуби диму гармат і бухало раз у раз. В горах луна йшла де кілька разів і знов спадала з новим буханнєм гармат. „Ото Турці бухають, а то наші шокове (гармати)“, показав батіжком нам кочіаш (візник). Здавалось, що між Турками і нами не більш 1—2 верст, але се обманювала перспектива гір і ясне, прозоре повітре. Стояв чудовий тихий, теплий вечір. Все замирало, затихало перед сном нічної доби. Одна тільки смерть, котру чоловік посилав другому чоловіку, не знаному, невідомому і тільки одна смерть не знала покою і неслась ревом і стогоном гармат.

В Делїградї від полковника Комарова, начальника штабу ґенер. Черняєва дізнали ся ми, що військо наше одішло вже від Алексинаца; що Алексинац Турки дочиста спалили і розбили бомбами, а проте все ж таки ми—військо сербське і добровольці—заперли Турків в мішок—торбу (по ту сторону Морави) і з сими словами полков. Комаров вивів нас на балькон дома штаба і показував нам рукою на позиції Турків і наші. Проти Турків на горах Кревета і Джю-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ніса стоїть полк. Хорватович з військом сербським, — з тієї сторони полков. Меженінов з руськими добровольцями і гарматами, а відсіля стояв полков. Медвідовський теж з добровольцями й сербськім військом і полков. Комаров дуже весело і потираючи руки додавав: „ну от вам і мішок (торба) куди ми запрятали Турків". Хтось з нас спитав. А як тих Турків в мішку забагато опинить ся і часом щоб та торба не була дірява, і Турки прорвуть ся як раки з прорваної торби? Полковн. Комаров на се з горда промовив, що „так і видно не военних людей як ми", „що военні не питають скільки ворогів стоїть, а питають тільки де вони стоять", а про те і він і підїхавший ґенерал Черняєв дуже приємно і чемно нас витали, і постановили, щоб ми сьогодня де небудь підночували, бо було вже дуже пізно, а зранку ми повинні були їхати по ту сторуну гір Джюніса до полков. Меженінова, котрий прохав лїкарську поміч і котрий швидко почне наступати на Турків. Так і сталось. На полї, не розвертаючи своїх річей, коло своїх возів, серед відділів жолнїрів, ми примостились, зварили чаю, кашу, тай підклавши під голову що хто мав з собою положились спати. В ночи гармати не так вже часто вибухали, та і ми якось до них швидко привикли, іноді тільки бувало як дуже близько полохне і почуєш жалібний звук одірваннаго кусня ґранати, що розірвалась, то прокинеш ся від сна, спитаєш де воно, а далї знов покладеш ся спати, так як і всї притомлений поетичною мельодією военного бівака; музикальна поезія звіря - чоловіка.

На другий день опівдня ми були вже по той бік Джюніса у полков. Меженінова, котрий був дуже розумний чоловік, хоч і ґенерального штаба росийського. Він нас устрів дуже добре в пустій школї знищенного вже Турками села. Через 3—4 днї Меженінов сказав, що буде добра бійка, будуть брати окопи і вибивати Турка. Попросив, щоб двоє з нас лїкарів шли теж на позицію у другу лїнїю з санїтарами і помогали на місцї раненим, котрих багато погибає в бійцї від вибухів крови з порваних кровяних жил і вони не добирають ся до перевязочного пункта. В вечері третього дня я з товаришом пішов на позіцію під згіря Кревета, що дуже не далеко від школи підіймались темними скелями, покриті густими лїсами. Ніч була темна, зоряна. Турки і ми жалували знарядів на завтра і не стріляли. Люде сидїли мовчки, не розводючи вогню, щоб ворог не знав де притаїлись ми. Іноді хто небудь з жовнїрів зміняв свою сорочку на чисту, може вже послїдню, щоб пійти в чистій білизнї до Небесного Судії. Мене вражала

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

більш усього ся кріпка віра нашого простого чоловіка, котрий, одягнутий в сербську уніформу, приніс за тисячу верст від свого села і віру і традицію руської душі.

Почало розвиднюватись, рожеві проміння освітили маленькі клубки хмарок і перша гармата рявкнула голосно. Луна пішла по горам і взгірям Кревету і Джюнісу. За першою зараз з обох сторон заревли, загули гармати. Не було вже віддільного звука, всї вони злились разом в один—до 400 їх, як не більше було. Стояв в воздусї страшний пекельний грохот, тріск. Від гуку гармат не стало чути чоловічого голосу, без кінця грохот і гук вистрілів давив мозок, душив мисль в голові. Стало якось пусто, здаєть ся щось хочеть ся спитати, крикнути і нема сили, нема волї. Щось бє по нервам, зводить з розуму, розібрати ся не можеш, де ти стоїш і що перед твоїма очима дїєть ся. „Носилки, носилки швидче". Біжу, підбігаю і бачу що на земли бєть ся несамовито якась кровава тушка—не чоловік вже. Кусенем ґранати йому зірвало половину лиця, вирвало щелепи, язик і він підкидаєть ся, бєть ся і харчить з крівавою піною, як підбитий звір. Витягнув ся якось довго, довго і замер. Носилок вже не треба. Ще, ще просять помочи, лїзуть на руках, з перебитими ногами, підбігають з розірваним лицем, вирваними очима і стогнуть, стогнуть без кінця. Чого б я не дав тодї бути далеко, далеко від всього того горя, жаху і і болю, що захопили мене усього. Се ж і моє було перше хрещенє—побачити і пережити все зло чоловічої волї, все се божевільство! А навіщо? Нащо і защо!?

Нема часу думати, нема часу. Треба не роспускати своїх нервів, треба давати поміч отим нещасним, божевільним людям, що роблять свою злу працю. Заграли в мідяні ріжки. Наступати й брати окопи. Вони дуже недалеко. Маленькі ровики з жовтої глини наверсї. Наші ідуть розсипають ся, припадають, зблизились, знов рожки. Щось кричать. Чутно: ура! ура! живіо, живіо! Знов крики, гомін, знов стогни без кінця, а гармати не перестаючи ревуть собі. От чутно: пішла стрільба пачками з рушниць, як горохом по стінї. Кулї жалїбно пісні співають, залїтаючи в наш резерв. Як бжоли гудуть вони, і знов носилки, носилки, носилки без кінця, без отдиху. Цїлий день такий пекельного жаху. Як може чоловік витримати все се і не збожеволїти?! В роті страшенна смага. Здаєть ся випив би цїле відро води. Нема часу, нема. Треба перевязувати, спинювати кров, лубковати перебитї ноги, руки, треба давати вина, коньяк, лити просто в рот обмершим від вибуху крови. І так цїлий день, страшенно горячий, пекучий день.

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не пощастило нашим в день бою під Креветом. Тричі ходили брати окопи, тричі Турки як горсточку наших зметали. От тобі і не личи ворогів, згадав я про мову полковн. Комарова. Тут мало того, що отбили наших, ще кинулись на наші батареї і деякі гармати забрали, перебивши всїх на батареях. Взяли на баґнети і мого доброго, молодого хлопця знайомого артилериста, що їхав з нами з самого Кронштата, котрого мати плачучи провожала і надївала якусь ладонку на шию йому. Та чимало убито було в сей день. Одних тільки тяжше ранених офіцирів ми поклали в школї і на подвірю в холодку більш як 200 чоловік, а солдатів же скільки? Перевязав до двох тисяч за три днї. Скільки ж то позоставалось їх там ще по балочках, узгірях і лїсах на горах! Гармати ревіли цїлий день не перестаючи нї на одну хвилину. Тільки ввечері вже притихли. Нажерлись мабуть неситі! А робота наша йшла без кінця. Ми не бачили вже нїчого і не чули окрім стогнів ранених. Перед очима стояли відрізані руки, ноги і замість чудово гарного гармонїчного тїла чоловіка, стояла тільки одна кровава тушка.

Після бою під Креветом протяглось не мало днів, поки ми не управились і не відправили скалїчених, нещасних людей в гошпиталї Білгорода, Топчідере і Крагуєваца. Чоловіча душа якось швидко звикає до такого загального горя і жаха. Принесуть бувало після раненого з батареї, роздробило руку чи ногу ґранатою, або вирвало цїлий шматок мняса, а ти дивишся на його нещасного якось вже оком своєї професії. Міркуєш з товаришем, де різати, де відпиливати пилою. Яку краще операцію робити: Пирогова, чи Шопорта! Так якось швидко ми всї зачерствіли. Може інакше і не можна. Тільки Серби з своїм зловжитком обридли. Почнеш бувало соромити вояку, а далї й сам засоромиш ся. Як то ти сам зробив би, як тебе насильно потягнули б підставляти свій лоб під Турка. Гармати потроху бухали щодень. Охотничі команди ходили знимати необережних вартових ворогів, потроху, потихеньку вбивали зза дерева, зза каменя і за се діставали хрест на груди, аба медаль, гордо показуючи його товаришам і знайомим, нерозуміючи того, що за се діло гойдав ся б на шибениці дома, як злий розбійник, а тут друге дїло—війна. Святе дїло!

Через місяць Меженїнов знов нас сповістив, щоб приготовили все на завтра. Теплі, чудові днї осени в Сербії скінчились вже. Потягнуло холодком, щоденно почались холодні дощі, вітри. Усюди роспустилось, стояв глей по дорогам, багно. Люди мерзли, не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

маючи нїчого теплого на позиціях. Турки мабуть теж заскучали в свойому мішку і збирали ся брати наш Джюніс, брати наши окопи і батареї.

Бійка під Джюнісом якось почалась, не рано зі школи видно було, як на долонї. Червоні фески цвітом маку крили всї взгіря Джюніса. Почалась знов пекельна стрільба з гармат, з рушниць. Фески все вище і вище забирались в гори і вибивали сині темні і сіри кепки Сербів і наших добровольців. Чутно крики, лемент. Он видно, підняв ся великий червоний прапор з золотим полумісяцем і гордо він лїзе в гору, іноді зостановить ся, а далї все забира під себе. А наші—наших мало вже було видно. Одбивають ся, падають, а потім все біжить і тікає і кидає амуніцію. Підскочив до нас якийсь адютант на конї. Накричав на нас. Чого ми ждемо! Все пропало. Всї біжать. Тїкайте й ви мерщій, як не хочете попасти в руки Турків! Усюди розгром, усюди втікачка і острах чоловічої отари. Побігли і ми до Морова; 18 кільометрів бігли шпарко, як і дитиною нїколи. По горам бачимо скачуть Черкеси. От догоняють наших жолнїрів-бігунців. Шаблею рубає голови, плечі, як капусту по осени шаткує, а наші і не оглядають ся, і не зупинають ся. Все бігуть і бігуть, аби спастись, аби втїкти.

Добігли й ми до Морова. Нове нещастє. Міст обвалив ся під тягарем тисяч бігунців. Кинулись в брод. Потопилось чи мало людей. Нам якось пощастило — попали на мілке місце. На беріг вилїзли мокрі, остужені від холоднї води (стояв вже падолист). Побігли далї. Зуби цокають від холоду, а Турки знов з гір лушпарять військо наше з гармат. Люде покидали вже і рушниці свої і торби, і всі біжать, перегоняють один другого в страшній панїцї. Під холодним дощем прибігли ми в Деліград, а там і начальства вже нема. Все утїкло і побігло до князя в Білгород. Нї хлїба, нї тепла, нї одежи, нїчого вже не зісталось. Все поутїкало. Добровольцї, Серби підходили мокрі, стомлені, голодні, під студеним осїннїм дощем не знаючи де притулити свої нещасні голови. А камаріля придворна з князем Міланом ремствовала і кричала, що добровольцї пяниці, волоцюги. Бач, не здобули князю корони. Та й сам князь Мілан швиденько вівдернув ся і повернув спину і ґенелалу Черняєву і добровольцями. Переминив на новий курс. Треба було підлещуватись і залицятися до Австрії вже. Росийські добровольцї, особливо офіцери і бувшітис солдати після Джюніского розгрому скоро перевернулись в банди розбишак і волоцюг; яка була дісципліна — щезла. Брутальна лайка, мордобийство, росийська нагайка в руках офіцерів не раз стала гуляти по спинах і тва-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рях учорашніх героїв-братів Славян, а нині вже мерзавців і нелюдців. Серби не знали, як і збути ся своїх освободителів від турецкої неволі. Крадіжи зачались ще більш коли, банда добровольців, голодних і обдерта, розлютовавши на своїх вищих урядників збіглись тисячами в Білгород. Почали щоденно відправляти пароходами Росию добровольців, але не мало ще їх зоставалось і вештались вони повсюди, і воювали вони вже не з Турками, а з хозяями краю—Сербами.

Наша чесна і чиста душею молодь, що пішла в добровольці, багато за сю війну стратила своїх мрій і надій, де вони своєю кровю думали добути сербському народу щастє і свободу. Хоч і пізно і тяжкою ціною наша молода інтеліґенція зрозуміла, що не здобувши свободи свому народу, нічого лізти до других в спасителї. Зрозуміла, що не так страшний Турок в червоній фесці, як страшний свій домашній Турок.

П. КАРМАНСЬКИЙ.

ГАЛИЧИНІ!

Поклін тобі, закований мій краю,
Тверда колиско велитнів-рабів!
Дивлюсь па тебе й серцем завмираю
І з груди рветь ся роспучливий спів.

І кожда скиба, кождий корчик лугу
Здаєть ся, стогне від таємних мук
І навіває базграничну тугу
За жертвами насильних вражих рук.

І з жалощів згинають ся коліна
І хочеть ся припасти до могил
І так ридать, щоби ціла країна
Почула в собі бунт нестримних сил.

Щоби той люд, що вмер для всякої надії,
Відчув пекольний біль закритих ран;
Щоб розірвав оков огнива крицевії
І показав, що він для себе бог і пан!

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

На новий рік.

Кождий знає хвилї вищої рівноваги, коли людина чує себе безмежно сильною і відпорною на всяку несподіванку, пригоду і напасть. Коли вона певна того, що нема такої сили в світї, яка могла б зломити її, не може бути такого удару долї, щоб здужала вивести її з духової рівноваги, зкаламутити її спокій: всякий удар легко буде відбитий, всяка пакость упаде на напастника ж, і найгірша біда буде безсильною супроти почутя власної сили й гармонії внутрішнього житя людини. Si totus illabitur mundus — intrepidum ferient ruinae —„коли б і світ завалив ся на нього, його руїни не виведуть його з духової рівноваги“, як описує ідеальну людину дядько Горацій. І бувають знову хвилї, коли таж сама людина чує себе незвичайно слабкою і безпомічною, безборонною на всякий удар долї чи людської злоби; коли вся істота її представляєть ся їй одною неприкритою нїяким щитом наготою, яка болїзно відчує всякий неприхильний дотик навіть, і в трівожнім сподіванню таких болїзних вражінь, в повній утратї енергії й відпорности, людина готова захистити ся чим небудь, в мишину дїру заховати ся, відрікти ся всякої боротьби, всякої дїяльности. Щасливий той, кого рідко навідують такі хвилї зневіри, у кого те почутє рівноваги й сили буває звичайним, у кого грізні удари й марні пакости викликають тільки новий прилив енергії й витрівалости, а не гірке почутє упокорення і безсильности. Але звичайно у кождої людини тільки чергують ся сї періоди сили і слабости, рівноваги і пострації, і те що в оден момент проходить безслїдно на поверхнї його духа, другим разом ранить його болюче...

Одначе безперечно, що не ті моменти слабости і безпомічности, а періоди почутя своєї сили і висшости являють ся нормальними для кождого здорового, гармонійно розвиненого людського духа. І як в гігієнї фізичній властивою метою мусить бути зміцненнє і загартованнє орґанїзму, його відпорної сили против усяких шкідливих впливів, а не боязке униканнє всього ворожого і небезпечного, — бо ж з вічного окруження тих ворожих і небезпечних елєментів орґанїзм однаково не може вийти нїколи — так і в сфері житя духового. Почутє висшости, суверенности нашого духа над

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всїм, що його окружає і що в нїм самим дїяти ся може, становить ту підвалину, на якій опираєть ся свідомість своєї духової сили і незалежности, духового імунїтету у людину. Є сфера, якої не може здобути нїяка ворожа сила — се сфера духового житя людини, поки в нїй є досить відпорної сили на всї впливи окруження, поки вона зістаєть ся живою мірою і критерієм всього, що дїєть поза нею. Нїхто

не скує душі живої...

Популярний переказ оповідає про Архімеда, що він брав ся зрушити вселенну, як би йому дали тільки точку опертя для сього. Свободна, відпорна і певна своєї незалежности свідомість людська — її переконанне, що в її істнуванню є певний minimum, який не може бути відібраний, відчужений, здобутий, змінений нїякими насильними способами, нїякими грізними силами, являєть ся такою точкою опертя в духовім житю. І коли від здібностей і сил і від щасливих зверхнїх обставин залежить се, чи опираючи ся на сїй точцї людина потрапить двигати людський світ що її окружує, — то паном хазяїном свого власного мікрокосму людина може зістати ся опираючи ся на сїй підставі — завжди. „Можна відібрати у людини її достатки, її добробут, її честь і добре імя, одного не можна відібрати — віри“, каже християнський проповідник. Може бути се віра не в позасвітовий чи світовий розум, що всяку біду і нещастє кінець кінцем приведе до добрих наслїдків, а віра в ту суверенність своєї духової істоти, в імунїтет — непідлеглість чужим судам, чужим рішенням і поглядам свойого духового житя, свого самоозначення. Се не перемінить нїчого. „Сія есть побѣда побѣдившая міръ — вѣра ваша“.

І чим більш безпосередно ставить ся людина з своєю дїяльністю перед зеркалом своєї духової свідомости, своєї совісти, як се називають, тим більшу моральну силу чує за собою. Чим меньше вяжуть її огляди на якісь постороннї обставини, компроміси й союзи, тим дужчою вона себе може почувати. „Сильний тільки той, хто стоїть одинцем“. Сї слова великого індівідуалїста минулого столїття, що звучать так пародаксально, і неможливі в приложенню до таких форм дїяльности, які вимагають кооперації, — мають повне значіннє в приложенню до розвою індівідуальних сил, енергії і творчости одиниці. Стадність, партийність, робота гуртова без сумнїву ослаблює індівідуальність й її моральну силу. Не хочу через се виступати против громадського елєменту, але й громадська робота має вартість тодї, коли вона ведеть ся сильно розвиненими і сильно настроєними індівідуальностями, а не манекенами з виїде-

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ною серединою. І сим разом веду мову про вагу тої свідомости власної моральної сили, яка служить могутною підставою всякої духової дїяльности. Splendid isolation, честна ізоляція — се страшак і абсурд для опортунїстів, а не прінціпіально настроєних людей. Кожда духово сильна і розвинена людина з великою приємністю згадує моменти такої чесної ізоляції, коли свідомість її, свідомість своєї віокремлености й свободи окриляла енерґію, казала напружувати свої сили, свою творчість і давала можність проявляти її вповнї ориґінально і свобідно. Є старий уже, колись незмірно популярний роман нїмецького романтика лїберальїзму Ф. Шшільгаґена In Reih' und Glied, „збитого лавою“ по нашому; російський радикал 1860-х рр. переклав сей титул „одинъ въ полѣ не воинъ“. Переклад характеристичний. І одначе власне не в збитих, стиснених лавах, а на просторі „чесної ізоляції“ родили ся найбільше блискучі відкритя, найглубші ідеї, які показували дорогу поколїнням наступників, їх „збитим лавам“.

„Ти цар, живи один, своїм шляхом свобідним
Іди, куди веде тебе свобідний ум...

Се говорило ся на адресу поета. Але воно сказане для всїх людей з свобідним сильним духом, для всїх розвинених і сильних одиниць. А тільки з таких одиниць складаєть ся жива і сильна громада.

І так — не бояти ся бути в меньшости, бути ізольованим, іти одинцем, противставляючи силї ворога і „суду глупца“ міру і суд своєї совісти, своєї свідомости. Се „короткий зміст моєї довгої мови“, який хочу я перенести тепер в сфери індівідуального житя в сферу житя колєктивного індівідуума: суспільности, народу, і спеціально суспільности нашої, української.

„Судило ся нам останнїми бути“, як писав один з подвижників українського відродження. На світовий торг наспіли ми навіть не „во єдинодесятім часї“, а хіба в тринадцятім чи чотирнадцятім. Коли по Европі лїтали кличі національного визволення, наші потомки української козачини трудили ся, набиваючи „съ казенной части“ своїх земляків ідеями послуху та покори всякій „богоуставленній власти“. Поклики до національного самоозначення, які виходили від передових людей наших, найгірших ворогів знаходили серед своїх же земляків, які вважали користнїйшим „годувати ся від олтаря“ готової державности чи суспільного ладу, нїж самим класти щось на олтар національного відродження, і всїм чужим противникам українства лишала ся дуже легка робота покликува-

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти ся тільки на сі протести „большинства Малороссіянъ“ против всяких заходів коло національного пробудження України. Тяжким шляхом ішло наше національне житє в таких обставинах, полишене своїм убогим силам, без помочи і співчутя з боку, без союзників і прихильників. Але... чи не через сю ізольованість, полишенне своїм власним силам, свому власному самоозначенню, і видобуло з себе українство все те добре і гарне, чим може повеличати ся за часи свого відродження?.. Хто зна, чи й сей невеликий духовий добуток не завдячуємо ми тим тяжким обставинам, що змушували нашу суспільність сягнути глубоко до своєї духової скарбниці, напружити сили свого духу й енергії... Хто знає, чи наше національне житє не було б іще плитше, біднїйше, убожійше, як би українство не стріло навколо себе такої гладкої стїни скрізь. Чи не задоволило ся б воно ще меньшим, чи не обмежило ся б воно само зовсїм щиро „домашнїм обиходом“, коли б він був свого часу відкритий відразу без усяких обмежень. Нема сумнїву в тім, що галицька Україна дійшла свого нинїшнього напруженя національного житя і його імпозантних (як на свої убогі засоби) успіхів тільки завдяки тому, що тут національний утиск давав себе відчувати ще сильнїйше, не обмежаючи ся сферою чисто національних проявів українського житя, а обіймаючи його з усїх боків, обсочивши український елемент своїми барікадами на кождому полї, на кождому кроцї, проникаючи все житє. Українська суспільність Росії не мала навколо себе такої непроникливої периферії й ішла „въ сторону найменьшаго сопротивленія“. І хто зна де б ми були, як би тут весь час було так, як ми то зараз маємо щастє бачити — коли українству нїби то й перешкод нема, й можна говорити, співати, свистати, чихати й кашляти по українськи,— тільки... Але вичислюванне сього „тільки“ завело б мене занадто далеко.

Але так само як і окрема людина, і українська суспільність переживала моменти, коли таке ізольоване становище, така безпомічність і неприкаянність здавала ся їй ігом неудобоносимим. Та і по всяк час, як у орґанїзмі більше складнім, поруч елементів більш непримирених і смілих не бракувало в сїй суспільности елементів слабодухих, які рішучо не миряли ся з такою ізольованою позицією й неустанно розглядали ся за якимись союзниками й протекторами для українства, щоб за їх спиною як не в дійсности, то хоч мислею своєю спочити. Заспокоїти ся, що есть буцїм то хтось що не забуде ласкою своєю, є щось що пхає наперед тачку українську, поки любезний землячок спочиває під вишень-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кою. Трудні то повісти, сумні історії — переходити всї ті проби ріжних кругів „оправдати себе“ перед урядом росийським і здобути його ласку, „вхопити за серце“ польську шляхту в Галичинї й прихилити її до українства. (Сей чудовий рецепт для поневоленого народу — найти відповідний момент і спосіб „вхопити за серце“ свого гнобителя був і зістав ся альфою і омеґою політичної мудрости для певних ґруп галицької суспільности, що з неослабною енергією напружували сили свого розуму, аби якимсь способом сеї штуки доказати)... Проби ріжних галицьких „угод“, еквілїбристика галицьких „консолїдантів“, що за всяку ціну силкували ся задержати бльок з галицькими москвофілами, „щоб не ослаблювати боротьби з Польщею сим внутрішнїм роздїлом“. І „безплодні зусилля любови“ Українців росийських звернені до росийських поступових і радикальних кругів. Марні заходи причепити якось українського байдака до росийського поступового корабля та поплисти в його на привя и...

Марні зусилля, які не служили славі й чести українства, ані не помагали його розвоєви, бо обплутували його сїткою ріжних обережностей і оглядностей супроти тих сподіваних союзників: щоб „не зразити“ собі того, не сполошити сього, не знеохотити сих, не настрашити тих. І кінець кінцем спиняли розмах народньої сили, енергію національного розвою.

Минулого року українська суспільність Росії й Австрії лїквідувала оден з таких містичних каменїв прибіжища для українських заяців — словянську ідею. Правда во імя сеї словянської ідеї українству нїколи нїчого не капнуло, а відгризати ся йому приходило ся власне не від кого як від „словянських братів“ таки, і як раз братські словянські обійми, тїсні і міцнї, грозили йому національною смертю. А все таки, почасти — по традиції перших початків словянського відродження, почасти — просто з чужого голоса, повторяли ся й на Українї шабльонові фрази про словянську єдність, братаннє, взаімність і т. д. Все се уважало ся обовязковим для українства. В українській скарбниці по старим традиціям переховував ся і словянський „стяг“ про велике свято, і на словянські крики, не розбираючи, „по какой причинѣ шумъ“, відзивали ся звичайно й українські — коли не крики, то хоч мурмотїння спочутливі. Як не як, а все таки колись і Шафарика читали тут „з усїєї сили“, і добровольцями ходили на Герцоґовину, кров за Сербів проливати, і Болгар конституцією ущасливляли по наказу ничальства. Так і в иньших суспільностях словянських не

Generated on 2015-07-05 18:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бракувало людей між поступовцями, які мов старі гусарські коні не могли спокійно витримати, коли зачували кличі про словянську спільність і „спільного ворога“. Дарма, що з сеї словянської ідеї давно вже встигли зробити ріжні знаряди для свого вжитку як раз усякі реакційні, обскурантські круги, і вона стала служити їм фіґовим листком для закриваннння всяких непоказних річей. Дарма, що дійсність протестувала на кождім місці против сих фраз, висуваючи факти не словянського братання, а словянського людоїдства і розбишацтва. Стара катеринка грала далі Hej Slovane, і з ріжних боків не бракувало голосів, що підспівували на стару, колись симпатичну ноту.

І одначе — коли ріжні проворні промисловці й практичні політики задумали минувшого року, „большой собравшися гурьбой“, ще раз зібрати нікий благопотребний їм овощ з словянської грушки — українська суспільність до сеї компанії не пристала. Заявила рішучо, що хоч ми безперечно Словяне, то се ще не причина на те, аби братати ся нам з чорносотенцями ріжних словянських племен, цілувати ся з ренеґатами й ворогами нашого національного житя. Статя нашого журналу на сю тему [1]) була виразом загального настрою, підтриманого також і иньшими орґанами і речниками українськими. Українська суспільність вирікла ся всякої участи в неославянофільських заходах, не схотіла прикладати своїх рук до ліплення польсько-росийської угоди на погибель українства, анї до страшення всесловянським союзом Німців для зміцнення впливів чеських і польських в правительственних кругах австрийських. І на сім становищу витрівала була, невважаючи на крики й інсінуації, які з ріжних боків підняли ся з сього приводу, від ініціаторів нових славянофільських операцій, яким такий тяжкий удар задавала отся неприсутність і протести Українців, і від усяких ворогів українських, які при сій нагоді попробували дошкулити українству на новий славянофільський фасон.

Крики й інсінуації були марні.

Пробувано писати про ізольованнє українства серед Словян, про зраду Українців перед словянством, і т. и. — але на сім коні далеко не можна було заїхати. Очевидно бо було, що як сю тему не обертай — біда від неї виходила неословянофільству, а не українству. Коли знаходять ся словянські народи, які серед словянства займають ізольоване становище — яке ж воно вже всесловянство? Коли до нього треба воловодом тягнути словянских бра-

1) Українство і всесловянство (На українські теми), Л.-Н. В. 1908 кн. VI.

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тів, ганячи їх за „зраду“, — яке ж тут словенське брацтво і єдність? Таким словянством Німця не перелякаєш. Пробували пустити байку про те, що Українці запродали ся Німцям за пруські марки. Але і з неї не можна було витягнути ніякої користи. Нічого не можна було близше сказати про сі видумані марки (росийські чорносотенці, видумавши байку, що росийський визвільний рух робив ся за японські мілїони, принаймні вже й цифру видумали). Не легко приходило ся витолкувати, де подівають ся ті фантастичні марки, коли вся національна українська культура утримуєть ся тяжкими зусилями самої суспільности, всім відомими в усім їх гіркім убожестві. Не легко було б пояснити, яким чином правительство німецьке, являючи ся заборолом реакції в Росії, заразом прикладало б рук до зміцнення такої різко противної реакційним течіям стихії як українство. І кінець кінцем ся нова байка про українську інтриґу тільки збільшала вагу і значіннє українства: була колись така версія, що українство видумали австрійські Поляки (а ті казали, що галицький намісник Стадіон); потім почали обвинувачувати в тім Австрію; тепер до сеї вини притягнено й Німеччину. Ще оден ступінь наперед і українство прийдеть ся признати постулятом европейського концерту і тим самим — капітулювати перед ним.

І одначе не бракує в суспільности нашій малодушних елєментів, які не можуть переболїти такого рішучого розриву з словянськими фразами і тих сердитих мін ріжних оборонців і спекулянтів на словянську ідею.

На погляд наш — малодушествованнє зовсім безосновне, тільки малодушне і більше нічого.

Приглядаючи ся тим всім проявам, в яких виявляло свій зміст те шумно проголошене нео-словянофильство, видно було ясно, що нового в нім нічого нема, а тілько старі, добре звісні змаганя укриті під фіґовим листочком словянства, дуже ріжнородні, навіть суперечні між собою, звязані тільки одною гадкою — під словянською фірмою щось заробити для своєї справи. Полишаючи людей, що тільки з привички чи з доброго тону вважали потрібним відгукнути ся на словянський клич, або хотіли погарцювати на моднім словянськім конику, тут — в сферах близьких нашим інтересам — з одного боку словянська ідея значить скріпленнє чеських і польських впливів в Австрії, перевагу ідеї краєвої автономії, піддане німецької меньшости Чехії й української „меньшости“ Галичини під повну і абсолютну перевагу більшости, і т. и. В Росії для одних словянська полїтика означає „польсько-росийське

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

помиреннє", певні концесії польському державному праву, розграниченнє польських і росийських інтересів в справах українській, білоруській, литовській, і в дальшій перспективі — коли не задавленнє, то можливе ослабленнє сих неприємних обом союзникам національних рухів. Для других словянська політика се инакша назва націоналістичної великоруської політики, повної нетолеранції до всякого „инородца", тріумф „самобытныхъ русскихъ началъ" над західнім конституціоналізмом, і. т. и. Для третіх — се „болеутоляющій пластырь" на ріжні гострі питання росийського життя, приємний спосіб звернути розмову з неприємних росийських питань на меньш дражливі, в роді сербсько-албанських відносин, забезпечення Чорної Гори від австрийських впливів і т. и., а при нагоді — й маленька авантюра на „Ближнім Сході", яка також може пригарно послужити для перенесення уваги з „Турків внутрішніх" на „Турків внішніх".

Змагання під час просто протилежні, і для того словянський концерт так часто впадає в дісонанси. Але всї вичислені напрями те мають спільне, що всім їм однаково байдуже словянство саме по собі, розвій тих моментів словянської спільности й солїдарности, які справді були б цінні з становища розвою й поступу словянських племен. Під гук словянських кличів ідуть вони до своїх властивих завдань, не журячи ся справжніми інтересами словянства. І очевидно, що в імя сих словянських кличів у них нїчого не уколупнеш взагалї, і спеціально — для української справи, бо вона з становища дійсних завдань сих кругів переважно не бажана, ворожа, а в найлїпшім разї — глубоко індіферентна. Ухитрити ся і вхопити сих панів за їх словянську струну і в імя словянської солїдарности щось виторгували для українства було б завданнєм зовсім не можливим тому, що таких словянських струн у сих панів даремно було б шукати, а властиві їх мотиви, як я сказав, українству переважно вповнї ворожі. Щоб відкликати ся до їх „словянської совісти" в інтересах покривдженого українства — наперед треба знати, чи есть там совість взагалї, а потім чи справді словянська вона у сих людей, з яких де які тільки з учорашнього дня почули в собі „словянське серце", коли словянська фірма показала ся їм придатною для їх ґешефту.

Чи може стати на ґрунт опортунїстичний: прилучити ся „для політики", щоб вторгувати щось „за мовчаннє"? Підспівувати всїм сим фальшивим співам про словянську єдність і солїдарність і махати кулаком разом з ними на адресу „спільного ворога в Берлїнї", тим часом як більшість словянства, і ми в тім числї, з тим

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

берлїнським ворогом не маємо нїяких рахунків, а вємо ся під словянськими ж руками?

Полишаю се благорозсужденію „практичних полїтиків“, сам же смію думати, що се була б комедія наскільки негідна, настільки ж і безплодна. Бо раз українство головним акторам сеї комедії непотрібне, ненавистне, противне, — то нїякими сентіментами чи торгами з них для українства нїчого серіозного не вирвеш. Хіба комплїмент, або яку небудь нїчого не варту обіцянку, а чогось серіозного реального — мабуть нї.

Тим часом словянський як і всякий инший гашіш вважаю далї в високій мірі шкодливим взагалї, й для нашої суспільности, мало критичної і слабко розвиненої — спеціально. Події останнїх тижнїв зміцняють мене в сім переконанню. Маю на думцї справу прилучення Босни й Герцоґовини. З звичайного принціпіального становища дивлячи ся, рішати долю провінцій чи народу без волї й згоди його: прилучати до Австрії на вічні часи, не питаючи, хоче чи не хоче сього людність і як вона дивить ся на се — річ неможлива, недопустима. Так само з становища українських поступових напрямів, що виступають против усякого національного поневолення, стоять на становищі свобідного самоозначіння. Віденський парлямент, коли йому предложена була ся справа, повинен був для рішення сеї справи зажадати плебісциту — висловлення свободної гадки людности в сїй справі перш за все. На такім становищу повинні були з окрема стати українські посли його. Але правительство ставило домаганнє парляментарної ухвали як постулят державної ідеї, як жаданнє самого голови держави й династиї. Приходило ся вибирати між прінціпами і — прихильністю династії. Вибір не легкий! Та тут на поміч приходять фрази з словянського репертуару. Тим часом як иньші речники словянської ідеї протестують в імя сеї ідеї против прилучення Босни й Герцоґовини до Австрії, знаходять ся у нас свої словянські полїтики, які розводять міркування, що в інтересах словянства ж треба дбати про збільшеннє словянського елємету в Австрії, аби взяти перевагу над елємептом нїмецьким; що з любови до Сербів, як одного з найближших нам з народів словянських, Українцї повинні ущасливити Сербів Босни й Герцоґовини австрийською конституцією — сею чудовою конституцією, якої чудові прикмети австрийські Українцї знають так досконально на власнім досвідї і для того мають всяке право рекомендувати всякому.

І от що з людського становища було б учинком противним елємептарній справедливости, поважанню чужих людських і націо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нальних прав, з „словянського становища“ стає не тільки можливим, але навіть неминучо-потрібним, як акт любови чи еґоізму — обертайте як хочете, все однаково, аби тільки „для словянства“, з словянського становища. Українські посли не тільки голосують за прилученнєм Босни і Герцоґовини, не питаючи ся прилучених, але й висилають ґенерального бесідника pro[1]). Чи не перше й припала така роля нашому послови. Але як треба було вибілити таку справу, то і українського посла допустили до ґенеральної промови. І той пішов білити! Се ж з словянського становища! Иньші словянські політикі можуть так само „в інтересах словянства“ признати за потрібне скасувати українську національність, бо українська національна боротьба шкодить „інтересам словянства“. Иньші знову — як то зробили недавно краківські неословянофили — відсудять Великоросів від словянського титулу і виключать їх з понятя словянської солїдарности. Все буде можна — як тільки замазати принціпи справедливости, свободи, поступу, гуманности сим словянським клейстром, і на місце їх підставити інтереси сього містичного словянства, яке в дїйсности не істнує як цїлість і роспадаєть ся на ряд народностей, з суперечними інтересами, диктованими „здоровим національним еґоізмом“. Все можна — але далї від сеї можности! Ліпше зіставати ся „ізольованими в словянстві“, нїж брати участь в сих словянських містеріях, яких властиві мотиви і цїли закриватимуть ся нам все таємницею.

В дїйсности українство не ізольоване. Не кажучи за ріжні созвучні течії в Росії й по за нею, маємо близьких нам і місцем і всїми традиціями сусїдів, яких інтереси вповнї анальоґічні на цїлій майже лїнії з інтересами українського відродження. Кажу про Білорусь і Литву.

Сї дві народности звязані були спільною долею з українським народом від початків історії. Київська держава дала їм ті підвалини суспільного й культурного житя, які зістали ся основами їх житя на довгі століття навіть і по її упадку. Разом з українськими землями входили білоруські й литовскі краї в склад великого князївства Литовського, разом переживали ті складні відносини, в які

[1]) Пояснение для Українцїв з Росії: так звуть ся оратори, які виберають ся по одному з усїх, що просили голосу за певним питаннем і по одному з тих, що хотїли промовляти против — коли нема часу вислухати всїх промов і записані до голосу пристають ца се.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ввела сї землї литовсько-польска унїя 1385 р. і її дальші стадії. Спільними силами України й Білоруси розвивало ся відродженнє „Руси Корони і вел. князївства“ в XVI в., орґанїзація національних сил, культурна і полїтична, суспільна і лїтературна боротьба против процесу польщення і католичення, що віщував національну смерть однаково обом народностям. Однаково з Литвою пережили вони дезертирство своїх вищих верств, що прийняли культуру й національність польську і розмішавши ся з польскими приходнями, утворили вищу верству, чужу народови національностю і культурою, а свою народність засудили на ролю народу-демосу, і таким чином проблему національно нероздїльно звязали з проблемами класовими, суспільно економічними. По лїквідації старої річи посполитої всї три перейшли „подъ владычество Россіи“, і в додатку до тяжкої історичної спадщини Польщі мусїли рахувати ся тепер ще з полїтикою росийською, узко-централїстичною, неприхильною розвоєви сих покривджених народностей, а при тім незвичайно недотепною і незручною, так що навіть хотячи бороти ся з польонїзмом вона дуже часто працювала для польонїзму таки, — не кажучи вже що гноблячи живі народні сили всїх трох народностей, паралїзувала всяку відпорність їх.

Всї три народности таким чином тісно звязані пережитками минулого, що наложило свою печать на ріжні сторони їх нинїшнього житя, спільними обставинами нинїшнього ладу Росії та їх комбінаціями з тими пережитками, і спільними змаганнями: в рамах росийського житя, в укладї нової Росії виробити можливість житя і розвою для своїх, обдїлених минувшістю і сучасністю народностей, здобути для них між натиском з гори і з долини певний простір для національного самоозначення своїх національностей, культурного і економічного розвою своїх народних мас. Ті самі питання, спільні з Українцями Росії, стоять перед ними: державний централїзм і великоруський націоналїзм, боротьба з національними впливами вищих польських верств, культурна і національна емансипація свого демосу і сотворення для того економічних підстав, питанне жидівське, питанне релїґійне, і т. д., і т. д. І з трох сих народностей українська як найбільша і найбогатша своїми культурними засобами повинна не забувати служити чим може і помогати національним і суспільно-полїтичним змаганням своїх старих союзників і сусїдів. Рахунків з ними не маємо і мабуть не будемо мати. Всї три народи стільки мають важнїйших справ, що мабуть не матимуть охоти сварити ся за межу.

В наші сїренькі часи, часи „малих дїл“ я не буду проєктувати ні зїздів ні яких инших шумливих манїфестацій для по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розуміння з сими братніми народами. Хочу тільки пригадати всім хто в своїх відносинах має якусь нагоду стрічати ся з тими народностями, їх національною, культурною чи економічною роботою, — що діло їх нам не чуже, а навпаки дуже близьке. Нехай памятають се Українці, яких доля занесла на теріторію білоруську чи литовську. Нехай не забувають сього й ті, що в спільних інституціях сходять ся з репрезентантами тих народностей. Нехай і наші одиниці, і наша преса пильнують тіснійшого зближення, зносин і порозумінь з созвучними елементами серед тих народностей. Нехай знайомлять нашу суспільність з житем і змаганнями їх, нехай освідомлюють їх про анальогічні, созвучні змагання наші. Нехай всіми способами розвивають свідомість спільности інтересів і свідомістю сею зміцняють енергію і певність своїх сил та приготовляють тіснійше зближеннє сих народностей. (Особливо легко се з Білорусами, бо їх мова так зближена до нашої, що Українець може без трудности читати білоруську статю, а Білорусин українську, і наші видання могли б містити навіть статї Білорусів).

Справа ся дуже важна, й малі діла на сій тихій і малозамітній ниві мали б велику користь для будучности. Думаю, се була б вдячнійша робота, ніж граннє словянської комедії, чи даремні зусилля прихилити до українського питання круги глубоко для нього упереджені й ворожі. А в тім — не маю нїякого заміру накидати своїх гадок „практичним політикам“, що звикли ходити иньшими дорогами. Тільки засію сей новий рік бажаннями успіху і щастя в тяжкий роботї всім тром тим народам братнім, спільникам нашої минувшини і наших надій.

Бажаннями не побід і перемог над иньшими, не визиску слабших, не використовування своїх сил на шкоду поставлених ще в гірші умови, а того що бажаємо разом з ними всім, своїм і чужим, зарівно приятелям і ворогам.

Нехай проростають зерна свободи на широких просторах української, білоруської й литовської землї, від моря до моря, від гір і до гір. Нехай виростає на них збіже культури і самопізнання, плідне і поживне. Нехай буде воно витрівале на морози і жар, на всякі удари ворожих сил.

І в тіснім братанні, в спільности ідей свободи і поступу нехай виростає сила сих народів. Нехай відродить ся по ріжних лихолітях і утратах їх давня орлина молодість, і крилами своїми покриє свій поневірений, злиднями прибитий народ!

У Київі, під новий рік 1909.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ІВАН СТЕПЕНКО.

ШАХТЯРІ

(елегія).

I.

Дзвенять луги; цвітуть лани;
Дзеркальна хвиля сонцем грає;
Із голубої вишини
Свій усміх небо шле безкрає...
І обгорнувшись у квітки,
В оксамити ланів барвистих,
В річок блескучиї стьожки,
В єдваб гаїв широколистих,
Шле небу свій одвіт земля —
Дзвінких пташок співочі хори;
І лєть ся спів і вихваля
Небес криштальниї простори...
А сонце, повне любих чар,
Прогнавши млу сердиту хмар,
Промінє сипле золотеє
На землю й небо голубеє,
І вестить їх і привіта
І їх коханнє, повне згоди,
Вінком із проміню сплїта
У храмі вічної природи.
І повен сміху цїлий світ;
В блакити неба ні хмарини, —
І ніби щастє довгих лїт
Оповило земні долини.
І ніби в щастї сім землї,
Промінням соняшним залиті,
Втонули сльози та жалї
Та кривда на безмірнім світї...
І ніби... о, не ніби... ні!
Не вгасло пекло мук горюче,
І щастє в нього в глибинї
Згаса, мов день у темній тучі...
Се пекло скрізь — воно між нас,
І сонця вповений диханнем,
Ще гемон лиха не погас
На світї, вкритому стражданнєм.

II.

От світло блиснуло зорі;
Лани й гаї зачервонило;
От в ярко-сяючій горі
Зійшло вогненнеє світило...
Всю землю день підняв ясний,
І сонце стрінув гук денний;
І знов життя трудне кружало
В широкім світї забуяло.
От прогудїли вже гудки,
І на пониклиї квітки,
Отрута чистої природи,
Дихнули чорний дим заводи
І пробудившись до зорі
Від ночи горя та клопоту,
Ідуть юрбою шахтарі
На безпросвітную роботу.
Неначе товпище тїнів,
У чорнім дрантї, ледве вмиті,
Серед сіяючих ланів,
Нічною тугою повиті,
Ідуть туди, де вічна мла,
Над світлим днем панує владно
І де житє, страшне згола,
Немов у снї, кружля безладно;
Де не побачить їм квіток,
Нї сміху сонця лагіднòго,
Де кожний сміливий їх крок
Веде до мороку нового...
Ідуть вони, з сумним чолом,
Трудом придавленої люде,
Душить тяжким своїм хрестом
І спину й наболїлі груди
І — як глузує доля з нас! —
Ті, що житє зміцняють світа,
Ідуть туди, де вічний час
Панує смерть, у тьму сповита!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

III.

Ідуть вони, і прибули...
І захопивши сонця промінь
І погасивши серця пломінь,
Підходять до безодні мли.
І погляд кинувши прощальний
На любе небо, землю, квіт,
Сих чорних тінів рій печальний
Переступа в підземний світ.
А в глибі — пекло там жахливе,
Де по зміястій колії
Бредуть, немов на чорній ниві,
Посліплі коні й ратаї...
Там навкруги печері, нори,
Там гук і стук, там довгі дні
Од мук могильних стогнуть гори,
Як і робітники сумні.
Там без кінця гучна мотика
Гремить в натружених руках,
Там гасне тіло чоловіка
В вугольно-димних порохах.
А смерть жахлива у темноті,
Біля підземних вояків,
В злобі стоїть на їх роботі
І ледве втрімує свій гнів,
Що дума зрушена їй тиха
Рукою пасербків землі, —
І яд на них вона свій диха
В пекельній непроглядній млі.
І поруч з смертю мовчазною,
Зібравшись людностю сумною,
Працює військо шахтярів,
Збудивши пекла сонний гнів.
Їм видко жовті очи смерти,
І гострі, влучні пазурі, —
І жаху не здолають стерти
В болючім серці шахтярі...
І їм, віддàним вічним мукам,
Здається ся, що за кожним стуком
Мотики їх чи молотка,
Їх трун збиває ться дошка.
Що тьма у шахті, згусла, стила,
Бездонну пащу відкрива
І в ній зявляє ться могила,
Страшна могила гуртова.
Що кожний стук — є відгук дзвонний,
І що ставник свій похоронний
А не визвольничий лихтарь
В руці весь день тріма шахтярь.

IV.

Там всюди горе... всюди зло;
Там смерти чорнє крило
Диханнє струєнеє віє
На гробовища півживиї.
Там смерть чека своїх хвилин,
Коли у попелї руїн,
Людей розшарпаниї купи
Придавлють звалениї слупи,
І в грізну мить тії доби
Вона шукатиме собі,
У задовольненні без міри,
Свої безвинниї офіри,
Не поділивши ся ні з ким
Отим набутком гробковим.
І мить прийшла... Язик вогневий
Покрів пройшовши лихтаревий,
В повітрі злинув і у-раз
Нависнув стопекельний час.
Мов хто пів-світа рушив митю,
Віддавши все грозі, страхитю,
Так скоївсь вибух громовий,
Зірвавши морок шахт страшний.
І потім все замовкло в тиші
І через хвилю, — шахтів ряд,
В вогні препоясавшись хижі,
Звернулись у киплячий ад.
І знов розляг ся дикий грім,
Немов на полї бойовім:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

То шахтярі в шумливім колі,
Рвучись до світла і до волі,
І задихаючись в диму,
Вогненну оглашають тьму...
То пломінем обняті коні
Іржуть — голосять на припоні.
Скрізь стогін, плач і зойк і крик
Уже півмертвих і калїк,
Вогнем задушених жахливо
І вмент похованих за-жи́во...
І знов загув ще більший грім
В просторі пекла вогневім:
То шахт гнилеє будуванне
Одбувши бенкет руйнування,
І з буйним гуркотом погроз,
В огне́нний кинулось хаос,
І під його жорстокі слупи
Як у склепи́ сховались трупи.
І після бурі тих громів
Над гробовищем шахтярів,
Бездушно, повагом і тихо
Мов зо-стида за свіже лихо,
В клубах вогненно-димних хмар,
На землю вилинув пожар.

V.

Скінчилось все... і гори тїл
Із їх насильного покою
Добуті братньою рукою,
Уже земний вкривали дїл.
І знов над ними сонце сяло;
Знов квітів ясне покривало,
Гаїв, ланів оксамити,
І срібних рік очерети,
І вітер лагідний з заходу
Вдягали землю в пишну вроду
І на тїла, добуті з мли,
Свою красу знадну лили.
Але — мовчущий трупів ряд,
Ряд змовклих болів і досад!
І дух житя не ввійде знову
В сю гору тїл, як смерть, безмову!
Проживши вік без щастя, квіту
І злотосяючого світу,
Вони байдужі і тепер
До блиску нив, гаїв, озер
І до всії відради вроди,
Що лоно скрашує природи!..
Проживши вік, що завжди їм
Носив одні гіркі печали,
Вони і в снї своїм страшнім
Одних печалів би жадали!..
Проживши вік, що завжди ніс
Самих їм слїз криваве горе,
Вони б хотїли тільки слїз,
Щоб ними змити кривди гори.

VI.

І пролили ся сльози ті
Над їх стражденними тїлами,
Чуйні, гарячі та густі,
Що пропалили б землю саму.
І засоромилось від них
І сонце в небі золотеє,
І килими ланів рясних
І навіть небо голубеє
І по землї широкій всій
Журба майнула чорнокрила
І цїлий світ краси та мрій
Сльоза та людська пропалила!..
Чия ж сльоза та? Хто її
Зронив жемчужною водою
І у вогненній течії
Поніс всесвітньою журбою?

VII.

Ілють ся сльози з тих грудей,
Із тих невитертих очей,
Що не всихали ще ніколи,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що слїзми шлях свій пропололи,
Що по степах і по хатах
І по долинах і по горах,
На вкритих тугою просторах,
В кривавих нищуть ся трудах!
Які повік одрад не знали
На світї тяжкої печали,
Яких один лиш промінь грів —
Надїя на отих мерцїв...
І з їх то хат печально-вбогих,
З їх повних суму нив розлогих,
Немов невіста молода,
Сльоза летить, сльоза рида,
І оросивши труп собою,
Додому, звісткою сумною,
Летить не кваплючись назад,
До вбогих сел, до вбогих хат;
Щоб там пролитись над землею
Вже не сльозою однією
І не блїдим струмком води,
А морем лютої біди;
І, як мороз зімою квіти,
Останнїй промінь погасити...

VIII.

Знов сяє небо так, як сяло,
Знов щастєм бавить ся земля...
Знов сонця срібнеє кружало
Кохання квіт їх вихваля.
Знов промінь пишний грає долї
І золотить місця страшні,
Де ті лежали мертві й голі,
Проклявши ями шахтяні...
Лежали, і нема їх нині, —
І знов на вічниї віки
Злягли в підземнім одпочинї
Їх намордовані кістки.
І знов як перші й другі, кволі,
Зчорнїлі, з думою на чолї,
Весь вік, від зорі до зорі,
У шахти сходять шахтярі...
І знов метуть, рубають гори,
І знову пють кріваве горе
І за невтомний довгий труд
Приймають смерти страх і нуд.

IX.

Але на що ж їх здав ся труд?
На що їх муки, стогін, бруд?
Не вже ж надїї красна зоря
Не заблищить в їх царстві горя
І за криваві їх труди
Не зявить дивні їм світи?
О буде се! У млї й підземній,
На їх роботі підяремній,
Цвіте надїя в шахтарях
І творить мрію в їх серцях,
Що не даремно молот їх
Луна в безоднях мовчазних...
Що, як тяжкого сону мить,
Ряд мук їх довгих пролетить...
Що в їх безодню упаде
Промінне сонця золоте;
І взнає щастя праці син
На лонї радісних країн...

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІГНАТ ХОТКЕВИЧ.

Літературні враження.

(За минулий рік) [1]).

Українська література за рік 1908. „Како начати“ і про що власне я буду говорити? Про красне письменство. Отже значить всі популярні виданя, партийна література і т. д. відпадають. Всякі повні зібраня творів — також, бо се потрібує спеціяльних студій і говорити про такі річи в загальнім огляді, се все одно, що й зовсім про них не говорити; журнальна і ґазетна белетристика теж відпадають і от обтявши собі той спосіб, кинемо оком за цілий рік.

І побачимо — страшенну перевагу драматичної літератури. Як би покласти на одну сторону ваги драми й комедії, а на другу все инше, то таки драма би переважила. Чому се так? Звідки у нас така гіперпродукція драматизованих „кавалків“? Чим пояснити собі той цікавий психольоґічно фант, що в умах де-кількох цілком ріжнородних індивідуумів відразу, в ріжних пунктах нашої України зароджуюсь ся ідея — висловити свою думку іменно в драматичній, а не в иншій якій формі?

Нехай мудрійші дадуть відповідь на се науково, з показанем джерел внизу сторінки petit'ом, а я скажу по простецькому, що мині бачить ся овна аналъоґія між сею хвилею і першими моментами по знятю заборони українського слова. Ґазету!! Тоді кожний патріот хотів видати ґазету, а де-які патріоти навіть по три — щоденник, тижневик і місячник, так що аж жаль було на пана Бога, що він так невдало сотворив чоловіка, не давши йому спромоги видавати минутникаа й секундника з одної і вічника та тисячолітника з другої сторони.

Тепер на такій само підставі ударив ся письменник в драму. Ідея нової драми, хочби й виконаної старими парикмахерами, цілковито запанувала думкою письменника. На сцену покладають ся кольосальні надії визволення рідного краю, дорогої України з усяких там пут. І от аби притарабанити і свою цеглину на будову загально-українського щастя — ліпить, перекладає, жарить, шкварить чоловік драми.

Инодї навіть не можеш зрозуміти ідеї, Ну, от наприклад шановний д. Грінченко. Випускає драму за драмою, комедию за комедиєю, неначе

---

[1]) Подаючи замість річного огляду „враження“ д. Хоткевича, редакція вважає потрібним зазначити, що не поділяє його песемістичного настрою в оцінці літературних явищ минулого року. Не могло зістати ся без впливу на виводи й те, що під розгляд взято тільки частину літературної продукції.

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бажаючи всю світову драматичну лїтературу „перепереть на языкъ родныхъ“ берез чи що. Що за ідея? Ну, я розумію бажанє дати своїому народови лїпші річі чужого письменства, але закладати фабрику на то — се мині не промовляє нї до душі нї до чого иншого. І потім... оскілько то все є з ориґіналів? Наприклад Ібсен. Я не маю причин не вірити, але... але й вірити також не маю причин. Коли ж се копія з перекопії, то пощо Украіні того „въ большомъ количествѣ“? І яка тодї ріжниця між „старою“ драмою Суходольських, Ванченків, Сабинїних і новим жовтим памятником нерукотворним чести українських письменників?

Взагалї ж тепер і на сценї і лїтературі — боротьба старої драми з новою. В самих захудалих трупах поруч „Нещасного коханя“ і „Веселой вдови“ ставлють „Євреїв“ або „Продану наречену“ і Омелько виконує якогось там Ґарборга, або ще котрого чорта-діявола. Та дарма, що Омелько так і зостав ся Омельком, що сіртучина на ньому іменно „сидить“, але все ж він служить обновленню рідного театра...

І в лїтературі та взагалї в артизмі — теж саме. Лїтературні Омельки пишуть на новий фасон, художні їх тезки окселентують. Дарма, що то все коровячі сідла — виросте, вилюднїє. Для прикладу візьмемо драму Пахаревського „Нехай живе життя“. Се — і автор і книжка — продукт новійших часів. Від зовнїшнього вигляду, змісту, потуг і змагань віє бажанєм „бути як люде“, comme il faut, але що се овоч росийської лїтератури, то в рідному товмаченю виглядає як парижська мода відбита в індівідуальности червонопикої дочки повітового шевця. Там десь, в Парижу якась ducissa справдї носила такий самий, ну от точнісінько такий капелюх, але тут він чомусь виглядає — pardon — як вороняче гнїздо.

Погляньте на обгортку, котру рисував наш славнозвісний живописець Бурачок. Хіба ж се не достометно так, як на Андреєвських виданнях, на альманахах „Шиповника“; хіба се не український Бакст, Білїбін, а то й сам Реріх? І веселка, і хмари, і шкіра з овечої здохлятини на стегні!.. Але все ж... „какъ ни садитесь“...

Я умисне зупинив ся на вінетці (взагалї, шановний читачу, прошу раз на завше, запамятати, що ми, критики, а особливо великі — нїколи нїчого не робимо т а к с о б і; читач читає і по простотї йому здаєть ся, що се от, дурничка, а воно — вузлик...) Так от, кажу, я зупинив ся на вінетці тому, що мусить же вона складати якусь цїлість зі змістом, раз се не друкарський орнамент. І се справдї так є: між вінєткою і твором стисла і повна анальоґія. В серединї ми так само бачимо бажанє сказати щось і повний брак здібностей до того. Накопиченнє позичених непереварених фарб, головні концепти, рахована поетичність, брак не тілько цїлости, але й загального змисла — словом все, що ха-

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рактеризує раба „подражателя“ і компілятора. Єсть бажанє вирватись з пут старої драми, але повне неуміне і безсилість. В старих пєсах ми бачили всякі „лївервурти“, „шубії“ і такі инші дотепи примітивної творчости, але погляньте на Пахаревського з його „Поцїлунками Медузи“ Котарбінського, „Танком смерти“ Сен. Санса (насамперед не танок, тільки танець) — хіба ж се не ті самі „шубії“, котрі малювали нам не стільки психіку дїєвих осіб, скілько інтелєкт автора? От хоч би до сього „танка“; автор говорить в текстї про смерть, її примари, подих і т. и. страхіття; отже музика нїби повинна „підкреслити настрій“ — і автор велить грати Сен. Санса, цїлком не вяжучи ся тим що ся річ для змалюваня настрою не підходить, що ся річ написана для ефекта безжурним композитором Французом, котрому также мало було дїла до смерти, як і Пахаревському. І показуєть ся, що зовсїм не в Сен. Сансі була тут річ, а в „лївервуртї“.

Так само і взагалї з усїма звуковими ефектами. Надало ж Чехову та Горькому внести там десь катеринку, сумні акорди рояля або ґітари — і от тепер пішло. Тільки наш Омелько аби не пити по 12 крапель зажив усю шклянку відразу. От спробуємо виписати де-кілька „сумних акордів“ з пєси Пахаревського.

Відкриваєть ся сцена — „скиглить собака“. Ну, воно... як на чий смак конешно, але нехай буде так. Тупає кінь. Гавкають собаки. Борис на скрипцї „награє сумної“, а потім „веселої“. Урвалась струна і „всї аж кинулись“. Борис сумно се константує зі знаменитим чеховським настроєм, а потім „сумно іде до того місця де висїла на гвіздку скрипка і чепляє її туди“... Очевидно по театрі зефиром проноситъ ся в сю хвилю тихе зітханє і кожному глядачеви хочеть ся сказати — отак і житє людське... Ох гріхи, гріхи...

Далї Щербатий по пьяному дїлу сїв до пянїна і бере на початку „сумні акорди“, а далї „відразу заграв мотив „Ще не вмерла Україна“, а Борис підспівує, не підтанцьовуючи впрочім. А ще далї Щербатий „раптово ударив по клявішах і припав головою до пянїна“... Спів соловейка. Крізь вікно видно велику пожежу. Щербатий „кричить“ і заразже „каже тихенько“, а потім шваркає об землю пляшкою і вона розбилась. Ну се, положим, пяний чоловік, а з пяного як в святого — що ти з його візьмеш?

Скиглить собака. Чути як у церкві дзвонять на ґвалт. Зарево освічує хату. Скрізь стає червоно... На селї чути, як кричать люде. Дзвони, скиглїнє собаки, гомін людей зливаєть ся в страшний акорд нічного переляку, а Щербатий кричить: „Вгору! Вгору! Вище! Се моя жертва! Се я підбив людей“!..

Їй Богу се все з одної першої дїї. Всїм робота: і машинїстам,

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і свистунам, і піротехнїкам і навіть псови, для котрого треба очевидно вигадати осібний механїзм аби давив актора за „нѣкую часть тѣла“.

І от в такій само пропорції і далї. І чого тут тільки нема!.. І пружина в старих дзигарях дзвенить, і бють гвіздки в стїну під деклямацію чи деклямують під гвіздок, грає катеринка і раптом уриває. „Вугілля нада“, кричать за сценою, коли його таки „не нада“, правду каже дворник. І скрипка знов, і дзвінки несподївані, а вже останнїй акт то цїла симфонїя, котра закінчуєть ся тим, що „гуде на морі катер“, а потім „параход“. Шкода, що кінець пєсї, а то б гудів броненосець „Сисой Великий“, а може лїтав би Цепелїн.

Що се все показує? Показує безсиліть. Є якісь нові слова, нові ефекти, а як воно, куди й до чого — не знає чоловік. Многозвучіє разом з многословієм зовсім уоивають автора, зводючи його подекуди (зрідка) і щиро задуману і подекуди (ще рідше) з запалом писану драму на ступінь безвартної і то цїлком безвартної річи. Бо уявіть собі що і в псіхічних „акордах“ таке саме, такий же точнїсінько „танок“ всяких неконсеквенцій, нельогічностей, механічно повязаних скоків. Пєса, правда, не вяжеть ся реальністю, се скорше, так би сказати, символїчна печеня на реальному маслї, але, Боже, що ж то за примітивний символїзм! Пахаревський лиш один зайвий, цїлком зайвий раз підкреслив, що символїстом не можна зробити ся, лиш треба зродити ся. Символїзм — се висша ступінь творчости, і хто хоче сягнути туди відразу — мусить зломити собі карк. А насамперед—треба носити символи в душі; коли ж їх там нема, то можна бути і дуже великим артистом, а говорити „ерунду“. Репін великий артист, але його „Какой просторъ“ — помилка; я вже й не кажу про Карпенка-Карого, котрий попереду написав „Гандзю“, а потім „лодавав приватно“ що се нїби має бути „Україна“...

Взагалї ж про Пахаревського можна сказати, що се жертва переходової епохи. Очевидно колись і комусь треба ламати стару клуню патріархальної лїтератури, але трудно вимагати, щоби чоловік відразу поставив на те місце добрий будинок в стилю moderne; мусить ще де-який час пахнути дьогтем. Але бодай є охота і нїхто за сю охоту не лає, а напиши Пахаревський свою драму 5-6 лїт тому—підняв ся б патріотичний сморід. І не за невдатність твору, а от власне „за охоту“.

Можливо, що автор научить ся бути „чесним з самим собою“ (се виписка не з Винниченка, а з Пахаревського „Нехай живе житя“), себ-то знайде свою, власну свою струну і заграє на нїй — тоді ми сподїємо ся від нього вартих і живих річей. А доки він буде переспівувати чужі настрої, чужі ефекти, убирати ся в ношене лахміте, доти не буде з нього користи а нї йому а нї лїтературі. На місце гопака підставити „танок смерти“ і замість горілки заставити говорити про партії, соціялїзм— сього ще занадто мало.

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коло Пахаревського недалечко стоїть Черкасенко, котрий дав в минулому році вклад в українську драматичну літературу в формі двох пєс: „Жарт життя“ і „Хуртовина“. Читаєш хоч би першу і думаєш — що воно за кумедия? Який кавалок не візьмеш з нових драм — всюди одинаковий нахил до широко-глагольних і глибоко туманних фраз. Що воно за хвиля така пішла у нашого драматурга? Уже нїхто не говорить просто слова чи фрази, а доконче оповиє її таким загальником, що аж оскома на зубах ripить. Під все хоче підставити нїби ширший зміст, показати глибину, темну воду воду во облацѣх, а в дїйсности виходять одні словеса. Прийшов якійсь настрій, зворухнулось якесь почуте — а що воно і „против чого“ і як його на папір перенести — Господь його святий знає.

Російські драматурґи затьмили світ нашим драмописцям. Чехов, перекладаний Метерлїнк і такий само Ібсен заступили їм все небо, придавили і не пускають. І тут не те сумно, що от сей чи сей іпсильон не може скакнути вище „подражанія“, а те, що сей факт у з а г а л ь н я є т ь с я. Погляньте на літературний здобуток 1908 року — і ви побачите, як оригінальні річи буквально тонуть в морі „подражаній“ і перекладів розуміючи туди й так звані, оригінальні твори. І чи не показує нам ся summa summarum чогось більшого, як окремі здібности окремого індивідуума? Чи не показує се нам, що коли ми й далї будемо так іти, то н е д а м о світови с в о є ї культури, а все і в усїм і завжде будемо „подражать“. І чи в вимоганю від авторів оригінальних річей не криєть ся велике право народа вимагати від своїх синів поступу, а не слїдкуваня?

Не маю тут ані місця ані охоти розбірати кожну річ детально, бо насамперед пишу в р а ж і н н я літературні (хитрий малорос!), а по друге-огляд: як би я дав волю свойому невстримному перу, то що би заспівав менї редактор? А тому про „Жарт життя“ скажу коротко: не високого польоту річ, але добра і на сценї буде йти. В усякім разї „Житє“ Черкасенка далеко лїпше „Життя“ Пахаревського: і претенсій менше і слова додержано; а Пахаревський обіцяв-обіцяв, а потім „не оправдалъ надеждъ“. Лише добачило моє око в „Жартї життя“ одну помилку, а то власне в сценї де приносять кота на сцену. Там в ремарцї (с а д о в и т ь к о т а на к р і с л о) доконче ще треба додати (і н е з а м і т н о т р и м а є й о г о з а х в і с т), бо подумайте, панове самі — ну, а „вдругъ“ кіт не вивчив ролї та скочить з місця? Тут уже суфльор не допоможе.

Що ж до „Хуртовини“, то... страшно се молода річ. Прямо „з зайдами“, як каже автор. Не завидую я тим актьорам, котрі будуть се грати: так скакати з настрою в настрій, з ситуації в ситуацію не потрафить не тільки що український „артиста“, а навіть найлїпший „человѣкъ безъ костей“ з цирку Труцці. Треба ж мати сумлїнє і хоч трохи числити ся з такими річами, як льоґіка і психіка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Страшно запальна людина Черкасенко! Гадає, що варт тільки захотїти — і все нарисувати можна. Досвід у нього, очевидно, шахтьорський і сю среду він бачить зблизька, але от „понадобилось“ йому змалювати — не кажу вже житє й психольогію, а просто „вітальню в Тарановій господї“ і подивіть ся як то гарно у нього виходить:

„Обстановка роскішна. Стіл, канапа, кресла, рояль, громовинне світло. На стїнах дорогі картини. Просто глядачів широкі шкляні двері на терасу“... Воно, конешно, для пролетарія цїлком „необязательно“ уміти добре намалювати обстанову в домі своїх ворогів, але... тодї хіба й пняти ся нетреба. І скажи автор собі просто: „обстанова роскішна“ — і звалив би уже всю свою роботу на режисера, а то надало йому всучити сюди свою „канапу“ — і зарізав! Зарізав!

Або „на стїнї“, каже „дорогї картини“, а просто „широкі двері на терасу“. Ну, який же воно дурень в нашім клїматї вішає антики в покою з дверми на терасу? Дрібниця се, але ярко малює, що чоловік береть ся „грати на людській душі, а не вміє грати на флетї“.

А якою батярсько-босяцькою мовою говорять люде в сїй роскішній вітальнї та й взагалї по всїй пєсї! „А ти вже залив пельку, що гарчиш“? — се говорить старенка мати інжинєра до свого сина маляра в присутности хорої дочки... „Е, голубко! плюнь ти на се дїло й розітри, — се говорить артист маляр до своєї хорої сестри в присутности матері і коханої дївчини, панни, дочки багатого володїльця шахт. Façon de parler, я вам скажу.

Взагалї для автора „законъ не писанъ“ — він що хоче, те й зробить в кожний момент зі своїми персонажами, як той герой Успенського зі своїми чобітьми: „Захачю сниму... захачю надѣну“. Йому нїчого не стоїть на перешкоді заставити, напр., Андрія жартувати, а потім зараз почати говорити Оленї Прохоровнї скандалїчні річи та ще й, як стоїть в ремарцї (дивиться на неї з ненавистю). І я собі уявляю, як я грав би се місце: вилупив би баньки, так щоб аж білки вивернули ся, оскалив би зуби, клацав би ними зрідка. Ефект, чорти б на минї гайки били!

Взагалї вся річ надзвичайно слабка. Першу дїю ще читаєш — нїчого, от собі завязка; і типи якісь і говорять нїби до дїла. Друга вже починає наводити на якісь думки. Прочитавши третю, „картину шахтьорської нужди“, уже гадаєш — що то воно? По що? Четверта, „картина шахтьорської роботи“ — уже чоловіка добила до решти. А пята — галай-балай, скорше кінчай, кого хоч стріляй та завісу спускай. Офіцер якийсь нарождаєть ся; догадуєш ся, що то нїби для усмиреня, але він так чудно поводить ся, що хочеть ся витягти його за фалди зі сцени. Вбігає робітник, стріляє в суфлєра і на тім кінець.

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Воно конешно є всяка критика: батярська, естетична, партийна і. т. ин. І от з поглядів останньої ся річ може й добра, бо там нїде нé говорить автор, що буржуазія нещасна, а робітники катають ся як сир в маслї, а говорить іменно навпаки. По друге там виголошено цїлу копицю благородних думок і то не яких небудь набалящих, а таки справжнїй первий сорт, без мишиного слїду. Що сї думки виглядають як нові латки на старому кожусї, що се тільки слова, які цїлком не вяжуть ся з внутрішнїм миром даних осіб, що в „драмі“ цїлком нема драми, а ряд окремих „фактів“, а як окремі слова ще не творять промови, так і окремі „факти“ ще не дають драми — се все „товаришів“ може й не обходити; бувають же патріотичні пєси, в котрих нїхто не дошукуєть ся художности, так само можуть бути і партийні пєси; тілько тодї вже річ може йти не про „літературу“, а про „партийну літературу“. Але поминаючи всякі хиби, котрих не мало і у кождого, всеж треба сказати, що д. Черкасенко один з користних робітників української літератури. Тільки не йому брати ся за широкі картини суспільних хуртовин, він не має розмаху до того. Маленьке почутє, переживанє, настрій — се більше його сфера.

І з якою радістю, з яким внутрішнїм задоволенєм після всього отого горлодьорства, рахованости на партийний чи літературний ефект — з якою радістю береш в руки таку чисту, щиру і прекрасну рік, як „Старе гнїздо й молоді птахи“ Мови (Лиманського). От річ, котру я не вагав ся би занести до найкращого, що тільки ми маємо в нашій літературі взагалї. Автор не знав сцени, але, не знаючи її, так писав для неї, як писали Бетховен і Моцарт, не знаючи гармонії і контрапункту — на їх творах уже відкривали закони гармонії. Автор не міг справити ся з умовами підмостків, а мимо того як бе житє, дїйсне житє з кожної сцени, як консеквентно і природно йде акція, як уміє автор показати душу людську, які блискучі діяльоґи! А мова, мова! Се щось чудове по сьоїй кольоритности, гнучкости, виразистости і міткости.

Тепер уже нїхто так не напише. Родить ся нова мова, ставлять ся до неї инші вимоги, і думаєть ся менї, що ся пєса — лебедина пісня старої етноґрафічної літератури, тої літератури, коли наш письменник дїйсно знав нарід, бо був близький до нього і не зїли його рефлєкси. Прийдуть нові люде, котрі теж може знатимуть нарід, але вже не так, більше по ученому, по головному — і тому не буде в них такої свіжої безпосередности, такої невідлучности.

Так, лебедина пісня... Але дай, Господи, всїм нам такої смерти. І як боляче думати, що така річ десятками років лежала під спудом тодї, як сцена заповняла ся смітєм і паскудщиною. Але нема що про сю річ багато говорити — вона сама за себе говорить. Хвали руку — товар видно, а тому ідїм далї.

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Яновської „В передрозсвітному тумані“ — річ, котру жаль читати. Щоб так „спаскудити службу Божу“, щоб так попсувати власну свою річ — на се таки треба уміня і то не малого. Закроїв автор на великана, а пошив на потвору, почав підкову, а звів, мов той циган, на шшик. Яка сила чудового матеріялу, влучних думок, народних спостережень і фільозофії, яка красота поодиноких сцен — і який плачевний з того всього результат. Чому автор не дав собі труду обдумати, виносити, виростити свою річ? Хто його гнав писати й видавати „плодъ недозрѣлий“ ума? Ех, автори, автори українські! Сини такого терпеливого народа, а не маєте терпіня і за копійку.

Не можна давати схеми замість подій, лїній замісць пластичних образів. Все має свої умови і сцена також. Ви не можете виступити на літературній вечірці перед широку публїку з двох-томовим по 100 стор. науковим „рефератом“, не можете на концертї замісто співу показати дотичні ноти на екранї маґічного лїхтаря — отак же й на сценї є річі котрих робити не вільно. Що се, напр. така сцена, як не схема?

Іде розмова між Петром і Василем. Нараз

(у вікно падає два великих каміння (до речі — як се замічательно по малороссійски: „падає два великих каміння!) вони розбивають шибки, Петро вискакує в вікно).

Василь (через вікно) Петре! Вернись! Благаю тебе! Петре.

Петро (влазить у вікно). Тільки з-за ради тебе вернув ся і т. д.

Прошу сю штуку виконати на сценї. Скілько треба додати „отсебятины“ аби то не вийшло смішно?

Шкода, що я не маю спроможности поговорити тут про сю річ довше, а вона варта того. Наша, за позволенєм сказати, критика як би автор „на счетъ клубнички“ пройшов ся, то зараз би ухватила ся за сю цїкаву матерію, розглядаючи її і зверху і з-під низу, бо вона хоч і з ображеною фізіономією, а все-ж приятно лизнути недозволеного плода та „макнути пальці в сю зупу“, як говорив Мольєр. Ну, а такі річи, як Яновської, хоч би вони порушували і не знати які цїкаві питаня, все будуть стояти „низше уваги“ і збуватимуть ся короткою бібліоґрафічною заміткою в ґазетї.

Благодарю Тебе, Ґосподи, що я не такий, як сї митарі, бо от даю хоч не десятину, то бодай чверть морґа сього огляду пані Яновський і кажу, що добру річ вона написала, лиш сюжет переріс автора. В відсутність чарівника автор взяв маґічну книгу поезії, викликав силу духів, силу образів, але не міг дати їм усїм роботи — і вони покорили невмілого маґа. Закраювала ся широка картина. В передрозсвітному тумані заворушили ся сілюети, конґльомерати настроїв, незрозумілі поступованя людських одиниць і мас, божевільна суміш понять, задуренність і сліпота

Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всїх, і добрих і злих, і дурних і розумних — викликав на полотно автор і... не справив ся. Остали ся то там то сям шматки великої картини, зостали ся просторі рами, а самої картини нема.

А чому? Бо людей в тумані має право малювати автор, але сам — мусить все і завжде стояти по-над туманом, на вершинах творчости і силою своєї мисли, силою основної ідеї давати змисл і цїлість туманови житя. Автор не здолав підняти ся над атмосферу свого сюжета, остав ся і сам в тумані — і тому ми не маємо цїнної дуже цїнної річи. А жаль, щиро жаль. Може би автор ще раз взяв ся?

Що-ж іще є в нашій богатій сьогорічній літературі драматичній? Отуди к бісу! Багато-багато — а говорити нема про що. Неможна-ж розглядати збірки драматичних творів Барвінського (Ізраільтенка), бо нема чого. Прочитавши першу його драмію „Каторжна“ я попробував устроїти собі такий „шпорт“: добре знаючи нашого українського актьора, попробував уявити собі фізіономію автора. І він представ переді мною в „небрежно“ накинутій на одно плече „дорогій“ шубі-імітациї, бо то-ж таки всїм звісно, що дорога шуба-імітация — се єсть „предѣлъ мечтаній“ українського артиста; вище сього ідеала він не сягає. І уявіть собі мій страх, коли справдї, діставши до рук І том оповідань Барвінського, я побачив автора в дорогій шубі — от тільки що на обидвох плечах. А решта — все було як слїд: і густо напомажене волосє, і черкеска з патронами і т. д.

Ото-ж думаю, що сї „творцї“ занадто відомі і галицькій і українскій публицї — і Барвінський один з них. Історична драма його — справдї історична, бо все в нїй як слїд: Запорожцї з „Невольника“, „Бондарівни“ та инших рівно-ж історичних пєс, Ляхи в конфедератках, бо відома річ, що Поляки ще від часів Ляшків Білого та Чорного і аж до сегодняшнього дня не переставали в конфедератках ходити. І в яку-б епоху не дїяла ся річ, а на українській сценї Поляк доконче вийде в конфедератцї. Коли-ж додати, що дїєві особи оповідають римованою сїчкою чи сіканими римами (роскриваю на удачу: „Мене, признанє це жаха... З часу на час же ти чекаєш до себе в гості жениха“... „Любий сину! Менї сорочку розстебни, достань гаман в мене на шиї, подай менї його сюди“...) — то ясно стає на якій полицї українських клясиків стануть драматичні твори Барвінського.

В ту-ж гущу йде і „Дячиха“ Суліми. Се все старе добро, котре вже віджило свій вік і зявляєть ся тепер лиш по інерції. Лубок, в котрім недоросль, хотячи вивчити ся на дяка, студіює греку, латинь та ще й ґеометрію. „Ти вже вивчив теорему Піфагорови штани“? — питає учитель...

„Миротворцї“ Грінченка... Колись Чехов марив: „От би написати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гарний водевіль". Здаєть ся і д. Грінченко мав ті ж зальоти; лише Чехов таки досяг своєї мети, а д. Грінченко... поки ще ні.

Володського „Панна Штукарка" — гарненька, веселенька річ. Сей „мітюжок" — одна прелесть. Так і уявляєш собі, як повставав сей термін в устах якогось „сознательного" земляка Миргородця або Хорольця; так і бачиш, як він з серіозною міною і діловим тоном оповідає сусїдови: „Ну, собрали єто ми, знаєте, митюжок маленький" — і не передчуваючи, що сей митюжок дістанеть ся на сцену: викликатиме веселий сміх у тисяч людей.

Ну, от: підійшли ми до краю — більш нема про що говорити. „На Кубані" Доброскока занадто слаба річ в порівнаню з його історичними пєсами, якоїсь Вербицької-Антіохової „Братъ и сестра", та Коваленка (їй Богу не знаю якого, бо у нас же їх слава тобі, Господи), Гай — „У свято", але Бог з ними, то все не лїки. Є ще кілька пєс, але вони по збірниках, отже при збірниках і говорити про них будемо.

Про море перекладів? Ну, а що я скажу про переклади? Не маю уміння розглядати скілько помилок проти оригїналу зробив перекладчик, а знов не такий чутливий, як оден критик Грінченкових перекладів, котрий барометрично відчув навіть те, що передня половина одного якогось Грінченківського перекладу сухійша, а задня половина — мокрійша очевидно, але від чого мокрійша так і не сказав. Не подобають ся менї переклади Грінченка: міщанські вони якісь... Але Грінченко ще як Грінченко, а от пошесть перекладна захопила й инших, ще менше відпорних на заразливість сотворінь; появили ся цїлі спеціяльні видавництва, як от напр., „Світова бібліотека", „Бібліотека аматорських театрів". Боже, яка-ж то все тандита, як то все „хитро-мудро не дорогим коштом"! Як мало поважають люде і себе і свою роботу і тих авторів, котрих товкмачуть. Десь говорив Толстой, що в художній річі треба розріжняти три елєменти: сюжет, любов автора до нього і форму. Що-ж з сеї рецепти позістає для наших перекладчиків? Сюжет — чужий, любови до нього не видно анї на гріш, а що вже до форми — скарай же вас, Господи, на гладкій дорозї.

„Н-так" — се має бути переклад „н-да". Пєса „Дядько Ваня", а в сьому самому дядькови сторож калатає в салї". А ось переклад відомого „Тиха украинская почь":

Тиха ноче українська...
Небо ясне, зорі сяють,
Річка котить филї сонні,
Між кущами шепіт чути...

Ну, не поперебивати хіба ноги за се? То такі перли в „Світовій бібліотецї", а вже про „Бібліотеку аматорських театрів" під редакцією Стадника, то страшно й говорити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І хочеть ся крикнути до панів перекладчиків, хочеть ся звернутись коли вже не до артистичного смаку їх, то бодай до сумління. Та певне-ж ви, панове, гадаєте, що перекладанє — то найпаскуднійша робота в світї? Та невже весь змисл лише в тому, що би на місце одного слова підставити друге? Так тодї вже лїпше би було ще трошки напружити енергію, та вигадати таку машинку, от як, скажім, арітмометр, котрий за чоловіка рахунки робить — а ся робила би переклади. Тодї одна особа могла би перекладати з усїх мов і на всї мови: пересунув апарат на „португальську“, придавив відповідне слово, колїщатко покрутив — а там тобі на бумазї з-заду уже й перекладене. Добро, їй Богу.

А мисль же де, панове перекладчики, мисль? Де дух автора, стиль його, де писанє між стрічками? Писав чоловік писав, болїв душею — а тут прийшов перепиратель, наколотив гороху з капустою, підписав ся — пашол!

Але покиньмо нарештї лямпи рампи і глянемо в казковий світ матери-поезії. Що то сказали нам в сїм році наші поети, сї прямі наслїдники апостольського престола в артизмі. Вони, творцї неземних настроїв, молитв, завзяті борцї слова, невтомні істиношукателї певно заставлять нас забути базарні клопоти дня і міцною рукою поведуть у бій, за красоту, за ідеал, за вселюдське щастє.

І — о гірка іронїо долї — нема про що говорити. Очевидно Муза десь „въ безсрочномъ отпуску“, а її замістителї, користаючи з неприсутности своєї богинї, справдї беруть вас за руку і ведуть, але тільки „въ канавку на расправку“, як кажуть охотнорядцї. Все що є лїпшого— все те вислизає з-під мого огляду, бо не було продуктом 1908 року. Не можу-ж говорити про том „Поезій“ Старицького, бо тодї прийшло ся-б говорити і про друге виданє Шевченка, випущене „Обществом імени Шевченка в Петербурзї“ і про Руданьського випущеного львівським Товариством Шевченка. А з другого боку втекли з-під мого погляду Будяк з його поемою: „Невольниця Українка“ (з часів гетмана Сагайдачного), Лесь Медобірський з двома збірниками („Вітер віє“ та „Погасло світло“), Півень з „Козачою Радою“, Місько зі збірочкою „В задумі“, хоча в нїй і попадають ся річи з де-якою поезією:

Гей похилились білі берези
Та по-над шляхом верхами
Та й заросили менї дорогу
До мого дому, до мого роду
Дрібними сльозами.

Добро хоч те, що автор не „горлав“, як влучно каже д. Лепкий: „в день торговий: дивіть ся люде! У моїм мозку тліє искра Божа“. Той хто робить свою роботу щиро — завше більше зробить.

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так само мало можна було би сказати і про поезію з галицького закутка „Відгуки душі“ Підгірянки, хоч загальний тон збірочки тихий і симпатичний, і може подобати ся! Найбільше удали ся авторці гірські мотиви. Взагалї, думаєть ся менї, що як би взятись і уважно, любовно переглянути от поезію таких менших поетів, тих що не претендують на корону — багато можна було би знайти перлинок. І в сих „Відгуках душі“ також не одну. Така лагідна, симпатична душа виднієть ся в сих відгуках.

Що-ж далї? „Струна“ Кононенка сконфіскована, „Сни віри“ Шановалова теж, „Сопілочка“ Ротаря! Так се от собі сопілочка та й вже; на базарі сей інструмент по копійці продаєть ся і нїкого то не обходить, що моя сопілочка може бути для мене дорожшою Страдиваріуса чи Аматі. Ну, а все-ж таки се не лїтература, і як не можна критично відносити ся коли хто мугиче собі пісоньку за роботою, хоч би навіт і чуло, так не можна розглядати й „Сопілочки“ Ротаря. Та з рештою се посмертне виданє, раховане на родичів і знайомих. Отже перевіявши так „на току критики з лопатою в руках“, побачимо, що зостали ся лиш II частина „Пальмового гилля“ Кримського, „Хвилини“ Черкасенка та „Поезиє розрадо одинока“ Лепкого.

„Пальмове гилля“ Кримського... Є там і не тільки пальмове, а і всяке, але нехай тобі буде пальмове. Оригінальний поет Кримський! Наша національна гордість мусить підходити, як добре тісто на дріжджах, знаючи, що і у нас, у хахлов є такі люди: він тобі й по арабському, він тобі і по турецькому, і по махаметському і на всї язи́ки. Читаєш: „З Джеляледдіна Румелїйського“, „з Ахваса Амарія VII—VIII віку“, і чуєш, що ти по при то все дурний, як турецький кінь. Мов до часового майстера зайшов! У тебе там може яка дурничка зіпсувала ся, а він наморщить лоба та й каже: „Еге-ге!.. Та тут роботи на тиждень. 6 рублїв“. І бачиш по очах, що бреше бісової опари син, а що ти йому зробиш? Плати.

Та жарти на бік — інтересна поезія Кримського і інтересно буде комусь підложити сю поетичну індивідуальність під критично-психольогічний мікроскоп та розглянути, як поет переплїтав ся з ученим, як вони били ся — то один подужає, то другий. Бо те, що д. Кримський учений — се мусить, очевидно, класти печать на творчість, але що за печать? От в сім же „Пальмовім гиллю“ є переклад Гайнових „Віцлїв Пуцлїв“ (на котрих не один уже наш поет поломив собі зуби). Погляньте на Гайне, хоч би і в перекладї, і погляньте на Кримського. Тут не тільки ріжниця культур, темпераментів, поетичних здібностий — тут і ріжниця заводу також. Гайне поет і тілько поет, Кримський поет і учений Уже він відчуває не так, і пише не так, і ставить ся до річі не так.

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В поезії — все імпресія, а до поезії поета ученого мусить домішати ся уже і рефлекс; у нього вже не буде голої мисли, він зараз же почне добачувати в своїх поетичних маревах то „народність“ то „бите шкло, бурьян, нагорнений смітник“ (порівняти б настрій сього вірша з анальоґічним настроєм того ж хоч би Гайного). Поет, чистий поет при всій його самокритиці котра може бути розвинена до самобичування, при всій гостроті його аналїзу, при всій його учености поетичній — все ж не зможе видвигнути своєї вивченности не тілько вперед, а навіть і на рівний ступін з імпресією, а поет учений, скількоб не старав ся „бути як дїти“ і сховати свою ученість — вона вилїзе мов шило з мішка і стане напереді. Мозок ученого инакше приймає факти природи, ніж мозок поета — так можна сказати вкоротцї.

Треба студий, студий треба, тодї не буде голословно, але мої імпресії що до Кримського власне такі. Не знаю чи зумів би я підтягнути факти під теорію чи зміг би ясно показати боротьбу ликів Янусових і в загальнім розуміню поезії і в детайлїчнім її зреалїзованю, але навіть як би й зумів, то очевидно не тут. Скажу тілько, що поет, чистий поет — нїколи не помилить ся в фарбах. Він може написати добру і погану річ, малюнок може йому вдати ся, а може й невдати ся, але фальшивих тонів він брати не буде, завше знатиме що входить в поле поезії, а що нї. Кримський того не знає. От він наприклад, переповідає своє коханє, але погляньте як то робить ся? Справдї: дає почування, стежить за перипетиями, помічає детайлї згостреними нервами — словом робить все що робив би і справжнїй поет, але все ж ви, читаючи, мусите сказати, що се не поезія. А вже з тими муками націоналїста, то цїла комедия.

Нам під вінець? Ти ж московка
І росплодю я сімью,
Де од дїтей буду чути
Мову чужу, не свою?

Ото яка певність у своїй многоплодности! Ну а як би... Бозїнька дїточок не дав?

Взагалї розуміє того, що може входити в поезію, а що нї — се, на мій погляд, пробний камінь поетів. З одного боку ніби й немає річий, про котрі поет не міг би говорити, але те як він про то говорить, в якім оточеню, при яких умовах — от в чім сила. Quod licet Iovi non licet bovi. Кажуть, що Гаррік як грав Гамлета, то по монольозї „Оленя ранили стрілою“ повзав на чотирох по сценї — а ну спробуй хто инший рачки в Гамлетї стати! Поет може говорити порноґрафічні річи (Мопасан), але писати про половий акт в той спосіб, як се робив Кримський в своїм „Лаговськім“ — поет не буде. В „Пальмовім гиллю“ го-

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ворить ся я був дрібкою фосфору, потім опинив ся у батька в кістках і так далї. Не цитуємо далї, бо воно несмачно. От же поет сказав би все що саме, але ручу, що не так.

І попри те все Кримський таки поет. Учений перевчений, а таки поет. Може занадто розумна його поезія (а се так само шкодить як і тодї коли поезія занадто дурна), але все ж таки се поезія, і книги Кримського будуть цїнними в нашій лїтературі. Не знаю — здаєть ся в обовязок критика доконче вводить ще рецептура („ми радили би поетови"... „на наш погляд треба би"...), але що ж я пораджу Кримському, як він сам десятьом таким як я порадить? Хіба позволити йому великодушно писати й далї? То позволяю.

Поезія Лепкого — се тихі акорди, музика „постоянного", але наш смак тепер так наперчив ся, що треба добряче міцної страви, треба що би поет так мене „свиснув", як циган змія в народній казцї. Щоб аж баньки на лоб вилїзли — отодї й я скажу „добрий поет".

Теми вибирає поет дрібні: „весельце филю крає", „розбита громом ялиця" і т. и. Образами своїми дорожить, бо уживає їх і по двічи і по тричі, а коли захопить ся яким мотивом, то вже не відчуває тодї малої його поетичности.

... очи твої сині
Наче сонце по долинї
Ходять блудять все по минї.

а далї знов

Ходять очи твої так по минї
Як те сонце ясне по долинї.

„Поезіє, розрадо одинока" охрещує автор свою книжку. Отже нїби поезія складає зміст житя, вона чарівниця, вона дає найлїпші хвилї — а в книжочцї бачиш як зводять ся рахунки („Моїм клеветникам"), витолковуєть ся і то на розум „краянам", чому „між нами прірва стала", складають ся признаня „другови щирому" чи дїйстному чи вимареному.

От же все то річи яким не місце в такій збірцї, і коли поет говорить, що

Я певен — не оден над книгою моєю
Замислить ся і задріжить душею
Зриваючись до кращих, луччих днїв

то очевидно він не може мати власне сих віршів на умі. Не „клеветник" я авторів і на мисли не маю „прикривати хмарою лукавих злобних слів", але гадаю, що поетови з чутєм пора задумати ся над тим, що не можна ж зібрати все своє писане остатних місяцїв в одну купу і видавати під стильовим заголовком. Коли то має бути „збірка поезій", то най так ся й називає, а зло вживати стильовістю нетреба. Звичайний заголо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вок — се N, котрий зазначує відрубність одного тому від другого, але неможна ж заперечити, що заголовок стильовий має ще й инше призначенє. І тому менї здаєть ся, „принціп кооперацийний“ можна внести і в поезію: коли одного автора не вистарчає на одну якусь певну цїлість — треба дібрати собі однотонних коллєґ і тодї видавати. Впрочім я, здаєть ся, говорю смішні річі; тому, засоромивши ся, ставлю punctum.

Поезія С. Черкасенка — мало ориґінальна: всюда переспіви на чужі мотиви, позиченність, вірш нетревкий і форма (розмір) майже нїде не відповідає змістови. Банальність — се основний мотив поезії Черкасенка. Все те вже було й перебуло; все те уже говорили люде і гірше і лїпше. І потім — коли вже панове поети відучать ся з холодним сердцем „співати“ про людське горе? Длубає собі поет:

... як дїти
По рідних хатах
Пухнуть з голоду без лїку
Матерям на страх

або на страх врагам! І все то „на коломійкову нуту“. Не пріємли, брате, імени горя людського всує. Ибо гда глаголеши: „сльози мої, сльози... народе мій“ а серце твоє далеко отстоїть — вскую твоє глаголаніе і вскую книга твоя!

Брак ориґінальности — се більший гріх нїж здаєть ся. То ще не заслуга — скопіювати батька. Навпаки — треба що би й татусь, як вони ще живенькі, де чого навчили ся, а як не дай Господи померли, царство їм небесне і всїм помершим душам вічна намять, то да возрадуєть ся, сидючи на хмарі, та бовтаючи ногами. А то як би Адамови сини наслїдували батька, а сини Сифови також далї отцевої мудрости не йшли, то була б наша культура ще в раю.

Не творець автор в поезії, не чує вогню в грудях не чує протестів і красоти. От так собі: прийшло яке пересічно-лїберальне, пролєтарсько-філїстерське почуваніе в душу, а „папір послушний і мастне чорнило“ — ну от і вийшли стихи. Взагалї писати вірші — се перестало вже бути мудрою штукою. Колись уміне читати було великим умінєм і мало було грамотних людей — тепер читають дїти чотирох-пяти лїт. Там само і з віршами: колись се був язик богів, храм мало доступний звичайному смертному, але йшли часи, культура росла і вірш дешевів. Писати його ставало людям все лекше і лекше, і тепер, я певен, написати вірш може кождий інтелєґентний чоловік. В наші часи фелєтоновий віршомаз має технїку, котра о цїле небо стоїть вище технїки старих поетів, хоч ті могли бути творцями епох, а се — от собі мазилка.

Так. Лекше і лекше ставало писати людям вірші, аж поки не дій-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шло до того, що стало трудно написати поезію. Бо для того що би тепер вона заслугувала на сю назву, то вже не вистарчає уміти зтачати пару римів хоч би і дуже вправно, а треба або нової форми або поетичної, дійстно творчої сили. А як нема ні того ні другого, то про що ж тоді писати?

Ні, таки за виїмком пари давнійше звісних імен — завела нас поезія. Отак, як героя одного Винниченківського оповіданя: він побачив, що то богиня сумерку, втїленє краси, побіг за нею — а то показала ся звичайна собі... Правда, може я беру занадто траґічно, але...

(Кінець буде).

Староісляндські оповідання.

Страхополох.

Оповідають, що король Олаф Триґвасон одного літа справляв учту в своїй маєтности Рейні. З ним була численна двірня, а між ними був Ісляндець, на імя Торгитайн, що прибув сеї зими.

Вечером при пиятиці заповів король Олаф, щоб нїхто в ночи не виходив сам; коли кому трапить ся потреба, то нехай бере когось з тих, що сплять з ним разом, бо може стати ся щось недоброго, — додав король. Потім пили далї, потому спрятано зі стола і всї пішли спати.

В ночи нараз пробудив ся Ісляндець, встав з ліжка і хотїв вийти, але його товариш спав так твердо, що Торгитайн не мав нїякої надїї його збудити. І він устав сам, надїв черевики, огорнув ся грубою шубою і пішов.

Недовго ще й сидїв, аж бачить, іде якийсь біс і сїдає теж.

Торгитайн питає: „Хто там прийшов“? Дух відповів: „Тонкий прийшов, убитий з королем Гаральдом Воєнним Зубом на побоєвищу.

„Відки-ж ти приходиш“, запитав Торгитайн.

„Та просто з пекла“, відповів дух.

„Що-ж ти можеш менї сказати“? запитав Торгитайн.

„А що-ж би ти хотїв сказати?“ відповів дух.

„Хто зносить найлїпше пекельні муки“?

„Нїхто не зносить їх лїпше“, відповів дух, „як Сіґурд, убійник Фафкіра“.

„Яка-ж його мука“?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Топить у печи“, відповів дух.

„Ну, то ще не таке лихо“, мовив Торгитайн.

„А все таки, бо він сам служить за поліно“.

„Еге! Се вже щось значить“, сказав Торгитайн. А хто-ж терпить свою муку найгірше?

Дух відповів: „Старий Штаркад найгірше нетерплячий; кричить так, що його рев не приємнїйший для нас чортів від усього на світї. Від його витя не маємо нїколи спокою.

„Яку-ж він терпить муку“? запитав Торгитайн. Чого реве він так дуже, адже-ж колись, кажуть, він був дуже хоробрий лицар.

„Він стоїть в огнї аж до кісток“.

„Се ще також не дуже страшно для такого героя“, мовив Торгитайн.

„Е, ти зрозумів се не з того боку“, мовив дух. „То тілько його підошви вистають із огню.

„Ну, се також щось“, сказав дух. І при тім роздявив свою пащеку і роздав ся страшенним криком.

Торгитайн закинув свою шубу на голову, йому зробило ся млісно від того реву і він запитав: „Чи то вже його найголоснїйший крик“?

„Та де там, нї“, сказав дух, „так кричимо ми, дрібні чорти“.

„Ану крикни тепер трохи так як Штаркад“, сказав Торгитайн.

„Можу се зробити“, мовив дух. І вдруге він почав так страшенно ревти, що Торгитайну видало ся се вже величезним напруженєм, що такий малий дїдько міг наробити такого великого крику. Він так само, як першого разу, закутав свою голову шубою. Але тепер йому вже було не те від дїдьчого крику. Він просто зомлїв і стратив память. Дух запитав його: „Чого-ж ти затих?

Торгитайн приходючи до себе почув се запитанє.

„Я затих тому, бо дивую ся, що ти такий невеличкий, а маєш у собі такий страшенний голос; але чи се справдї був найголоснїйший рев Штаркада“?

„Нї, зовсїм нї“, мовив дух, „хиба що найлагоднїйший.

„Ну, то не роби-ж більше церемонїй, сказав Торгитайн, „і дай нам почути його найголоснїйший рев“.

Дух примовкнув. Торгитайн приготовив ся заздалегідь, згорнув шубу до купи, обкрутив нею голову і притис її зверха обома руками до вух.

Дух при кождім викрику присїдав ся до нього близше. Тепер дух роздув свої щоки та страшенно повернув вибалушеними очима і почав ревти так страшенно, що Торгитайнови здало ся, що се вже переходить усяку міру. В тій хвилї загудів дзвін із дзвінницї і Торгитайн зомлївши упав лицем на землю, а дух так перепудив ся голосу дзвона, що стре-

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пенувши ся також злетів з сидженя. Але його рев ще довго тремтів губив ся під землею.

Торгитайн отямив ся знов, устав і пішов до ліжка... Другого ранку король пішов до церкви, вислухати службу Божу. Потім пішли до столу. Король був у поганім настрою.

„Чи хто виходив у ночи сам“ ? заговорив він.

Торгитайн підняв ся, припав перед ним і признав ся, що переступив його заказ.

Король сказав: „Не стала ся нїяка велика шкода, але зараз видно, яка то правда, що говорять про вас Ісляндців, що ви нарід упертий, але що-ж тобі там трапило ся?

Торгитайн оповів усе, що дїяло ся.

Король запитав: „Чого-ж ти заставляв його кричати“ ?

„Ото-ж я й скажу вам, пане: Ви так гостро заказали нам виходити самому. Коли той біс виринув коло мене, то менї видало ся, що там щось не без біди буде. Тодї я подумав собі, що коли він закричить то ви, пане, збудите ся і значить поможете менї.

„Так воно й було“, сказав король, „я збудив ся від крику і пізнав в чім річ. Тому я велїв задзвонити, бо се одно могло тебе спасти. Але ти певно набрав ся дуже великого страху від того диявольського крику.

Торгитайн відповів: „Я, пане не розумію що таке страх“.

„Як то, то в твоїй груди не було трохи трівоги“, запитав король.

„Нї, не було“, каже Торгитайн. Але при остатнїм крику трошки щось немов штовхнуло мене в груди.

Тодї мовив король: „Ну, то тепер я дам тобі трохи довше імя. Від нинї ти будеш звати ся Торгитайн-страхополох і ось тобі меч, який даю тобі на нові хрестини твої“. Торгитайн подякував.

Єсть поданє, що його принято до дружини короля Олафа і він лишив ся при королї і погиб разом з ним і з иншими королївськими борцями на Довгім Ормі.

Переклав **Іван Франко.**

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АНАТОЛЬ ФРАНС.

ПЮТУА.

Наш сад, де ми бавили ся дїтьми — весь на двадцять кроків ходи — був для нас цїлим безмежним світом, повним радощів і страховиськ.

— Чи ти памятаєш, Люсене, садівника Пютуа? — запитала Зоя, всміхаючись своїм звичаєм стисненими губами і низько схилившись над шитвом.

— Ще б пак не памятати Пютуа! З усїх людей, що пройшли перед моїми очима за мойого дитинства, Пютуа лишив ся в моїй памяти найбільш виразно. Як зараз бачу я всї риси його обличча, всї прикмети його вдачі. Голова товкачиком...

— Низьке чоло, — додала панна Зоя.

І брат і сестра монотонно, один по другим, надзвичайно поважно, почали перелїчувати його прикмети:

— Низьке чоло.

— Очи ріжного колїру.

— Блукаючий погляд.

— Гусячі лапки на висках.

— Великі вилицї, червоні й блискучі.

— Край його вуха не був загорнений в середину.

— Риси обличча без жадного виразу.

— Завжди рухливі руки, — вони одні зраджували його думки.

— Худорлявий, трохи зігнутий, немічний з виду...

— Він в дїйсности був надзвичайно сильний.

— Він легко ламав монету в сто су між палюхом і вказівкою...

— Першого пальця мав величезного.

— Голос його протяжний...

— А мова солодка.

Раптом пан Бержере скрикнув:

— Зое, ми забули „жовте волосє і ріденьку борідку". Почнемо знов.

Полїна, що здивовано слухала се дивне перелїчуваннє, запитала свого батька і свою тїтку, як вони могли вивчити на память сей уривок прози, і чому вони його виголошують наче молитву.

Пан Бержере відповів поважно:

Полїно, се, що ти зараз вислухала — текст освячений, я можу сказати, справдї як молитва в родинї Бержере. Треба і тобі його вивчити, щоб він не загинув з твоєю тїткою і зо мною. Твій дїд, моя дочко,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

твій дїд Ельоа Бержере, який не любив дурничок, поважав сей уривок головним робом з-за його походження. Він його називав „анатомією Пютуа“. І він часто говорив, що краще уподобає з деякого погляду анатомію Пютуа, ніж анатомію Кармепренана. „Коли описанне, зроблене Ксеноманом, — говорив він, — більше наукове і повне рідких і влучних термінів, описанне Пютуа переважає його виразністю думок і чистотою стилю“. Тому він так міркував, що ще доктор Ледубль, з Туру, не скінчив пояснення розділу тридцятого, тридцять першого, і тридцять другого четвертої книги Рабле.

— Я нїчогісенько не розумію, — сказала Полїна.

— Се тому, що ти не знаєш Пютуа, дочко. Ти повинна знати, що Пютуа був один з найблизших нам людей в наші дитячі лїта — мої і тїтки Зої. В домі твого дїда Бержере без перестанку говорили про Пютуа. Кожний був певний, що його бачив.

— Хто був сей Пютуа? — спитала Полїна.

Змісць відповіди пан Бержере почав сміяти ся; панна Бержере також засміяла ся, підобгавши губи.

Полїна поглядала то на одного то на другого. Її дивувало, що тїтка сміють ся від щирого серця, і ще більше дивувало те, що вона сміють ся разом і в згоді з своїм братом. Се було справдї щось надзвичайне, бо брат і сестра були не однакової вдачі.

— Тато, скажи менї, хто був сей Пютуа. Ти ж хочеш, щоб я се знала, ну то скажи менї.

— Пютуа, дочко, був садівник. Син чесних хлїборобів, він займав ся розведенням молодих дерев в Сент-Омері. Але клієнти його не були задоволені з нього, і справа його йшла погано. Залишивши комерцію, він став заробляти поденно. Ті, хто його наймали, не завжди були задоволені з нього.

При сих словах панна Бержере засміялась і сказала:

— Памятаєш, Люсене: коли наш батько не знаходив на своїм робочім столї свого каламара, пер, ляку, ножиць, він казав: „підозріваю, що Пютуа пройшов сюдою“.

— О! — мовив пан Бержере, — Пютуа мав лиху славу.

— Се все? — спитала Полїна.

— Нї, дочко, се не все. Пютуа був тим славний, що ми його знали, він був близький нам і проте...

— ... він не істнував зовсїм, — сказала панна Зоя.

Пан Бержере глянув на сестру з докором:

— Який вираз, Зоє! і для чого так нищити чари? Пютуа не істнував! І ти сміливо се говориш, Зоє? чи можеш ти се обстоювати? Чи тобі досить ясні умови істнування і ріжні роди буття, коли ти запев-

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

няєш, що Пютуа зовсім не існував, що його не було ніколи? Пютуа існував, сестро. Але, що правда, се було зовсім особливе існуванне.

— Я розумію все менше й менше, — сказала Полїна збентежена.

— Правда зараз ясно виявить ся перед тобою, дочко моя. Знай, що Пютуа уродив ся вже в цвітї лїт. Я був ще дитиною, твоя тїтка підлїтком. Ми мешкали в маленькім домику, в передмістї Сент-Омер. Батько й мати жили тихо й самітно, поки їх не відшукала стара пані Корнулє, яка жила в своїм замку Монплєзір, в пяти кільометрах від міста, і доводилась моїй матери тїткою у других. Вона скористувалась правами родички і вимагала, щоб наші батько і мати приїздили що-недїлї обідати в Монплєзір, де їм доводило ся надзвичайно нудити ся. Вона казала, що се благородно — обідати в недїлю в кругї родиннім і що тільки люди низького походження не заховують сього давнього звичаю. Мій батько плакав з нудьги в Монплєзірі. На його відчай тяжко було дивити ся. Але пані Корнулє сього не помічала. Вона нїчого не бачила. У матери було більше відваги. Вона страждала так само, як і батько, а може ще й дужче, але всміхала ся.

— Женщини створені для страждання, — сказала панна Зоя.

— Зоє, все на свїтї створено для страждання. Даремно батько й мати відмовлялись від сих сумних відвідувань. Карета пані Корнулє що недїлї приїздила по них, по полудню. Доводилось їхати в Монплєзір; се був обовязок, від котрого ухилити ся було безумовно заборонено. Се був звичай, зламати котрий можна було тільки бунтом. Мій батько нарештї збунтував ся і присяг не приймати більше нї одного запрошення пані Корнулє, полишаючи матери клопіт підшукувати правдоподібні причини і вимівки, а вона була до того як найменше здатна. Наша мати не вміла брехати.

— Скажи, Люсєне, що вона не хотїла. Вона могла б говорити неправду, як инші.

— Що правда, коли в неї були добрі причини, вона їх раднїйше виставляла, анїж видумувала неправдоподібні. Памятаєш, сестро, колись вона сказала за обідом: „На щастє у Зої коклюш: ми довго не поїдемо в Монплєзір“.

— Се правда! — ствердила Зоя.

— Ти одужала, Зоє. І пані Корнулє приїхала якось і сказала матери: „Моя дитино, я сподївaю ся, що ви приїдете з чоловіком обідати в недїлю в Монплєзір. Наша мати, якій чоловік поручив сказати пані Корнулє правдоподібний мотив відмовлення, вигадала на сей раз причину, що не була згідна з правдою:

— Я дуже жалую, дорога пані. Але се неможливо. В недїлю я чекаю садівника.

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

При сих словах пані Корнулє глянула через скляну дверь віталь-ні на маленький дикий садок, де бересклет і бузок, як здавало ся, зовсім не були знайомі з ножем, тай не хотіли коли-небудь познайомитись.

— Ви чекаєте садівника! Для чого?

— Щоб працювати в садку.

І мати, ненароком споглянувши на сей четверокутник дикої трави і нашів-диких рослин, який вона що-йно назвала садком, з жахом відчула неправдоподібність своєї вигадки.

— Сей чоловік, — сказала пані Корнулє, — залюбки міг би прийти працювати в вашім... саді в понеділок або у вівторок. Перш усього, се було б краще. Не годить ся працювати в неділю.

— Він занятий в будень.

Я часто помічав, що найнедоречнійшим і найсмішнійшим відмовам як найменше заперечають: вони збивають противника з панталику. Пані Корнулє змагала ся менше ніж можна було чекати від особи, котра дуже мало була охоча відступати. Підводячись з глибини свого крісла, вона спитала:

— Як зветь ся ваш садівник, моя голубко?

— Пютуа, — відповіла не вагаючись мати.

Пютуа був названий. Від сього часу він істнував. Пані Корнулє віддаляла ся, бормотячи:

— Пютуа! Здаєть ся менї, що я його знаю. Пютуа? Пютуа! Я добре його знаю. Але я не памятаю... Де він живе?

— Він працює поденно. Коли його треба, то йому переказують через того або иншого.

— Ах, я так і думала: лїнюх, волоцюга... ледащо. Стережіть ся його, моя душечко.

Пютуа мав з сього часу свій характер.

II.

Коли прийшли панове Ґубен і Жан Марто, пан Бержере втаємничив їх в зміст розмови:

— Ми говорили про те, як одного разу моя мати створила садівника в Сент-Омері і дала йому імя. Від того часу він став брати участь в житю.

— Дорогий господарю, чи не могли б ви повторити? — сказав пан Ґубен, витираючи скло свого льорнету.

— З охотою, — відповів пан Бержере. — Садівника не було. Садівник не істнував. Моя мати сказала: „Я чекаю садівника“. Садівник зараз же зявив ся і став діяти.

— Любий господарю, — запитав пан Ґубен, — як він міг діяти, коли він не істнував?

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— У нього було своєрідне істнуванне, — відповів пан Бержере.

— Ви хочете сказати виображене істнуванне, — зауважив погірдливо пан Ґубен.

— Хіба виображене істнуванне — се нїщо, — скрикнув господарь. — І хіба мітичні особи не здатні були впливати на людей? Вдумайтесь в мітольоґію, пане Ґубен, і ви помітите, що зовсїм не реальні, а виображені істоти найбільш глибоко й довго впливають на душі. Всюди й завжди істоти, що були не більш реальні, як Пютуа, давали народам ненависть і любов, жах і надїю, підбивали їх на злочини, вимагали жертв, установляли звичаї та закони. Пане Ґубен, поміркуйте над вічною мітольоґією. Пютуа — особа мітична, найменше відома, признаю се, і низького походження. Грубий сатир, що сидїв колись коло столу наших північних селян, був признаний достойним появити ся на полотнї Йорденса і в одній з байок Ляфонтена. Патлатий син Сїкоракса увійшов в свїт завдяки Шекспірови. Пютуа менше щасливий, ним завжди будуть погорджувати артисти й поети. Йому бракує величности й ориґінальности, стилю й типовости. Він уродив ся в уяві надто розсудливій, поміж людьми, що вміли читати й писати і не мали зовсїм сеї чудової фантазії, яка витворює казки. Я думаю, панове, що я досить сказав, щоб познайомити вас з справжнїм характером Пютуа.

— Я його розумію, — сказав пан Ґубен.

І пан Бержере провадив далї:

— Пютуа був. Я можу се твердити. Він був. Вдумайтесь, панове, і ви переконаєтесь, що „істнувати“ не посїдає в собі змісту, а означає лише звязок прикмети з предметом, виражає взаємини.

— Без сумнїву, — сказав Жан Марто, — але істнувати без прикмет, се майже те саме, що й зовсїм не бути. Не памятаю, хто сказав колись: „Я той, котрий істнує“. Вибачте хибу моєї памяти. Неможливо все памятати. Але невідомий, що сказав се, висловив ся на диво необачно. Даючи розуміти сим нерозважним виразом, що він не має прикмет і позбавлений всяких відносин, він заявляє тим самим, що він не істнує, і легковажно знищує самого себе. Закладаюсь, що про нього більше не було чутно.

— Ви програли, — відмовив пан Бержере. Він поправив негарне вражінне сього еґоїстичного виразу, приклавши до себе цїлу купу прикмет, і про нього багато говорили, частїше всього без усякого глузду.

— Я не розумію, — сказав пан Ґубен.

— Розуміти не треба, — відповів Жан Марто. І він прохав пана Бержере оповідати про Пютуа.

— Дуже чемно з вашого боку прохати мене про се, — відповів господарь.

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Пютуа уродив ся в другій половинї XIX вікy, в Сент-Омері; краще йому було б родити ся кількома віками ранїйше в лїсах Арден або Броцелїянди. Він був би тодї злим духом надзвичайно зручним.

— Чи не дозволите чашку чаю, пане Ґубен, — сказала Полїна.

— Хіба Пютуа був злим духом? — спитав Жан Марто.

— Він був лихий, — відказав пан Бержере; — він був лихий з деяких поглядів, але він не був лихий безумовно. З ним так само стоїть справа, як з дяволами, котрих вважають дуже злими, але у котрих відкривають і добрі прикмети, коли з ними близше знайомлять ся. І я готовий думати, що до Пютуа поставились несправедливо.

Пані Корнулє, неприємно настроєна проти нього, зразу-ж запідозріла в нїм лїнюха, пяницю й злодїя; але вона розміркувала, що, коли моя мати, людина незаможня, його уживає, значить він задовольняєть ся малим, і вона запитала себе, чи не було-б їй вигіднїйше замінити ним свого садівника, котрий користував ся найкращою славою, але остільки ж був і вибагливий. Надходив час підрізати тисові дерева. Вона подумала, що як пані Ельоа Бержере, будучи бідною, не платила багато Пютуа, то вона сама, багата, дасть йому ще менше, бо се вже звичай такий, що багаті платять менше, нїж бідні. І вона вже бачила, як її тиси підрізано стїною, кулями й пирамидами без великих на те видатків. „Я буду наглядати“, казала вона собі, „щоб Пютуа не лїнив ся і не обікрав мене“. Я нїчим не рискую і се буде чиста користь для мене. Сї волоцюги працюють иноді більш зручно нїж чесні робітники“. Вона постановила спробувати і сказала моїй матери: „Душечко, пришліть менї Пютуа. Я йому дам робсту в Монплезірі“. Моя мати пообіцяла їй се. Вона з охотою сповнила-б обіцянку. Але се по правдї було неможливо. Пані Корнулє чекала Пютуа в Монплезірі і марно чекала. Вона була витрівала в своїх думках і уперта в своїх плянах. Побачивши знов мою матір, вона пожалувалась їй, що не має нїяких відомостей про Пютуа.

— Душечко, ви не сказали йому мабуть, що я його чекаю?

— Розумієть ся, сказала, але він чудний, дивний.

— О, я знаю їх. Я знаю дуже добре вашого Пютуа. Але ледви чи знайдеть ся такий божевільний робітник, котрий відмовив ся-б працювати в Монплезірі. Мій дім, я думаю, відомий всїм. Пютуа повинен бути до моїх послуг і як найшвидче, душечко. Скажіть менї тільки де він живе; я сама його відшукаю.

Мати сказала, що не знає, де живе Пютуа, що взагалї не знають, де його хата, що мабуть він не має притулку. „Я давно вже не бачила його. Я думаю, що він ховаєть ся“. Чи могла вона краще сказати?

Проте пані Корнулє слухала її з недовірєм; вона підозрівала, що мати її обдурює що до Пютуа, що мати хоче огородити Пютуа від роз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шукувань, боячись втеряти його, або зробити його більш вибагливим через се запрошеннє. Вона її мала справдї за надто еґоїстичну. Багато осудів, прийнятих всїм світом і освячених історією мали таку саму добру основу, як і сей.

— Се правда, — сказала Поліна.

— Що — правда? — запитала панна Зоя, майже засипляючи.

— Що присуди історії часто бувають несправедливі. Я собі пригадую, тату, що ти колись сказав: „Пані Ролян була наївна, коли покликала ся до безстороннього потомства, не помічаючи, що як її земляки були злими мавпами, то і їх нащадки будуть лихими мавпами“.

— Поліно, — суворо запитала панна Зоя, — яке дїло має те, що ти зараз говориш, до історії Пютуа?

— Дуже велике, тїточко.

— Я сього не бачу.

Пан Бержере, що не був ворогом відступів, сказав своїй дочцї:

— Як би всї несправедливости поправляли ся на сїм світї, не треба було-б вигадувати для сього иньшого. Як хочете ви, щоб потомство справедливо судило всїх мертвих? Як можно роспитати їх в темряві, куди вони відходять? В хвилї, коли можна-б було бути справедливим для них, їх забувають. Та й чи можна взагалї коли-небудь бути справедливим? І що таке та справедливість? Пані Корнулє, принаймнї, повинна була признати нарештї, що мати не обдурювала її і що Пютуа не можна знайти.

Проте вона не відмовила ся його шукати. Вона розпитувала своїх родичів, приятелїв, сусїдів, слуг, крамарів, чи не знав хто-небудь з них Пютуа. Тільки двоє чи троє відповіли, що вони нїколи нїчого не чули про нього. Більшости-ж здавало ся, що вони бачили його.

— Я чула се імя, — сказала куховарка, — але не можу собі пригадати, хто його носить.

— Пютуа! та я його чудово знаю, — сказав залїзничий сторож, шкрябаючи в себе за ухом. Але я не зумію вам сказати, хто він.

Найдокладнїйші відомости йшли від пана Блеза, податного урядника; він повідомив, що Пютуа рубав в нього дрова між 19 і 23 жовтня того року, коли була комета.

Одного ранку пані Корнулє влетїла задихавшись в кабінет мого батька.

— Я зараз бачила Пютуа!

— А-а!

— Я його бачила.

— Ви думаєте?

— Я певна сього. Він підрізував стїну в пана Таншана. Потім він повернув в улицю Аббес і пішов хутко. Я його втеряла з очей.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— І се справдї був він?

— Без сумнїву. Людина лїт пятидесяти, худа, зігнута, вигляд волоцюги, в брудній блюзї.

— Що правда, — вимовив мій батько, — сї прикмети можуть підійти і до Пютуа.

— Ось бачите. Крім того, я його покликала. Я гукнула: Пютуа! і він озирнув ся.

— Такого способу уживають аґенти охорони, щоб ствердити тотожність злочинцїв, яких вони розшукують.

— Але-ж я вам говорю, що то був він!... Я зуміла його знайти, вашого Пютуа. Ну, й недобрим же він виглядає. Ви були дуже необачні, ви та ваша жінка, коли користувались з його послуг. Я знаю ся на людях, і хоч я бачила тільки його спину, я можу присягнути, що се злодїй, а може навіть і убійник. Його вуха зовсїм не загорнені в середину, і се такий знак, який нїколи не зводить.

— А! ви помітили, що край вуха в його не загорнений?

— Від мене нїчого не вкриєть ся. Мій любий пане Бержере, як що ви не хочете бути забитим укупі з вашою жінкою і дїтьми, не допускайте більше Пютуа в дім. І ще рада: перемінїть всї ваші замки.

Як раз, кілька днїв по тім, в пані Корнулє украдено з городу три дині. Злодїя не знайшли, і вона стала підозрівати Пютуа. Покликано було в Монплєзір жандармів і їх слова зміцнили підозріння пані Корнулє. Банди грабіжників пустошили тодї сади в околицї. Але сього разу крадїжка була вчинена одною людиною і з надзвичайною зручністю. Нїяких слїдів, навіть відбитків чобіт не було на вохкій землї. Злодїй не міг бути нїким иншим, крім Пютуа. Се була думка бриґадіра, котрий дуже добре знав Пютуа і прирікав, що таки зловить сього птаха.

Ґазета Сент-Омера присвятила статю трьом диням пані Корнулє і описала згідно з відомостями, що ходили по місту, портрет Пютуа. „В нього, — писала ґазета, — низьке чоло, очи ріжного колїру, блукаючий погляд, гусячі лапки на висках, великі, червоні, блискучі вилицї. Край вуха не загорнений в середину. Худорлявий, трошки зігнутий, немічний з виду, він в дїйсности надзвичайно сильний: легко ламає в руцї пятифранкову монету між палюхом і вказівкою".

Є серіозні підстави, твердила ґазета, приписувати йому цїлий ряд крадїжок, виконаних з дивною зручністю.

Все місто зацїкавило ся Пютуа. Розійшла ся чутка, що його арештовано і взято до вязниці. Але швидко виявило ся, що людина, яку взяли за його, була продавцем календарів, Ріґобером. Проти його не можна було виставити жадного обвинуваченя, і його увільнили після чотирнадцяти місяцїв слїдчого арешту. А Пютуа жив невловимий. Пані Корнулє стала

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жертвою ще одної крадїжки, більш сміливої, ніж перша. У неї з буфету витягнено три срібні ложечки. Вона пізнала в сім руку Пютуа, повісила ланцюжка на дверях своєї кімнати і перестала спати.

III.

Коло десятої години вечора Поліна пішла в свою кімнату і панна Бержере сказала своїому братови:

— Не забудь же оповісти як Пютуа звів служницю пані Корнуле.

— Я се маю на увазї, сестро, — відказав пан Бержере. — Опустити се — значить втеряти найкраще в сїй історії. Але у всїм треба пильнувати ладу. Пютуа дуже пильно розшукувало правосудє, але так не знайшло його. Коли виявило ся, що він невловимий, для кожного стало питаннєм чести відшукати його; хитрим людям се вдавало ся. І як було сила хитрих людей в Сент-Омері і в околицях, то Пютуа бачили одночасово і на улицях, і на полях, і в лїсах. Ще одна риса була додана в такий спосіб до його характеру. Йому приписували дар повсюдности, який мають тільки популярні герої. Людина, здатна в одну хвилину переходити довгі віддалення і показувати ся нагло в місцї, де її як найменьше сподївають ся, дїйсно починає жахати. Пютуа став страховиськом Сент-Омера. Пані Корнуле, переконана, що Пютуа вкрав в неї три диней і три ложечки, жила в страху, забарикадована в Монплезірі. Засови, ґрати та замки не заспокоювали її більше. Пютуа був в її очах страшенно тонкою істотою, здібною пролїзати крізь двері. Одна подія інтимного характеру подвоїла її страх.

Її куховарку зведено; настав час, коли вона не могла вже таїти свого гріха. Але вона рішучо відмовляла ся назвати свого зводителя.

— Імя їй було Ґудула, — сказала панна Зоя.

— Її звали Ґудулою і вважали захищеною від небезпек кохання довгою та стирчастою бородою. Чесноту святої дочки короля, яку почитає Прага, захистила борода, котра нагло виросла. Але для охорони чесноти Ґудули не досить було бороди, навіть більш давньої. Пані Корнуле примушувала Ґудулу назвати чоловіка, котрий, звівши її, покинув в такім прикрім становищі. Ґудула обливала ся слїзми і мовчала. Ні благання, ні погрози — нїщо не виливало. Пані Корнуле вчинила довге й докладне слїдство. Вона зручно розпитала сусїдів, сусїдок, крамарів, садівника, залїзничого сторожа та жандармів; нїщо її не навело на слїди винуватого. Вона знов спробувала витягнути з Ґудули повне признанне. „В ваших інтересах Ґудуло, скажіть менї, хто се“. Ґудула зоставала ся нїмою. Нагло промінь світла пронизав мозок пані Корнуле: „Се Пютуа“! Куховарка плакала й не відповідала. „Се — Пютуа! Як я ранїйше сього не вгадала? Се — Пютуа! Нещасна! нещасна! нещасна“!

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пані Корнулє лишилась переконана, що Пютуа подарував дитиною її служницю. Всї в Сент-Омері, починаючи від голови суду до песика лїхтарника знали Ґудулу та її кошик. Новина, що Пютуа звів Ґудулу, викликала в містї здивованнє, захопленнє і веселість. Пютуа став славний, як спритний крутиголова та коханець одинадцяти тисяч дїв. Йому приписували, завдяки легким ознакам, ще пятеро чи шестеро дїтей, що уродили ся сього року, і котрі краще зробили-б, як би зовсїм не зявляли ся, супроти втїхи, що їх тут чекала, і радости, яку вони приносили своїм матїрям. Між иншим, називали служницю пана Марешаля, крамаря в „Зустрічи рыбалок“, рознощицю хлїба і маленьку горбату з Пон-Біке; всї вони, послухавшись Пютуа, придбали немовлятко.

— Дивогляд! — вигукували куми.

І Пютуа, невидимий сатир, загрожував непоправним лихом всїм дївчатам Сент-Омеру, котрі, по словам старих, доти були завжди чемні.

Блукаючи таким чином по містї та околицях, Пютуа все був тїсно звязаний з нашим домом. Він переходив повз нашу браму та, здавало ся, перелазив инодї через стїну нашого саду. Нїхто нїколи не бачив його в лице. Але що хвилї зустрічали ми його тїнь, його голос, слїди його ніг. Не раз нам лучало ся бачити його спину в сутїнках на поворотї улицї. Зо мною та моєю сестрою він трохи міняв свою вдачу. Лишав ся лихим та шкодливим, але ставав трохи наївним та хлопячим. Він робив ся менш реальним і, смію запевнити, більш поетичним. Він входив в цикль наших дитячих переказів. Він ставав Страхопудом, старим Фуетро [1]) та продавцем піску, котрий засипає дїтям очи в вечері. Се не був домовик, який в стайнї сплутує в ночи хвости лошакам. Простий і менш чудотворний, але однаково щиро пустотливий, він підмальовував чорнилом вуса сестриним лялькам. В ліжках, перед тим, як заснути, ми прислухали ся до нього: він плакав на даху вкупі з котами, гавкав з собаками, виповняв стогнами обори та співав на улицї представляючи нічних пяниць.

Пютуа став нам близьким і цїкавив нас власне тому, що память про нього була звязана з усїма предметами, що нас окружали. Ляльки Зої, мої шкільні зшитки, які він стільки разів заливав чорнилом та видирав з них картки, садовий мур, над яким ми бачили в присмерках його палаючі червоні очи, блакітний фаянсовий горщик, що він розбив якось зимової ночи (як що то тільки не був мороз); дерева, улицї, лави, все нам нагадувало Пютуа, нашого Пютуа, Пютуа дитячого, істоту місцеву, мітичну. Він не міг рівняти ся в красї й поезії з демоном, або диким фавном Сіцілії або Тесалії. Проте, він був півбог.

---

[1]) Особа з французької казки.

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Що ж до нашого батька, то в його очах Пютуа мав инший, емблематичний та фільософський характер. Наш батько дуже жалів людей. Він не вважав їх надто розумними; їх помилки, коли вони не були дуже тяжкі, тішили його й примушували сміяти ся. Віра в Пютуа цікавила його, як взірець людських вірувань взагалі. Повний іронії і насмішкуватий, він говорив про Пютуа, як про живу істоту. Він вносив в се так багато упертости та відзначав обставини з такою точністю, що мати дуже дивувала ся і йому казала простодушно: „Можна подумати, що ти говориш серіозно, мій друже; ти ж навіть добре знаєш“...

Він відмовляв поважно: „Весь Сент-Омер вірить в істнуваннє Пютуа. Чи був би я добрим горожанином, як би заперечав сьому? Треба добре поміркувати перше, ніж знищити предмет загальної віри.“

Тільки безумовно чесна душа має таку сумлінність. Батько силкував ся погодити своє власне почутє з почутєм громадським, віруючи, як і решта мешканців міста, в істнуваннє Пютуа, але не припускаючи його участи в крадіжці динь і в зведеню куховарок. Словом, він визнавав свою віру в істнуваннє Пютуа, щоби бути добрим горожанином; але він обходив ся без нього при поясненю міських подій. Таким чином, як в сім, так і в багатьох инших випадках, він лишав ся благородною й розумною людиною.

Що ж до матери, то вона собі трохи докоряла за сотвореннє Пютуа і не без причини. Бо кінець кінцем Пютуа народив ся з вигадки нашої матери, як Каліban з фантазії поета. Без сумніву, вина була не однакова і мати була меньш винна, ніж Шекспір. А в тім вона налякала ся й змішала ся, побачивши що її маленька брехня прибрала надзвичайних розмірів і що легковажна вигадка користувалась надзвичайним успіхом, котрий все ріс, обхопив все місто і загрожував обхопити весь світ. Одного разу вона навіть здрігнула на думку, що її брехня стане перед нею. В той день її служниця, що ще недавно служила і була з далекого краю, сказала їй, що якийсь чоловік хоче її бачити. Йому треба, як він казав, говорити з панею.

— Що за чоловік? — Він одягнений в блюзу; має вигляд сільського робітника. — Сказав він своє імя? — Еге, пані. — Та як же його звуть? — Пютуа. — Він вам сказав, що його звуть?.. — Пютуа, як раз так, пані. — Він тут? — Еге, пані; він чекає в кухні. — Ви його бачили? — Еге, пані. — Чого він хоче? — Він менї сього не сказав; він хоче сказати тілько пані. — Підіть та спитайте його.

Коли служниця повернула ся в кухню, Пютуа вже не було там. Ся зустріч служниці з Пютуа нїколи не була вияснена. Але з сього дня мати почала думати, що Пютуа міг дійсно істнувати і що вона, може бути, не збрехала. *Перекл. Наталя Романович.*

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЮРИЙ КМІТ.

Новини західньо-европейських літератур.

На літературний світовий ринок увійшло в 1908 р. нребогато річий, одначе незвичайно мало є таких, яким довша будучність запевнена. Пікантні сексуальні історії, ріжноколірова еротика, криміналїстика, авантурні, галабурдні пригоди розлили ся в письментстві найширше... Тяжко доводить ся виловити з тої повені зерна правдивої, артистичної творчости.

Починаючи від анґлїйського письменства, спинимо ся коло інтересного твору: „The Dynasts“, драми в трьох частях (томах), девятнацятьох актах і трицятьох сценах. Автором сього твору Thomas Hardy, один з найголовнїйших представників реалїзму в Анґлії. Поки скажу дещо про саму драму, а зглядно про *драматичний епос*, треба попереду зазначити головнїйші признаки авторового світогляду, що лягли в основу його писань. Матеріялїстично-детермінїстичні прінціпи, які розвиває основно Тен у книжці „L'Intelligence“, кермують його творчістю. Звісне milieu, окруженнє, клїмат, місце, раса, атавістичні елементи домінують всесильно над чоловіком, тим то боротьба супроти присудів несвідомих сил природи та супроти провин минулости стає безвиглядною. В тому лежить траґізм світа. Найвлучнїйше зясовує ся фільософія автора в коротких оповіданнях, затитулованих: „Life's Little Ironies (малі іронії житя), де проведено отсю гадку: жарт долї та іронія житя проявляєть ся як раз у тому, що найкрасші люди безневинно стають провинними. Його писання пронизані провідними думками фільософії Шопенгауера, головно з його твору: Світ як воля і уява, а се найбільше проявило ся в останньому писанню (в розговорах духів, що мають схожу роль зі старинним хором). Над усїми писаннями повисла сумовита мелянхолія, важкий, понурий песимізм.

Висше зазначені чинники сходять ся теж і в згаданій драмі, що має темою десятолїтні боротьби (1805—1815) ріжних династий в спілцї зі своїми народами супроти Наполеона. Драма починаєть ся „Прелюдиєю в надсвітї“, що нагадує нам „Прольоґ у небі“ з Фавста Ґете. Тут виложений світогляд автора. Виступають доля, милосердє, іронія, час і ведуть фільософічні розговори, розкривають сучасні події та висказують ся про будучність. Далї у першій сцені розмовляє трьох подорожних на почтовому возї дорогою над полудневими берегами Анґлії теж про тодїшню полїтику; раптом надїзджає попри них післанець з Льондону й повідомляє їх, що кождої хвилї можна надїяти ся Наполеона... Друга

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сцена переносить нас до Парижа до комнати міністра фльоти. І так у поодиноких сценах пересувають ся перед нами наче в калейдоскопі історичні події. Автор показав себе справдешнім майстром техніки; помимо звісности історичних фактів тримає в напруженню й цікавости увагу читача. Робить се сим робом, що ненадійно, а до того вельми влучно, звязує світові події з картинами буденнього житя. По моїй думці, сі сторінки щоденнього житя, побутових відносин найкращі і найцінніші місця. Инодї обвіяне воно такою сердешністю, такою ніжністю й вірністю зображення, що аж хапає за серце. Повязанне реалізму з романтикою, ніжної, мягкої поезиї з майстерною, пластичною прозою, світових подій зі щоденщиною, дає гарну поживу для читачів, а може й для видців... Автор знає поставити кожду особу на своє місце, хоча як велике множество людий виводить на сцену. Драматична акция належно розвиває ся; вона швидко переносить читача у минулі часи, у ті заколоти, боротьби й конфлікти; немає скучних описів. Автор намагаєть ся творити sub specie aeternitatis, значить, звертає увагу на загально-людські проблеми та на такі чинники душі, що ніколи не старіють ся; в історичні рамки вкладає дійсне житє. В тому, по моїй думці, висока ціна твору.

Другим твором, про який годить ся згадати з огляду на психольогічні тонкости, на майстерну аналізу поворушень серця, на препишне умотивованнє виведеного житя, є повість Benson-a „Sheaves“. Молодий співак женить ся зі старшою від себе майже о двацять літ вдовою по налоговім пияку, з яким перемучила ся дванацять років. Не слухає вона пересторог і відмовлювань, але виходить у друге замуж. Для неї отворив ся тепер любовний рай. Живуть щасливо й роскошують ся. Його артистичні успіхи додають любовному житю ще більшого чару. Одначе невдовзї насувають ся чорні хмари. До її орґанізму загостила анемія, затрата сил, винищеннє. Лікар радить їхати як найшвидче до Davos, бо инакше треба попрощати ся з житем, хоч як воно приємне й приманчиве. Зринає заздрість, острах, жаль, що якась невидима сила велить їм розлучити ся з обіймів. Хай, що хоче, буде, аби бодай ще якийсь час проживати з ним... Затаює свій грізний стан перед ним, а навіть товаришить йому в артистичній подорожи, хоча смерть за плечима... Сила любови перемогла все.

E. Benson переводить перед нами історию сього подружя з усїм апаратом модерних нюансів, тим то зможе зайняти уяву перенїжнених душ...

Треба ще згадати повість „The Metropolis“, не так для неї самої, як з огляду на її творця. Написав її Upton Siuclair, автор звісної нашим читачам повісти „Нетри“. Не сповнили ся надії, які покладувано

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на її появу. Автор намагав ся змалювати житє нюйорських верстов, головно тутешніх мілїонерів. Говоримо намагав ся, бо в дійсности подав нам публіцистику. Описуючи надмір виставности і роскоші мілїярдерів, ставить перед нами саму зверхню тільки лушпину, а душі нема. Відібраних вразінь не перетоплено належно у нутрі духа, отже повиходили тенденційні карикатури. Правда й се, що Siuclair не глибокий психольоґ, як зрештою ми бачили його у „Нетрах“, а до того тенденция все повикривлювала, так що стоять перед нами манекіни.

Звісний новелїст Rudyard Kipling не подав нїчого, зрештою його слава спочила на „Книгах Джунґлїв“ (Jungle Books) і „Буденних оповіданнях з гір“ (Plain Tales from kle Hills) і мабуть уже більше не зрине... Се видко по останніх його писаннях, що сила таланту щораз більше слабне.

Італїйська лїтература в тому роцї не може похвалити ся дуже цінними річами. Драма „La Nave“ д' Аннунціо була вже в нас обговорена; звісні письменики як Верґа, Ґрація Делєдда і ин. не дали нїчого, лише М. Серао випустила повість „Evviva la vita!“, що має за тему любовні інтриґи між заїзшими особами в багатому готелю сьв. Моріца, з нещасливим кінцем. Се звичайні еротичні істориї, яких багато появляєть ся в ріжних лїтературах... Треба отже звернути ся до менше звісних. Arturo Colautti подав нам гарну поему „Il terzo peccato“, що має бути продовженнєм „Divina Comedia“ Данта. Поет достроюєть ся до величности первовзору і треба сказати, що йому се в значній мірі вдаєть ся. Тема сеї поеми: грішна любов, змислова пристрасть у ріжних проявах. Поета зрадила любка, не хоче вже жити, попадає в розпуку і накликує смерти. Являєть ся Данте, підбадьорує його і заявляє, що буде йому товаришувати по пеклї та показувати нещасливцїв з любови, які терплять невисказані муки фізичні, а може ще більші душевні. Поет не може дивити ся на сї страждання, в його серцї зринає милосердє, але Данта вражає ся милосердна заява, бо любовні грішники терплять справедливо, отже полишає його. В сїй пригодї ратує його дух його матери. Поетови відступила охота до смерти, а зродило ся горяче бажаннє житя...

На око здавало би ся, що монотонність теми через девятнацять пісень утомить і надокучить, але автор так майстерно все степенює, що витворюєть ся все иньша різнородність образів, що приємно читаєть ся, а місцями поема викликає високі, траґічні поворушення й величні настрої.

Коли ми згадали про повість Матильди Серао, годить ся теж дещо сказати і про повість „I Moncalvo“ Enrico Castelnuovo. Ся повість, з належним психольоґічним умотивованнєм виведених подій, вірною характеристикою осіб і окруженя, повинна носити иньший заголовок. Найвлучнїйшим, по моїй думцї, був би титул: Багно. Се багно витворили

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

трощі. Автор виводить дві жидівські родини (Джіакомо Монкальво, професор університету в Римі, його син Джорджіо; богатий Ґабріель Монкальво, його донька Маріанніна) і збанкротовану княгиню з її сином (Оробоні—Дон Чезаріно). Син професора любить Маріанніну, але їй се не в голові; вона вихована в такій атмосфері, де все оцінюєть ся крізь призму гроша й високих, родинних звязків, що теж проводять до громадження богатства та до вживання світа... Вона разом зі своєю матїрю, (пустою, невірною жінкою) продумує, як би дістати княжий титул. Знайомить ся з нею син княгинї; вона йому подобала ся. Гордовита княгиня палахкотить ненавистю до Жидів, Монкальво дуже ненавидить Римлян, але він при всьому глядить на останкову користь... Підступні, ненависні огнї горять, але княгиня вкінцї згоджуєть ся, щоб її син одружив ся з донькою Жида-богача. Батька се не болить, що донька полишає релїґію своїх предків, а переходить до иньшої, зрештою він і сам колись те зробить, аби лише як найшвидче дістати мінїстерське крісло.

На сїй канві малює нам автор взаємні відносини між тими родинами і в серединї кождої зосібна; відносини сї дуже гидкі; для гроша й високих титулів торгуєть ся найсвятїйшими річами, найнїжнїйшими почуваннями... Фальш, облуда, спроневірення—се головні елєменти сеї повісти. Акция розвиваєть се швидко, як у всїх модерних романах, інтерес та цїкавість у читача не слабнуть, а в кінцї по всїх осоружних мандруваннях полишаєть ся нам приємне вражіннє, що чесна, ідейна праця—се найцїннїйший скарб...

Найкращими появами в італїйській літературі з того року, по нашій думцї, се „Novelle Calabresi“ Cleli-ї Pellicano, „Bozzetti rustici“ Аіди Verdiani і збірка новель під тим самим титулом, що й перша (Novelle Calabresi), яких автором A. Pisani. Се майстерні, високо-артистичні нариси, здебільшого психольоґічно-настроєві, з селянського житя. Автори малюють його з ріжних боків. Усе оригінальне, пластичне, вірне, правдиве; здаєть ся, що вони, головно Pisani, підслухували або ловили на фоноґраф... Хоча-б вони більше нїчого не написали, то вже з огляду на сї збірки мають тривке місце в істориї своєї літератури. Може бути, що італїйська публїка не зверне належної уваги на сї твори, може їй більш до вподоби штучні, парфумовані квіти роскішних будуарів, тільки що від перших іде задуха, а від других свіжий подув...

Саме те, що ми зазначили при італїйських новелїстах, треба піднести при французькій повісти „Un vieux bongre“, якої автором Charles Henry Hirsch. Читаючи сю повість, маємо вражіннє, що стоїмо серед люду і все те видимо і все те чуємо та немов безпосередно переживаємо, що автор змалював. Місцями таки справдї здаєть ся нам, що маємо пе-

Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ред собою стенографічний запис. Автор змальовує історию внука і дїда, взаємні їх відносини й конфлїкти, яких розвязка а зглядно напружене помотанне, спроваджує смерть внука. Є тут велике богацтво майстерно зображених епізодів, які стоять у тїсному звязку з головною темою. Перед нами пересувають ся не тільки страшні сцени (еротичні, заздрі, скупарські і ин.), але ріжно-колїрові образи, що не томлять уяви, лише все чимось новим займають.

Гарну повість у формі листів (друга серия) подав публиці Marcel Prevost п. з. „Lettres à Françoise mariée". Хоча автор має на оцї педагогічну цїль, а то вихованнє жіноцтва, зумів так майстерно малювати житє двох героїнь, одної з принципами його методи виховання, одної знову без тих прінціпів, що вповнї затираєть ся тенденция. Головну вагу кладе автор на етичний бік і на належний інтеллєктуальний розвиток. Женщина повинна бути так вихована, щоб могла дати собі раду в кождій ситуациї житя та щоб мала вироблену спроможність оперти ся спокусам, які настають на неї. Перша женщина вносить у подружє щастє, друга без належного духового виховання і без вироблених етичних прінціпів спроневіреннє...

Інтересні річи подали Бельгійцї: Maeterlinck, Spaak, Verhaeren. Maeterlinck дав нову пьесу московському артистичному театрови: „Блакітний Птах", вона зробила сильне вражінне, та не стільки своїм змістом як майстерною виставою. Може будемо мати спромогу вернути ся ще до неї.

Драма Spaak-a „Kaatje" — се гарно викінчений твір у кождому напрямі. І що до материї і що до форми, стилю, діяльога, характеристики, а найважнїйше—внутрішньої конечности акциї; вміло дібрана й переведена річ. Символїчна ідея зринає сама собою з виведених подій: боротьба, хитанне маляря між напрямками в штуцї, що представлено в пристрасному нахилї до двох жінок. Маляр любить дївчину-краянку, але на артистичній подорожи стрічає пишну, гарну, роскішну Італїянку, влюблюєть ся в неї й забирає її до свойого краю. Одначе не довго втїшав ся другою любкою. Донька полудня затужила за своїм підсонєм, полишає коханка і мандрує у свій край. Маляр звертаєть ся до першого кохання. Вона не спроневірила ся йому, тужила за ним і тепер прощає йому все, обсипає його давнїми ласками й підпомогає його по свойому в його артистичній роботї.

Під конець згадаємо ще про поетичну збірку „Les heros" Emile Verhaeren-a, найбільшого, сучасного лїрика Бельгії, де автор оспівує визначних мужів своєї вітчини, які чим-небуть прислужили ся їй. Сї поезиї треба би назвати похвальними гімнами. Поет добирає щось найвизначнїйше з житя своїх героїв і до сього приладнює та достроює все иньше. Немає тут штучности, але все відчуто й перетоплено в ретортах *серця й духа*. Пластичними образами, препишною, звучною ритмі-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кою, настроями й врочистою величністю та ідеалїзацією вражає поет незвичайно читача.

Останньою появою, виртою специяльної уваги, у шведському письменстві треба вважати докінченнє повісти Сельми Ляґерлеф п. з. „Чудесна мандрівка малого Нільса Гольґерссона з дикими гусьми“. Першу частину сеї повісти критика не доцінювала належно, але се вийшло мабуть з недостачі розуміння й неналежної уваги та вглублення. Пізнїйше роздумали ся...

Сю повість можна з повною справедливістю назвати народньою епопеєю. Найбільш викінченою з кождого боку являєть ся найновійша частина. „Поперед усього є тут замір сотворити твір краси і поезиї, пластичньої і симфонїчної прози, багатої образом і музикою“, піднїс італїйський модернїст у вступі своєї повісти [1]). Саме те можна прикласти до „Нільса Гольґерссона“ Сельми Ляґерлеф. Автор малює живо, пластично, майстерно все, що герой стріне на своїй дорозї. Світ фантастичний, казковий чудодїйно зливаєть ся з дїйсністю, а навіть не завважуємо, де починаєть ся один, а кінчаєть ся другий; увага читача заєдно непереможно прикована. Нїщо не уйшло уваги: природа — лїси зі своїми сотвореннями, краєвиди, ледівцї, фюрди; мужицькі селитьби зі своїми жильцями, гірняки, риболови і ин. „Нільс Гольґерссон“ є разом народньою книжкою, читанкою і артистичним твором, зі сумлїнною аж до найнїжнїйших і на око маловажних подробиць переведеною пластикою й ориґінальністю, що як раз задля суцільности фантастичньої обслони дає догадувати ся про повноту трудностий, які мусїли насувати ся артистичному опанованню величезнього й необтесаного материялу“ [2]).

Авторка „Леґенд“ і „Єрусалима“ покінчила в тому роцї пятьдесятий рік житя. З тої нагоди і з нагоди премії Нобля появило ся в своїй пресї і чужій богато статий, що обговорюють літературну її фізіономію. З огляду на се й ми позволимо собі дещо сказати. Характеристичною признакою, що характеризує всї її писання, се *клясичний спокій, нїжність і мрійність*. Сей спокій, чи як хто схоче обєктивність, иноді аж іритує читача, коли автор найтраґічнїйші моменти, найвеличнїйші образи пересуває незамітно, з повною рівновагою та з повним вирекненнєм свойого „я“. Але коли уважнїйше вглянемо в суть представленого, коли пильнїйше вслухаємо ся в приманчивий, романтичний гомін, у нїжні мельодиї, тодї дочуємо ся слів і образів, що є випливом індівідуальних поворушень її серця. Жіночість, своєрідний сентіменталїзм, иноді патос, викрик душі — *незамітна* субєктивність потайно уносять ся над її писаннями. В сій незамітности субєктивности і потайности індівідуальних рефлєксий і вражінь та поворушень лежить майстерство автора.

[1]) Gabriele d'Annunzio: Trionfo della morte.

[2]) Das literarische Echo 15. März 1908. Heft 12, стор. 869

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Д. Герман Гессе**) зазначує, що у авторки годі добачити ся якогось розвитку; якою була при появі першого твору (Gösta Berling), такою полишила ся й при останньому. Її твори стоять біля себе наче близнята, нїщо різко не віддїлює їх від себе. „Хто має охоту, може з сеї позірної або дійсної недостачі конфлїкту, боротьби й розвитку витягнути гадку, що Сельма Ляґерлєф не є таки ґенїєм. З другого знову боку має вона щось справдешнього з ґенїяльного чоловіка, внутрішне споріднення з усїм бутем, богацтво у відносинах до всїх річий і сотворінь совіта, в злуці з незвичайно живою та міцною змогою запамятання, без чого ніякий ґеній і штука не є можлива. В модерній шведській літературі стоїть вона окремо і замітно, немов чудний анахронїзм... Новійші шведські поети, від Стріндберґа до Ґайєрстама, не мають нїчого епічного в собі, се такі артисти, що надзвичайно субєктивно працюють, діференцияльно відчувають, нервозно аналїзують, навіть далеко зорі й многосторонні з поміж них держать ся материяльно і що до мови тїсно свойого часу та його проблємів, мають типічно модерне високе поважанне перед наукою і зусилє осягнути у своїх книжках де-яку науковість. Якраз Сельма Ляґерлеф у тому вповнї независима... Як у казцї бідний хлопчик вибираєть ся на мандрівку і по дорозї стрічає мудрого карлика та через нїч стає багатим, могутнїм, королем і чародїєм, так і Сельма Ляґерлеф, шведська учителька, стрінула в одній годинї духа своєї країни і стала під його дотиком благословленою поеткою. Пише стилем, що не належить жадному часови, якого нюанси инодї вельми жіночі, инодї заносять чимось домашнїм. Вона постійно мандрує наче в снї по карколомній линві між чутливістю і патосом, балаканкою і повістю. У велико-розмірних оповіданнях полишає дорогу, щоб на боцї зірвати пару цвітів та показати до малого майже жіночо-сентіментальну любов. Але вона тілько шукає небезпеки, про яку ледво прочуває. Коли тривожний адоратор дрожачи боїть ся, тепер змітує з себе чудодїйку одежу і мусить раптом стояти як маломісточкова дївчина, має вже знову вітри вічности, що віють біля чола, і говорить слова, які так певні, сочисті і маґічні, як слова народнїх пісень і біблії“.

Авґуст Стріндберґ наварив собі гіркого пива в 1904 р. повістю „Чорні хоругви“, де показав гниль та зопсуте де-яких інтелїґентних кругів, головно журналїстично-лїтературних гуртків. Заворушили ся гнїзда і посипали ся обурення, кпини, наруги на автора, що його дуже заболїло. Стріндберґ став видавати апольоґію п. з. „Блакітна книга“, якої частину і в тому роцї оголосив. Се афористичні записки в формі дневника, які одначе не відзначають ся нїчим замітним, а вже найменше

**) M. Tagblatt, Stuttgart, 272.

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

фільософічною глибиною, а про фільософічні теми тут найбільше говорить ся. Автор намагаєть ся ослабити, злагодити та виправдати свою фільософічну критику всякої всячини і виведених подій у „Чорних хоругвах“, одначе незвичайно мало тут такого, що зможе заінтересувати читача.

На тому кінчаємо наш огляд, а про новини нїмецької лїтератури, якої: „Märchen des Lebens“ П. Альтенберґа, „Das hohe Lied“ Г. Судермана, Leben und Lüge“ Д. Лїлїєнкрона, „Tantris der Narr“ Е. Гардта, поговоримо в осібній статї иньшим разом.

М. ШАПОВАЛ.

ХИМЕРИ.

Якби вітром був я мрійним,
Що в гаю лоскоче листє,
Що своїм крилом сновійним
Роси схоплює сріблисті —
Я-б тебе крильми — руками
Обгорнув-би так прихильно,
Обсипав тебе-б квітками
Й поцїлунками свавільно.

Якби був я соловейком,
Весняним співцем крилатим,
Що в садку бува раненько
Все співає біля хати —
Прилетїв-би я до тебе,
Під твоє віконце любе,
Й розітнув ся-б співом неба,
Співом щастя, гимном шлюбу.

Якби був я місяць ясний,
Що пливе по небосхилї,
Що живе, поки не сгасне
В світовій навік могилї —
Я-б усї свої проміння
Розточив-би над тобою,
І в мережцї чар весіннїх
Душу зплїв твою з собою.

Коли-б міг твоїм я стати
В ніч, заквітчану красою,
Оповиту в срібні шати
З діямантною росою —
Я-б втопив тебе у хвилях
Снів чарівних, звуків срібних,
Яб підняв тебе на крилах
В царство мрій, де вічність видно!

. . . . . .

Але я... тільки людина,
Що співає серцем хворим...
Все житте моє — хвилина...
Побратим я вічний з горем...
Я співець ілюзій марних!
Я дурю себе самого
Сном сподіванок з-захмарних,
А що з того... а що з того?

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ГЕХТЕР.

З економічного життя України в 1908 р.

Для обсерватора нашого громадського життя минулий рік представляє особливий і спеціяльний інтерес. Як відомо, попередні роки, починаючи приблизно з початку теперішнього десятиліття, по справедливости вважають ся ненормальними, неспокійними. Життє вийшло з берегів і шукаючи нових форм, що відповідали б новому змістови й новим потребам, наробило чимало розрухів. Перший грім прогремів р. 1902, коли з стихійною силою вибухнули селянські розрухи в Полтавщині й Харківщині. 1903 рік приніс ще більше клопоту нашим державним керманичам: ґрандіозний масовий страйк українських робітників, що широкою хвилею прокотив ся по всьому півдню Росиї, виразно показав, що життє не на жарт зіскочило з протоптаної стежки. Далї хвиля наростала, поки в 1905 р. не досягла своєї кульмінаційної точки. Тодї вона стала спадати, але найблизчі до тої кульмінаційної точки роки 1906-й та 1907-й — були ще повні відгуків недавнього Sturm und Drang'у.

Тільки минулий рік, можна сказати, був цілком „спокійним". Принаймнї поверхня життя була рівна й мертва, настільки рівна, що на нїй подекуди стали пробиватись навіть де-які рослини, звичайно — бурян. Не вносили дісонансу в сей спокій нї третя Дума, нї народні розрухи, нї напад чужоземного ворога. І прихильники „спокою", себ-то громадського маразму й занепаду, заспівали по всїх кутках і роздоріжжах своєї похоронної пісні: „На Шипкѣ все спокойно"...

От тут то перед обсерватором громадського життя й встає вдячне завданнє: покопатись у глибинї живого життя, знайти його головні нерви й встановити, що то за спокій настав — чи спокій смерти, чи спокій втоми, чи спокій перед бурею, чи якийсь инший. Який би бідний минулий рік не був фактами громадського значіння, в широкім розуминню сього слова, проте для розвязання зазначеного питання їх цілком досить.

Роля обсерватора економічного життя трохи вузча. Відомо, що в основі громадського руху наших часів лежали причини економічного характеру: безземелле й малоземелле у селян, низька зарібна платня й довгий робочий день у робітників, загальний руїнний вплив бюрократичного панування на економічний розвиток країни й т. и. Обсерваторови отже лишаєть ся простежити, яких заходів ужито для усунення тих економічних факторів, що викликали громадські пертурбації, і в якій мірі ті заходи досягли своєї мети.

Се по змозї й хочемо зробити тепер. Що до висновків, які випли-

Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ватимуть з дальшого викладу, то почасти вони будуть зроблені тут же, почасти вони будуть зоставлені для обсерваторів нашого громадського життя, а почасти їх зробить сам читач.

Селянство.

Головною рухаючою силою недавнього визвольного руху безперечно було робітництво, але то була сила переважно кермуюча, ідейна. Правда, робітництво посїдало також чималу фізичну силу, але тієї сили було досить для бурхливого й раптового натиску на ворожі фортеці, та замало для того, щоб лишитись на здобутих позиціях. Робітництво потрібувало точки опори або, висловлюючись вояцьким жарґоном, „гарматного мяса“, й ту ролю взяло на себе — селянство. Селянство було тією силою, що перетягувало перемогу на ту сторону, на яку воно переходило. Оборонцї нового ладу в свій час прогавили сю істину, й за сю помилку історія жорстоко над ними помстила ся. Оборонцї старого ладу, нїчого не забувши, все таки де-чого навчили ся з гіркого досвіду останнїх років. Між иншим, вони прийшли до переконання, що баґнетами можна зробити все — на них тільки сидїти не можна. Наслїдком такого переконання було те, що вони заходились шукати собі певнїшої точки опори, ніж баґнети, себ-то гола фізична сила. Нїчого й казати, що шукаючий погляд переможцїв опинив ся насамперед на селянстві.

Як відбили ся їх змагання в економічній полїтицї минулого року?

Історія аґрарного законодавства, в широких розмірах розпочатого росийським урядом після подій 1905 р., в загальних рисах відома. Манїфест 3 листопада 1905 р., землеустроітельні комісії, указ 9 ноября 1906 р. — ось головні етапи сього законодавства. Минулий рік з боку формального нїчого нового в сей реєстр не внїс, коли не рахувати незначної зміни в особистім складї мінїстерства хлїборобства й кількох циркулярів, які власне були продовженнєм і дальшим розвитком попередньої землеустроітельної дїяльности. Зате минулий рік має велике значіннє з иншого боку. Адже минулий рік — то перший „спокійний“ рік, коли уряд мав змогу без жадних перешкод проявити свої творчі сили в сферї аґрарного питання. Тим то й цїкаво підвести суму урядовій дїяльности власне за минулий рік: як рік цїлком спокійний, він зможе послужити зразком для дальших років і, довідавшись, що дав уряд за минулий рік, можна довідатись, що він може дати й що дасть далї.

В рядї урядових заходів в справі полїпшення селянського становища перше місце безперечно належить дїяльности с е л я н с ь к о г о п о з е м е л ь н о г о б а н к у. Переглядаючи двохтижневі справоздання банку за минулий рік, можна пересвідчитись, що вкраїнське село досить широко користуєть ся його послугами. Так, напр., останнє справозданнє (від 15 жовтня до 1 1908 р.) листопада показує, що селяне 8 українсь-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ких ґуберній купили за два тижні коло 11 тис. дес. землї. Так саме, справозданнє за період 15 вересня — 1 жовтня показує число купленої вкраїнськими селянами землї в 14.667 десятин. Инші справоздання показують трохи менші числа, але нїколи цифра купленої за два тижні землї не спускаєть ся низче 3—4 тис. десятин. Рахуючи, що вкраїнські селяне що-два тижні пересїчно купують що-найменше коло 6 тис. дес. землї, можна таким чином приняти цифру купленої за рік землї в 150 тис. десятин приблизно. Цифра нїби-то й солїдна.

Другий „кит" урядової земельної полїтики — закон 9 листопада про вихід з общини, — коли брати справу з чисто формального боку, також досить широко розвинув свою дїяльність в українськім селї. Так, по даним мінїстерства внутрішнїх справ до 1 червня с. р. з общини виділилось: у Катеринославщинї 44.344 господарів, в Київщинї 13.067 господарів, у Полтавщинї 2533 госп., у Таврії 30672 госп., у Харківщинї 39369 госп., у Херсонщинї 38777 госп. та в Чернигівщинї 3811 господарів, а всього на Вкраїнї 172,573 господарі. Що до кількости землї, видїленої з общини, то вона також досягає чималих розмірів, як, нпр., 11 тис. дес. у Полтавщинї 18 тис. дес. у Чернигівщинї, 157 тис. дес., у Херсонщинї, 182 тис. дес. у Катеринославщинї й т. и. Як бачимо, цифри й тут виходять досить значні.[1])

Досить почесне місце в урядовій земельній програмі заступає також проповідь хутірського господарства. Останнїми часами сей пункт став навіть idée fixe уряду. На жаль уряд чомусь не поспішаєть ся публїкувати статистичні відомости про свої успіхи на сїм полї, тому нема змоги навіть приблизно обчислити наслїдки урядової пропаґанди. Маємо тільки поодиноки звістки, які свідчать, що справа розпорошування, атомізації селянства йде всею силою пари. У Харківщинї, нпр., призначено для розбивки на хутори 40 тис. десятин землї; на Подїлю розбиваєть ся на хутори й відрубні участки 15 великих маєтків; з Катеринославщинї землеустроїтельна комісія з аґітаційною метою послала в Житомирський повіт 52 ходоків для ознайомлення з вигодами хутір, ської системи; в Київщинї на хутори розбито чималі маєтки в берди-

1) Між иншим, треба зауважити, що наведені цифри про наслїдки указу 9 листопада в українськім селї здебільшого носять дуже умовний характер. Річ у тім що, як відомо, общини, в великоросийськім розумінню сього слова, на Вкраїнї майже немає. В нас є общинна форма землекористування, немає общинної форми землеводїння. Таким чином, наведені цифри свідчать про те, що 172.573 господарів перейшли не від общинного до індівідуального землеволоділня, а тільки до землекористування. Се — величезна рїжниця, й урядові справоздання до певної міри проявляють безцеремонне поводженнє з цифрами, скидаючи без оговорок до однїєї купи цифри вкраїнських і невкраїнських місцевостей.

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чівському, таращанському й уманському повітах. У всякім разї істнують де-які підстави припустити, що члени землеустроїтельних комісій дурно казенного хлїба не їдять і працюють, що називаєть ся, в поті чола.

Тепер, коли вже більш-менш знаємо, що робить ся для поладнання селянської скрути, можна було б перейти до наслїдків урядового землеустройства, до того, що зроблено. Але для того, щоб картина „відродженого“ заходами благопопечительного начальства вкраїнського села предстала неред читачем у можливо правдивійшому свїтлї,— необхідно насамперед сказати кілька слів про те, я к провадить ся в житте казенна аґрарна проґрама.

... „Уряд становив ставку не на вбогих і пяних, а на крїпких і сильних“... „Уряд, задушивши спробу отвертого повстання й експропріацію земель у селї, поставив собі мету — розпорошити селянство широким запровадженнєм особистої, приватної власности або хутірським господарством“... Сї слова, виголошені П. А. Столипіним 5 грудня 1908 р. в третій Держ. Думі з приводу закону 9 листопада, можуть послужити найкращим девізом для всїєї землеустроїтельної дїяльности уряду за останнїй період. Сей прінціп з однаковою послїдовністю й однаковими результатами прикладав ся до всїх трьох „устоїв“ урядової проґрами: селянського банку, указу 9 листопада й хуторизації селянського землеволодїння.

Торішня практика селянського банку особливо багата фактами, характеристичними для оцїнки дїйсних поглядів уряду на суть своєї аґрарнополїтики. Почати з того, що велика прихильність банку до поодиноких покупцїв-селян і ще більша неприхильність до покупцїв-товариств та покупцїв-громад протягом минулого року зросла ще більше. Найкраще се видно з затвердженої 27 червня 1908 р. постанови ради мінїстрів про дїяльність селянського банку. Сїєю постановою розмір банкової позички для поодиноких покупцїв установлено в 90, 95 і навіть 100 проц. Оцїнки, тоді як для дрібнїйших товариств розмір позички встановлено в 85 проц., а для більших товариств та цїлих громад — тільки в 80 проц. При сьому нагадуєть ся, що для поодиноких покупцїв оцїнка повинна бути не нормальна, а побільшена, бо „вартість землї зростає, коли на кожнім участку заводить ся самостійне господарство“.

Неприхільність банку до громадських покупок часом доводив його до просто таки обурюючої несправедливости. Так, напр., у селї Камінь, на Волинї, селяне задумали купити за допомогою банку маєток пані Завадської, сумежний з їхнїми землями. Вийшло одначе так, що маєток-то купили, та не всї селяне, а тільки найзаможнїйші, які й без того мали десятин по 25 землї на двір. Стало ся так через те, що банк видав позички тільки заможним селянам, усій же громаді в позичці катеґорично було від-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мовлено. Прінціп допомоги „кріпким і сильним, а не пяним і вбогим“ проявив ся тут у всій своїй підозрілій красі...

Не з меншою консеквентністю додержувано сього прінціпу й в справі запровадження в життє указу 9 листопада. Вище було згадано, що всього на Вкраїнї на підставі сього закону виділилось коло 170 тис. господарів з досить великою кількістю надільної землї. Але всім відомо, що общиннного землеволоділння на Вкраїнї, за нечисленними винятками, майже немає, звідки ж взяло ся таке велике число виділених господарів? Розгадка криєть ся, з одного боку, в тому, що общинну систему землекористування пораховано общинним землеволоділнем і, з другого боку, в „усердії не по разуму“, проявленому землеустроїтелями на Вкраїнї.

Досить того, що величезний процент постанов про видїл з общини пройшов не звичайним шляхом, себ-то не через сїльські сходи, а шляхом примусовим, через земських начальників та через повітові зїзди. Так, прим., у павлоградськім повітї (Катеринославщина) з 4489 приговорів про вихід з общини тільки 1406 було затверджено сїльськими сходами, а решту 3083 або більш 60 проц. затверджено земськими начальниками. Таке саме зявище помічалось у Катеринославськім, Одеськім та Констянтиноградськім повітах. Зрештою, в Полтавщинї, до якої належить останнїй повіт, здаєть ся, не було приговора про вихід з общини, якого затвердили б сїльські сходи, бо з 2533 таких приговорів „більше 2 тисяч“, як каже кореспондент „Рус. Слова“, було затверджено повітовими зїздами. Всї отсї факти досить яскраво свідчать про ті воістину героїчні заходи, яких довело ся вжити казенним землеустроїтелям, щоб за такий короткий час розколоти компактний селянський орґанїзм, що зростав ся протягом столїть.

Землеустроїтельним комісіям з їх мріями про „хутірну Росію“ „впертість“ українського селянина також завдала чимало клопоту. Відносини між селянами й землеустроїтелями подекуди настільки загострювались, що доходило до того, що на офіціальній мові зветь ся „откритим сопротивленієм“. Частїше опір бував пасивним, але від того шкода для селян, вибраних обєктом для землеустроїтельних заходів і клопіт для землеустроїтелїв бували не меншими. Найбільше прикладів такого опору дає уманський повіт, переважно перед всїма иншими повітами Украіни облюбований для землеустроїтельних експериментів. Була там, напр., у с. Кузьмина Гребля прокатна станція сільскогосподарських машин і знарядля, яка допомагала, головним чином, селянам, які виселились на хутірні участки, розбиті на однім з великих банківських маєтків. І ось одної ночи ся станція зо всїма машинами згоріла. Слїдством непохітно встановило, що станцію підпалено. Офіціально й досї невідомо, хто під-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

палив, але всї певні, що зробили се селяне, які позоставали ся по селах; се було з їх боку актом помсти хуторянам за виключні про них піклування. Ще один штріх, що доповнює картину: на хуторні участки умудрились попасти виключно заможні селяне.

Не обійшло ся й без курйозів, звичайно, дуже сумних. У тому ж уманськім повітї ретельність казенних землеустроїтелїв до того довела людність одного села, що та мусїла скаржитись... чорносотенному „Рус. Знамени". В листї, надрукованному в осени минулого року на першій сторінцї одного з чисел сїєї, з позволенія сказати, ґазети, ми читаємо: „Землеустроїтельна комісія з мировим посередником примушують нас, наперекір нашій охотї, виходити на відрубні участки. Прохаємо відповіди: чи законно се, а шести уповноваженим доручаємо клопотатись перед начальством лишити нас при старому станї. Старшина загрожує тюрмою. Людність села Собківки, уманського повіту. Устенко, Продїж". Факт, що називаєть ся, коментарів не потрібує.

Тепер, довідавшись, як провадить ся в життє урядова аґрарна програма, можемо вже перейти до питання, що вона дала вкраїнському селянству. Відповідь на се питанне маємо досить сумну, як для селянства так і для уряду. Виявляєть ся, що селянство en masse нїчогісїнько не виграли від урядової полїтики. Виграли тільки поодинокі селяне, які й без урядової допомоги почували себе досить добре, величезна ж більшість селянської людности не тільки нїчого не виграла, а ще програла, бо становище її значно погіршало. „Зубожінне селянської маси, — пише чернигівський кореспондент „Слова", — зростає помітним навіть для городського мешканця чином. Голод стає хронїчним зявищем. На базарах повно зігнаної на продаж селянської худоби, яка має „однаково здохнути з голоду". Вигляд худоби красномовно потверджує безперечність сього; цїни на неї такі низькі, що часто худобу продають „на шкуру"... „Здóрово тепер ослаб селянин" — доводить ся часто-густо чути з селянських уст... „І нема тобі нїякої помочи — нї від Бога, нї від людей" [1]).

Правдивість сїєї картини знаходить собі потверженнє в арендних цїнах на землю, що страшенно підскочили в гору, й в земельнім голодї, що набірає в українськім селї просто-таки дивовижних розмірів. Зріст арендних цїн досяг таких великих розмірів, що, напр., у Павлоградськім повітї за десятину платять до 40 карб. аренди, а в бахмутськім повітї ся цїна доходить навіть до 47 карб. за десятину. З Поділля пишуть про те саме; в ольгопольськім повітї, напр., десятина землї під буряки йде по 26—30 карб., під пшеницю й жито по 24—26 карб., під ярину по 20—22 карб., — цїни досї нечувані в тих місцевостях. І в Ки-

[1]) „Слово", ч. 635.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ївщині справа мало чим краща: „не повернеш навіть затрачених грошей і праці“, — скаржуть ся тутешні селяне.

Що до розмірів земельного голоду, під тягарем якого задихаєть ся вкраїнське село, то де-яке уявленнє про нього може дати такий факт. Товариство з 220 господарів уманського й липовецького повітів купило маєток у кубинському повіті, бакинської ґубернії, щоб туди переселитись. Сими днями товариству прислано таке застереженнє: 1) що господарювати в купленому маєтку можна лише тоді, коли поливати його штучним засобом, для чого переселенці муситимуть прочищати й опоряжати три рівчаки, по яких йде вода за 15 і 20 верст; 2) що в маєтку немає води до пиття, отже переселенці муситимуть викопати криниці; 3) що в тій місцевости поширена малярія, на яку невідмінно заслабнуть усі старі й малі переселенці, причім величезна частина слабих помре; 4) що членами товариства можуть бути селяне тільки „кредитоспособні“ й, нарешті, 5) що господарювати на купленім маєтку мусять сами переселенці, оддавати ж землю в аренду заборонено; опріч того, господарство мусить вестись не спільне, а невідмінно відрубне. І що ж, читачу... покупці пристали на всі сі умови й з весни почнуть переселятись, може, на певну смерть і економічну руїну.

А ось коротенька, але красномовна звістка з Мелітопольського повіту: „21 листопада виїхали уповноважені Новоспасівської волости в Петербург, щоб особисто прохати в царя прирізки землі“. До чого повинно було дійти зубожіння тих Новоспасівських селян, коли вони могли відважитись на такий героїчний спосіб!

Про ту ж страшенну селянську нужду свідчить переселенський рух, що за минулий рік майже таких самих великих розмірів, як і за попередній. Так на данні Челябинської статистичної реґистрації, протягом 1908 року виселилось у Сібір: з Чернигівщини 34.350 душ, з Полтавщини 28.085 д., з Київщини 28.212 д., з Харьківщини 21.868 д., з Катеринославщини 11.638 д., з Херсонщини 8.472 д., Таврії 8.388 д., з Волині 7.984 душі й з Поділля 5.707 душ, а з цілої України — коло 155 тис. душ. Як бачимо, ся цифра мало чим відріжняєть ся від цифри рекордного 1907 року (170,8 тис.); опріч того треба приняти на увагу ще й те, що наведені вище цифри охопляють період тільки до половини серпня 1908 р., отже можливо, що коли обчислити всіх переселенців, що прибули в Сібір до кінця року, то цифра вийшла б не менша, ніж за попередній рік.

Треба знати все море лиха, утисків і страждань якими обставлено справу переселення в Росії, щоб зрозуміти, яких розмірів досягла селянська нужда, коли на переселенне виходить така сила люду. Характеристично, що віра в користь від переселення майже повсюди цілком

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зникла серед селян. „Не буде з того добра“, кажуть бідолахи — й переселяються тисячами й десятками тисяч.

Між иншим останній рік приніс нашим селянам ще нову форму страждань. Знайшли ся добродії, які скористувались безвихідним становищем селян і почали переправляти їх в Америку, обіцяючи їм певний заробіток у 2—3 карб. в день. Не бачучи перед собою ніякого иншого виходу, селяне спродувались і мандрували за море, платячи аґентам божевільні гроші „за переправу“, а в результаті — знову відчай. Переселенці з Переяславського повіту, напр., попали в Америку в момент кризісу й безробіття, не знаючи мови, не маючи, до того, ні родичів, ні знайомих. В їхніх листах повно прокльонів на адресу „аґентів“ і засторог проти сих непевних благодіїв... Селяне Летичівського й Липовецького повітів ускочили ще гірше. Вони заплатили аґентам по 45 карб. за приставку до пароходу, де їх зустрів представник бразильських плантаторів. Прибувши в Бразилію, переселенці мусіли багато працювати на тамтешніх плантаціях і купувати харч за нечувано дорогу ціну в компанейській крамниці, причім на платню за харч йшов увесь їхній заробіток. Кінець-кінцем бідолашні еміґранти, на яких плантатори дивились, як на робочу скотину, втекли з плантацій, хоча їх стерегли там, як арештантів. Голодні, без грошей, не знаючи мови, вони через велику силу достались до якогось Бразильського міста. На щастє, там вони зустріли якогось дезертира-Росіянина, який порадив „бразилійцям“ повернутись до дому й направив їх до російського консула. Той, зглянувшись на благання еміґрантів, приставив їх своїм коштом до австрийського кордону, звідки вони пішки прийшли до своїх зруйнованих домівок.

Коли до всього сказаного ще додати, що минулий рік приніс Україні дуже мізерний урожай, який здебільшого повернув ся в неврожай, а подекуди, то й в справжній голод, — то картина економічного життя вкраїнського селянства за минулий рік буде майже повна. Чи краща вона від картини попереднього року чи сумніша — про те довго говорити не приходить ся.

Вище ми сказали, що урядови минулий рік також приніс мало приємного. Так воно й є справді. Як відомо, уряд хотів і хоче утворити для себе в селї точку опори. До певної міри минулий рік справдив се бажаннє уряду: в українськім селі потроху викристалїзовуєть ся тип сільського „кулака“, й сей тип з індівідуального стає масовим, — розуміть ся, відносно. Так, з цілого ряду вкраїнських сільських місцевостей протягом року раз-у-раз надходили звістки про скупку надільної землї заможнійшими селянами. „Новому Времени“ пишуть, напр., з тираспольського повіту, що там виділену надільну землю мироїди скуповують по 50—60 карб. за десятину. Скуплену землю вони здають малоземельним селянам

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

по 15—18 карб. за десятину, так що вартість землї повертаєть ся в 3—4 роки „нарождаєть ся в селї кляса земельних спекулянтів новійшої формації“, — завважають мелянхолїчно „Моск. Вѣд.“ з приводу сього факту. Далї, в с. Андріївці, Маріупольського повіту, селяне продають наділи за безцїн. Священик сього села пише: „Як що закон про виділ з общини буде проведено в нашім селї без усяких обмеженнь, то всю громадську землю скуплять кілька багатирів“. Те саме пишуть з новомосковського повіту: „Мироїди тепер благоденствують, скуповуючи в селян землю. Ставши дрібнопомістними властителями, вони наперед радїють, що незабаром обездолені ними селяне стануть у них за наймитів“... У костянтиноградському повітї, по словам кореспондента, „частина селян стає безземельною, продаючи задешево свої наділи заможнїйшим односельцям, а тодї переходить на становище наймитів“. У мелїтопольськім повіті „де-які селяне, видїливши свою землю, продають її за безцінь скупщикам“. А в уманьскім повітї справа дійшла до того, що землеустроїтельна комісія, зважаючи на надзвичайно енергійну скуплю земель селянами-глитаями, вдалась з проханнєм до уряду, щоб було видано закон про максімальну кількість надїльної землї, яку може посїдати одна людина, й про заборону дробити надїльні землї низче певної норми.

Ітак, народженнє й дальший інтензивний зріст сїльської дрібної й середньої буржуазії став непохитним фактом, і з сього боку уряд може з почуттєм морального задоволення константувати, що його енергійні заходи марно не пропали. Але ся медаль, як і всяка инша має свій оборотний бік. У даннім разї таким оборотним боком медалї являєть ся народженнє й дальший інтензивний розвиток сїльської голоти, пролєтаріату. Обидва сї процеси розвивають ся паралельно, але згідно з законами економічного розвитку, останнїй посуваєть ся на перед далеко скорішим темпом, нїж перший. Якою небезпекою се загрожує командуючим клясам й урядови — про се довго говорити не треба. Чи має ж після того уряд підстави радїти з наслїдків його торішньої аґрарної полїтики? Ледви.

Невже ж цїле селянське життє було таке темне минулого року? Невже історія цїлого року не принесла жадного факту, що свідчив би про істнуваннє якогось просвітку в селянськім житю? — запитає читач, познайомившись близче з намальованою вище картиною. На щастє, такий просвіток істнує й полягає він у самодїяльности селянській, яка протягом минулого року розвинулась у досить значних розмірах. Проявилась ся самодїяльність насамперед у формі все більшого поширення раціональних систем хлїборобства на селянських землях і, головним чином, у велечизнім розвитку селянських кооперативних спілок по вкраїнських селах.

Цифрових данних про поширенне раціональних систем хлїборобства серед селян маємо мало. Одначе, з того, що маємо, випливає той безперечний висновок, що справа раціоналїзації селянського хлїборобства

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

помалу-малу стає на певний шлях. Досить навести перші лїпші фактичні ілюстрації, щоб пересвідчитись у справедливости сказанного. Так прим., чорний пар, досї майже невідомий селянам, останнїми часами значно поширив ся в селянських господарствах Херсонщини, Полтавщини й Таврії. В однім із повітів останньої ґубернії (бердянським) до р. 1901 чорний пар був відомий тільки в двох менонїтських колонїях; р. 1902 під чорним у тім повітї було вже 1018 дес. селянської землї, р. 1903 — 2.305 дес., р. 1905 — 13.221 дес., р. 2906 — 14.206 дес., а минулого року — вже коло 20 тис. десятин селянської землї. Так саме поширяєть ся в селянських господарствах плодозмін, який усе частіше й частіше виходить переможцем у боротьбі з архаїчною й некористною трьохпольною системою. Так, інструктор сїльського господарства по радомисльському повіту повідомляє, що в с. Обуховичах 20 селян згодились завести в себе пятилїтнїй плодозмін; у с. Барановичах поля розбито так саме на 5 змін у трьох селян; у стількох же селян розбито поля в с.с. Сидоровичах, Ставищах та Озерах. Подібні звістки маємо й про де-які инші ґубернії й повіти України.

Незрівняно більше інформації можемо удїлити в справі розвитку сїльскої кооперації на Вкраїнї за минулий рік. Дякуючи тому, що в „Радї“ з початку минулого року заведено економічний відділ редактори якого звертали особливо пильну увагу на статистику кооперативного руху, картина поширення кооперації в українськім селї встає перед нами в свїтлї досить близькому до дїйсности. Кажемо „досить“, а не цїлком близькому, бо „Рада“ реґіструвала кооперативний рух здебільшого на підставі звісток, взятих з инших часописей. Але не всї вкраїнські ґубернії мають добре поставлені часописи, опріч того, не всї часописи звертають однакову увагу на кооперативний рух. Тому й цифрові данні вийшли для одних ґубернїй повнїйшими, а для других — менш повними. Отже на підставі отсих неповних данних картина кооперативного руху по селах і містечках України малюєть ся в такому видї.

Засновано від 1 сїчня до 30 грудня 1908 року:

Ґ у б е р н і ї.	Потреб. т-в.	Позичкових т-в.	Позичк.-ощ. т-в.	С.-г. т-в.	Усього т-в.
Київщина	173	5	5	1	184
Поділле	120	9	10	5	144
Полтавщина	41	20	2	17	80
Кубань	—	39	40	—	79
Чернигівщина	1	37	5	1	44
Катеринославщина	32	13	4	4	53
Харківщина	4	17	2	10	33
Волинь	2	6	1	—	6
Херсонщина	2	1	—	1	4
По всій Україні	375	147	69	39	627

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Опріч сього, протягом минулого року засновано багато товариств, які не вкладують ся в жадну з вищих рубрик і які проте являють ся найкращим доказом поширення кооперативних ідей серед українського селянства. Так, у степовій Україні відкрито кілька селянських товариств для продажу збіжжя, минуючи скупщиків, на Волині, Поділі й Полтавщині відкрито кілька кооперативних товариств для годування й продажу домашньої птиці; в Київщині засновано селянське садівниче товариство (Старо-Петрівецька волость, Київсь. повіту), т-во взаємного страхования худоби (с. Ташлик, Черкаського повіту), Бжільниче т-во (с. Боярка); на Поділлю закладено під час жнив товариську хлібопекарню (с. Кузьминці, Гайсинського повіту) и т. д. [1])

Таким чином, дійсне число заснованих минулого року селянських кооперативних товариств треба вважати значно більшим від показаної в нас цифри (627); не буде, мабуть, дуже великою помилкою, — а як буде, то в бік зменшення, — коли приймемо число заснованих торік селяських кооператив усіх типів у 700.

Яке напруженнє енергії й сил, виснажених попереднїми роками боротьби, темнотою й злиднями, потрібно було для того, щоб за один рік утворити такий просто-таки ґрандіозний будинок — се зрозуміє кожен, хто хоч трохи знайомий з учасними росийськими обставинами. Але наше селянство перемогло всї перешкоди й сим доказало, який великий запас творчих сил таїть воно в собі.

Але і раціоналїзація хлїборобства і сільска кооперація — се тільки невелнкі просвітки, які більше відтїняють загальний темний фон цїлої картини селянського становища. Ще при істнуванню инших серйознїших засобів боротьби з селянською нуждою сї палїативи могли б відограти в селянськім житю досить велнку ролю. Але при бракови тих серйозиїших засобів, при необмежнїм пануванню безземелля й малоземелля, при атмосфері загального безправя й селянського особливо, при загальнїй некультурности й знов-таки при селянській особливо, — при таких обставинах сї палїативи ледве чи дадуть і десяту частину того, що вони можуть дати. І таким чином ми знов приходимо до нашої відправної точки, й на запитаннє, чи сталось що-небудь таке, що могло б усунути незадоволеність селянства сучасним соціально-полїтичним ладом, чи значно змінилось на краще його становище, — на се запитаннє маємо відповідь неґативну.

[1]) Як на курйоз — правда, досить невеселий — треба вказати ще на одну форму кооперації, що протягом останнього року почала розвиватись на вкраїнськім селї. Се — союзницькі потребительські крамниці й инші кооперативи. До чести нашого селянства треба зазначити, про союзницькі кооперативи, до речи, досить нечисленні, популярністю не тїшуть ся або, краще, тїшуть ся досить сумною популярністю. Селяне ставлять ся до них або цїлком байдуже або й отверто-вороже.

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Робітництво.

Тепер ми переходимо до становища головної рухаючої сили недавнього руху — робітництва. Питанне — чи змінилось становище робітництва на краще, чи ні — має ще той інтерес, що в залежности від його розвязання розвязуєть ся й питанне про нормальність чи ненормальність економічного життя країни. Становище селянства міркою для становища економічного життя країни служити не може, бо життє селянства, особливо нашого, залежить більше від зявищ і факторів, що контролю не піддають ся, ніж від законів економічного розвитку. Инша річ робітництво — сей барометр капіталїстичного суспільства. Всяка найменша зміна в господарсько-економічній ситуації негайно відгукуєть ся на його становищі, отже, познайомившись з останнїм, можна більш-менш правдоподібно уявити собі й становище першої.

У яких же обставинах прожило вкраїнське робітництво минулий рік? Хай дадуть відповідь на се запитанне факти.

Безробіттє протягом минулого року досягло давно нечуваних розмірів. Можна сміло сказати, що не лишилось жадної місцевости, жадної галузи промисловости, де б не побував сей страшний гість. Ось сухий реєстр жертв безробіття.

Київщина. Київ: 12 мая увільнено всїх робітників арматурного заводу півд.-зах. т-ва, бо завод закрив ся; паровий млин Бродського один час зовсїм стояв, а решту часу продукував половину норми; на горілчаному заводї № 1 увільнено 100 поденщиків, з них 80 жінок, — сподївають ся увільненя ще 200 робітників; на машинобудівельному заводї „Гретер і Криванек“ увільнено коло 250 робітників, сподївають ся дальших увільнень; на заводї „Ауто“ увільнено кілька робітників і заведено 5-годинний робочий день; південно-росийський завод з середини листопада зменшив робочий день на половину; в залїзничих майстернях 1 липня увільнено 275 робітників; закрив ся цементовий завод „Фор“, робітників увільнено; у мартї в Київі було коло 3000 безробітнїх. У Київщинї: в цвітни стало коло 500 млинів, увільнено до 100,000 робітників; на ст. „Бобринській“ заведено 4-годинний робочий день; у Черкасах лишилось без роботи 200 робітників цвяхово-болточного заводу; там же сидїли без роботи мулярі; по всїй Київщинї зменшили на $^3/_4$ продукцію цегельнї.

Полтавщина. Полтава: в залїзничих майстернях увільнено частину робітників і зменшено число робочих днїв, закрилась і увільнила робітників тютюнова фабрика Хотлєва, зовсїм припинились млини Молдавського, Смолянова й инших мукомолїв, робітників увільнено. Кремен-

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чук: у крюківських ваґонних майстернях заведено 3-денний робочий тиждень, на чавуноплавних заводах увільнено частину робітників, стали й увільнили робітників усї млини, зменшили продукцію й увільнили частину робітників махорочнї фабрики, а де-які зовсїм закрились. Зїньків: стали й увільнили робітників усї млини. Лубнї: на махорочнїй фабрицї „Нїмковський і Берштейн“ заведено 4—6-годинний робочий день.

Харківщина. Харків: на заводї Гельферіх-Саде увільнено 200 робітників; на паровозобудівельнім заводї нештатних робітників увільнено зовсїм, а штатним дано „трьохмісячний одпуск“, розуміть ся, без жалування, опріч того завідських робітників і служащих, очевидно, для економії, позбавлено завідської лїкарської допомоги й права брати безплатно лїкарства з завідської аптеки; у ваґонних майстернях заведено 18-денний робочий місяць; на всїх друкарнях увільнено частину робітників, а в друкарнї Яковлева робітникам машинного виділу зменшено робочий місяць на половину, а палятурного — на третину. Південна залїзниця: на майстернях частина робітників увільняєть ся, а для решти заводить ся зменшений робочий день. Ст. Константинівка: увільнено 300 робітників на шкляннім заводї.

Волинь. Житомір: половина місцевих малярів ходить без роботи, решта працює по півдня; слюсарі не мають роботи, безробітнїх 40 душ; чинбарі не мають роботи, одна фабрика стала, решта зменшили продукцію; дамські кравцї ходять без роботи, 60 душ безробітнїх; теслярів увільнено з фабрик; фабрики гнутих меблїв закрились і викинули на брук 600 робітників. В ґубернії стало 48 парових і 300 водяних млинів; закрилось багато цегелень і ґуралень.

Херсонщина. Одеса: маслобойнї заводи увільнили частину робітників і зменшили продукцію; три сїрникових фабрики закрились і увільнили всїх робітників. Миколаїв: пароходобудівельний завод увільнив до 900 робітників, а незабаром завод зовсїм закриваєть ся; на заводї хлїборобських машин бр. Донських увільнено частину робітників, незабаром завод зовсїм закриваєть ся: адміралтейство увільняє робітників на всїх віддїлах.

Катеринославщина. Катеринославські залїзничі майстернї увільняють робітників партіями по 10 душ; стали млини бр. Шіфрен, увільнивши 150 робітників; закрив ся кобринський металургічний завод, увільнивши 200 робітників; на костянтинівськім пляшанім заводї йде увільнене робітників; закрив ся брянський металурґічний завод; закриваєть ся металурґічний завод Никополь — маріупольського т-ва й увільняє 1324 робітників; на днїпровськім заводї зменшуєть ся продукція, увільнено 900 робітників.

Подїлє: в м. Дунаївцях стали всї суконні фабрики й увільнили

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

робітників; мукомоли південних повітів зменшили число робітників на половину.

Дінецький басейн. На руднику колачевського увільнено коло 300 робітників, на руднику „Пужмерки“ — коло 200 робітників, на рудниках Чуріліна й Парамонова без роботи лишилось 3000 робітників, на дружківськім заводі увільнено робітників рельсопрокатного й рельсобудівельного цехів. Взагалі, попит на робітників значно зменшив ся в басейні, доказом чого може служити той факт, що на 1 червня 1907 р. бракувало 7322 робітник., а на 1 червня минулого року — тільки 1453 роб.

Опріч сього маємо поодинокі звістки про увільнене 700 робітників на конотопських залізничих майстернях, про страшенне безробіттє, яке панує серед новоросийських портових та дніпровських берегових робітників і. т. и.

На превеликий жаль, брак данних про розміри безробіття в 1907 р. не дає змоги зробити порівнюючу оцінку наведених данних. Доводить ся отже брати справу, як вона есть, від чого значіннє її трохи зменшуєть ся, але не знищуєть ся. У всякім разі, така велика кількість безробітних, яка подекуди досягала 50% усього числа місцевих робітників, мусить свідчити про ненормальні обставини, в яких перебував розвиток продукційних сил України протягом минулого року.

Про се саме свідчить і статистика страйків та локаутів минулого року. Відомо, що коли промисловість розвиваєть ся нормально, коли продукція йде повним темпом, енергія робітництва зростає, зростає сила його натиску на капітал — і в результаті число страйків зростає. Навпаки, енергія підприємців, цілком напрямлена на добуваннє додаткової вартости, значно ослаблюєть ся в такі моменти — й в результаті число локаутів зменшуєть ся. Напроти того, в моменти індустріальних кризисів, коли продукція йде мляво, часто-густо тільки по інерції — тоді підприємці й робітники міняють ся місцями. Перші переходять до нападу, зменшують платню й збільшують робочий день, з легким серцем звертаючись до локауту, коли робітники проявляють хоч тінь упертости; робітники або цілком пасивно скоряють ся, або протестують у такий спосіб, який на підприємців жадного вражіння не справляє.

Минулий рік, як сказано, дає ряд непохитних доказів справедливости наведених гадок. Перш за все в історії минулого року звертає на себе увагу надзвичайно войовнича, аґресивна тактика підприємців що до робітників. Так, у цілім рядї місць понижено розцінки на 20—50%. Про се повідомляють з київського машинобудівельного заводу „Гретер і Криванек“ (розцінки понижено на 20 проц.), зо всіх майстирень південно-західної залізниці (5—50%), з харківского паровозобудівельного заводу (25%), з катеринославських залізничих майстерень (25%), з кре-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

менчуцьких тютюнових та махорочних фабрик і. т. д. Рівночасно помічаєть ся й досить яскраво висловлена тенденція підприємців збільшувати робочий день, часом до колишніх „потогоних“ норм. Такі звістки маємо з Павлограду, де на місцевих млинах заведено 12-годинний робочий день здобутого раніше робітниками 8-годинного, з Катеринославу, де на млинах бр. Шіфрен зроблено таку саму „реформу“, з Уманя, Проскурова, Лубень і цілого ряду инших місць та підприємств. Як тільки з боку робітників помічав ся хоч найменший опір — зараз починав ся локаут, як було, прим., на павлоградських млинах.

Зрештою, підприємці часто-густо звертались до локауту й без жадного приводу з боку робітників. Так, напр., на харківськім паровозобудівельнім заводі робітникам оголошено локаут за те, що „було поранено начальника цеха й нїхто з робітників не виступив свідком у сій справі й взагалі за відношеннє робітників до сього інціденту; як було сказано в офіціяльнім завідськім повідомленню. Так саме, на харківськім заводі Гельферіх-Саде, після замаху на вбивство помічника директора, приступлено до масового увільненя робітників і оповіщено, що після другого замаху завод зовсім буде закрито. При нормальнім темпі індустріального життя підприємці так лехко не відважують ся на примусову перерву в процесі надбання додаткової вартости.

Переходячи до числа страйків, ми бачимо, що протягом минулого року їх було зовсім мало — на всій Україні 32. З них на Київщину припадає 15 страйків, на Катеринославщину й Херсонщину — по 6 страйків, на Полтавщину — 2 страйки й на Поділлє, Волинь та Чернигівщину — 1 страйкови. На поодинокі галузи промисловости сї страйки поділяють ся так: будівництво — 8 страйків, прикащики й прислуга — 4 стр. (в тім числї 1 страйк низчих служащих при студентській їдальні київської політехніки), транспорт, продукція готової одежи й друкарство — по 3 страйки (в тім числї 1 страйк у друкарні часопису „Dziennik Kijowski“), конверто-палятурний, аптечний і металургічний промисли — 2 страйки, машинобудівельний, гарбарський, щіткарний, горілчаний і пекарний промисли — по 1 страйлови.

Поділ страйків на рубрики відповідно до причин, що викликали їх, дає такі результати: страйки, які виникли в ініціативи робітників — 15, страйки, що носили характер оборони проти аґресивної політики підприємців — 10, страйки, що виникли „через непорозуміннє з адміністрацією“ — 3, не вияснено причин — 4. Страйки скінчились: повною перемогою робітників — 6 випадків, повною перемогою підприємців — 10 вип., компромісом — 6, невідомо — 10 випадків. У двох випадках у страйки втручалась поліція (Одеса й Вінниця).

Число робітників, що брали участь у страйках, невідомо. Можна

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тільки констатувати, що страйки відбувались переважно по дрібних підприємствах. Принаймні, значними можна назвати тільки 2 страйки з 32: на заводі Гартмана в Луганському (більш 2000 робітників); на заводі хліборобського знаряддя Гена в Одесі (700 роб.). Число участників у решті страйків вагаєть ся приблизно між 10—50, частійше наближаючись до меньшої, ніж до більшої грани.

Як що житте городського вкраїнського робітництва в 1908 р. представляло сумну картину, то ще сумнійшу картину представляло житте нашого сільського робітництва. Беззахистне, незорґанізоване, гнане на панські лани страшенною нуждою, воно протягом одного минулого року зазнало стільки лиха, скільки, мабуть, не доводилось зазнати городським робітникам і за 20 літ.

Насамперед, страшенно зросло число робітників, і се неминуче мусїло викликати гостру конкуренцію поміж ними й, в конечному результаті зменшенне цїн. Так, напр., у маї місяцї писало ся в „Радї": „Останнїми днями всї станції на Полтавщинї переповнені сїльськогосподарськими робітниками, що йдуть на заробітки в далекі сторони. В загалї сього року помічаєть ся небувалий рух на заробітки. Тодї як звичайно йде всього до 60.000 чоловіка за все лїто, — тепер (себ-то в маї) волостні правлїння видали вже паспортів більше зазначеного числа. Переважно йдуть чоловіки, але не мало йде й жінок та дїтей. Посувають ся робітники найбільше на Кавказ, у Донщину, в Таврію, Катеринославщину й Херсонщину".

Але виключно високі заробітки, якими колись славилась Новоросія, під впливом розмноження власної людности, а також під впливом вище зазначеної конкуренції поміж самими „заробітчанами", відійшли вже в сферу леґенд. Минулий рік потвердив се найкраще. Як писав знаменський дописувач „Рѣчи", „звичайне тепер зявище на робітничих ринках, що з 5—6 тисяч робітників наймають яких-небудь 4—5 сотень. Цїни на робочі руки повсюди тепер стоять надзвичайно низькі. Дорослий робітник за строк від 26 мая до 1 листопада одержує не більше 35—40 карб., а останнїми часами навіть не більше 30 карб.; ще менше одержують жінки — не більше 20—25 карб. за той самий період. Наскільки низько пала зарібна платня сього року, видко з того, що голодні, виснажені марним розшукуваннем роботи „заробітчане" згожують ся працювати за саму харч"... Повідомляють, напр., про таки випадки, коли партію дорослих робітників наймали за яких-небудь 25—30 карб. на три місяцї. Не задовольняючись і такими просто-таки неймовірними умовами, роботодавець, переждавши тиждень-два, понижує сим робітникам платню до 20 кар., будучи цїлком певен, що безвихідне становище примусить їх пристати й на такі умови"...

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не диво отже, що минулого року робітничі ринки й великі залізничі станції Новоросії уявляли з себе ніби складочні пункти нікому непотрібного „живого“ робітничого краму. Купи робітників у буквальнім розумінню лежали тижнями на городських майданах, на перонах залізничих станцій. Кінець-кінцем серед бідолашних заробітчан воцаряв ся голод, на ґрунті якого траплялись часті самогубства, особливо серед дівчат.

Одні з сих партій, проївшись до останньої нитки й зазнавши чимало лиха, кидали робітничі ринки й рушали в дорогу шукати наймачів. Переходячи з економії в економію, вони пропонували свою силу на яких угодно умовах. Але ті їх зустрічали, як „злодіїв і грабіжників“, бо, на думку поміщиків, „справжні робітники“ повинні дожидати наймачів на городських майданах, а не „вештатись“ по економіях. Чим кінчались такі походи для робітників — про те можна догадатись з того, що майже на всіх значніших економіях були козаки або інґуши.

Инші, більш розсудливі, повертались до дому, не гаючи часу на марні шукання. Здебільшою робітники йдуть пішки, йдуть цілими тижнями сотні верст, голодні, обшарпані. Правда, подекуди вони намагались проїхати хоч одну-дві станції в потягу безплатно. Рідко в кого, звичайно був злотий для „подяки“ за безплатний проїзд. Такому щасливому дорога до ваґону була більш або менш відкрита. Всю-ж решту лають, бьють при найменьшій спробі пробратись у ваґон. Часто-густо доходило навіть до вживання холодної зброї. Тих, що проривались у ваґон, скидали, хоча-б потяг уже рушив. Сумно кінчались такі спроби проїхати залізницею; часто-густо робітники платили за них життєм.

А назустріч сим неудачникам ішли нові й нові валки заробітчан, ішли старі й малі, мущини й женщини дівчата й навіть жінки з немовлятами. Якимсь безмежним сумом віяло від них. „Хіба не все одно, де помірать, чи вдома, чи тут?! Краще-ж тут, хоч не чутимеш плачу своїх голодних дітей!“ — ось що часто й густо відповідали заробітчане на запитанне: „куди йдете?“.

Так стояла справа в „благословенній“ Новоросії, в колишнім робітничім раю. Розуміють ся, що в центральних українских ґубернїях обставини мусїли скластись для робітників ще гірше. Так воно в дійсности й було. Так, у черкаськім і чигиринськім повітах, де істнують відомі латифундії Терещенка й графа Давидова, дорослому робітникови платили поденно 25 коп., а робітниці 15 коп. на своїх (робітника) харчах. У сквирськім і таращанськім повіті ми бачимо ще низшу зарібню платню. В першім повіті дорослий робітник одержував поденно на своїх харчах 15 к., причім робочий день тривав від сходу до заходу сонця. В таращанськім же повіті мужщинам зовсім не можна було знайти роботи; що ж до женщин, то їх наймали садити буряки з платою на їхніх харчах 10 коп. від рядка (більше одного рядка в день нема змоги засадити).

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ще гірше стояла справа на цукроварнях, де за 18-годинний робочий день, при спочинкови на 1 годину в черкаськім і канівськім повітах платили 20 коп.; такі самі ціни стояли й в канівськім повіті.

Не в кращих обставинах доводилось працювати сільськогосподарським робітникам і в Чернигівщині й на Волині.

В де-яких, правда, дуже нечастих випадках робітники намагались протестувати проти своєї надто вже темної долі й домагатись кращих умов праці. Так, ми знаємо страйки сільськогосподарських робітників у с. Мировці й в м. Германівці (Київ. пов.) на плантаціях григорівської цукроварні, в антохивському маєтку Сапака (київ. п.), в с. Грабівцях (могил. п.) і инш. Але здебільшого кінчались сі страйки тим, що робітники, почасти через власну незорґанізованість, почасти через „посередництво" поліції й козаків, ставали до праці на старих умовах.

Як у селянськім житю ми констатували один відрадний факт і сей факт був — самодіяльність селянська, так і в житю вкраїнського робітництва, розуміеть ся, виключно городського, самодіяльність була єдиним ясним промінєм, що освітлював хоч один невеликий куточок того житя. Самодіяльність робітнича виливалась в єдину так-сяк дозволену форму: в форму професийних орґанізацій. На перевеликий жаль, обставини не дали сьому рухови розвинутись хоча-б з такою силою й інтенсивністю, як розвинулась протягом минулого року сільська кооперація. Першою з таких обставин було безробіттє, яке спустошувало реєстри членів і скарбниці професійних спілок. Друга перешкода — се наше історичне росийське лихо: неприхильність адміністрації до сеї орґанізаційної діяльности. Можливо, що з першою перешкодою робітничий ентузіазм і змаганнє до самоорґанізації ще так-сяк справили ся-б, але сила напору другої перешкоди перевагала силу супротивлення робочого класу, й професийні спілки одна за другою падали під невмолимим ножем реакції.

Намальовану вище картину економічного життя двох головніших верств української людности — селянства й робітництва — можна вважати досить близького до дійсности. Весь час ми старались дати яко мога більше місця фактам і якого могла менше — нашим особистим симпатіям і антипатіям. Яку ж відповідь дають факти на поставленї в початку сього етюду запитання?

Очевидно, минулий рік ні нормальним, ні спокійним назвати ні в якім разї не можна. Рік, протягом якого економічне життє країни зазнало стількп пертурбацій і катастроф, може неґрандіозних, але все-таки важних і значних, рік, протягом головніші продукційні кляси країни перебували в такому розпачливому станї, — такий рік можна причислити тільки до перехідних, що віддїляють один нормальний період від другого.

Тільки се нам і важно було зазначити. Инше питанне, коли скінчить ся сей перехідний період і коли, нарештї, настане період нормальний. Але — зіставленнє політичних гороскопів у наше завданнє не входило.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Й. БОЙЄР.

Сила віри.

Роман.

Частина перша.

I.

Вже смеркало, коли Кнут Норбі вертав санками до дому з засідання шкільної ради. Крига на озері останніми днями стала не дуже міцна і тим-то він обіцяв жінці, що їхати-ме назад не через лід, а звичайним шляхом. Але за цілий день старий набрав ся такого клопоту, що й не счув ся, як повернув по-під кузню і вскочив у затоку.

— „Лід сьогодні міцнійший, думав собі Кнут Норбі, то чом же йому не вдержати мене?“ Кінь настобурчив вуха і полохаючись стрибав по кризі; йому добре доставало ся від батога, і санки кидали ся з одного боку на другий, аж поки не виїхали на рівне.

Коли раз по раз не щастить, то почуєш себе так, наче хто бе тебе по розятреній рані. Перш над усе старий програв сьогодні справу в уряді шкільному проти самого управителя народньої школи. І коли далі, під сердиту руку, прийшов до його зять просити грошей на рахунок будучого посагу, старому здало ся, що се просто здирство. А як нарешті, за годину довідав ся Норбі про те, що збанкротував купець Ванґен, і пригадав собі тих дві тисячі корон, за які поручив ся, то й здало ся йому се таким лихом, що аж у горлі стисло.

„От ще доведеть ся менї годувати половину парафії, — помислив він. — Людям мабуть того тільки й хочеть ся, щоб вискіпати з мене останній шеляг!“

Ставний вороний кінь біг, наче граючись, і темна грива трепотіла на йому. На голові в старого була ведмежа шапка з завязаними вгорі крисами. На озері стало сутеніти, а там далі, навколо затоки, на снїговому краєвиді замиготіли огники в хатах.

„А що то буде, як про се дізнаєть ся жінка?“ — думав він, а дзвоники бренїли собі і снїг порошив ся з-під кінських копит. Без її відома він підписав ся на поручительстві за Ванґена. Стало ся се років три-чотири тому. Підпис повинен був дати Ванґенови великий кредит у якогось заможного купця. А ще перед тим Норбі обіцяв жінці, що ні за кого більше не ручитиметь ся, бо й так уже вони чимало потерпіли.

„Що ж то воно буде? І як се стало ся, що дав себе затуманити! —

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сердив ся старий сам на себе. Ну, та й найдужча людина часами буває найслабшою, особливо, коли вона од природи добра та впросима. Обидва вони були тоді в місті. Ванґен частував його чудесним снїданком в отелї Кароля Йогана, а потім... що стало ся? А тепер що? О! сей снїданок обійшов ся занадто дорого! Але найприкрійше Норбі було те, що йому доводило ся з таким соромом появити ся жінцї на очи, після того, як не додержав свого слова. І коли старий думав про се, все зростала його злість на Ванґена, бо на його звертав Норбі все лихо. Сей снїданок не з доброго дива був справлений! І мимоволї спадало йому на думку сила негарних учинків сього добродія. Звертаючи на Ванґена всю вину, Норбі хотїв себе тим виправдати.

Чорнїйша ставала тїнь од гір, укритих розложистими соснами. Засвічували ся на небі зірки. І тільки на сходї вогнева смуга блищала в темряві та кидала полумя на лїд. Вона одбивала ся на нїкельових цяцьках упряжи, горіла на санках і великою тїню стелила ся од чоловіка й коня. Та тїнь невідступно бігла за ними. На широких безлюдних просторах не помітно було анї краплї житя. Тільки ген-ген у долинї, де червоним відблиском кінчали ся гори, можна було запримітити рибалку: а ще далї, геть унизу, на самому краю завбільшки з манїсїньку крапку йшов чоловік і тяг за собою саночки.

— А Герлюфзен з Руд? ото вже буде сміяти ся. Норбі був такий невпокійний, що, коли мав що проти кого, нїгде в світї сам не поступить ся і думає, нїби всї назирцї ходять за ним, аби яку пакость зробити. Коли він, наприклад, успішно спродасть лїс, то ще заздалегідь тїшить ся думкою:

— От коли вони будуть заздрі на мене! А коли він мав збитки, то зовсїм не побивав ся за пропащим. Найприкрійше йому було те, що мовляв, инші радїють з його лиха.

І от Норбі вже на самій серединї озера. Він поминув місце освітлене вогнями і їде в темряву. Кінь чує дзвоники десь з суходолу, підносить голову, не перестаючи бігти бігцем і починає тихенько ржати.

— А що то буде, як лїд не вдержить? — промайнула в голові старого несподївана думка і він аж затремтїв від тієї гадки.

Колись батько його, старий селянин їхав через лїд осим самим озером підводою, навантаженою ґранїтовими плитками. Коли лїд почав тріщати та вгинати ся під вагою, йому дуже не хотїло ся, щоб найкращі плитки пішли на дно і вага від того менша стала. Нї! він того не хотїв, упав на вколїшки та так благав Господа милосердного: „Коли Ти, Господи, допоможеш менї щасливо дістати ся до берега, я зроблю дарунок пасторови: дам йому десять тон найкращого ячменю“. І от він щасливо доїхав до берега. І як тільки почув під собою землю, зараз

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

озирнув ся на лїд і регочучи каже: „се я так собі сказав, пастор не побачить нї одного зернятка“.

Дзвоники бренїли такими веселими, свїжими, срібними голосками, а Норбі все бояв ся, щоб часом не тріснув під ним лїд.

— Як що загину, то мабуть за те, що не хотїв йти до причастя в недїлю, думав він. Коли Норбі виїздив з дому, то майже обіцяв жінцї, що заїде до паламаря і замовить причастя. Але в останню хвилину прокинув ся в йому неріруючий і він поминув паламаря.

— Се ж суперечить твоїм переконанням, — так виправдував ся старий. — Ти ж не віриш нї в причастя, нї в жертву Христову.

Дві неоднакових людини жило в дужому Кнутї Норбі. Одна була та, що виробляла свої ідеали в школї, в домі священика, в мандрівках та з багатьох книжок їх брала. По смерти батька Норбі мусїв заступити його місце і сам став такий самий, як і батько був. Тут виявило ся, що старий зовсїм заплутав ся в зносинах з поміщиками, банковими книжками, великими лїсами, зо своїми трудними справами, особливо такими, які відповідали становищу Норбі в парафії. Се було зовсїм натурально, що пішов Норбі батьковою дорогою. І не раз кінчаючи якусь нову комерцию з лїсом, він ловив себе та тому, що став точнїсїнько такий, як і батько був, так само хитрував, мав таку саму совість. А той другий Кнут Норбі, що сидїв колись над книжками, мав вільні полїтичні та релїґійні переконання, не звертав на першого уваги, жив своїм житєм.

— А все ж таки треба було замовити причастє, міркував він собі тепер, коли бачив, що ще далеченько до берега. — Ідеї сї, та сї дїла можуть бути дуже добрими, та тільки, чи досить буде їх самих, коли доведеть ся менї стати на суд перед Господом. Ну, та воно ще можна буде послати до паламаря, аби тільки доїхати щасливо.

І от вибив ся Норбі на безпечний шлях: виїхав на тверду, мерзлу землю. Зітхнув тодї старий спокійно і пустив коня ступою, бо той упрів страшенно. Але кінь знов побіг бігцем, бо вже йому кортїло скорійше одпочити в стайнї.

Голосно забренїли дзвіночки в лїсї. Сосни понахиляли ся йому над головою своїми вашкими вітами і побачив знов Норбі небо уквітчане зірками.

Тепер уже їхав він побіля хат, де світило ся в вікнах. А там на шпилї стоїть найбільший двір Руд, кращий від двору Норбі, і належить він його недругови. Там живе найбільший ворог йому, багатир Мадс Герлюфзен з Руд. З своїх вікон Норбі було видно ввесь сей двір. Згодом Норбі не міг уже не задивляти ся на ті Герлюфзенові надвірні будуваня, які до самого неба сягали, на лїс, на гору, бо все воно було на вдивовижу гарне, — і все належить Мадсу Герлюфзенови, який отут живе, стежить за Норбі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А що то буде, як він ото почує про те, що стало ся? Ото зрадіє!

Усї прикрости, за які він забув на ледї, коли житє було в небезпечности, знов набігли на думку. Норбі пригадав собі, що не раз бачив Ванґена пяним у містї.

І отаку людину він виратував!

На самий кінець повернув Норбі в алєю, на краю якої стояв його будинок, за сосновим лїсом. У великім будинку де-не-де світило ся в вікнах. Великий чорний пес, радо гавкаючи, кинув ся до його, став на задні лапи перед конем, немов хотїв його вкусити. Підійшов фурман з лїхтарем, взяв коня за вуздечку, а Норбі задубілий од довгого сидїня вилазив з саней.

Великий двір, загороженний з трьох боків оборами, стайнями, повітками, білїв від ясних смуг світла на снїгу, яке то зявляло ся, то знов зникало.

В лїву руку від клунї, зовсїм нарізно стоїть невеличка халупчина. Там живуть пенсионери, старі, нездатні до роботи слуги, бо Норбі не хотїв, щоб вони жебрали по парафії.

— Накрий коня та не давай йому багато води — загадав Норбі фурманови, а сам з батогом у руках пішов по сходах до хати, а за ним пес.

II.

Маріта Норбі була горда та пишна. Така вона була в зносинах з селянками, на яких позирала згори вниз, та й з жінками урядовцїв, — бо бояла ся, щоб часом вони сами не пишали ся перед нею.

— Ми, що живемо на селї, безумовно нїчогісїнько не тямимо, — іронїзувала вона і сміяла ся при тому якимсь незвичайним, уїдливим сміхом.

— Не рано ж ти вернув ся сьогоднї, промовила вона до Норбі, коли ввійшов він до хати. Маріта сидїла в невеличкій кімнатї між пекарнею та великою світлицею і плела собі панчоху. На срібно-сивих косах був у неї маленький чепчик, точнїсїнько такий, як у пасторши. Їй гарне, нїжне обличчє псували вузенькі, гадючі губи та гостре підборіддє.

— Засїданнє шкільне затягло ся дуже, одповів Кнут, стоячи й грїючи ся під грубою.

— Як же воно відбуло ся? — питала жінка, маючи на увазї шкільну справу, яку — вона се знала — повинен був обстоювати її чоловік.

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Безумовно, все чисто пропало — сказав Норбі і обіпер ся о грубу. Але коли він запримітив іронічний жінчин погляд, — відразу почув у собі якийсь пекучий гнів. Хиба того не досить, що чужі цілісінький день дратували його, так ні! — ще треба й своїм напосідати. Він мабуть здаєть ся їй дуже мізерним! А що б то було, як би знала вона про справу з Ванґеном?

— Менї здаєть ся, що ти разураз вириваєшь ся там за своїми висновками, озвала ся Маріта і встромила в волоссє ту шпильку, якою плела.

— Разураз? Нї, сього я не помічав за собою.

Вона знала сей тон і додала:

— Ти занадто вже добрий, — та й знов узяла ся до плетева. Ті, що не мають за душею й пфенїґа, не платять податків, тільки й знають, що панувати над нами, командувати, і ми дякуємо та платимо.

Вона се промовила, наче до болячки йому доторкнула ся: сю жінчину звичку Норбі добре знав.

— Ти певно чув, що стало ся з Ванґеном? — спитала вона та з легеньким усміхом нахилила голову над роботою.

„Отуди к бісу! Вона й про се знає!“ — подумав собі старий. Він стояв під грубою, поклавши руки за спину, в чорній бородї, лисий, а блакитна шевіотова куртка цупко облягала йому коренасте, здорове тїло. Велика голова втомлено похилила ся на груди. Норбі скоса дивив ся на жінку. Не мав він сили далї балакати з нею сього вечора. Так довго був він на морозї, намерз ся, а тут було тепло, брав його сон, скоряла втома.

— Чув. І хто б міг сподївати ся, що так скінчить ся, сказав він і дуже зітхнув.

Маріта іронічно всміхнула ся.

— Менї здаєть ся, ти се не раз казав останнїми часами. Ну, а тепер будь радий, що не мав з ним нїякого дїла.

„Вона ще нїчого про се не знає“, подумав Норбі і стало йому легче на серцї.

— Так... промимрив він непевним голосом. А очи мало-мало не злїпали ся. Не було його сили, щоб побалакати з жінкою про Ванґена, про причастє.

Коли се почув старий з сумежної хати знайомий голос. Се для його було чудесною причиною скінчити розмову та пїти туди.

І коли Норбі ввійшов у ту хату, то побачив невістку, що сидїла на землї, над ночвами з лїтеплом і роздягала, щоб купати, свого сина — двохлїтка.

Старий спинив ся на дверях і аж наче ожило йому стомлене обличчє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Хто там такий? — спитала така ще молода, білява мати, не одриваючи очей від свого манїсїнького синочка.

Мале повело на дїда своїми вельикими, круглили оченятами і, наче знїяковівши, засміяло ся. І не встигла ще мати скинути з його сорочечку, як хлопчик заходив ся вирывати ся в неї з рук, намігши ся бігти до Норбі. Але, вже як вихопив ся, запримітив несподївано, що він голісїнький і се йому сподобало ся більше, ніж дїд. Маленьке створіннє, що не вбило ся ще в колодочки, заходило ся ганяти по хатї, било себе по тїлї та весело сміяло ся. Ненароком побачив хлопчик у себе на грудях цицечки і почав торкати їх руками; вихопив ся з рук матери, що хотїла його вдержати і галасував пишно та гордо, з виглядом переможця, коли йому пощастило се зробити.

Норбі аж сїв від сміху.

— От дїдусь дасть менї щось таке смашне-смашне! — сказала мати. Зачувши се, хлопчина вже більше не тїкав, а за одну мить опинив ся в дїда на колїнах та й заходив ся робити ревізію по всїх кишенях, аж поки не знайшов торбинку з цукерками.

Мале звало ся Кнут. Батько його, старший Норбів син, помер, ще як хлопця не було на свїтї, вертаючи ся з ярмарку в Ліллегамер, і відтодї зненавидїв старий горілку.

Непомітні для людського ока неприемности швидко множать ся і роблять з житя цїлковите нещасте. Тепер, коли Норбі втомив ся і хотїв собі спокійно відпочити дома, майбутня розмова з жінкою здавала ся йому надзвичайно важкою. Тут, коло дитини, він сам ставав дитиною, але цїлїсїнький вечір з думки йому не йшов отой Ванґен. Наче стояв він увесь час перед очима, і се хвилювало старого. І коли він усміхав ся до дитини, то хотїло ся йому повернути ся в бік та й сказати до Ванґена: невже ти й тут не даси менї дихати? Норбі здавало ся, що Ванґен увійшов йому в святе святих, і як би він був радий, коли б міг випхати того незримого Ванґена за двері.

Ся людина все гіршим і гіршим ворогом йому ставала. Адже ж то Ванґен наніс незгоди повнїсїньку хату та призвів Норбі до того, що мусїв він брехати своїй жінцї, таїти те, що однаково повинно буде виявити ся колись.

— Ну, лїзь бо в ночви, каже невістка і садовить хлопчика в лїтепло. Він пручаєть ся. І в той час, коли мале крутило ся під руками матери, верещало не своїм голосом, дїд стояв коло його, як і звичайно, та сміяв ся так, що аж сльози виступали йому на очах. Та от знов стала йому перед очима Ванґенова цегельня. Пригадав він собі, що Ванґен завів у себе на цегельнї вісїм годин працї на день.

„Адже ж так міг зробити тільки останнїй дурень. Весела була б

Generated on 2015-07-05 18:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

моя господиня, як би подібні витівки ввійшли в житє і тільки б попсували відносини до робітників. Нїчого й дивувати ся, що він збанкротував. Але ж тебе він не зачепив з сими справами, бо думав спокусити на те, щоб дав йому запоруку".

І от старий відразу почав сновигати туди й сюди по хатї.

— Що ж то дїдусь і не скаже нам сьогодні „на добраніч"? спитала невістка, коли він сердитий повернув ся до дверей.

Дїд спинив ся. Хлопчик був уже зодягнений і простягав до його рученята.

Вечеряти сїла семя в маленькій хатї між пекарнею та більшою світлицею. Поки будовало ся новий дїм, сїмя не мала де дїти ся. В великій, пишно вмебльованій салї сидїли тільки по неділях, а в сїй маленькій хатинї було дуже тїсно. Висяча лямпа освічувала чайний сервіс та білу скатертину. На буфетї виблискував великий мідний самовар. Пять душ сидїло за столом. По обіруч батька — дві дочки Інґеборґа та Лаура. На проти його — Маріта якась така холодна з виду. На шиї в неї був срібний ланцюжок. Далї сидїла невістка.

Норбі мав ще одного сина, але той учив ся на фільольоґічному факультетї, в столицї.

— Наготов менї з вечора одежу, озвав ся батько до Інґеборґи, бо завтра рано я мушу їхати в лїс подивити ся, як там дрова рубають.

Інґеборґа була добрим ґенїєм усього дому. З того часу, як помер її нареченний, доктор, за три днї до шлюбу, вона нїяк не могла заспокоїти ся. Хоч було Інґеборзі тільки двадцять пять років. але на голові в неї блищало вже багато срібного волосся і обличчє мало якийсь наче б то переляканий вираз, як у божевільної. З жахом думала вона про той час, коли помруть її батьки і, щоб не ятрили її оті лихі думки, Інґеборґа була завжди за роботою. Вставала вона ранїйше за всїх, доглядала за всїм хатнїм господарством і часом плакала гіркими, коли трапляло ся їй щось таке забути, або що; а тим часом вона почувала себе в родинї нїкому непотрібною, зовсїм чужою.

— Ти ото так погано їси і в городї? спитала мати Лауру, скоса позирнувши на неї. Лаура засоромила ся і зробила рух, щоб приняти пасмо волосся, що впало на зачервонїле її обличчє. Але швидко вона знов розвеселила ся.

Лаура ходила до місцевої дївочої школи і тепер почала оповідати про свою стару, нудну вчительку з табатиркою та раз-у-раз заялозеними чорнилом пальцями.

— „Любі дївчатка, будьте ввічливі і не робіть менї прикрого", — перекривляла вона вчительку, робила комедне обличчє і вдавала, що бере на понюх табаки. Першою засміяла ся невістка і тодї стало помітно, що

Generated on 2015-07-05 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нема в неї переднього зуба. Маріта й собі почала сміяти ся. Навіть Норбі весело щирив ся до жартливої дівчини.

„Я йому напишу завтра рано, думав він, допиваючи чай. Безперечно, там не було більше, як дві тисячі. А як більше було, то"...

Коли Норбі нарештї ліг спати в світлиці на другім поверсі і погасив світло на столику нічному, став довго та стомлено позіхати.

„От як вона прийде, то я вдам, наче сплю і таким способом уникну розмови про причастє та про її дорученнє".

Він лежав і дивив ся в грубу, звідкіля через відчинені дверця видко було, як згасає вугілле. Коли се відчинили ся двері і ввійшла тихенько Лаура. Вона сїла на ліжку, коло батька, погладила його пестливо кілька разів по бороді і потайки сказала старому, що, мовляв, її щомісячний бюджет у дуже лихому становищу; мати ще не переглядала її рахунків, але може зробити се, коли їй заманеть ся.

— То ти може думаєш, сказав старий, повертаючи ся на подушках, що можна тягти з мене, скільки схочеш? І коли дівчина знїяковівши взяла свою руку з татової бороди, Норбі почутив, яка та рука була маленька та тепла.

— Приходь завтра до мене в бюро, промовив він сонним голосом, то там уже якось воно буде...

Дівчина ще раз погладила татові бороду і пригорнула ся до його своєю щокою, бо тепер уже була певна, що її дефіцит буде покритий.

Коли Лаура пішла собі, тодї знов рипнули двері і Норбі зараз був заплющив очи, та то ввійшла Унґеборґа з його вбраннєм для лїсу на руцї.

— Менї здаєть ся, наче хтось ходить по дворі з лїхтарем? спитав батько, запримітивши через завішене вікно світло на дворі.

— Та то ходить молошниця, бо сьогоднї вночи корова має отелити ся.

Унґеборґа підійшла ближче і теж сїла на ліжку.

— Я мушу тобі сказати щось, тихенько промовила вона до батька. На почтї я чула від адвоката Бастінґа, нїби й ти маєш великі збитки через отого банкрота? Я не насмілила ся сказати про се матері перше, нїж побалакаю з тобою.

Старий таки наміг ся бути сього вечора спокійним; тим то він і відповів:

— Бідний Бастінґ! Він завсїгди щось так вигадає.

— Я була певна, що то брехня, — радо промовила Унґеборґа і підвела ся. Вона краще спустила фіранку та дров підкинула більше в грубу.

Другого дня в ранцї, коли ще Норбі лежав на постелї, Маріта спитала ся, чи він думав про те, що треба було заїхати до паламаря?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І коли він признав ся, що забув, счинила ся сварка. Маріта, нахваляючи ся, що сама піде до причастя, вийшла з хати, грюкнувши з пересердя дверима. А Норбі лежав сього ранку довше ніж звичайно.

Не раз бувало так, що Маріта розгнівавши ся не балакала до його цілий тиждень. І от тоді стояла між ними глибока прірва, бо ні він, ні вона не хотіли заговорити першим.

Коли нарештї Норбі вийшов на двір, то підійшов до його наймит і весело всміхаючись, спитав ся, чи то правда, що Ванґен підробив якийсь підпис?

— Сього від його можна було сподівати ся, відповів Норбі і став дивити ся на небо, чи буде гарна погода.

Наймит покинув замітати двір і обпер ся на лопату.

— А от ми чули, наче б то ваше власне імя і підписане, — промовив він і скоса поглянув на Норбі. Він хвалив ся, що то, мовляв, Норбі сам поручив ся за його, та от тепер ми чуємо від челяді, ніби се простісінька брехня!

„Щоб там не було, а дурням нема до сього ніякого діла“, подумав Норбі та й пішов далї, не відповівши наймитови.

А як згодом ішов старий по під клунею, де робітники й наймити порали ся коло молотарки, знов звернули ся до його з таким самим запитаннєм. І знов Норбі нічого не відповів та й узяв ся уважно розглядати зерно, що сипало ся з-під машини. Тоді якийсь старий селянин промовив, хитаючи головою:

— А хіба-ж я не казав раз-у-раз, що сей чоловік опинить ся вострозї.

І Норбі зажурив ся.

„А коли б згодом, думав він, виявило ся, що то ти сам пустив таку чутку, ото було б тобі клопоту повна голова, як би тоді люде зрадїли...

Він наважив ся таїти в собі, в самому закуточкови памяти, що дїєть ся справдї. Коли се несподївано вглядїв старий крізь відчинені ворота коваля з мішками на плечах.

— Чи був він тут, спитав Норбі.

— Еге, відповіло де-кілька робітників, що складали солому в кутку.

„Мабуть він уже знає, подумав Норбі, і сьогоднї ввечері ся новина облетить усю чисто парафію“.

— Доведеть ся вернути коваля, бо він мусїв менї нові санки обкувати, сказав Норбі в голос і, щоб зробити се, пішов з клунї на вздогін за ковалем.

Ще нїхто не проїхав по снїгу, що нападав за ніч і через те було

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дуже важко йти не то, що бігти. І чим дужче втомляв ся старий, тим більша брала його злість.

„От тепер гасаєш, немов той дурень — лаяв ся він — а все через те, що скортіло допомогти отому гультіпасї“.

„У-у!“ кричав він, нахваляючи ся рукою, але мішок на ковалевих плечах не міг того, ані бачити, ані чути, і Норбі нїчого иншого не лишало ся, як тільки бігти за ковалем.

„Нї, сю справу треба покінчити, а то вона вдасть ся менї в знаки“.

Нарешті коваль спинив ся, бо спіткав якогось свого знайомого. Та поки Норбі дійшов, той зійшов уже з гори.

— Нї, чи то ж можливо, скрикнув коваль, йдучи на зустріч Норбі. Отой Ванґен — добра штучка! Він і мене обчистив“. За мішок житнього борошна я заплатив для його своїми готовими грішми, а він дав менї тільки квиток!

— Се брехня, сказав Норбі, маючи на увазї свій підпис і зупинив ся, щоб трохи оддихати після бігнї.

— Добра брехня! Се така сама правда, як те, що отут стою, відповів коваль і мав на думцї борошно.

Норбі відразу згадав собі того чоловіка на нартах.

— Ти йому сказав осе все? спитав він коваля.

— А вже ж сказав, відповів коваль. Ми живемо в сутужні часи.

Норбі відвернув ся, обтер піт з лиця, скинув шапку, витер лисину і дивив ся в слїд сьому чоловікови на нартах. Той вже був унизу, над фіордом. З-під нартів порошив ся снїг і крутив ся навколо.

„Отак і поголоска ся летить з ним поміж люди“. Норбі стояв і цїлком безнадійно поглядав у слїд тій людинї. „Тепер нїчого вже не вдїєш, хоч і дурнем прикидай ся перед ковалем та робітниками, думав собі старий, бо вже тут сам чорт усим дїлом крутить. Чутка поширить ся і ти, Норбі, спечеш тодї рака“.

— Ви, здаєть ся, мене кликали? Може я вам на віщо потрібен? спитав коваль.

— О, безперечно! відповів йому Норбі і обернув ся до його, не тямлючи себе від сорому. Проклятущій ти брехуне! Відколи вже ти обіцяв менї обкувати сани? А окрім того ти ще, злодюгу, винен менї гроші і не хочеш віддавати! Але вже сьогоднї я тебе зтисну за горло! Я до тебе Шульца пішлю!

І Норбі швидко пішов до дому. Коваль з мішком на плечах так і остовпів на тому самому місцї.

Мабуть се сфальшоване геть чисто звело старого з глузду, думав він і помаленьку потьопав до-дому.

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

III.

Коли Кнут Норбі вертав ся до дому, він так себе почував, наче йому шапку збило з голови і нема чим голову накрити. Він ніяк не міг зрозуміти, ввідкіля взяла ся ся чутка про Ванґена сфальшоване, але, знав разом з тим, що він сам тому причиною. Мабуть жінка вчора ввечері не зрозуміла, що він був стомлений і одночити хотів. А через пекарню се пішло й до робітників. Сьогодні ввечері вже вся парафия знатиме про сей випадок, бо сього давно вже й ждуть тільки усї чисто.

— А Ванґен? Він запевно скористусть ся з сього випадка і почне судити ся зо мною за наговори на його.

І шкода стало старому, що нема в його рушниці, щоб застрелити сього чоловіка, який помайнув ото з сією клятою новиною, сією звісткою. Коли б нїчого такого не було, він міг би піти до робітників та й сказати їм: „Вся ся істория з Ванґеном — одно непорозуміннє, бо я справдї поручив ся за його. Нїякого підпису він не підробив“. А тепер знає про се все село, і довело ся б оббігати всю парафию. Ся думка не давала Норбі спокою, до одчаю його приводила.

Старий повернув був спершу до пекарнї, на сходи, щоб добре прочистити зуби жінкам, але вийшов насеред двора.

„Нї, коли вже до сього дїла чорт устряв, то треба все на своїх плечах вивезти — ти ж господар у хатї“.

І от Норбі не їздив того дня в лїс. Він зайшов тільки до стайнї та загадав наймитови вигнати звідтіля коня, бо він був ще молодий і погано вичищений. Далї пішов до клунї як раз тодї, коли робітники одночивали не в час. На сам кінець старий забіг у бюро і взяв ся цисати там картки до тих, хто йому винен грошї, нагадуючи, що вже час їх платити.

„Запевно буде менї якась кара грішми. Можливо, що доведеть ся надруковати в ґазетї оповіщенне“, думав собі Норбі, пишучи листи.

„Се така дяка за те, що людина допомогає отій бідноті. Непорозуміннє дома, грошові збитки, посміховисько перед людьми, а крім того ще й потеря чести“.

Коли се двері відчинили ся і він дуже здивував ся, як побачив Маріту.

„Се вже стало ся щось незвичайне, коли вона перша йде балакати зо мною. Того ще тільки й не було, щоб вона аж сюди приходила мучити мене“.

Маріта стояла випроставши ся, опустивши обидві руки, виставивши підборіддє, та й почала тремтячим голосом:

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Я розумію, що ти наважив ся, все чисто втаїти від мене, але я хочу спитати ся, чи ти не підеш до війта жалїти ся на його?

Кнут аж скочив і став, розставивши ноги та заклавши руки за спину.

— До війта? спитав він, придивляючи ся до жінки крізь окуляри, яки одягав разураз, коли брав ся писати. Ні, я ще не зовсім здурів.

Але Маріта наперед знала, що, коли він раз не послухав її, то, мабуть, і тепер захоче на своєму поставити. І от вона наблизила ся ще на одну ступінь та й запитала:

— Може не хочеш?

Голос у неї ще дужче затремтів. Норбі став важко дихати. Під сердиту руку жінчин голос здавав ся йому зневажливим і тим самим дратував старого.

„Ніколи в світї я не буду сповідати ся перед сією нахабою".

— Чого тобі тут треба? — спитав Норбі, підвівши голову і позираючи на жінку з під окулярів.

— Я хочу, щоб ти пішов до війта!

— Пішла собі геть! К бісовому батькови! Я хочу нарештї хоч тут мати спокій!

Але Маріта тільки дражливо засміяла ся.

— Я тепер мій голубе, розумію, що тебе взяла охота платити та ще платити за других, аж поки дїти твої не зістануть ся без сорочок! За всякого там пройдисвіта даєш запоруку, а тодї й плати! А може — вона знов почала іронічно всміхати ся, поглядуючи на чоловіка згори вниз —а може ти справдї підписав? Може ти справдї винуватий?

Се „винуватий" вимовлено було так, наче вона мала його за душогуба, або за злодюгу. Норбі почервонїв, не міг і слова вимовити, а тільки важко дихав, махав на Маріту руками, а тодї й зовсїм випхав її з хати.

Незабаром старий почув з надвору дзвоника і, коли визирнув у вікно, вглядїв, що то поїхала з двору Маріта.

„Чудесно!" Вже почала брати конї, не питаючи мене! Швидко вона зоставить мене без штанів," думав так Норбі і почав туди й сюди ганяти по хатї, як се робив звичайно, коли був стурбований.

Трохи згодом Норбі почув знайомі згуки: то вертали ся санки. Дивити ся на двір він не схотїв. Лїг собі на шкурою оббиту софку і навіть очи заплющив. Швидко почув він добре знайому ходу. Одчинили ся двері і ввійшла знов Маріта. Норбі лежав не росплющуючи очей. Але, не зважаючи на се, Маріта, розвязуючи стьожечки на убранню, сама забалакала до його.

— У тебе вистачить сили, щоб ще раз випхати мене з хати, але,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

коли ти сам не зважуєш ся взяти ся до дїла, то я сама беру ся до його! Того не буде, поки я господиня в свому дворі! Ото я була в війта.

Кнут поволї підвів ся і повів на жінку сторопілими очима. Він аж остовпів, дивив ся на неї і з місця не міг зворушити ся. На сам кінець він зробив насилу якийсь рух. повів по бородї рукою, протер очи під окулярами та й промовив своїм звичайним неприємним тоном:

— Нї, ти ото справдї була в війта, Маріто!

— Авже ж! Коли в господї немає чоловіка, то на варту завжди стає жінка. Як я переїхала сюди від батька і в мене були сякі-такі достатки, то я й на думцї не мала все того позбути ся.

Норбі геть чисто пополотнїв, але ще раз протер очи, взяв ся за бороду і силкував ся засміяти ся. Більшої образи не могла вона зробити працьовитому Кнутови Норбі, який вдвоє збільшив її достатки. Маріта бачила що тепер їй найкраще піти собі звідсїля, і вона тихенько зачинила за собою двері, та й пішла з хати повільною, помірною ходою. А Норбі як сидїв, так и зістав ся, на місцї. Він повів кілька разів рукою по виду. Осе вперше за все шлюбне життє йому хотїло ся побігти за жінкою, випхати її за двері, добре попобити. „Тепер уже на віки пропав у хатї спокій“. Він підвів ся, почав ходити по хатї, засунувши в кишеню камізольки великого пальця. Не раз він спиняв ся і стояв на одному місцї, щоб краще второпати, чи се часом не снить ся йому таке і чи не можна якось прогнати від себе сей сон лихий?

Але він добре бачив що на дворі стоять повітки, помальовані червоною фарбою; од плуга, що черкав ся лемішем по землї по біля повіток, лишив ся слїд. А от Йоган Свердруп висить над столом до писання і сам він, Кнут Норбі стоїть тут в одежі, в якій мав їхати в лїс.

Виходить, що се все дійсність; що жінка таки справдї їздила за сим дїлом до війта...

Норбі здало ся, немов би підлога під ним крутить ся, а кімната нїби стала якась така вузька, що він мусїв перейти звідтіля до великої світлицї на ріжок дому і там, маючи руки в кешенї знов узяв ся ходити з кутка в куток.

Тут були меблї з червоного дерева, великі визолочені люстра та инші коштовні річі. Норбі здало ся, що се вже не його добро. Він знов став на місцї, знов думав, чи він єсть Норбі, чи нї?

Стояв він біля вікна, на ясному снїговому фонї і дивив ся в садок, на пів заметений тим снїгом. Але небачив там Норбі дерев: він бачив там себе самого і війта, що везе його до вязницї за наклеп на людину. І тодї він раптово одвернув ся від вікна, підійшов до дверей, але знов спинив ся, тримаючи руку на дверях. Йому здавало ся неможливим піти

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до жінки та всю правду їй сказати. Раз те, що він не мав до сього ніякої охоти, а по друге — не знав, як се вплине на неї і що вона тоді робитиме. Може вона тільки зомліє від злости за те, що, як навіжена, ганяла по селї, а може зробить щось гірше."

І старий пішов по сходах до опочивальні, щоб узяти там одежу та до війта їхати. Але коли він почав розбірати ся і надів на себе сині шевіотові штани, руки йому сами опустили ся і Норбі важко зїтхнув.

— Хиба се не сором, не глум, — думав він. Спершу як увічливий помагаєш чоловікови, а тоді сам мусиш відповідати за його, не маєш через його дома просвітлої години, на решті ганяєш по всїм селї і печеш перед людьми рака, а от тепер ще хочеш, щоб усе село підняло на сміх твою жінку? Нї, всьому мусить бути якийсь край!

І Норбі так і зістав ся сидїти з новими штанами в руках. І так противне Ванґенове обличчє стало йому сьогодні ще гидшим.

— Адже ж, коли казати правду, то за сьогоднїшнїй випадок винен таки Ванґен. І от за для такої людини ти ще хочеш...

Норбі раптово покинув нові штани тай почав натягати на себе старі. „Тепер, хоч би я і взяв назад свою скаргу, все одно доведеть ся відповідати за поговір. То може поїхати до Ванґена та перепросити його? Таку людину перепрошувати? Нї, нїколи в світї він сього не зробить! Але мусить же бути якийсь поратунок, — то треба про се поміркувати.

Таким чином мав собі Кнут Норбі клопіт і, хоч був Богови душею винен, а таки мусїв відповідати за все. Тай відповідальність не така вже важка. Як би там не було, а сей день випав такий важкий тим що Норбі хотїв стати в поміч сьому мужикови. Власне кажучи, лише Ванґен і був винен за всю сю історию.

Вже сутенїло, а Норбі все сидїв у маленькій хатинї. Він чув. як близько від нього кричав малий Кнут, підвів ся був, щоб іти до його, але відразу спинив ся.

„Сьогоднї краще вже не бачити маленького Кнута. Можливо, що за смерть твого батька також винен Ванґен, думав собі Норбі, немов бачучи перед себе малого Кнута. Адже ж на ярмарок в Лїллєгамер звичайно їздив і Ванґен?

Минуло два днї. Норбі ввесь сей час наче на голках сидїв. Скільки разів збірав ся він задягти нову одежу та поїхати до війта, але в ту мить мимоволї ставав йому перед очи Ванґен, і Норбі пригадував собі його підлість, бачив його в смішному або негарному становищу, надавав йому нової сили. Старому тоді здавало ся, що не можна так дуже принижувати себе перед сїєю людиною.

— А що, як справдї Ванґен винуватий за смерть мого сина?

Ся гадка робила його на диво лютим і заспокоїти ся Норбі ніяк не міг.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Єрґен Гаарштад, який все знав і все чув, помер уже, а всеж таки зректи ся свого підпису Норбі не міг — тут доводило ся шукати якогось иншого поратунку.

IV.

Генрих Ванґен вийшов з завіянного снїгом поїзда, що прибув з Християнії, і швидко, протовплюючи ся через юрму людей, з подорожнїм саком у руках, подав ся до дому. Він нї до кого не привитав ся.

Се банкротство наробило біди половинї парафії і Ванґен добре знав, що люди мають його тепер за мошеника, якого б вони з великою охотою побили.

Се був мужчина років тридцяти пяти, високий, ставний, з рижою борідкою, гарний з себе. Але йшов він наче той дїд. З його уклінних візіт у городї то до одного оптового купця, то до другого нїчого не вийшло. І от тепер Ванґен бояв ся навіть думати про свою жінку, яка мусить довідати ся про все, коли він осе вернеть ся до дому.

Генрих Ванґен був сином урядовця, який розтратив казенні грошї. Він перепробував за свого життя багато чого, хоч і був по професії аґрономом. Нарештї він оженив ся з дочкою заможного селянина і став сельским господарем. Жінчин батько, який довго не давав своєї згоди на сей шлюб, відписав на неї ввесь свій маєток. Але коли Ванґен почав будувати цегельню, то йому замало було жінчиних грошей. Своїм красномовством та захопленнєм він заохотив тестя, брата та инших людей і вони довірили йому свої капітали.

І от тепер, коли вже Ванґен дійшов до краю села, де саме стояли хати робітників, він зустрів ся там з якоюсь згорбленою постатю в обдїзлому пальтї, в смушковій шапцї, зо впалим ротом, в золотих окулярах на гострому червоному носї. Ванґен зупинив ся, виняв з подорожнього сака пляшку, загорнену в папір. То було дорученнє з города. Чоловік в окулярах усміхнув ся любязно до пляшки, наче до дуже дорогої річи та й взяв її під руку.

— Слухай-но, сказав він й засміяв ся, я осе маю сказати тобі новину.

Але Ванґен пішов собі далї. Він думав зараз про свою жінку, яка от-от мала породити четверту дитину. „Чи витерпить вона мою новину?“

А той, другий йшов за ним слїдком і поклав йому руку на плече.

— Нї, ти мусиш пождати, поки я тобі роскажу новину. І він засміяв ся трохи уїдливо.

— Е нї, голубе, хай вже другим разом, відповів йому Ванґен і швидко подав ся вперед. В компанїю до сього пяниці, консула з сто-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лиці, якого тут на селі годувала сїмя, часто приставав Ванґен, але тепер він наважив ся вернути ся до дому тверезим. Та той так шарпав його за руку, так улесливо вмовляв, що Ванґен таки опинив ся в його, в маленькій світлиці.

Коли вони ввійшли до хати, де пахло тютюном та горілкою, то там край вікна сидїла тонка постать і розкладала карти. То був третій участник піяцтва, старий, слабовікий адвокат, який давно вже позбув ся практики. Його прозивали „бувшим і будучим мінїстром“.

Сїдай, сказав консул. Але Ванґен стояв зі своїм саком у руках.

— Може зограєш одну партію? — спитав чоловік край вікна тай усміхнув ся собі в бороду.

— Годї тобі! перебив його консул і почав наливати в шклянки. Почнемо з тих трьох зірок!

— Нї, я не хочу, промовив Ванґен. Але про що то я мушу довідати ся?

— Сїдай, голубчику, попросив консул і засміяв ся, держучи шклянки проти вікна. От їй же Богу я мушу признати ся, що світ далеко гірший, ніж я думав! Чути се від консула було дивно, бо він нїколи взагалї не озивав ся про людей дуже добре.

— Що ж там таке? спитав Ванґен, може стало ся що з моєю жінкою?

Консул поставив шклянку на столї і пильно подивив ся своїм уїдливим поглядом на Ванґена.

— Авже ж стало ся! І дуже багато де чого стало ся! що ти думаєш, наприклад, про впливового Норбі?

— Про Норбі? Я нїчого про його не знаю. У мене доволї свого клопоту. Ну, а тепер я вже піду.

— Пожди, затримав його консул. Мабуть Норбі має на тебе око, ненавидить тебе. Він хоче посадити тебе в острог за те, що ти сфальшував його підпис.

„Мінїстр“ одірвав очи від карт і повів ними на Ваґнена, дожидаючи, що то він робитиме: чи буде плакати, чи сміяти ся?

Усї замовкли. Консулови було до вподоби Ванґенове становище і він без перестанку стежив за ним з-під окулярів. Ванґен зайшов ся сміхом, вхопив шклянку і скрикнув:

— Ото чудесно!

— Ти може не ймеш сьому віри? Але кажу тобі, що сьому правда. От спитай, коли хочеш, „мінїстра“!

„Мінїстр“ кивнув головою, а Ванґен поглядав то на одного, то на другого.

— Та що се ви за дурощі отут ляпаєте вдвох? — скрикнув Ванґен, бо й доси не йняв їм віри.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Тепер і ти згодиш ся з тим, що ми живемо в чудесні часи, сказав усміхаючи ся консул.

— Хиба хто був у моєї жінки? Ванґен аж пополотнів, затремтів і взяв ся за свій сак.

— Еге, її одвідувано, промовив консул, не зводючи з Ванґена очей.

— Війт?

— Еге.

— Через те... через те, що я підробив підпис.

— Через те саме. Консула так тішив сей випадок, що він навіть забув осушити свою шклянку.

Ванґен вихилив свою до дна і йому налили другу.

— На здоровлє! Ну, як сьому правда, тоді повинен піти в острог Норбі, а не я. І Ванґен застьобнув свій сюртук та й подав ся до дверей.

V.

Тихенько, однобарвно минає в нашому життю день за днем. Коли се часом несподївано стає перед нами якась перешкода. Тоді аж ми спиняємо ся та й починаємо міркувати. В такому саме становищу опинив ся й Ванґен через своє банкротство.

Коли він вертав ся до дому зі своєї подорожи, сидючи в купе, і стала йому перед очима руїна його життя, тоді здало ся Ванґенови, наче вже виголошено йому смертний присуд. Він зрозумів тепер, що й сам опинив ся в такій біді і инших призвів до неї тільки через свою нїкчемність, свою лехковажність. Се було страшно, але дїйсно було так.

— Виходить так, що в мене нїколи не було путящого знання... От коли б я не гуляв так часто в ночи з консулом, то може б другого дня мав би більше розуму. І приходила йому тепер на думку кожна млява, сонна хвилина, яка тільки мала коли-небудь рішуче значінне в його життю. І Ванґен бачив, що через осю млявість і стало ся таке, що його сїмя може лишити ся без шматка хлїба. „Тепер то ти бачиш се, тепер розумієш!“

І в хвилину сього спокійного, чесного міркування з самим собою спало Ванґенови на думку те, що найдужче його зворушило. Його серце, саме по собі добре, коїло багато лиха, бо він раз-у-раз заспокоював себе тим, що, мовляв, робить добре. Та й справдї Ванґен завжди мав найкращі заміри. І під таким покровом брав ся він з цїлком спокійною совістю до самих непевних справ. Людське довірє ставало йому завсїгди в поміч, покривало найтемнїйшу брехню, підносило її до високостей правди.

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А тепер? Дійсність не встоїть ні перед якою критикою совісти. Вона вимагала чогось більшого.

І коли поїзд рушив, прийшла на память Ванґенови його улюблена мрія — встановити восьмигодинний робочий день, щоб поліпшити тим становище робітників своєї цегельні. І ся реформа також привела до руїни.

„Виходить, що з самими тільки гарними ідеями не проживеш на світї. А треба мати такі думки, щоб вони не призводили до нещастя тих людей, яким ставати в поміч слїд — як от у сьому разї".

Він був страшенно лютий на себе самого; він божив ся, що не відпочине доти, доки всїм не заплатить те, що винен їм. Він зарікав ся, що не питиме більше горільчаних напитків. І разом з тим він добре тямив, що сього самого замало. За злидні, до яких він призвів багатьох, не заплатити йому нїколи в світї. А жінка, що таку мала до його віру? Краще було б повісити ся, а не набірати ся сорому від такого найменя, як мошеник, пройдисвіт.

І от тепер Ванґен вертав ся вже до дому від консула, почувши сю новину. І на диво йому стало легче на серцї. Ванґен уже не гнув голови. Ступав він уже не так важко. Ванґен сам не знав, як то стало ся, але тепер не так уже бояв ся вернути ся до дому, до своєї жінки і всю правду їй сказати. Коли він побачив свою хату, що стояла лїворуч від будівель цегельних, то там світило ся тільки в одному вікнї. Уявив собі Ванґен жінчине становище і одвідини війта.

— Сердешна! подумав він. Може вона була сама на ввесь дім. І злість напала на його не на себе самого, а на Норбі.

— Чи то ж він зовсїм з глузду зсунув ся! Чого йому треба? І стало Ванґенови лехче, бо можна було зірвати злість на комусь иншому.

Увійшов він до світлицї на ріжку дома, де побачив світло; там сидїла його молода жінка при невеличкій лямпі. Вона механїчно підвела ся. З першого погляду запримітив Ванґен, що вже дїти полягали спати, а для його накрито, наготовлено стіл. Як тут тепло та затишно! І серед такого спокою стоїть вона блїда і дивить ся на його так, наче каже: іди ближче до мене, признай ся чи тому правда?

(Далї буде).

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З російсько-українського життя.

(За останні місяці).

Кінець 1908 року не дав нїяких нових фактів в державнім і громадянськім життю Росії, які-б подали надію, що величезна країна починає виходити з свого непевного, тимчасового становища на якийсь виразний, простий, битий шлях. Все, як і було, — тільки — „поки-що“... Скрізь панує страх, — як-би не виявилось чогось нового, свіжого, сильного, самостійного — такого, з чим хто знає що робити, — і от все, що має власть і вплив, з напруженнєм стежить, щоб житте не переходило поставленої йому „поки що“ межі і задовольнялось тимчасовим становищем. Там, далї — буде видно потім, як воно буде; може тодї можливе буде щось инше, — а „поки-що“... нехай буде як є — і нїчого другого не треба, а коли буде треба, то начальство скаже, що саме...

І в сїм напруженім обереганню сучасних форм життя од несподїваних перемін сходить ся уряд з тими верствами громадянства, які своєю більшістю складають обличчя сучасного росїйського парламента. Тут російский „Сенька“ знайшов свою „шапку“. Се глибоке духовне єднанне керуючого осередка третьої Думи з урядом, мабуть, найбільш характерна риса нашого часу; воно, очевидно, теж тимчасове, се єднанне, — на час істнування виборчого закону, — але в сих межах воно житеме ще довгий вік і на протязї сього віку вбереже ідею народнього представництва... правда, може трохи дорогою цїною, — цїною громадянскої апатії до сеї ідеї.

Отже для державної думи, як і для уряду — головне завданне часу — те саме, що і півтора року тому, при початку виборів у третю Думу: заспокоєннє держави. Скілько років ще доведеть ся її заспокоювати, — чи до самого кінця уповноважень членів третьої Думи, чи може ще далї, — трудно вгадати, — але зараз нема нїяких сумнївів: треба заспокоювати всякими способами тай годї. Коли в останнїм засїданні, перед святами Мілюков, під вражінням 42 смертних присудів за один день, спробував звернутись до почуття гуманности Думи і подав на голосуваннє протестуючу формулу перехода до денного порядку, Дума з великим обуреннєм проти кадетського лїдера відхилила сей несподїваний поклик до її серця і нервів. О, у сеї Думи нерви все ще дужі — і вона спокійно промине не тілько присуди, а й саму смертну кару кільком десяткам людей, що завинили три роки тому, під час визвольного руху...

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Їй дарма, що тоді вся держава враз зійшла з рельсів, — не тільки ті обвинувачені... Мало що! От їх тепер і вертають на певний шлях...

Сама осіння сессія державної Думи була не така ефектна, як її кінець, — і перебігла досить спокійно в перегляді дрібних законопроєктів, якими уряд засипав Думу; узяла ся вже Дума й за бюджет 1909 року; чимало часу віддала й справам великої ваги, як аґрарна, — хоч узялась за неї і без великої охоти, лиш випадковим голосуванням виставивши її на чергу. І от в якій справі Дума показала свій дух і своє розуміння урядової політики. Взявши на розгляд тимчасовий закон 9 листопада 1906 р. про виділенне з общини, Дума, при безсилих протестах опозиції, прийняла два перших пункти того закону в спеціальній переробці своєї аґрарної комісії, яка пішла ще далі урядового законопроєкта в напрямі насильного зруйнування общини в ґуберніях і містинах з громадським землеволодінням. Рішучість, з якою Дума в сих пунктах скасувала право громадської та родинної власности і поставила на їх місце власність особисту, збентежила навіть де-кого з правого кутка Думи, — і звідти було висловлено кілька щирих слів, перейнятих страхом перед наслїдками, які поведе за собою насильно і одразу заведений в третині Росії новий земельний лад.

Але наведена жахливими ораторами перспектива пролетаризації мілїонів збезземельного селянства, як і докори за порушенне права власности,—не залякали більшість Думи; взагалї, було-б помилкою думати, що тільки серед африканських дикунів панує ідеально просте розуміння добра й лиха, що так виразно малюєть ся конкретним прикладом з жінкою: „добро те, як я забрав чужу жінку, а лихо те, як у мене мою забрали“. Як показали розмови в Думі з приводу аґрарнаго закона, — в де-яких верствах російського громадянства право земельної власности лиш тоді священне, коли його прикладати до „моєї“ землї. Може воно так не тільки в де-яких, а й в *усїх* верствах, звязаних з землею, од великопанських до дрібно-мужичих, — але-ж в кождім разї характерно те, що третя Дума своїми постановами по закону 9 листопада обернула аґрарну справу як раз „направо кругом“ в напрямі протилежнім думкам першої та другої Думи... На сих двох пунктах Дума й скінчила „поки-що“ розгляд закона 9 листопада, задовольнившись ствердженнем його провідної думки, яка разом з тим стала і провідним покликом цілої третьої Думи. На сей поклик, з під руїн розсипаної общини, виходить на світ божий відомий вже в життї „хозяйственний мужичок“, підгортає під себе, яку сила вхопити, громадську земельку і підпертий підмогою начальства та благословенням „панської Думи“, помалу росте в дрібного панка, — основу нового земельного ладу.

Ідеолоґом цього бажанного пануючим верствам ладу найвиразніше виступив сам голова Ради міністрів — д. Столипін. Одповідаючи в своїй

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цікавій промові тим членам Думи, які виступали проти законопроекта і лякали Думу перспективою вільного розпродажу общинної землі за горілку, сей — по правді найкращий оратор третьої Думи поставив питанне, як кажуть ребром, визнавши повну невдатність довгих спроб урядової опіки над селянством і виставивши сміливій для керманича урядової політики тезиз: „закони істнують не для пьяниць та кволих, а для дужих та розумних... Так міг колись говорити старий Заратустра, але-ж він робив свої спостереження над життєм, як безстороннїй свідок; коли-ж би Заратустрі довелось направляти життє власною силою та волею і тим самому впливати на формування кволих, то мабуть йому не так було-б легко самому-ж прикласти до тих кволих свій тезис: „коли хто падає, пхни його...“

Було-б неправдою сказати, що третя Державна Дума так-таки зовсїм немає власного голосу і тільки підспівує урядовому камертону. Нї, в де-яких випадках минулої сесії за постановами Думи можна було бачити навіть щось подібне до громадянського почуття, в якім з опозицією сходив ся думский осередок, а де-коли — то й представники правого кута. Сї випадки переважно були звязані з прикрими фактами з дїяльности де-яких місцевих адмінїстраторів, що виявились останнїми часами то самі собою, а то дякуючи сенаторським ревізіям. Де-що з тих фактів тхнуло старим духом часів Сквозника-Дмухановського, лиш виглядало в новім, велетенськім маштабі, відповідно тій безмірній власти, яку мали в своїх руках сї сучасні нащадки безсмертного городничого. Досить згадати цїкаві знахідки сенатора Ґаріна в московським градоначальстві, — які не довго, але дуже яскраво малювала щоденна преса; одна з найцїкавійших подій сеї епопеї, яка ще жде свого Гомера, — була орґанїзація масової крадїжки краму з залїзниць, за приводом кількох чиновників московської охрани, з добре упорядкованим збутом, дїловодством, бухгалтерією то-що. Цїла низка фактів урядового зловжитку виявила ся в Туркестанї, по ревизії сенатора Палєна. З північного Кавказу, — з Терщини — приїздила депутація скаржитись на місцеву адмінїстрацію за покриванне розбоїв та грабіжок, — і скоро після того виявилось, що саме в тій окрузї, де найбільше допікали людям розбої (Хасав-Юрт) пограбовані гроші йшли безпосередно до рук окружного начальника Котляревського. Отакий букет звісток, звичайно, може засмутити хоч якого октябриста. Воно-б і тут, коли хочете, можна прикласти спасенний тезіс — „Закони істнують для дужих“: от мовляв, кому закон дав силу — той і робить собі що хоче. Але-ж тодї наче-б то вийде, що дужому і закона не треба, а се вже занадто.

Що врештї вийде з тих ревізій, — хто його знає, Як відомо, на оборону „дужих“ єсть ще де-які практичні принципи, як наприклад:

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„не можна підкопувати престижа власти". Але поки-що Дума трохи торкнулась московських справ, обговорюючи питанне про визначенне нових слїдчих в Москву, спеціально за-для крадїжок на залїзницях. Тут навіть з правого боку, од такого ненавистника громадянського контролю над урядом, як депутат Замисловський, Дума почула, що поки не буде лекшого способу позивати урядовців за злочинства, доти з крадїжками нїчого не зроблять...

В другому випадку проти представника уряду виступив в опозиції навіть епископ Євлогій, — який підписав разом з иншими запитанне з приводу недавньої обовязкової постанови московського ґенерал-ґубернатора Гершельмана. Сею постановою на кожного московського мешканця накладав ся обовязок нести в полицію кожну свою книжку, що колись була заборонена адмінїстрацією, — а за неслухняність призначав ся відповідний штраф — 3000 карб. Сей надзвичайний приказ одним махом повертав всю грамотну Москву в підозрілих крамольників і заводив догляд вже не за громадськими та шкільними, а за приватними книгозбірнями. Не диво, що проти запитання висловились тілько самі окрайки правої частини Думи і що наслїдки думських розмов з сього приводу зявились досить хутко в додатковім поясненю Гершельмана. — що нїби в тім приказї він має на увазї лиш такі випадки, коли заборонена книжка переховуєть ся в кількох примірниках...

Як і слїд було чекати, минула сесія не дала жадного законопроєкту на теми манїфеста 17 жовтня... Третя Дума з громадянськими свободами не поспішаєть ся. Десь в комісіях щось виробляєть ся, — але, о-скілько відомо, в такому напрямі, — ще може й справдї краще громадянству зоставатись в сучасному становищі „поки-що", нїж брати з рук третьої Думи такі закони, що попередять всї бажання уряду. В сих справах думський осередок як неможна краще довів, що у октябристів від манїфеста зосталась тілько сама дата, яку звичайно, не трудно буде врештї пристосувати до якоїсь иньшої події, хоч-би, напр., до щасливого випадку на станції Борки...

Отже, як бачимо, з Таврійського палацу останнїми часами великої втїхи російському громадянству не видко. Як кажуть Поляки, — wart раłас Раса, а Рас — раłаса. І до сього коллєктивного „Раса" думської більшости за минулу сесію виразно пристало польське коло, яке тепер, разом з октябристами, можна уважати за правительственну партію. Польські народовці силою річей, помалу перетворились в угодовців і відповідно сьому новому становищу ведуть свою „реальну полїтику", сподіваючись за прислугу в голосуваннї діждати од уряду і думського осередку якоїсь хоч не великої ласки для свого краю, задовольнити хоч де що з національних інтересів. Як і завжди, польські депутати держать

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свою нову лїнїю дуже твердо, послїдовно і дїловито, користуючись думськими течіями неославизма. Вони мають за собою таких палких і щирих умірковано-правих, як граф В. Бобринский. Але звичайно, в росийських обставинах дуже трудно вгадати, куди приведе Поляків шлях угоди і чи матимуть вони відповідну компенсацію за неминучі на сїм шляху компроміси і ухилення од власних принципів.

Кому доводить ся особливо болюче від обставин росийського життя, то се, само собою, нам — Українцям. Якось так усе виходить, що ні в яких підрахунках нас не беруть на увагу. Сказати-б нашого голосу не чути? Так нї-ж, ще не всї українські часописи й журнали позакривались, ще виступають, хоч зрідка, Українцї з своїми постулятами і в громадянстві. Хто-б хотїв слухати, почув-би. Коли-ж, видно, навмисне затуляють вуха, — і тут мабуть нема иншої причини, як просто те, що числом нас дуже багато, а голос подає лиш кілька душ. Ну як його брати навсправжки оті мілїони люду, коли він сам мовчить і хто його зна що собі думає? А як брати його на увагу, то треба переміняти на иньший кшталт всї міркування, всї плани, всю будову громадянської й урядової роботи! Краще-ж зацитькати отих невгамонних десяток Українців, що своїм лементом тільки сум та неспокій паганяють на державу.

І от масмо такі явища, як тенденційне замовчуванє українського питання в проґресивній російській пресї. Коли-ж торкнеть ся яка часопись до українських інтересів, то знехотя, з досадою, а де-коли й з виразною ворожнечою, як се було в статтях проф. Погодіна в „Московскому Еженедѣльнику“. Коли-ж висловить ся хтось прихильно до Українців — на принциніальнїм ґрунтї — то неодмінно додаєть кілька уваг, остерігаючи Українців від шовінїзма, сепаратизма та иньших гріхів проти поступового громадянства (статтї д. Кистяковського в тому-ж „Еженедѣльнику“). За те, звичайно, не мовчить про нас преса реакційна. „Новое Время“ та „Кіевлянинъ“ мають добрий хлїб з української справи і не минають нїякої нагоди, щоб не завити свое „caveant consules“ з приводу тих або иншних фактів українського життя.

В росийськім громадянстві останнїми часами українство здобуло собі нових ворогів, як се не дивно, серед так званних неославянофілів. В звязку з подїями парламентї, розглянутими крізь призму панрусизма, — Українцї зробились для певної частини російського суспільства „отщепенцями“ славянської ідеї. Але се дивно лиш з поверхового погляду. Коли взяти на увагу, що ся *нео*-славянофільська течія містить в собі такі старі елєменти, як наші давні приятелї — д.д. Верґун, Філевич і взагалї товариство „Новаго Времени“, — то буде ясно, що під похап-

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цем позиченою шкуркою поступового неославизма містить ся, між иншим, той самий великоруський націоналїзм, который признає права на культурний розвиток всїм народам на світї... окрім тих, що насмілюють ся допоминатись тих прав в межах Росії. Правда, єсть в гуртї неославянофілів і инші елєменти, — зєднані в одну купу з тими, про яких ми зараз говорили, лиш випадково, через той по-части стихійний вибух славянських симпатій, що викликали балканскі події. Єсть тут щирі люде, — як напр. той самий ґраф Бобринский, — що при инших умовах могли-б поставитись до української справи безсторонно і навіть прихільно, — але їм шкодить повна несвідомність в сїй справі і та полуда на очах, яку накинув їм вплив таких спеціалїстів як д. Вергун. Єсть, — хоч їх дуже мало, свідомі прихильники української ідеї, широко освічені люде і з високім розуміннєм того значіння, яке мав-би для зросту загально російської культури проведений в житте прінцип волї культурного самовиразу окремих національних одиниць, — малих і великих. Всякого жита по лопатї є в тім неословизмі, але, як завжди бувае, активні виступи роблять як раз переважно елєменти лихі і ворожі українству. Останнїми часами таких виступів було кілька — під фірмами відомого „Русскаго Собранія“ та „Клуба Общественных Дѣятелей“. Читались реферати, присвячені „закордоній Руси“, яку гнетуть Поляки і гризуть Українцї, а воно жде підмоги проти них од великої Росії... Се цькуванне українства відбилось, між иншим, навіть в Державнїй Думі; такі „спеціалїсти“ по українській справі, як ґраф Бобринский, почали дорікати тим депутатам, що підписали законопроєкт 37 про українську мову в народнїй школї, — нащо вони піддержують український рух, — сю інтригу проти Росії, ведену на нїмецькі гроші. Здаєть ся, сї докори не збентежили авторів і прихильників законопроєкта, — але при сучаснім настрою думського центра не було-б нїчого дивного, як би аґітація думських неославістів привела до відхилення першого законопроєкту, що нагадує Думі про істнуванне українського народу.

Сумний кінець шкільного законопроєкту тим певнїйший, що з боку де яких урядових інстітуцій за останні часи досить виразно виявляєть ся течія активно-ворожа українству. Самим гірким фактом в сїй сфері безперечно треба лїчити мотивовану відмову сената орґанїзаторам полтавської „Просвіти“, які скаржились на ґуберське присуствіє, що не схотїло сю „Просвіту“ зареґіструвати. Сенат висловивсь, між иншим, що мета товариства — допомогати культурно-просвітному розвитку українського народа в Полтавщинї — має в собі сепаративні змагання і може привести до небезпечних наслїдків. Сю характеристичну відозву найвищої юридичної інституції можна розуміти лиш в такому значінню, що в очах сената культурно-просвітний розвиток в українського народа взагалї не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бажаний, бо хто його знає що з того розвитку може бути: як раз може щось небезпечне?! Але на що-ж тоді обмежуватись Україною?

Коли згадати, що десять літ тому міністерством внутрішних справ ствержувались устави товариств, які мали завданнєм сприяти добробуту „малорусскаго народа“ — і в сих завданнях в ті часи уряд не бачив ніякої небезпеки і ніяких сепаративних змагань, —то буде ясно, що в сучастній дійсности не слід шукати якоїсь логіки... Чи може полтавські просвітяне помилились тим, що прозвали полтавський народ українським, а на „малороссійський“ — може сенат би й згодивсь? — Тим часом в Полтаві „Просвіти“ не буде. Виходить, наче-б то вже не буде в Полтаві і небезпеки, — але полтавський ґубернатор ще невдоволений і шукає тої української небезпеки по вікнах книгарень та по шкільних підручниках. Недавно українську пресу оббігла звістка, що ґубернатор Муравйов звелів зняти з вікна якоїсь книгарні анонс про українську граматику Шерстюка, а саму граматику взяв собі на розгляд. Що взято граматику, то може й на добре, бо чом би ґубернатору не вивчити місцевої мови. Але на що чіплятись до книгарських анонсів, що тут, мовляв, продаєть ся така книжка? Чи заголовок „Українська граматика“ вже треба лічити для наших часів занадто сміливим?

Хвалити Бога, в других ґубернїях ще не помітно такої особливої адміністративної уваги до Українців, як в Полтавщині. Чи се, справді, Полтавці такі сепаратисти, що звертають на себе увагу адміністрації, — чи, навпаки, сепаратизмом перейнялась полтавська адміністрація, яка, очевидно, хоче відзначитись своїми порядками, — трудно розібрати. Але врешті, в инших місцях українські „Просвіти“ живуть і по-троху працюють, гуртуючи людей коло культурної роботи. Минулої осени в Київі, Катеринославі, Одесі, Житомірі, Камянці місцеві „Просвіти“ орґанізували чимало популярно-наукових рефератів, літературно-музичних вечірок, вистав тощо. Найбільш серьйозне завданнє випало подільській „Просвіті“, а саме — запомога орґанізації курсів української мови в двокласних народніх школах; сі курси принціпіяльно дозволено завести на Поділлї під умовою, щоб громадянство само на те відшукало засоби, — і от, подільська „Просвіта“ надумала ті засоби зібрати, звичайно з запомогою инших українських інституцій. Але на запитанне подільської „Просвіти“ з сього приводу відповіла, здаєть ся, тілько одеська „Просвіта“ жертвою в 500 карб., — а далї крім того виявилось, що місцева шкільна адміністрація тепер дуже неприхильно ставить ся до заведення української мови в програми і що на здійсненнє того проєкту взагалї мабуть мало надії.

Коли згадати орґанізоване одеською „Просвітою“ консультаційне бюро для безплатної юридичної запомоги, то се будуть всї видатні фак-

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти з життя українських „Просвіт“. Звичайно, не можна сказати, щоб їх робота охоплювала все, що може містити в собі их програма, але... їх виправдує доля полтавської „Просвіти“. Поки народня просвіта взагалї і українська „Просвіта“ з-окрема будуть страшилами для пануючих сфер в Росії, доти наші „Просвіти“ будуть переважно грати ролю клубів для городянської інтелїґенції, а основне їх завданнє — робота за-для темної селянської маси — чекатиме кращих умов громадського життя. І ще довго для наших „Просвіт“ недосяжним ідеалом буде галицька „Просвіта“, сороклїтнїй ювилей якої припадає на кінець сього року. Широка просвітна праця галицької інтелїґенції серед селянських мас, сотнї розсипаних по Галичинї філїй, бібліотек, читалень та шкіл, незвичайний зріст свідомости галицького селянства — се все тїсно звязане, на протязї сих сорок лїт, з істнуваннєм львівської „Просвіти“, — і через те її ювилей стає вправдї українським народнїм святом.

Поруч з українськими „Просвітами“ треба поставити украïнські клуби, все завданнє котрих вичерпуєть ся гуртуваннєм людей на національнім ґрунтї, з запомогою всяких розваг... дуже се примитівне завданнє, се правда, — але при наших умовах, — коли громадського життя у Українців зовсїм немає, коли тілько вчорашнього дня стало можливо почути українське слово, сказане голосно й прилюдно, а не тишком у куточку, — клуби знайдуть своє місце в українськім відродженню, як школа орґанїзованої роботи, як ґрунт для зросту національної свідомости в елєментах досї інертних і байдужних. Клубів поки що єсть тілько два — в Київі й Петербурзї, — і обидва, здаєть ся, служать свою службу українському громадянству досить добре.

В орґанїзованій роботї вся будуччина української культури, — се вже стало труїзмом. Особливо яскраві ілюстрації сього труїзму дають спостереженя над орґанїзаціями, які зовсїм не мають в основі нїчого спільного з національною ідеєю, а проте ся ідея зростає в їх життї самосївкою, як природний продукт певного ґрунту, клїмата, атмосфери. Треба тілько сонця та дощу — і в сих умовах неодмінно виникне з ґрунту відповідна флора, — національне почуттє і помалу виросте в національну свідомість. Не що давно в Київі відбув ся зїзд представників пожиткових товариств („потребительныхъ обществъ“) Київщини, що складав ся переважно з селян та сїльської інтелїґенції. Перш за все сей зїзд показав дуже енерґічний, як на росийські умови, зріст кооперативного руху в українськім селї; представників на зїзд прибуло мало не втроє проти торішнього, першого зїзду: 140 душ (а тодї було лиш 40). Сей інтерес селян до торговельної кооперації дав змогу останньому зїзду постаавити вже питанне про орґанїзацію спілки всїх київських товариств. І от, поруч з зміцненнєм сїльської кооперації, в нїй виразно засвітив ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

огник національної свідомости, — тим більше дорогоцінний, що до неї привели селян чисто практично, життєві потреби. На зїздї було не раз виголошено бажання селян-кооператорів, щоб промови говорились українською мовою, бо вона селянам більш зрозуміла; і з особливим інтересом і увагою вислухались, справдї, ті доклади і промови, в яких автори виконали селянське бажанне і вживали української мови. Було ухвалено видавати українською мовою брошюри та листки по питанням кооперації. Взагалї, серед розмов по спеціяльним справам раз-у-раз виникали з селянських уст гіркі скарги на неосвіченість, на темноту, яка не дає селянам упорядкувати своє життє і немало шкодить практичній роботї кооперацій. І просвітним завданням селяне-кооператори надавали незвичайно велику вагу, підкреслюючи в своїх розмовах і постановах необхідну потребу асіґновати певну частину прибутків з крамниць на школи, бібліотеки, книжки та ґазети. Сї зітхання народньої душі, скарги на безпомічність, змагання до світла — були самим вразливим зявищем київського зїзду. І в тих змаганнях, здаєть ся, можна бачити м цну підставу для надії, що таки здобуде українське село потрібну йому освіту, не уважаючи нї на які перепони, і що та освіта виросте на рідним для села українськім ґрунтї.

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

З австрійської України.

Чи справдї що змінило ся?

Від самого початку правлїня намістника Бобжинського над польсько-українськими відносинами в Галичинї неначе уносить ся якийсь невидимий і невловимий дух „угоди“. Невидимий і невловимий — бож обі сторони голосно заявиляють, що до „угоди“ нема нїяких реальних основ, та складають такі проґрамові заяви, які справдї виключають всяке зближенє, доки одна і друга сторона за вихідну точку своєї дїяльности братимуть ті заяви. А все таки сам факт, що публичні дебати про „угоду“ знїмають ся все з новою силою, свідчить, що якийсь дух „угоди“ таки покутує в полїтичних сферах обох сторін. Крім того, маємо й деякі реальні прояви. В деяких польських орґанах преси стрічали ся натяки на злагідненє тону в соймових і парляментарних виступах українських послів як на признаки угодового настрою і угодових тенденций. З другого боку не тільки „Руслан“, роздуваючи те, про що польські орґани преси говорили лиш натяками, до великого значіня та приписуючи се в першій мірі прихильности до української справи намістника Бобжиньского, а в дальшій полїтичному розумови і тактови соймової полїтики українських послів, почав голосно ґрати в трубу відродженя „нової ери“, але навіть з уст лїдера галицько-українського радикалїзму, д-ра Кирила Трильовського, впали, і то з парляментарної трибуни, легкі похвали для наслїдника пок. ґр. Андрія Потоцкого. В кінцї й польська академічна молодїж, а саме та часть її, що стоїть під ідейним проводом народової демократії, ствердила на особі намістника демонстрацією (за яку, коли-б се була демонстрація української молодїжи, понад усякі сумнїви не тільки на самих демонстратів, але на цїлу українську суспільність посипали ся-б епітети варварів, дикарів, гайдамаків) — що на її думку угодові тенденції таки істнують, а Бобжиньский — їх spiritus movens et agens.

Справа занадто важна, щоб не розглянути її близше, — і власне тому ми беремо ся отсе за такий розгляд.

Всї дотеперешнї проби польсько-українських угод мали на метї не уладнанє відносин двох сусїднїх народів по прінціпу рівні з рівними, вільні з вільними, тільки — звичайно під маскою сього прінціпу — нероздїльну, вічну злуку українського народу з польським державним орґанїзмом, так щоб український нарід раз на все вирік ся

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

власних політичних змагань і приняв за свої змаганя польського державного орґанізму, щоби зрік ся права бути народом в політичнім розуміню і перемінив ся під політичним оглядом на „Поляків українського роду“ (gente Rutheni, natione Poloni) або в крайнім випадку (найгіршім для Поляків — найліпшим для Українців) на „Поляків, говорячих по українськи“, себто в етноґрафічну ґрупу, що плекає і розвиває свої етноґрафічні окремішности, живе в певній означеній сфері своїм національно-культурним житєм, але не робить з того політичних виводів у тім напрямі, щоб стати самостійним національним орґанізмом, незалежним від польських державних плянів.

„Унії“ й „угоди“ були власне пробами видурити при помочи гарних обіцянок добровільну згоду українського народу на такий стан і на політичні ґарантії, які вдержували би український нарід у тім стані. Коли-ж ті „унії“ й „угоди“ розбивали ся, значить, коли український нарід, почавши пізнавати реальну вартість обіцянок, якими його заманено в „угоду“, від „угоди“ переходив знов до боротьби за свої права на самостійне і незалежне національне істнованє, тоді наставав період щораз важчих репресий, які мали на метї переконати „бунтівників“, що нема такої сили, яка могла би визволити їх від нероздільної, вічної злуки з польським державним орґанізмом, що та злука мусить істнувати в повній силї навіть при неістнованню польської держави, та що найлїпше для них буде почувати ся з сим і старати ся вірністю польському державному орґанізмови заслужити собі на умови, які позволяли би плекати свою етноґрафічну окремішність.

Отся характеристика підходить в цїлій основі і до т. зв. „нової ери“, яка власне була пробою за ціну реальних уступок в области засобів, потрібних до плеканя етноґрафічної окремішности, узискати від тодїшнього народовецького табору згоду на перемінюванє українського народу в „Поляків, говорячих по українськи“ і поміч проти тих, хто виступив би проти такої переміни. Проба, як і всї попередні, дуже швидко скінчила ся банкротством і — також як усї попередні — потягнула за собою цїлий ряд репресій, які мають на метї переконати український нарід про новну безвиглядність заходів осягнути правний простір для самостійного національного розвитку проти волї репрезентантів і оборонців польського державного прінціпу та зробити його податливійшим для нової угоди.

Головні етапи тих репресій: соймові вибори 1895 р. і неприхильне принятє української масової депутації в Відні, яке було призначене на те, щоб розвіяти безосновні надії українського народу на визволенє з-під польського панованя з боку австрійської держави; криваві вибори до парляменту 1897 р.; вибори до парляменту 1900 р., попереджені сецесією

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

українських послів з сойму соймові вибори 1901 р.; сецесія українських студентів з львівського університету в осени 1901 р.; хліборобський страйк українських селян в літі 1902 р.; страйки слідуючих років; рух за виборчою реформою до парляменту і виїмковий виборчий закон для Галичини; масове арештованє українських студентів після університетської демонстрації в січні 1907 р.; опір польського кола проти уступок центрального правительства, обіцяних українському клюбови; в кінці соймові вибори з початком 1908 р.

Отсї етапи означають як постійне кріпшанє самих репресій, так і вникане ідеї репресій в цїли вдержаня польського панованя над українським народом в що-раз ширші круги польської суспільности. Результатом сього процесу серед самої польської суспільности являєть ся в кінці понятє „національного стану володіня“ і фактична переміна польсько-шляхотського панованя над українською селянською масою на пановапє польське над українським народом.

В міру кріпшаня тих репресій росла також визвольна боротьба українського народу. Завдяки загально-державним відносинам ся боротьба мала перед собою означену цїль: демократизацію полїтичного устрою через реформу виборчого закона до загально-державного парляменту і до краєвого сойму, наслїдком чого рух за виборчою реформою був для українського народу рухом справдї загально-національним.

Але прийшло розчарованє. Показало ся, що демократична рівність — понятє дуже елястичне та що при чотирохчленній формулї виборчого права найважнїйший член: рівність може послужити власне для замаскованя фактичної нерівности, фактичного поневоленя. Що до австрийського парляменту обовязує загальне, рівне, безпосереднє і тайне виборче право, про се знає цїлий світ, але мало хто знає, що власне се право послужило до законного засудженя українського народу на безсильну полїтичну меньшість на парляментарній аренї. Ще гірші перспективи в тім напрямі ждуть нас при „демократизації“ галицького сойму.

І коли почав радити перший „народнїй парлямент“, ізза ентузіязму, викликаного виборчими побідами в межах, в які замкнув нашу національно-полїтичну силу виборчий закон, почала виступати що-раз наглядпїйше сумна дїйсність. Всї заходи українського клюбу параліжувало польське коло, а вибори до сойму показали, що вся парляментарна репрезентація українського народу не має навіть на стільки сили, щоб заставити центральне правительство вкоротити самоволю галицької адміністрації.

Полїтичні репресії і викликане ними огірченє дійшли до найвищого напруженя і — наступив вибух: акт 12 цвітня 1908 р.

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вся польська суспільність — з малими виїмками — закричала одним великим голосом: „Кари і пімсти!“ Іменованє намістником Бобжиньского мало означувати продовженє правлїня Потоцкого. Українцї ждали якихсь виїмкових репресій. Але коли успокоїли ся пристрасти, викликані актом Січинського, замісто тих виїмкових репресій, загалом замість заострення польсько-українських відносин настав релятивний супокій і в повітрі почав уносити ся згаданий дух „угоди“.

Які причини зложили ся на се? Перше всього ті виїмкові репресії, яких ждали Українцї, обективно беручи були неможливі — в добре зрозумілім інтересї польського правлїня і центрального правительства. Не було для них причини, а при тім вони могли-б були викликати зовсїм небажані наслїдки.

Що акт 12 цвітня був понад всякий сумнїв актом і індівідуальним, а не першим обявом орґанїзованого терору, се власти знали дуже добре, не вважаючи на ті дикі верески про його заговірницький характер. Знали вони також, що для української суспільности був він радше інцидентом, ніж новою методою полїтичної боротьби. В таких обставинах репресії, як прим. переслїдуваня полїтичних партій і їх орґанів за їх становище до акту Січниського, чи знесенє певних конституційних свобід не мали би нїякої оправданої причини. Але за те вони могли би мати той наслїдок, що акт 12 цвітня з інциденту перемінив ся би в методу полїтичної боротьби. А що се не лежело анї в інтересї державного анї краєвого правительства, сього не треба аж доказувати. Отже обмежено ся до процесів на основі § 305 за „похвалюванє каригідних вчинків“, яких полїтичний характер з огляду на судове форум, перед яким вони переводять ся, не кидаєть ся так сильно в очи.

Крім того не підлягає сумнївови, що на правлячі круги акт 12 цвітня мав отверезуючий вплив. Вони не могли не бачити того, що таке очевидно: що в виконуваню панованя є границя, яку небезпечно переходити, бо роздражнений може вибухнути. А без огляду не те, чи такий вибух гнобителям що шкодить, а угнетеним що помагає,—все таки мертві не встають з гробу. І коли-б навіть польські правлячі круги в своїм заслїпленю не хотїли того розуміти, то не могло не розуміти того австрійське правительство. Отже не зміняючи польського полїтичного становища в українській справі, почато з легка змінювати тактику з провокуючої на успокоюючу.

Тим більше, що до нормального зросту репресій не було навіть нагоди. При чім мали обявити ся ті репресії, коли не було анї виборчого, анї страйкового, анї вічевого анї загалом нїякого масового руху, який дає привід до репресій?! Адже спокійного мужика, прибитого елементарними нещастями, навіть нї за що вчепити ся!

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Отсї обєктивні причини й викликали ілюзію, неначе гнет над українським народом ослаб, неначе польські правлячі круги зробили ся податливійшими до уступок, і сій ілюзії завдячуємо ті переміни в українській політиці, які завважуємо в останній соймовій і парляментарній сесії.

Коли чесько-нїмецька боротьба в пражськім соймі дійшла до таких розмірів, що в своїх наслїдках повалила кабінет бар. Бека, то українські посли в галицькім соймі виступали так спокійно, вели розмови з польською більшістю на тему потреб українського народу в такім безпристрастно академічнім тонї, що цїсар міг вказати на галицький сойм як на примір до наслїдуваня для всїх инших соймів. А заступник голови українського парляментарного клюбу і найздібнїйший дипльомат в тім клюбі в розмові з цїсарем ствердив своїм авторітетом, що все те заслуга нового намістника, який стоїть на найлїпшій дорозї здобути собі довірє українського народу. Отже навіть се не заслуга українських соймових послів, їх політичного такту, їх бажаня довести за всяку цїну до якогось уладнаня польсько-українських відносин, не українські посли мають ту заслугу перед державою, що галицький сойм міг радити так спокійно,—тільки все те треба завдячити намістникови Бобжиньскому. Значить, намістник Бобжиньский с п о в н я є всї українські домаганя, до яких-же инакшим способом можна-б собі так швидко здобути довірє в таких гайдамаків і терористів?! Такі виводи треба зробити з заяви посла Василька.

Отсе результат соймової тактики українського клюбу. Академічним тоном польська більшість не дала-б себе переконати так само, як не дала б себе примусити острими виступами такої нечисленої української ґрупи; але за те острі виступи свідчили би про важке положенє і невдоволенє українського народу, коли тим часом академічний тон послужив за доказ вдоволеня, стверджений в додатку заступником голови українського парляментарного клюбу.

Та коли на оправданє соймової тактики можна ще вказати на важке положенє українського клюбу супроти подавляючої польської більшости і побіч не богато слабшого числом москвофільського клюбу, то переміни в парляментарній тактиці не мають навіт такого оправданя. Кабінет бар. Бека компромісу, заключеного з українським клюбом перед роком, не додержав і принятих на себе обовязань—за виїмком кількох дрібниць—не сповнив. Нововибраний галицький сойм, до якого відсилають український нарід і австрійські державні мужі і панове з польського кола, не вважаючи на всю коректність українських послів ані одного їх домаганя не сповнив. Новий президент мінїстрів, бар. Бінерт, як з одного боку польському колу дав запевненє, що без його волї в польсько-українських відносинах нїчого не змінить, так з другого боку українсько-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

му клюбови заявив, що його кабінет, як тимчасовий, має на меті тільки перевести державні конечности і в инші справи, значить і в домаганя українського народу, не може близше вглядати. Одним словом, коли парляментарна тактика клюбу залежить від полїтичного положеня тої ґрупи, яку клюб заступає, і від становища правительства до домагань клюбу, то всї дані промовляли за заостренєм парламентарної тактики.

А одначе замість заостреня маємо злагіднене!

Те злагіднене почало ся ще підчас соймових нарад, заінїціювали його оба заступники голови українського парляментарного клюбу, Василько і Цеглинський, своїми виступами в справі анексії Босни і Герцоґовини. Заступники народу від віків поневоленого, позбавленого права рішати про свою долю і свої інтереси, в імя державної рації наших народів роздертого державними і красвими кордонами на чотири части, — коли рішасть ся доля иншого поневольного народу,—замість грімким голосом проголосити незайманість права національного самоозначеня і заложити протест проти того торгованя народами як худобою в імя зовсїм чужих і ворожих даному народови інтересів,—промовляють так, як коли-б їх нарід був альфою і омеґою тої держави, в інтересї якої переводить ся анексія. Коли-б навіть так було, то ми, що хочемо, щоб замість брутальної сили запанувала на світї ідея рівности і справедливости, протестували би проти того не менше рішуче, бо поневолювати когось в своїм інтересї, користуючи ся правом сильнїйшого, значить, дати моральну санкцію кождому сильнїйшому брати під ноги слабшого. Але покищо наш нарід не тільки не є альфою і омеґою австрійської держави, але навпаки, її парієм, і коли його заступцики тїшать ся теріторіяльним збільшенєм австрійської держави, то се так, як коли-б невільник тїшив ся, що його пан знов одного свобідного обернув у невільника. Може бути, що його вимагала та „висша полїтика“ при помочи якої *вижебрано* (прочитати тільки в „Буковинї“ й „Дїлї“, скільки разів буковинські і галицькі посли оббивали в сїй справі мінїстерські пороги!) Вижницьку ґімназію. Але в такім разї не сміємо брати за зле прим. Чехам, коли вони за ціну своїх інтересів підпирають наших гнобителїв, не сміємо в загалї вимагати в полїтицї ідейности. Треба бути консеквентним, і коли домагаємо ся права національного самоозначеня для себе, то не сміємо нехтувати його супроти боснійських Сербів (навіть за ціну Вижницької ґімназії і цїсарського признаня — ні!). Або признаймо рацію національному еґоїзмови оборонцїв польського стану володїня на нашій землї.

А так знайшли ся ми на одній дошцї з тими росийськими „освободителями“, що так побивають ся за Босною і Герцоґовиною, мало не самостійною державою хотять її бачити і анексію вважають чистим розбоєм, а самі в своїй державі народам, які дістали ся під росийське па

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нованє способом, кваліґативно таким самим, а квантітативно богато ґіршим, не хотять признати не то автономії, але навіть права вчити ся в початковій школі рідною мовою! Ріжниця лиш в тім, що ті росийські „освободителї“ самі гнетуть, а на Австрію обурюють ся, а ми знов проти гнету над нами протестуємо, а гнет над иншими санкціонусмо голосами наших парляментарних заступників.

Се в делеґаціях. А в самім парлямснтї замість заостреня опозиційної тактики мали ми властиво підпиранє правительства, тільки масковане опозиційністю.

При голосованю над наґлістю буджетової провізорії український клюб, не вважаючи навіть на те, що заповів бар. Бінертови, що голосувати-ме *проти*, здержав ся від голосованя. В справі анексії Босни і Герцоґовини голосував за правительственним законопроєктом. В кінці при т. зв. уповажняючім законї, який дає правительству право заключити з балканськими державами тримісячні торговельні договори, ухваливши вільну руку, розбив ся на три части і голосував по части *за*, по части *проти*, а по части здержав ся від голосованя. Отже в однім випадку підпер правительство зовсїм явно, в однім в части, а в однім своєю абстіненцією збільшив тріюмф правительства.

Правда, в сїм випадку в правительственний віз запрягли ся і соціяльні демократи і не маючи иншого способу перешкодити абсолютному режімови при помочи § 14-го або й розвязаню парляменту, „ратували парляментаризм“ в той спосіб, що ухвалили правительству те, чого воно зажадало, щоб воно не потребувало помагати собі хвилевим абсолютизмом, — отже в спосіб, який нагадує „ратованє думи“ і в дійсности є не ратованєм парляментаризму, тільки помаганєм правительству в масковаю абсолютизму парляментаризмом. Але се справи не зміняє. Факт, що австрійська соціяльна демократія з таким поспіхом затирає ту лїнїю, яка звичайно ділить соціяльно-демократичну партію від всїх буржуазних партій, що аж нагадують ся слова: „Die Toten reiten schnell!“ (мертві для соціялїзму і соціяльного визволеня народнїх мас), — зовсїм не виправдує тактики українського клюбу.

Не знаємо, якими новими обіцянками правительство заставило український клюб піти шляхом такої тактики, — про се дізнаємо ся хиба аж тоді, як уже буде очевидно, що ті обіцянки не будуть сповнені, так само, як се було з обіцянками бар. Бека. Але знаємо те, що клюб, який дає ся вічно водити пустими обіцянками, який, тричі обдурений, все таки бере ті обіцянки серіозно, який, замість держати ся консеквентно одної політичної лїнії, нині грозить заостренєм тактики, а завтра при незмінених політичних обставинах злаґіднює її, — що такий клюб не тільки не осягне реальних успіхів, але не мати-ме навіть тої моральної

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пошани, яку має ся для прінціпіяльного і консеквентного противника.

Розуміють ся, що маючи проти себе польське коло і цїлу правительственну коалїцію, а з другого боку не маючи анї одного постійного союзника, український клюб серед таких обставин не може осягнути реальних успіхів. Але нехай держить ся бодай одної полїтичної лїнії і коли вважає за потрібне поборювати правительство, нехай справдї поборює його; коли-ж правительство на його думку на поборюванє не заслугує, нехай се також висловить явно і виступить з арґументами в оборонї своєї тактики. Коли реальних успіхів не все можна вимагати, то ясности полїтичної думки можна і треба вимагати все.

А та тактика, якої український клюб придержуєть ся тепер, може вести до всього иншого, тільки не до прояснення полїтичної думки. Щоб бути справдї опозиційною, для сього вона за богато числить ся з інтересами правительства, а щоб бути справдї правительственною, для сього недостає їй — помимувши опозиційні форми — правительственної сути, яка полягає в тім, що партія за свій союз з правительством одержує реальні користи.

Що се все значить? Чи стоїмо перед новою польсько-українською „угодою“? На скільки можна проглянути пляни польських полїтиків, то, здаєть ся: так. З одного боку побачили вони, що дальше степенувати репресії не зовсїм безпечно, а з другого видно здаєть ся їм, що тепер, коли Українцї побачили, що їх надії на „народнїй парлямент“ завели та що польське пановань таке сильне, що навіть траґічна смерть ґр. Потоцкого не захитала ним, — може стануть вони податливійші на угодові примани.

І супроти того вважаємо за свій громадянський обовязок піднести з натиском, що в польськім національно-полїтичнім становищі супроти українського народу не настала нїяка зміна, з якої можна би вносити, що надходить час до уладнаня польсько-українських відносин на основі рівновартности і рівноправности обох народів. Всї партії польського кола (а поза колом стоїть тільки соціяльна демократія, яка при тім не має ясної прґрами в українській справі) стоять, як стояли на становищі історичної Польщі. Всї вони, деклямуючи про „прихильність“ до „оправданих“ потреб українського народу, в дійсности докладають всїх заходів, щоб перешкодити заспокоєню тих потреб, щоб спинити культурний і економічний розвиток нашого народу і таким чином забезпечити ся перед тим, щоб ми колись силою нашого культурного й економічного розвитку не розсадили тих полїтичних меж, в які нас замкнено, щоб віддати їм на поневолене.

І не тільки се. Навіть в адмінїстраційній системі репресій в дійсности нїчого не змінило ся. Змінили ся тільки обставини, які не вима-

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гають нїяких спеціяльних репресій. Нема нїякого масового руху, нема „ворога“, то проти кого виходити в поле? Але зробіть так пробу і прим. розведіть масовий рух за соймовою виборчою реформою та загрозїть шляхетським послам ґенеральним аґрарним страйком. Коли той рух прибере справдї серіозні форми, тодї побачите, чи справдї Бобжиньский лїпший від Потоцкого. Змінили ся обставини і змінив ся настрій, підем духа уступив місця тій специфічній розвазї, яка каже хилити ся що-раз низше, щоб тільки „не дати себе спровокувати“, — і сї зміни витворили самообман, неначе правлїнє Бобжиньского означує злагідненє протиукраїнської системи правлїня.

Проти того самообману треба поставити ясність полїтичної думки, треба ясно вказати цїль нашої національної полїтики. Та цїль — національне визволенє, національне в тім розуміню, що буде рівною участю для всїх членів нації, що для всїх буде визволенєм з національної, полїтичної і соціяльно-економічної неволї. Коли се мати-мемо перед очима, то зрозуміємо, що шлях, який веде до того визволеня, не сходить ся з шляхом, яким іде теперішня польська національна полїтика до своєї цїли. Одна цїль противить ся другій і доки або Поляки не відречуть ся польського державного прінціпу, або ми не згодимо ся за цїну засобів, потрібних для плеканя етноґрафічної окремішности, стати „Поляками, говорячими по українскки“, доти нїяка „угода“ анї „згода“ неможлива.

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО.

За границею.

(За перевагу в Европі, на океанах і за океанами).

В однім із останніх днів падолиста мин. року висша палата анґлійського парляменту вислала в світ слова, котрі — краще ніж се могла-б зробити щоденна преса цілої Великої Британії повчили світ про вагу, актуальність і грозу одного з основних (може й найбільш основного) питань не тільки европейської, а й всесвітньої політики. Там, у достойній висшій палаті анґлійського парляменту, того парляменту, який стоїть прикладом і прообразом усіх парляментів земної кулї, та пильно бережеть ся, щоб безосновними балаканинами й пустомельством не обнизити рівня своєї поваги перед власною країною тай перед заграницею, розвинулась дня 27 (нов. ст.) падолиста 1908 року дебата над можливістю нїмецького нападу на анґлїйську землю та над способами, як перед таким нападом заздалегідь захиститись. Забрав слово переможець Бурів, ґенерал Робертс, та поставив внесенне, щоб Велика Британія зорґанізувала армію з мілїона вояків, таку армію, яка мала-б силу відперти кождий ворожий напад на анґлїйську землю. Звідки страх перед можливістю такого нападу? На се найславнїйший теперешнїй полководець анґлїйський так відповідає: протягом останніх десяти лїт Нїмеччина зложила собі найбільшу морську силу поміж усїми воєнними фльотами, крім анґлїйського Якщо знамениті роботи для дальшого скріпленя нїмецької морської сили вести-муть ся далї, то нїякі пристани світа не будуть краще озброєні, як нїмецькі порти Північного моря. Збільшаєть ся також нїмецький торговельний фльот. До того, щоб виконати напад на анґлїйську землю, нїмецька нація не потребує необхідно мати в якійсь хвилї льокальну перевагу. Нїмцї добре се тямлять, то ж дїло не тім, що анґлїйський фльот на загал могутнїйший від нїмецького. Єдиною запорукою проти нападу буде тільки сильна, краєва армія, зложене з горожан військо величини одного мілїона. „По тім боцї моря — говорив ґенерал — живе народ, що числить 60 мілїонів людей, які є щоденними нашими соперниками в торговлї, які мають найбільшу в світї воєнну силу та мають фльот, котрий вони швидко й рішучо побільшали. За те ми проти всього того не робили нїяких важних приготовлень“.

Ґенералови Робертсови, котрий говорив іменем консервативної партії, відповідав представник теперешнього лїберального правительства. Він

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

виступив проти резолюції ґенерала та сказав між иншими таке: Анґлія вдержує й побільшає свій фльот не на те, щоб де-небудь, на далеких океанах, здобувати собі ним нові краї. Той фльот є на те, щоб забезпечити нам оборону наших берегів. Як-би приняти теорії льорда Робертса, то се наше розуміне задачі нашого фльота було-б знівечене. Тому я противний нинїшній дискусії, а ще більше осудив би я принятє поставленої резолюції. Одначе рівночасно висказую свою згоду на те, що необхідна річ зложити краєву армію, яка була-б доволї сильна, щоб відбити напад, не допустити до панїки й присилувати ворога, щоб ішов на нас із такою силою, яку дуже важко було-б перекинути через море на анґлійську землю.

За резолюцією Робертса промовляло ще кілька визначних консервативних полїтиків (між ними й попереднїй мінїстер заграничних справ), і палата льордів ухвалила її великою більшістю 74 голосів проти 32.

Принятє тої резолюції в анґлїйській палатї льордів показує, що в Анґлії числять ся, або бодай вдають, що числять ся, — з можливістю нападу нїмецьких військ на британийський остров. Щось так, як у давнину норманський напад... Імя Вільгельма Завойовника неначеб-то пригадалось анґлїйському народови та наповнило його душу журою про будуччину...

Зрозуміла річ, що дебата в анґлїйській висшій палатї відбилась голосним відгомоном у Нїмеччинї. Невже можна собі уявити щось більш неймовірне — одним хором поспиталась ціла нїмецька преса — нїж напад нїмецької армії на анґлїйську землю? Як-би навіть така операція була теоретично можлива, то практично таки годї було-б її перевести. Нема нїчого труднїйшого, як перекинути великі військові маси кораблями через море та висадити їх на ворожий беріг. Скільки-ж часу потребувала добре приготовлена Японія, котра до того мала повну самовладу на морі, коли взялась перекидати на корейський беріг таку скількість війська, якої побоюєть ся ґенерал Робертс із нїмецького боку? Нїмці — каже анґлїйський полководець — могли-б покористатись припадковою обставиною, що в дану хвилину анґлїйський фльот занятий війною на далеких океянах, і наступити на британийський остров. По що? — питають ся Нїмці — чи на те, щоб анґлїйський фльот, повернувшись до берегів Анґлії, відрізав нїмецький армії шлях до дому? Чи може на те щоб накликати на себе морські й сухопутні сили Франції, яка мусїла-б виступити проти надмірної сили свого споконвічного противника тай в огнї нїмецько-анґлїйської війни глядати собі відплати за 1871 рік?

Тай — впевняє нас далї Нїмеччина — нема нїякого полїтичного резону, котрий заставляв-би нїмецькі полки пїти походом на Льондон, Менчестер, Ліверпуль. Що могли-б нїмецькі полки здобути таким походом? Чи присилувати Британію відступити Нїмеччинї якусь заморську кольо-

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нію, котрої Німеччина не мала-б сили вдержати проти переваги анґлійського фльота? Чи уладити новітній хрестовий похід? Але ж часи Річарда Львиного-серця не тільки для Анґлійців уже проминули. Коли Наполеон I якийсь час думав про напад на Анґлію, то ся думка випливала з політичних плянів, які поклали собі метою володіне над европейським континентом, плянів на всесвітну геґемонію французького цезаризму, про ьдійснене котрих, без попереднього зломаня анґлійської переваги на морях, і мріти не було можна. Нині Наполеонські часи — безповоротні tempi passati, Наполеонські велико-державні мрії — безповоротні, розвіяні мрії. Нині держава мусить свої претенсії й надії обмежувати до національних границь та в національних границях будувати собі трівку домівку на будучі часи. Тай нині дорога німецької експанзії в усякім разї не йде через таку — національно й політично, культурно й економічно високо-поставлену індівідуальність, якою стоїть перед народами й землями світа британийский остров з його анґльо-саксонською расою.

Так Німці однодушно відкидають сю можливість тай відвертають її на другий бік. Німецька публична думка каже: коли анґлійські льорди говорять про напад Німців на Анґлію, то вони тільки закривають остатак свої власні мрії про напад на Німеччину. І такий напад не тільки можливий, а й лежить у традиціях британської політики. Бо Анґлія, се не континентальна держава з обмеженою величиною й означеними інтересами; вона — світова держава, що все загортає, все здобуває, весь світ за обсяг своєї влади, своєї могутности, своєї наживи вважає; се держава, якої зависть не стерпить обік себе нїякої иншої сили на морі, держава, яка на всї иньші держави земної кулї глядить як на фіґурки шахівниці своєї політики. Анґлія — безпереривна війна, безконечні підбої. Коли вона, після довшого нехтування Европи, тепер хоче грати рішаючу ролю на европейській суші, то та морська держава великої армії для нападу на Европу справдї так необхідно потребує, як їй потрібний могучий фльот для оборони берегів від нападу з континенту.

Якщо Німеччина мусить тямити, що в хвилю конфлікту між нею й Францією в північній Франції або в Бельґії стане на підмогу французьким полкам сильна анґлійська армія, то — Німеччина буде звязана супроти анґлійської політики, то — Франція буде кождої хвилини готова вдарити на свойого давнього ворога. І тодї в Льондонї рішати-меть ся доля цїлої Европи. Мрія про таке imperium виплекалась у головах анґлійських імеперіялістів, у голові короля Едварда. Чи анґлійський народ, який радо стягає економічні, культурні й політичні користи з иньших народів, та якому рівночасно противна військова служба, військова дісципліна й унїформовість, прийме ті горді пляни за свої національні пляни та заповнить військові казарми своїми синами, про те можна

Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сумнїватись. Але сумнїватись не можна про факт, котрий ляг в основу планів анґлїйських імперіялїстів та дав безпосереднїй товчок таким дебатам, якими гомонїла недавно анґлїйська палата льордів.

Той факт — основне, непримиренне противенство між Анґлїєю й Нїмеччиною, противенство, яке захитало цїлою системою т. зв. полїтичної „рівноваги“ — европейської й всесвітньої.

Ще до останньої чверти XIX столїтя — каже М. Бер — під словом: рівновага держав розуміли рівновагу Европи. Коли якась держава розширювала свою власть на поза-европейські краї, то иньші держави не вважали сього за каламученє рівноваги; найменший шматок Европи видавав ся цїннїйшим, нїж найбільша поза-европейська кольонїя. Аж у наші часи вислів „полїтична рівновага“ дістав всесвітнє значінє. Нинї полїтика навчилась глядїти як на виновників захитаня рівноваги на ті держави, котрі придбали собі завеликі заморські простори. З національно-державної полїтики виросла полїтика світова; колишнї національно-державні противенства роблять ту світову полїтику тільки більше складною й замотаною; момент світової полїтики вибиває ся щораз сильнїйше на чоло полїтичних питань та може згодом спричинити цїлий ряд міждержавних війн, якими лунало XVIII столїтє. Внутрішнї пружини та зверхнї прояви тої „імперіялїстичної“ полїтики такі: безупинний розвій продуктивних сил, накопиченє багацтва, релятивне вичерпане мінералів, сирих матеріялів і хлїборобства в Европі, одним словом: економічне житє Европи змушує держави отвирати перед своїми горожанами весь світ; одначе серед істнуючих правових і полїтичних обставин тільки шляхом спорів і війн можна заспокоїти ту потребу простору. Знарядом до виведеня тих спорів на світову арену є морська сила: воєнний фльот, воєнні пристани, заморські вуглеві стації й операційні пункти, пановане над важними морськими дорогами. Вийшло таке, що держава, котра — сама собою вправдї сильна, одначе котра в пору „дїленя світа“ не захопила доволї великого клаптика Азії, Африки, Америки чи Австралії, мусить тепер силкуватись поправити свою долю коштом иньшої держави, яка в свій час захопила собі скрізь землї та має перевагу в світовій полїтицї. Так нинї стоїть Нїмеччина проти Анґлії. Японсько-росийська війна, захитавши Росією, не тільки дала трохи свобідного простору для соціяльных рухів, а й поневічила европейську рівновагу, дїло останнїх 30 років, та дала Нїмеччинї на европейській суші мілїтарну перевагу. Разом із тим та сама війна, ослабляючи росийську позицію на Далекім Сходї та скомпромітувавши росийський похід на цїлу Азію скріпила й — можна сказати — сконстатувала перевагу Анґлії в світовій полїтичній системі. Кожда з тих обох, скріплених розбитем Росії

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 18:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

держав тепер заходить ся станути осередком нового уґрупованя всесвітньої полїтики. На наших очах відбуваєть ся дипльоматичний поединок між обома велитнями.

До японсько-росийської війни „рівновага“ держав виглядала ось так: Росія-Франція; Нїмеччина-Австрія-Італїя; Велика Британїя. Се був результат отсих полїтичних факторів: Нїмецько-французька війна дала почин швидкому зростови Прусії-Нїмеччини, котрий занепокоїв росийське правительство. Коли в 1875 роцї Нїмеччина робила пляни ще більше понизити Францію, росийське правительство заступилось за ґалїйську республїку. За се відплатив ся Росії Бісмарк сим, що в 1878 роцї, коли покінчилась росийсько-турецька війна, на берлїнськім конґресї, за згодою Анґлії він знївечив договір у С. Стефано та упокорив Росію. Рівночасно він подбав, аби прихилити собі Австрію: Австрія розширилась на Балкан та станула в острім противенстві до Росії. Полїтичне уґруповане склалось після того само з себе: Нїмеччина-Австрія, Росія-Франція. Правда, Бісмарк до самого кінця своєї полїтичної карієри заходив ся роздерти французько-росийську дружбу, одначе обставини виявились сильнїйшими від сильного дипльомата. Коли в 1882 роцї Франція заняла Тунїс та пошкодила кольонїяльним плянам Італії в північній Африцї, Італїя прихилилась до Австрії й Нїмеччини: повстав тридержавний союз. У дальших роках росийсько-нїмецькі відносини ставались щораз гірші. Правительство Олександра III почало русифікувати балтийські провінції та збирати свої війська на нїмецькій і австрійській границї. Бісмарк відповів на те фінансовими утрудненями та промовою з 6 лютого 1888 р., у котрій виложив білянс росийсько-нїмецьких взаємин та заявив, що обосторонні рахунки вирівнані. Та, мимо тих росийсько-нїмецьких рекрімінацій, був поміж обома державами від 1884 р. реасекураційний договір, котрим обі сторони зобовязались станути на невтральнім становищі, якби одну з них нападено. Одначе сей договір ні трохи не вплинув на дальшу акцію обох контраґентів. Капріві, котрий вступив на місце Бісмарка в управі заграничної полїтики Нїмеччини, вже того договору навіть не відновив.

У часї тих наскрізь-европейських подій Анґлїя вела назагал полїтику вповнї окремішну. Се була система сама для себе. Анґлїя се заморська держава; її захист — у морській силї. Від часу Трафальґару (1805) аж більш-меньш до 1890 року вона не мала на морі соперника. Европа була на морі слаба, не мала фльотів тай не була небезпечна анґлїйській владї. Тай Анґлії не було приводу втикатись у внутрішнї дїла европейского континенту. В 1887 роцї вона вправдї постановила з Італїєю союз, аби хоронити Єгипет перед французькими претенсіями, одначе поза тим вона й далї не багато дбала про Европу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аж в останнім десятилітю XIX столітя прийшла зміна. Росія розпочала будувати сибірську зелізницю; Німеччина повернула свою увагу на Малу Азію; Японія на морі й на суші побідила Китайців; Росія, Франція й Німеччина в Азії й Европі спільно й дружно демонстрували; Австрія порозумілась з Росією про сфери впливів на Балкані; Німеччина посунулась вперед у східній Азії; Сполучені Держави вступили на азійську землю; Італія помирилась із Францією; Анґлія заанґажувалась в Африці. Давні політичні системи розпались. Держави европейського континенту трохи призабули свої старі спори та пішли до Ґаґи на — „мирову“ конференцію.

Що таке стало ся? Невже на Европу прийшов золотий вік мира й любови? Ні, тільки европейські справи подались на заднїй плян перед справами далекого азійського континенту. Коли старі европейські спори ослабились, взялись европейські держави будувати фльоти тай вести світову політику. На місце колишніх союзів мусїли прийти нові — відповідно до змінених обставин. Як нові системи союзів виглядатимуть, сього не можна було сказати ще в почині XX столїтя. На політичнім виднокрузї видно було величезну силу Росії, енерґічну експанзію Німеччини, ослаблене Анґлії та небезпечну конкуренцію Америки. Прийшли китайські заворушеня та дали почин новій політиці. Спершу европейські континентальні держави, а зосібна Німеччина, їх не розуміли. Найшвидше зорієнтувались правительства в Токіо, Вашінґтонї, трохи пізнїйше в Льондонї. В Петербурзї збирали ся ні більше ні меньше, а просто загарбати всю китайську державу під росийське володїнє. Берлїнські сфери бажали тільки придбати собі частину китайської добичі. За те Японія й Америка згідно стояли на тім, що для них буде корисна ненарушимість Китаю та економічне отворенє китайських границь. Анґлія гляділа на китайське питанє як на частину британийської політики, в якій була необхідна нова орієнтація. Найважнїйшою-ж для Анґлії річю була обставина, що Европа придбала собі морську силу, та що наслїдком того Анґлія мусить залишити політику „світлої ізоляції“.

На початку 1902 року, коли кінчилась південно-африканська війна, льондонські політики розпочали поважно розглядатись у всесвітній ситуації, зосібна-ж у положеню британийської держави, яка що-й-но перебула важку крізу. Старі політики, котрі не почували в собі доволї розуміння й сили станути око в око перед новими й важкими задачами, уступились, їх місце заняли люди нові, котрі перевели серіозні досліди над всесвітнїм положеннєм тай ввели заграничну політику Анґлії на систематичну й певну дорогу. Досліди показали: 1-о, що анґлійська політика повинна стреміти до сконцентрованя британийської держави, 2-о, що на перешкоді тому змаганню стоять Росія й Німеччина; Росія в Азії,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нїмеччина на морі. Коли первісні проєкти на заспокоєнє тих обох держав показались невідповідними, анґлїйське правительство згодилось в східно-азійській справі на думку Японії й Сполучених Держав та „приняло предложений Маркізом Ітo в сїчні 1902 р. договір. Анґлія вийшла з „ізоляції“ та вступила в систем союзів. Забезпечившись в Азії, вона при кінці 1902 р. розпочала прихиляти до себе Францію та втихомирювати 20-лїтню ворожнечу, яка почалась анґлїйською окупацією Єгипту, та якою користувалась Нїмеччина. Порозуміннє з Францією було Анґлії потрібнє з двох причин: аби забезпечити собі шлях через Середземне море, над східною частиною котрого володіє французький фльот, і щоб зашахувати Нїмеччину. Французький мінїстр Делькассé радо пішов на згоду з Анґлією та в цвітнї 1904 р. підписав договір з нею: Єгипет полишив ся Анґлії, Марокко Франції. Крім того в тім часї постановлено цїлий ряд дружнїх договорів: між Анґлією й Португалією, між Францією й Італією, між Францією й Еспанією. Кінець такий, що всї важнїйші держави з-над Середземного моря жиють у приязнї з Анґлією. Додати ще до сього французько-росийський союз тай результат японсько-росийської війни, котра на довгі часи позволяє Анґлії не боятись росийської небезпеки в Азії. Разом із тим анґлїйська полїтика усунула шляхом договорів і уступок причини непорозуміня з Америкою. Від початку 1905 року становище Анґлії в світовій і европейській полїтиці таке добре, як уже давно, від часу Ватерльо, не було.

За те Нїмеччина ізольована та в своїх заморських плянах ослаблена. На се ослабленє зложились нетільки заходи анґлїйських дипльоматів, а — може головно — внутрішні обставини (на пів феодально-самодержавний порядок, зовсїм не підхожий для імперіялїстичної полїтики, недостача публичної критики) тай особисті прикмети керманичів нїмецької полїтики (невмілість сконцентрувати волю держави на найважнїйший та обмежений обсяг дїланя). Вийшло таке, що нїмецька дипльоматія, замість протиставити анґлїйському системови всесторонніх асекурацій і союзів такий-же свій систем, розщибалась по цїлім світї та на всї боки сїяла ворожнечу проти Нїмеччини: в Малій Азії вона наступила на пальці Росії, в південній Африці загрозила Анґлії, в південній Америці стрінулась з т. зв. доктриною „Monroe“, з приводу Марокка до краю роздратувала Францію, в Туреччинї станула під лад самодержавному султанови — не здогадуючись, що конституційний рух змете султанську самовладу й нїмецькі вплили на Балканї. Діло повної ізоляції Нїмеччини докінчила її єдина союзниця, Австрія, анектуючи Босну тай викликаючи на Балканї загальну ненависть до „Нїмців“.

Причини, що заставили Анґлію робити по всїй земській кулї ті дипльоматичні заходи проти Нїмеччини, дуже скомпліковані й помотані.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Звернемо тут увагу тільки на їх роди: економічні й стратеґічно-ґеоґрафічні. Коли глянути на великі промислові й торговельні сили, котрі впливають на заграничну політику Анґлії, то наші очи зупинять ся перш усього на металюрґії, ткацькім промислі й торговельнім фльотї. В усіх тих промислах Німеччина вже дорівнює Анґлії або й переганяє її. Анґлійська металюрґія, гірше поставлена від німецької, почуває, як наближаєть ся її занепад і зубожінє на користь німецької соперницї, котра відбирає їй ринки. Відси злоба імперіялїстичної Анґлії проти Німеччини. В ткацькім промислї німецькі фабрики порядкують і експортують уже тільки трохи меньше виробів, ніж анґлійські. Тож годї домагатись, аби саме ізза того Менчестер горів дружніми почуваннями для Саксонії й Сілєзії. Торговельний фльот Бреми й Гамбурґа конкурує з фльотом анґлійського королївства на морі, і то конкурує так енерґічно, що британийське правительство вже призадумувалось над сим, аби шкоди своїх корабельних підприємців бодай в одній частині винагородити осібними преміями. Даремна надія думати, неначеб Анґлія, володарка океанів, без боротьби згодилась би віддати власть над морями в німецькі руки.

А стратеґічно-ґеоґрафічні моменти! Економічний і морський зріст Німеччини мабуть не викликав-би такої ворожнечі з анґлійського боку, якби брамою, котрою випливають німецькі й анґлійські кораблї, не було саме одно море, Німецьке. Могуча німецька морська сила не може супокійно дивитись на те, що Анґлія кождої хвилини спроможна заперти перед нею Канал; німецький фльот не в силї на довший час вдержати на собі стратеґічний напір з боку Анґлії; він у відповідний момент мусить собі забезпечити шлях на Атлянтський океан. Се природна конечність. Якби прим. підстава німецького фльота була в Трієстї, то велика частина анґлійсько-німецького вороґованя не мала-б основи. Одначе й самі стратеґічно-ґеоґрафічні мотиви не привели-б Анґлії до таких серіозних зусиль, якби Німеччина не була економічно така ектензивна. Треба взяти під увагу ті оба фактори, щоб порозуміти події в заграничній політицї.

І в Анґлії лунають воєнні голоси. Такого гомону воєнного не чула британийська земля ще від часів, коли Divus Iulius встромив римського орла на берегах Темзи; такий воєнний крик не вдарив об небо навіть тоді, коли Вільгельм Завойовник із своїми лучниками вступив на анґлійський беріг. Воєнна партія має в своїх рядах людий усіх кляс і партій: від старих льордів до нових фабрикантів і робітників, від консерватистів до соціялістів. З дипльоматичного й політичного поля протинімецька акція перейшла на поле економічної політики. Ліберальна торговельна політика, котра тепер уже не видержує проби в конкуренційній боротьбі з німецькою торговлею, що-раз більше тратить приклонни-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ків. Ідея тарифової реформи в напрямі митової охорони тепер швидше йде вперед, ніж у пору виступів Чемберлєна, в маю 1903 року. Анґлійці стоять на сім, що про оружну війну можна буде аж тоді думати, як небезпека безпосередно насунеть ся; до того часу треба робити все можливе, щоб ослабити й знесилити противника.

Чи буде війна? Чи континентальна Німеччина вже швидко запросить на кріваве весїлє остров-Анґлїю? — такі питання насувають ся на свідомість навіть такої людини, яка не має найменьшого нахилу брати участь у полїтичних сплетнях і дипльоматичних комбінаціях при — картах або — пиві. Тут уже не дипльоматичне непорозуміне, не дрібні амбіції, — тут стихійним розмахом твердо наступають на себе — глибокі й основні противенства. Противенства, на які справді можна дивитись sub specie aeternitatis. Насувають ся спогади римсько-пунїйських війн, оживають привиди Ганїбаля і Сціпіона, Катона з його „Carthago delenda", й руїни великого міста на північнім березї Африки. Тільки — тоді, в старовину, діло йшло про одно Середземне Море, а нині про цілі океани. І діло тоді йшло про перемогу грецько-римського культурного типу над безперечно низшим і без порівнаня меньше плідним типом семітсько-крамарської культури: побіда першого типу рішила про долю европейської й всесвітньої культури, і рішила на користь тої культури. А з перемоги Анґлії над Німеччиною, або Німеччини над Анґлією, ніяка користь для культури вийти не може: адже-ж оба противники — чільні представники одної, найвисшої нині, европейської культури. Якби ми таки хотїли глядати в старині за анальоґією для німецько-анґлїйського спору та для можливих його культурних наслїдків, то анальоґію ми знайшли-б не так у римсько-пунїйських війнах, як у війні пельопоноеській, між двома грецькими державами, та в її наслїдках для дальшого житя й розвитку грецької культури.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись, присвячена передовсїм українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Рік 1908, кн. VI, т. LXXXVI.

Перша стаття сього тому „Записок“ містить в собі продовженне розвідки Богдана Бучинського, Студії з історії церковної унії; видруковано тут розділ другий першої студії про Ісидорову унію. В сьому розділї йде мова про повернення Ісидора з Італії до Константинополя й ситуацію в українських землях, де не хотїли визнавати митрополїтальної юрисдикції Ісидора й аж в січні р. 1451 признали за свого нововибраного московського митрополїта Іону. Сам Рим врешті також став холодний для справи унії, й між багатьома авторітетами римської церкви виринали думки, чи би не перетягати унїятів просто на латинство. „Хід подій пішов у двох напрямах: у вел. князївстві в напрямі православної реставрації, в короні в напрямі безпосереднього облатиненння Русинів“. Представленнє сих подій і займає дальшу частину викладу. З довгої розвідки д. С. Томашівського „Угорщина і Польща на початку XVIII в.“ подано в сьому томі розділ VI. В попередньому розділї представлено було заходи двох видатних угорських утїкачів Раковція та Берчейнія зєднати для Угорщини поміч Франції та Польщі. В VI розділї йде річ про повстанне на Угорщинї 1703 року. Вже від довшого часу перед тим централїстична полїтика Габсбурґів викликала велике незадоволенне на Угорщинї, але висші круги ховали його. На роки 1701—1702 припав найбільшій податковий утиск і релїґійна реакція, і нарештї почав ся рух, котрий проявив ся в утворенню ріжних ватаг і куп і набрав соціального характеру. Шляхта угорська бояла ся сього руху, як соціального, і через те радо ховала ся за нїмецькі баґнети, навіть допомогала придушувати його; селянство, дрібне міщанство і ходачкова шляхта симпатизували з сим рухом. Та угорські втїкачі, котрі бачили, що допомога від чужих держав може прийти лише тодї, коли почнеть ся на Угорщинї більший рух, мусїли скористати ся з народньої реакції й зробили се, пробуючи рівночасно позбавити його соціальних прикмет і обернути в національно-полїтичний. Викладові сих подій присвячено перший параґраф VI розділу. В параґрафі другім розповіджено про дальшу дипльоматичну акцію й поміч від Людовика XIV та польських панів і нарештї подано загальну характеристику повстання 1703 року. В другій половинї свого року воно перемінило свій характер. Висша шляхта, бачучи несподіванний успіх повстання і слабість цїсарської власти, а також боячи ся його соціального характеру, наважила ся громадно взяти в ньому участь. Се надало рухови замість соціального національно-полїтичний характер, але заразом підтяло дотеперішні основи повстання й примусило провідників головні свої надії покласти не на нарід, а на чужу поміч. Се мало далекосяглі наслїдки, котрі автор і обіцяє представити в дальшому викладї.

Розвідка д. Івана Джиджори під заголовком „Матеріали московського „Архива Министерства Юстиции“ до історії гетьманщини“ цїкава не тільки для спеціалїстів. Автор з доручення археоґрафічної комісії Наука-

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вого Товариства ім. Шевченка у Львові працював довший час в Москві, збираючи матеріал для часів гетьманування Скоропадського та Апостола. Часи сї, і взагалї цїла історія гетьманьщини, незвичайно цїкаві для нас. Адже „гетьманщина се одинока частина України, де український нарід найдовше жив у виробленім ним самим державно-автономічнім устрою, а через те саме жив і відносно найповнїйше своїм національно-культурним життєм, без огляду на се, де були центри тієї культури. І власне дякуючи довшому, нїж деінде, істнованню державно-автономічної окремішности в масї могло сильнїйше вкорінити ся почуваннє національно-культурної окремішности, так що могло переховати ся через пізнїйші безпросвітні часи аж до порога XIX столїття й послужити зародком національного відродження. Ясно, що гетьманщина повинна бути центром нашої історії в XVII і XVIII ст. Тимчасом лишаючи на боцї незначну скількість дрібнїйших фраґментаричних розвідок, до того писаних нераз без огляду на основні факти, уставлені нашою історіоґрафією, а навіть проти них, не маємо про се анї скількинебудь важнїйших праць анї солїдних збірок матеріалів. А не виданого документального матеріалу заховала ся велика сила по ріжних архівах, між якими що до скількости і якости документів для нашої історії треба покласти московськи архиви". Характеристику матеріалів до української історії, зібраних в московськім архиві мінїстерства справедливости, і вказівки, в яких відділах їх треба шукати, і дає автор в першій частинї своєї розвідки. Ся частина, менше цїкава для ширших кругів, дуже потрібна й корисна для кождого, хто буде працювати далї над українською історією в архиві мінїстерства справедливости, бо ощадить йому багато часу й працї на орієнтованнє в розкиданім по ріжних відділах матеріялї. Натомість саме для широких кругів читачів цїкава друга частина, де автор характеризує росийську полїтику до України після катастрофи 1709 року, хазяйнуваннє „малороссійської колеґії" й той полїтично-національний рух, що повстав серед українського народу по поверненю права вибірати гетьмана. Між иншим ось один з прикладів, що яскраво характеризує управу „малороссійської колеґії". Тайний совітник, міністер при гетьманї Наумов зараз по своїм приїздї на Україну, сконтролювавши приходно-росходні книги і порівнявши їх з рапортами Велямінова сенату в справі приходів і росходів, був змушений взяти під арешт цїлу канцелярію колеґії. І так показало ся, що в 1722 роцї з виказаних сенатови 45.527 р. 19 коп. приходу до каси прийшло 22.672 р. 29 коп., а пропало кудись 22.854 руб. 90 коп., в 1723 роцї до виказаних 85.854 р. 48 коп. забракло 38.119 р. 60 коп., в 1723 р. до виказаних 141.342 р. 89 к. приходу не стало 33.288 р. 27 коп. Цифри говорять самі за себе і показують, що половина усїх грошей, що з такою безоглядністю стягала ся з української людности, попадала в кишенї московських членів та урядників колеґії.

Ми не можемо тут хоча б і коротко розповідати про зміст сеї частини, зазначимо тільки, що скрізь автор подає свіжий, досї ще невідомий і незвичайно цїкавий матеріал, а по дорозї зачіпає й намічує ще цїлий ряд питань першорядної ваги, виясненнє котрих ще чекає своїх дослїдників.

Др. Іван Франко в просторій розвідцї „Еміль Коритко, забутий славянський етноґраф", написаній вже по одужанню, подає на підставі

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

листів Коритка, а також документів віденьського центрального архіву докладну й повну біографію сього „забутого етнографа“, котрого австрійський уряд обвинуватив в участи в польськім революційнім руху 1830 р. і вислав на життє до Країни. Там Коритко зацікавив ся збиранєм матеріалів до етнографії Словинців і почав був їх друкувати, але 5 томиків зібраного ним матеріалу вийшли вже після його смерти. В другім роздїлї праці Франка подано зміст і характеристику сих томиків, в дальших — найцікавійші листи з кореспонденції Коритка, котра являєть ся власністю д-ра Франка. Статя д. Івана Созанського під заголовком „Поетична творчість Олександра Духновича“ докладно розглядає його поетичну спадщину, використовуючи й надруковані матеріали, і показує, що Пипін і Франко занадто високо й не по заслугам оцінили його поетичну дїяльність.

Так предоставляєть ся віддїл статей. В віддїлї „Miscellanea“ умішено „кілька пісень кінця XVII — поч. XVIII в.“ В. Перетца, „До історії Колїївщини“ В. Щурата й „Вірування Гуцулів про бурі з останнї днїв червня 1885 року“ З. Кузелї. В „Науковій хронїцї“ подано огляд українських, росийських, польських ин. часописей за р. 1907 та визначено все найцікавійше для українознавства.

Мик. Залїзняк.

Черкасенко: „*На шахті*“. „*Хвилини*“. Збірка поезій.

Се третя й четверта книжечка молодого автора за минулий рік. Першу його книжечку „Діткам“ було видано у 1907 роцї; потім пішли драми: „В старім гнізді“, „Хуртовина“, комедія „Жарт життя“, „На шахті“ — збірка оповідань і збірка поезій. Вже перша книжечка молодого автора надзвичайно приємно вразила нас своєю безперечною талановитістю. Дитяча література великий „пробний камінь“, — тільки дїйсно талановиті люде вміють писати для дїтей чуло, легко, розумно й цікаво. В перших своїх оповіданнячках для дїтей д. Черкасенко виявив саме сї прикмети і через те ми з великою цїкавістю зустріли його нові видання. Вони нас не розчарували: нові твори д. Черкасенка повні свіжого почуття. Книжечку „На шахті“ всю присвячено гіркому життю шахтарів. Автор, відомо, гаразд знає се злиденне житте. Малюнки його надзвичайно яскраві; описування скрізь перейняті щирою ознакою поезії — настроєм. В Черкасенка немає мертвих слів; в кожному образї — живе почуттє; стіль легкий, прозорий. Автор описує шахту без жаднїх підкреслювань та вигуків, а прості слова, перейняті щирим почуттєм, дають читачеви дужий суцїльний настрій. „Тьмяно блимали і страшенно чадили лямпи“, пише д. Черкасенко; „дзюрчала вода по близу; бігли по стінах химерні тіні; похмура нїчим не підперта стеля грізно мовчала і мовчання її не віщувало нічого доброго“. Од одного сього слова: — „стеля грізно мовчала“, — оживає зразу ввесь малюнок і страшна стосажнева товща землї, під якою шпортають ся злиденні люде, що-б добути богатство для богатирів, — набуває силу якогось живого страшного створіння, що разом може знищити все що тільки притаїло ся перед останнїм страшним вдаром. Всї оповідання „На шахті“ перейняті щирим почуттєм і позбавлені тенденційности, що вбиває кожний художнїй твір. Такі речи мусять будити, та й будять силу думок. На жаль тільки д. Черкасенко узяв в своїх нарисах невірну точку освітлювання.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В оповіданнях „Чепуха“, „Пьяниця“, а по части й „Необережність“ злигодні шахтарські повстають нїби од злої волї штейґерів, та інженерів, або своїх; або традіціонних жорстоких Нїмцїв, що й висловлюють ся традіціонно: „мой пошел“ „твой пришел“ „шорт“ „свиня“ і т. инше. У чудовому оповіданню „Весною“ автор дає яскравий малюнок весняної природи і, яко контраст красї натури, показує він нам обставини шахтарської працї, не захищенної од страшних випадів, що погрожують життю робітників. Але ґрунт речи не в злій волї штейґерів та інженерів і не в фатальних випадковостях, які не залежать од волї людської. Звичайно таких випадків у шахтї більше нїж на поверхнї землї, але й тута сїдаючи на корабель, чи на залїзницю, ми не можемо бути певні в тім, що довеземо до дому свої голови. Річ не в маненьких шрубиках машини, а в самому маховому колесї, що дає рух і темп всьому. Яка не есть важка праця шахтарська, але вона повинна істнувати, бо сучасна індустрія вимагає все більше й більше камінного вугля, — річ в тім, що самий уряд повинен так забезпечити сю працю, щоб шахтарі не падали жертвами недбалости і занадто важкої роботи. Коли-б наприклад, шахтарів не посилали вибивати підпорки, то й менче було-б задавленіх землею, і так далі. Писано про сю справу багато. Але звісно і самий пильний догляд за шахтарською працею не може забезпечити шахтарів од сумного випадка, який, напр. описано в оповіданнї „Весною“. Такі випадки незалежні од людської волї, — не шарпають серця почуттям пануючої в світї неправди, бо й баціла сапу не згірш важкої скиби землї може повернути людину в одну мить у гнилий труп. Фатальні випадковости панують в світї, проти них не маємо що робити, бо з „Богом не битись“; але з тими випадковостями, з тією неправдою, яка повстає од укладу людського життя — людина миритись не може. А залежить та неправда не од злої волї штейґерів та Нїмцїв інженерів. Сього якось не видко в оповіданнях Черкасенка „Чепуха“, „Пьяниця“, „Необережність“, у відомому-ж романї Золя „Жерміналь“, — воно грізно встає перед очі. Але минаючи се, кажемо знов: оповідання Черкасенка писані скрізь живим словом і теплим почуттєм. В особі його ми маємо, безперечно, свіжу, талановиту силу і від серця бажаємо молодому авторови ще більше продуктивности, а тако-ж просимо його не залишати й дитячої лїтератури у якій він дав вже такі хороші зразки. „Жатва убо многа, дѣлателей же мало“.

Що до віршів д. Черкасенка то вони визначають ся тими-ж само прикметами, як і його проза: чулістю й свіжістю почуття, щирим лїрізмом. Але віршом д. Черкасенко ще не зовсїм володїє: часами йому бракує однієї з чарівнїйших сил поезії — музичности. Кожне слово, як музичний звук має свій тембр, свій тон і свою силу, і сполучення слів, яко звуків, дає нам мельодичну, або немельодичну гамму. От сього мельодичного „созвучья словъ живыхъ“ часом бракує віршу д. Черкасенка. Зазначимо, поки, перший вірш збірки: „Батьківська бандура“.

Бандура батьківська в з а б у т т і
Висіла в хаті на с т і н і
І довгім сном неначе с к у т і
Ослабли струни м о в ч а з н і.

Вірш нарочито не мельодичний і саме через те, що в ньому панує

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

згук і, згук гострий, неприємний. Инодї д. Черкасенко цілком міняє наголоси слів, инодї вірш його не має рітму. Наприклад, читаючи вірш О. П. П—му, відповідно його розміру, ми мусимо давати такі наголоси:

Нещасний той хто не зберіг,
Завзятого юнацтва мрії
Хто міцно т р і м а т и не міг.

Або у віршу: Ранком вийшла ти в садочок
Вітер, дощ з їмлою,

Далї виходить так: Я не знаю я к у радість
Треба в серці мати.

У вірші „Доля“ цілком не дотримано рітму. Подаю його ввесь.

Було під вербами струмочок
Тихесенько бренів
В гаю навколо ростинав ся
Пташиний, любий спів.

А ми під вербами укупі
Сидїли молоді
Бажали прочитати
Про долю у водї.

Тепер під вербами вже тихо
Бо висохла вода,
І наші доленьку та щастя
Пошарпала біда,

Як видко в першому куплетї рядки йдуть так: перший 9 стоп, другий 6 стоп, третій 9 стоп, четвертий 6 стоп. У другому куплетї ритм несподвїано міняєть ся: перший рядок тіж 9 стоп, а вже другий, третьий і четвертий всі по 6 стоп. У третьому куплетї знов ритм іде так як і в першому 9—6, 9—6. Така роспатланність віршу неприємно вражає своєю немузичністю, той ритм для нього взято негарний, він би згучав далеко мельодичнїш, аби його написано було ввесь шестистопним ямбом. Напр.:

Під вербами струмочок,
Тихесенько бренів,,
Навколо ростинав ся
Пташиний любий спів.

Під вербами укупі
Сидїли молоді,
Бажали прочитати
Про долю у водї.

Під вербами вже тихо,
Бо висохла вода,
А доленьку та щастя
Пошарпала біда.

Лéкше. Переміна незначна, а вірш набуває музичности. Инодї, правда рідко, д. Черкасенко дає негарні, сказать-би неґраціозні вирази, напр. у віршу „Хвилини щастя“, — читаємо: „пишаєть ся квітка у чарах кохання, усї розгорнула л е п і с т к и свої, над нею блакіті безоднее сяння, навколо про щастя їй т н у т ь соловї“. Слово „лепістки“ не українське, Що до образу „про щастя ій тнуть соловьї“, то він цілком невдатний: „тнуть“ — визначає якусь грубу різку музику, скрипки наприклад може „утнуть“ козака, але „втяти“ на скрипцї ноктюрн Шопена — се вираз неможливий. І до соловіного співу і до щастя, вираз „тнуть“ не припадає: про щастє співать або лагідно, або з запалом.

У вірші „Безсоннє“ надибаємо, наприклад, на такий образ:

„Смакує мух в кутку паук.
Якась ридає“. (!)

„Ридаюча муха“ се вже образ — комічний.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Д. Черкасенко поет молодий і з часом безперечно позбудеть ся тих невеличких помилок, які ми осе зазначили в його творах. Дуже ґраціозні вірші — „Нічні згуки“, „Хотів я у серце твоє“ „Вечір у степу“ і другі. Сильні, згучні вірші „Шахтарі“ і „Дзвін“. Вражінне останнього віршу дуже гарного, міцного, псує на нашу думку останній вигук: „бам, бам, бам.“ Автор у дуже гарному поетичному образі „дзвона“, дає нам образ поета, ватага, взагалі людини сильної волі і високої душі яка не дає оспалим людям схилити ся покірно перед злом.

Я — вгорі! Я — на дзвініці!
Я — на вартї — стережу!
Серце маю я із криці,
Як ударю — розбужу.

Олицетворяючи так гарно дзвін, автор мусїв зачути в його „дужому крику“, який „всїх розбуде“, щось більше за „бам! бам! бам!“.

Л. Старицька-Черняхівська.

Д. И. Яворницький. Д. И. Эварницкій. *У бурсу! У бурсу! У бурсу!* Катеринослав. Року Божого 1908. Ст. 64. Ціна 50 коп.

Колись сю саму історію про дяків, як вони везли у бурсу синів і по дорозї піячили, розповів д. Яворницький у своїй збірці „По слѣдамъ запорожцевъ“, в формі спомину про дорожню зустріч. Тепер він переробив її на белетристичне оповіданнє, де-що змінив, де-що додав, і от маємо побутовий нарис з життя старосвітських дяків, нарис дуже живий і цікавий. Дяки Полуницький та Громницький, великі приятелї між собою, та ще й куми, везуть двох синів у бурсу. Пристає до них фершал Найденко, теж не згірший од їх мочеморда, і всї у трьох одбувають справжню пяницьку одісею; заїздять по-переду до одного з учасників подорожі-дяка і пьють там до „положенія риз ; далї справляють бенкет у корчмі, пють на шляху біля озера, нарештї завертають до одного попа-пяницї і тут уже справляють дійсно гомеричну гульню. Напивши ся дяки один перед другим вихваляють ся своєю вченістю, „фільозопською“ премудрістю, розсипають перли дяківського юмору, оповідають масні анекдоти, дотепні жарти, приказки, співають пісень; одним словом, розгортаєть ся справжня енціклопедія народно-бурсацького юмору. Фіґури пяниць-дяків намальовано в масштабі епічних гульвіс старих запорозьких часів. Особливо гарна сценка, як дяки, подіспутовавши між собою про всякі церковні премудрости, починають вихвалятись ученістю своїх синів і роблять їм імпровізований іспит.

Оповіданнє д. Яворницького — не сатира, се просто історично-побутовий нарис, і написано його справдї талановито, з чималим мистецтвом. Кажемо — історичний нарис тому, що й самі дяки і весь антураж їхнього гуляння відносять ся не до сучасного життя, а до „добрих-старих часів“; ледве чи й істнують зараз такі дяки, як у д. Яворницького, хоч побутові риси таких типів безперечно зустрічають ся у нас на Україні й зараз. Взагалї по сьому оповіданню й по другим працям автора видно, що в його є великий хист до побутового жанру з сатиричним відтінком. Далеко меньш вдатні його спроби з обсягу псіхольоґічного роману.

Д. Дорошенко.

И. П. Житецкій, *Исторія Малороссіи.* Современная литература. (Критическое обозрѣніе. 1908, V (X), ст. 13—27).

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Наколио сповненнє дїла було рівноважне добрій волї й думцї, з якою люде забирають ся до дїла, то д. Житецькому, в якого добру волю ми не хочемо сумнївати ся, можна б тільки подякувати за його заходи—інформувати чужу публику про українську, чи пак „малоросийську“ історію або може історіографію. Та на жаль як раз в сим випадку сповненнє дїла стоїть просто в відворотній пропорції до доброго заміру, і. хоч як се не прикро, треба б відповідно до того прикласти автору і відповідну дяку. Попереду усього, як сказано — навіть по прочитанню статї, трудно сказати, що се властиво таке; міркуючи по тому, що вона поміщена в віддїлї „обзоры“ можемо сказати, що се огляд. Тільки чого? Української (чи малорускої як каже автор) історії. чи історичної лїтератури? Сяк і так зазначено в заголовку, хоч на нашу думку представленє історії і огляд історичної лїтератури та ще й сучасної не одно і те саме, а в усякім разї дві річи, які далеко себе не покривають. Можна б на підставі лїтератури дати огляд якоїсь історії у всїх її фазах не додаючи навіть до неї нїяких коментарїв: судїть, мовляв, самі, люде добрі, як собі уявляють Малороси свою історію; але можна дати і огляд історичної лїтератури, хоч би навіть і сучасної, і очевидно або теж тільки переказати або і критично розглянути. Про статю д. Житецького можна напевно сказати, що се не короткий огляд історії українського народа. Беручи під увагу підзаголовок „современная литература“ і виписаних на чолї статейки кількадцять заголовків ріжних історичних праць, треба поневолї згодити ся, що се огляд лїтератури. Переглядаючи згадані заголовки праць, які автор має на думцї, знов натрапляємо на цїлий ряд непорозумінь. Поминаючи вже на боцї те, що вже само слово „сучасна“ далеко не докладне означенє, ми нїяк не можемо згодити ся з тим, що до сучасної лїтератури можна зачисляти працї з перед двадцяти (Описаніе старой Малороссіи. т. I) з перед сорока (Малороссійскіе посполитые крестьяне), а навіть з перед вісімдесяти лїт (Історія Б.-Каменскаго), тільки для того, що їх недавно вдруге видано. Дальше реєстр сучасної лїтератури далеко неповний, а що гірше—зовсім припадково чи довільно таки підібраний. Можна б думати, що автор хотїв зайняти ся тільки більшими курсами, але й тому перечить зацитова не 80 томів „Записок Н. Т. ім. Шевченка, де, річ природна, містять ся тільки спеціяльні розвідки. Про вартість такого огляду, де багато річей пропущено, а за те розглядають ся разом такі дві річи як 6 томова Історія проф. М. Грушевського і „Оповідання з історії українського народа“ можна вперед сумнївати ся. Переходячи до перегляду статейки д. Житецького мусимо передо всїм сконстатувати, що бракує в нього якої небудь, сказати б, клясифікації розгляданих ним історичних праць що до їх ваги, внутрішньої без огляду, якого б він критерія для оцїнки сього не вживав: чи вимогів науки чи популяризації. При тім міркуючи скільки місця, скільки і яких уваг він присвятив поодиноким творам, набираємо переконання, що він далеко не всї працї прочитав однаково уважно. Напр. про „Записки Н. Т. ім. Шевченка“ він сливе не сказав нїчого, дарма, що зацитував в горі 89 томів, а про „Історію України-Руси проф. М. Грушевського знайшов можливим сказати лишь стільки, що се енцикльопедія (!) по питанням України Руси і дїлить ся на дві половини, з яких одна подрібно представляє полїтичні подїї і культурний, економічний і суспільний рух полудневої

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

групи східно-славянських племен, а друга половина дає огляд історичної літератури. І тільки всього, і з таким розумінням сказано для чужої публики про основу української історіографії. Більше вже місця присвячує ш. автор „Посполитим“, Лазаревського, передчасно признаючи його виводи в сій справі одиноко правильними, а ще довше в порівнанню з попередніми працями задержуєть ся він над працею А. Стороженка: „Стефанъ Баторій и Днѣпровскіе козаки“, з котрою пробус навіть полемізувути (головно з порівнанням сього автора козаків до хунхузів). Найбільше місця присвячено „Очерку украинской исторіи“ проф. М. Грушевського, де д. Житецький задержуєть ся головно над новою схемою української історії, котру, до речи, переказує словами иньшої спеціяльної розвідки сього автора про сю справу. Та його „общія соображенія“ і певного рода полеміка з сього приводу основані на чистім непорозумінню; д. Житецькому через щось здаєть ся, що проф. М. Грушевський новою схемою хоче, сказати б, „обезглавити“ „русскія“ історії і починати їх (так українську як великоруську) з XIII чи XIV століття. Тимчасом, як відомо, річ в чім иншім. Дальший уступ (і останній) присвячений „Исторіи Украинскаго народа“ О. Єфименкової, якій д. Ж. віддає великі похвали, хоч ясно не говорить, за що, і „Історії України-Руси“ А. Аркаса, про яку всї уваги д. Житецького зводять ся до протесту проти уживання в деяких випадках назви „Україна“. Згадавши про „Бесїди про козацькі часи на Україні“ другу, „Історію“ О. Єфименкової, про „Старі часи на Україні“ проф. М. Грушевського і „Оповідання з історії українського народа“ Гр Коваленка, кінчає автор оптимістичним виводом, що „такимъ образомъ ширится и идетъ въ глубь изученіе судебъ украинскаго народа“. Та здаєть ся, що не багато знайдеть ся людей, які б набрали такого переконання з статї д. Житецького. В усякім разї такі огляди вимагають у їх авторів сякого-такого знання предмету, а отся статя, на нашу думку, доволї суперечить оптимістичному закінченню, яке ми щойно навели. *І. Джиджора.*

Р. М. Бланкъ. *Роль еврейскаго населенія въ экономической жизни Россіи.* Спб., 1908, ст. 64, ц. 20 коп.

Погляд д. Бланка на суть порушенного ним питання можна коротко сформулувати таким чином: теперішнє ненормальне становище Євреїв в Росиї настільки ж шкідливо для корінної людности, як і для єврейської, і ввесь нарід однаково зацїкавлений у тому щоб було заведено нормальний стан, щоб було знищено всї виїмкові закони, щоб було розкріпощено єврейську людність Росиї, так само як і Євреї. Сей погляд власне нїяких нових америк не відкриває, бо такого ж погляду додержує вся освічена Росия. Але центр ваги праці д. Бланка полягає не в його загальнім погляді, а в посилках, у методі, покладених в основу його розвідки. Автор цїлком лишає на боцї моральний та полїтичний бік питання, обмежуючись виключно його узько-економічним боком. Се надає його праці особливу ґрунтовність. Спеціальну цїнність має книжка д. Бланка для характеристики й оцїнки єврейсько-вкраїнських відносин — сього новітнього яблука суперечи нашої періодичної преси. Виявляєть ся й потверджуєть ся силою цифрових данних, що штучна концентрація $^{9}/_{10}$ єврейської людности в межах так зв. „черти“, $^{3}/_{4}$ якої припадає на територію Вкраїни, дуже шкідливо відбиваєть ся як на самих Євреях, так

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і на економіці цілої Росиї, а головнійше, на економіці України. Ось одна невеличка ілюстрація:

В 15 ґуберніях „черти“ нема ні одної, де відсоток людности, що живе з торговлї, спускав ся б низче трьох відсотків усієї місцевої людности; мінімальні цифри становлять 3.65 та 3,23% (Чернигівщина й Полтавщина). Для більшости ж ґуберній „черти“ ся норма перевишує 5%: так, у Київщині торговельному елементови належить 6,8%, а в Херсонщині — 7,6% усієї місцевої людности. Проте в найблизчих до „черти“ 15 ґуберніях центральної Росиї тільки одна Московщина має значний торговельний клас (9,61%), решта ж уділяє торговлї всього 2—3% людности. Навіть сей одинокий приклад досить яскраво свідчить про те, в які ненормальні обставини істнування „черти“ поставило економічне життє України. Отже не можна не погодитись з автором, що „економічна оцінка антисемітської політики приводить до повного й рішучого її осуду“ (ст. 66). До сього висновку, гадаємо, прийде всяк, хто завдасть собі праці ближче познайомитись з книжкою д. Бланка.

М. Гехтер.

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Латиньскі вправи на першу кляcу. Після книжки А. Фрончкевича і Ф. Прухнїцкого уложив д-р. Іван Демянчук. Станїславів, 1909. Ст. 62, 8⁰. Як додаток до сеї книжки: Спис слів до латиньских вправ, уложив др. Іван Демянчук. Ст. 76, 8⁰. Ціна книжки в оправі 1·60 кор.

Домашний писар, або наука писаня листів, як також взори руських і англїйських листів у всяких случаях житя. Віннїпег, Ман., 1908. Ст. 90. VI, 8⁰. Ціна 50 цит.

Гр. Коваленко. *Як треба боронитися од холєри*. Виданнє друге. Видавництво „Рідна хата“. Полтава 1908 р. Ціна 2 коп.

В. Лункевич. *Серед вічних снігів і ледів*. З росийської мов, переклав Іван Галущинський. З 11 ілюстраціями (Видавництво Товариства „Просвіта“ у Львові. Ч. 335—6). Львів, 1908. Ст. 64. мал. 8⁰ Ціна 40 сот.

Mychajło Jackiv. *„Dorycki krużganek“*. Przetłumaczył z ukraińskiego Sydir Twerdochlib — Lwów 1908 księgarnia Polska B. Połonieckiego, Warszawa: Wende i S-ka (Hiż і A. Turkuł). Стор. 128. Ціна 2 к. 50 с.

Михайло Яцків. *Казка про перстень*, збірка новель і нарисів. Вид. „Молодої Музи“ ч. 3. Львів 1907, ст. 130, ціна 2 к. 50 с.

Фр. Уляновичъ. *Казки*. (З образком). Тернопіль — 1908 р. Ціна 25 коп. 50 сот.

З. Топеліус. Казки. Поперекладав Б. Грінченко. З малюнками І. Бурачка. Видавництво „Український Учитель“. № 14. Видано з фонду імени М. Дмитрієва. Київ 1908 р. Ціна 8 коп.

Артур Шніцлер. *Забавки*. Драма на 3 дії. З нїмецької мови переклав Б. Грінченко. Київ, 1908 р. Ціна 30 коп.

Генрік Ібзен. *Жінка з мора*. Драма на 5 дій. Переклала Н. Грінченко. Київ, 1908 р. Ціна 30 коп.

Generated on 2015-07-06 18:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Др. В. Щурат. *Сьвято-онуфрейський монастир у Львові.* Накладом автора. Львів, 1908. Ст. 14, 8⁰.

В. Щурат. *Вибір пісень.* Львів, 1909. Ст. 72, 16⁰.

Михайло Лозинський *Акт 12 цьвітня 1908.* З портретом Мирослава Січинського. Львів, 1909. Ст. 134, 8⁰. Ціна 1 кор.

Дещо про народну карність. (Бібліотека „Проміня", ч. 5. Серія публіцистична, ч. 1). Вашківці п. Ч., 1908. Ст. 108, 8⁰. Ціна 1 кор.

Руські кредитові і господарські спілки в Галичині. Реферат д-ра К. Левицького виголошений на економічних викладах товариства господарського „Сільський Господар" у Львові. (Економічна Бібліотека, ч. 7). Львів, 1908. Ст. 10, 8⁰. Ціна 10 сот.

Хліборобські спілки на Буковині. Реферат д-ра Льва Когута, читанний там же. (Економічна Бібліотека, ч. 9). Львів, 1908. Ст. 14, 8⁰. Ціна 10 сот.

Швачка. Чому позичали віру. („Червоний Прапор", ч. 6). Львів, 1908, Ст. 24, 8⁰. Ц. 10 сот.

Перший рік парляменту загального голосовання (1907 — 1908). Подав др. Кость Левицький. Львів, 1908. Ст. 26, 8⁰.

Огляд діяльности галицького сойму в 1908 році. Львів, 1908. Ст. 30, 8⁰.

С. В. Бородаевский. *Хліборобські спілки в Німеччині.* Переказ з российского. (Спілкова Бібліотека. Ч. 2). Чернівці, 1908. Ст. 94 8⁰. Ціна 1 кор.

Промова посла тов. Семена Вітика, виложена на засіданю австр. парляменту, дня 11 грудня 1908. Львів, 1908. Ст. 14, 8⁰. Ц. 10 сот.

А. Курилас. *Про молочарські спілки.* (Народна Бібліотека, ч. 10). Чернівці, 1908. Ст. 64, 8⁰, ціна 50 сот.

Къ десятилѣтію рабочаго общества взаимопомощи. Харків 1908 р. Ціна 10 коп.

Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати. Зладивъ д-ръ Иларіонъ Свѣнцицкій (Видавництво церковного музея во Львовѣ. I.). Жовка, 1908. Ст. 214, 8⁰. Ціна 3 кор.

За браком місця кілька статей прийшло ся перенести до II кн. (проф. Сумцова, вияснення д-ра Копача і п. Панейка, оповіданнє Твайна). Поезія Олеся: „Колись мині здавав ся ти"... не могла вийти в київськім виданню з цензурних причин; вийде в львівськім виданню в одній з дальших книжок. *Редакція.*

II книжка буде вислана тільки тим, хто прийше не меньше 2 руб. (5 кор.) на передплату сього року. Просимо поспішити ся присилкою передплати, бо спізненнє її багато причинює роботи і викликає спізненнє, бо висилка робить ся при дальшій черговій книжці.

Generated on 2015-07-05 19:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001328720
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN